

KRAJKY

A

KRAJKÁŘSTVÍ LIDU SLOVANSKÉHO

V ČECHÁCH, NA MORAVĚ, VE SLEZSKU A UH. SLOVENSKU.

SEPSALY A UPRAVILY

MARIE A. SMOLKOVÁ A REGINA BÍBOVÁ,

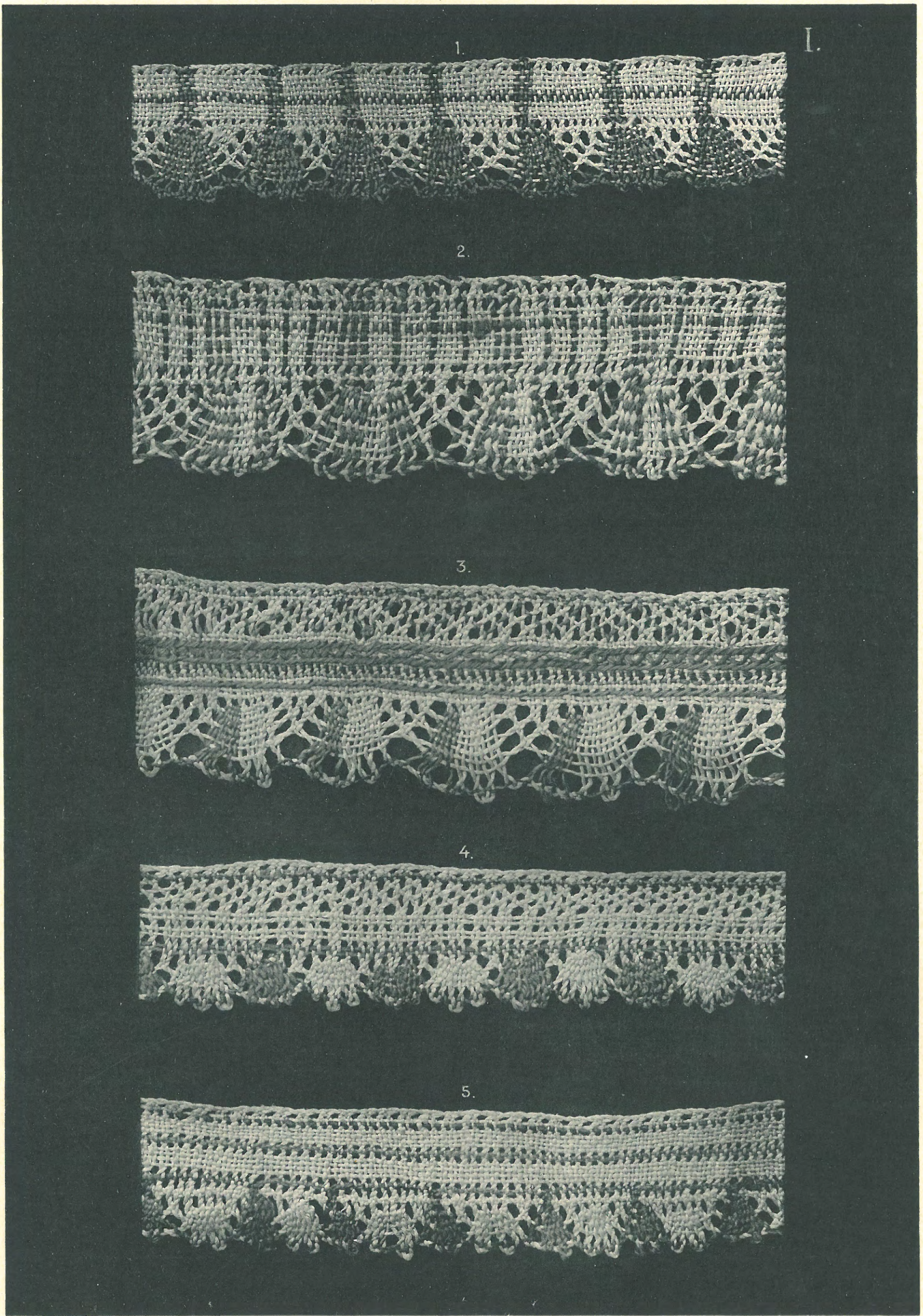
ODEBORNÉ UČITELKY PŘI MĚST. PRŮMYSLOVÉ POKRAČOVACÍ ŠKOLE PRO DÍVKY V PRAZE.

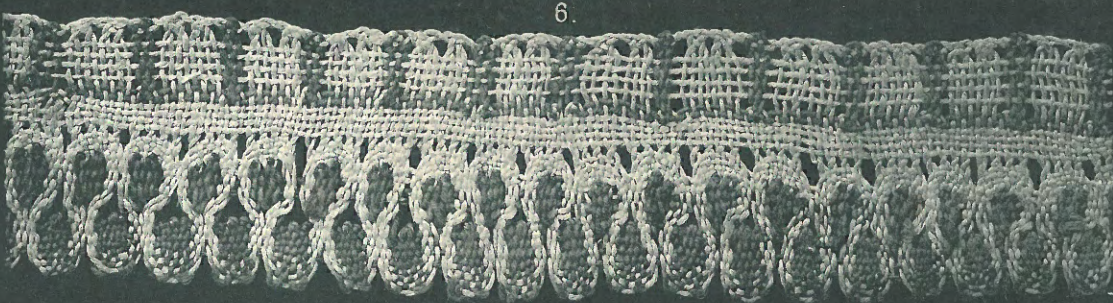
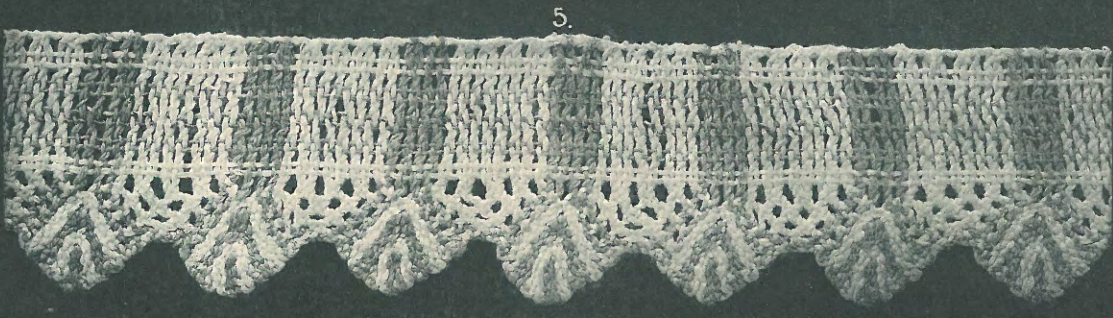
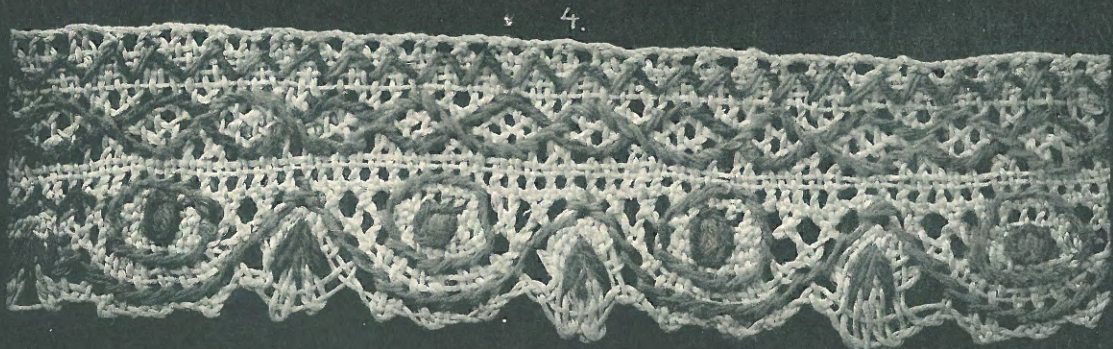
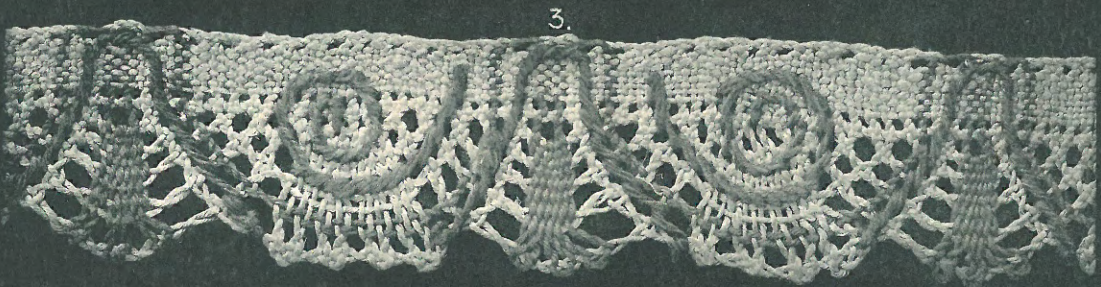
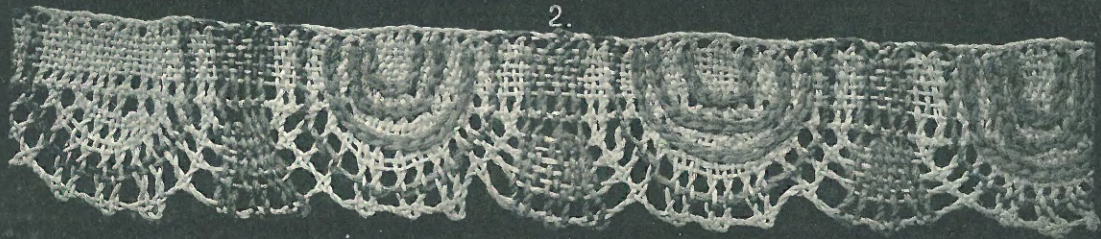
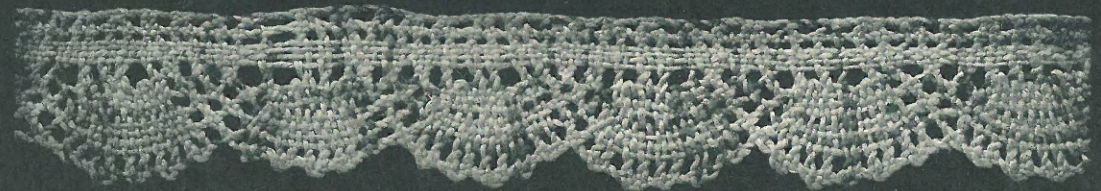

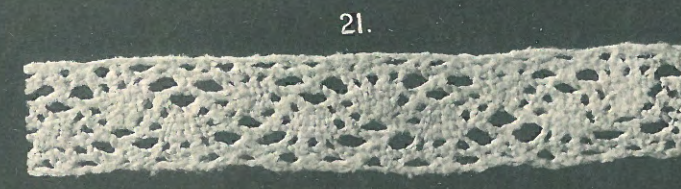
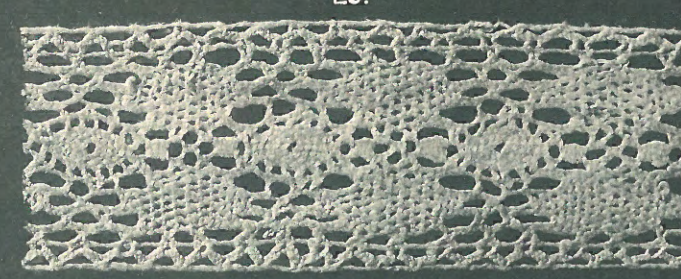
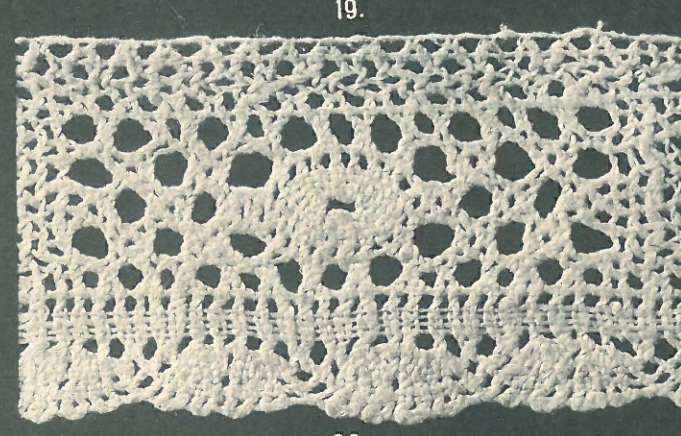
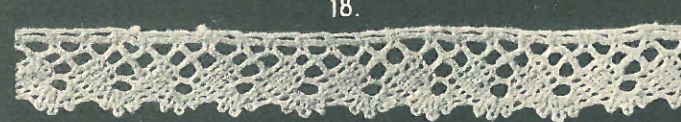
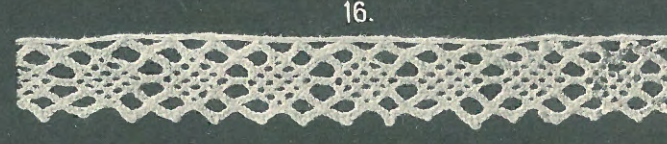
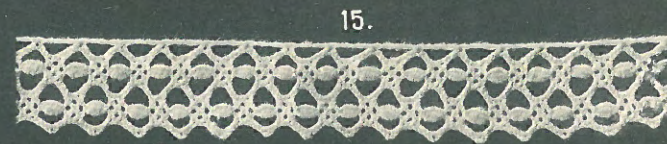
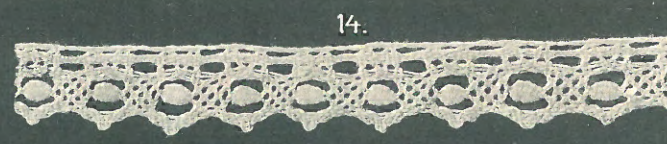
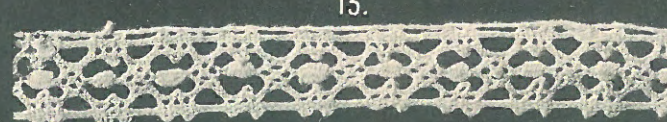
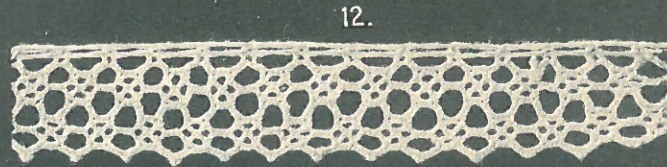
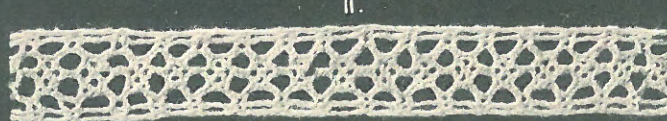
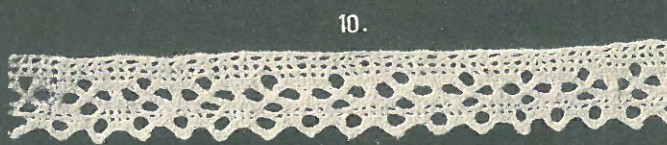
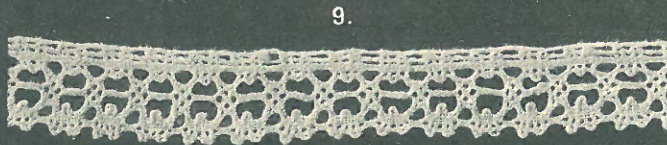
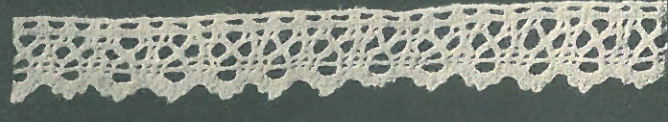
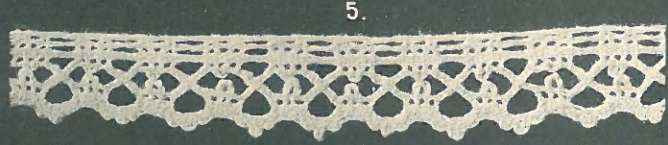
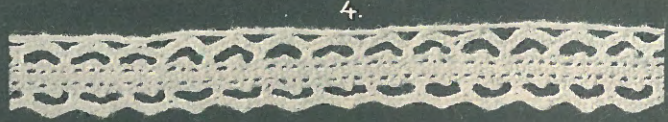
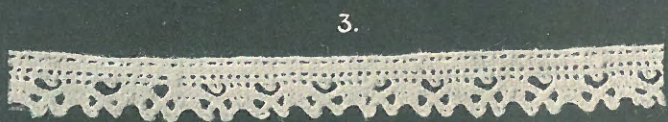
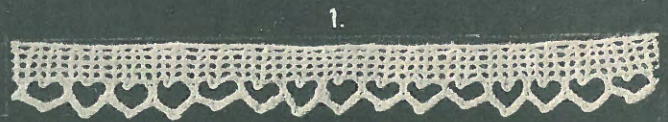
NÁKLADEM VLASTNÍM.

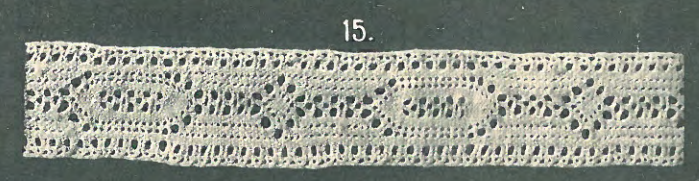
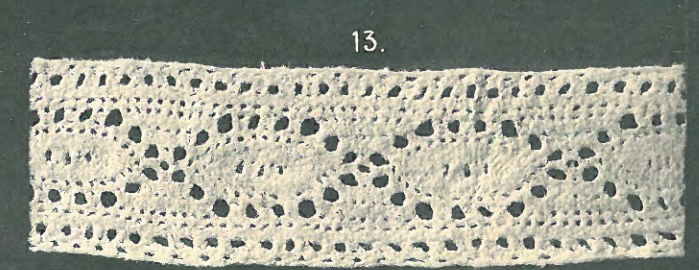
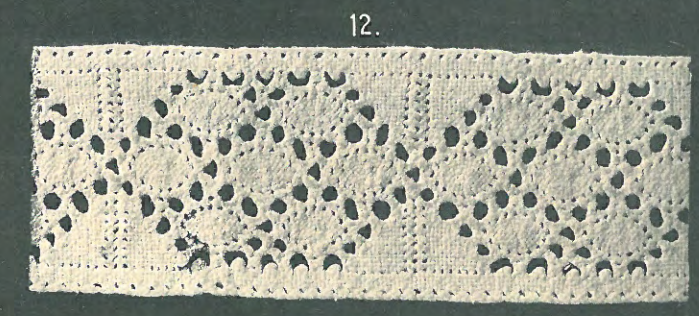
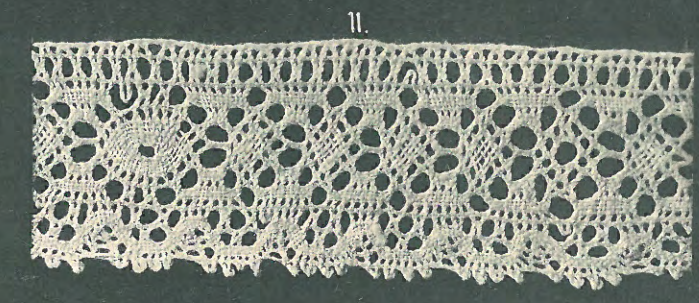
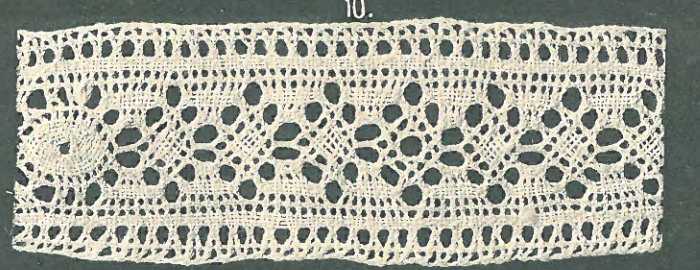
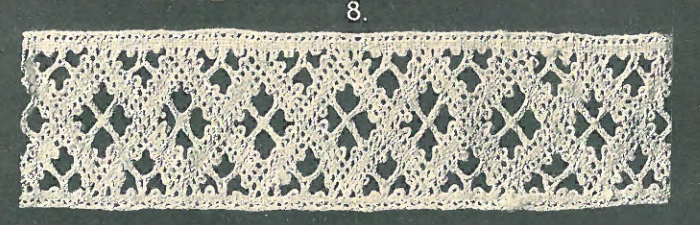
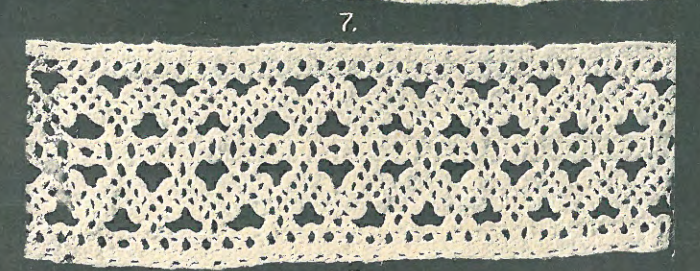
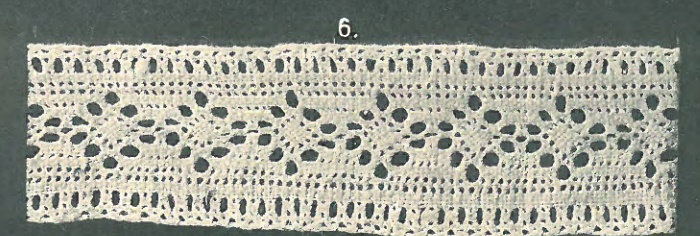
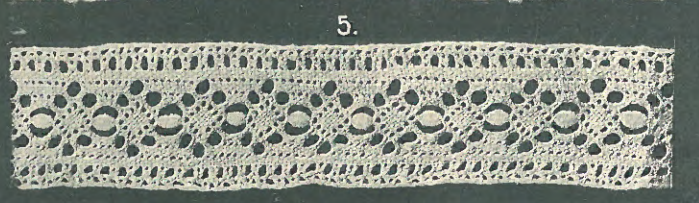
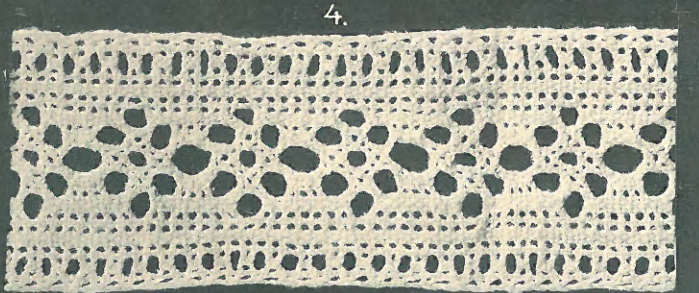
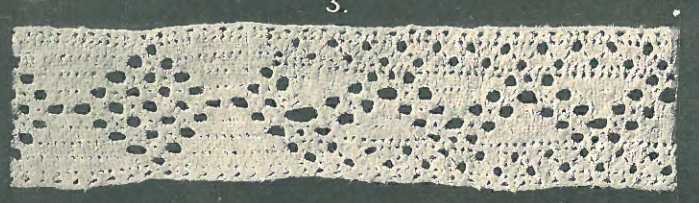
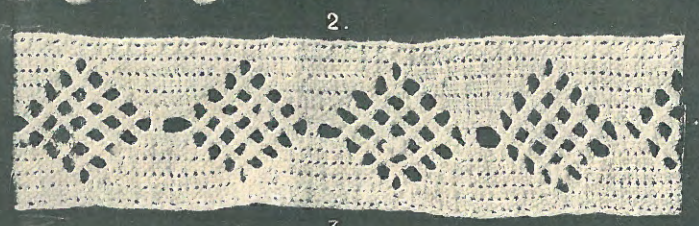
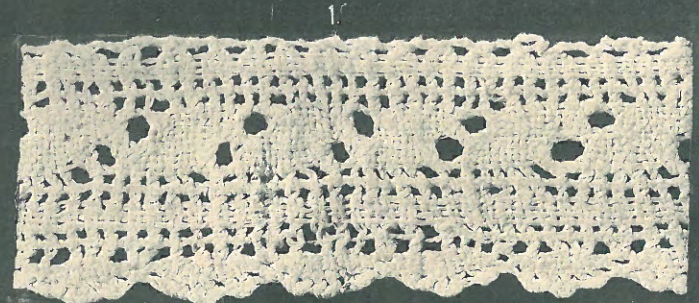
REPRODUKCE A TISK ČESKÉ GRAFICKÉ AKCIOVÉ SPOLEČNOSTI „UNIE“ V PRAZE.

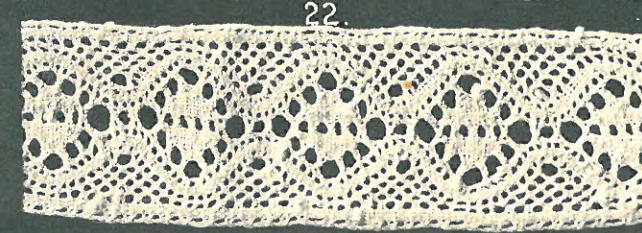
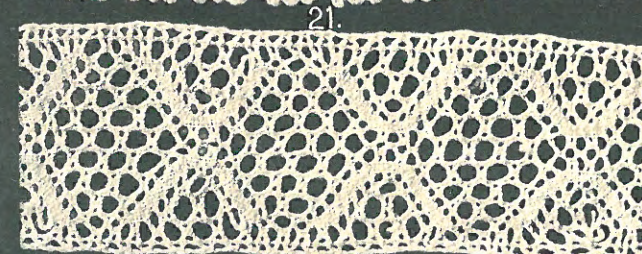
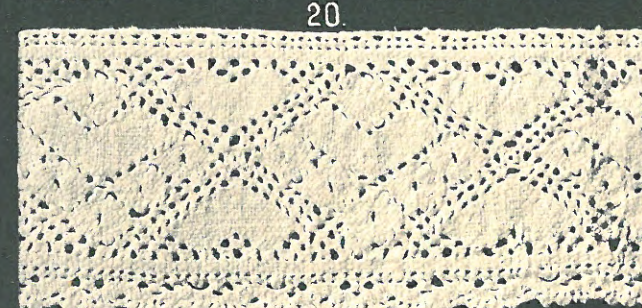
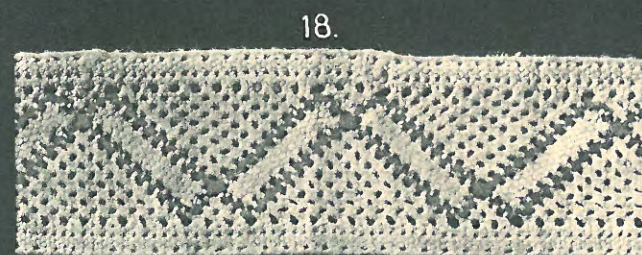
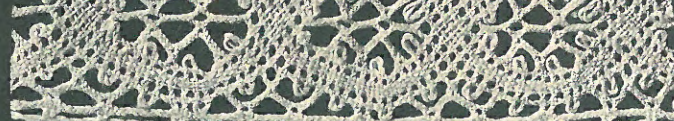
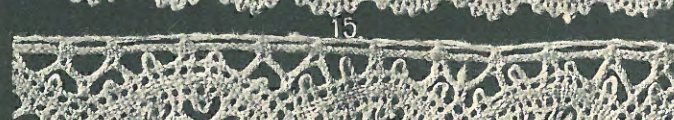
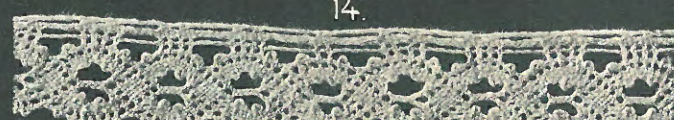
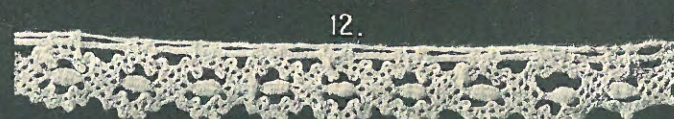
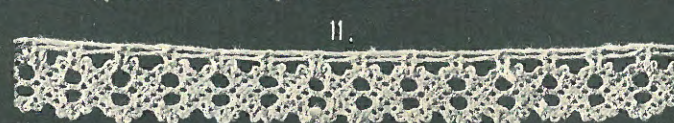
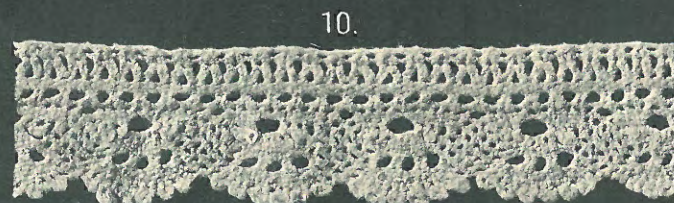
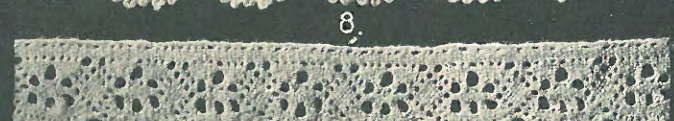
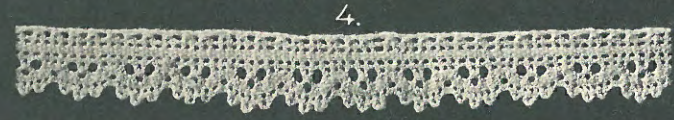
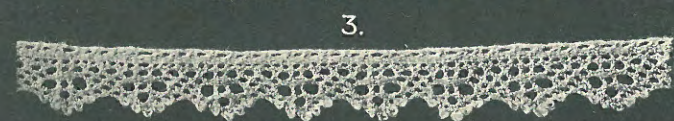
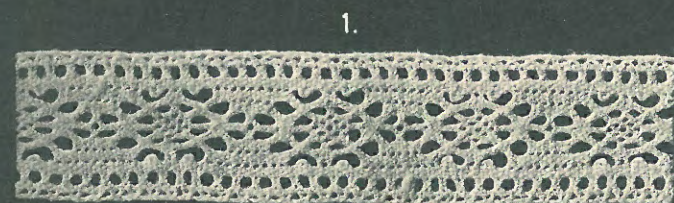
1908.

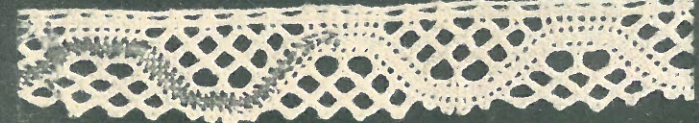

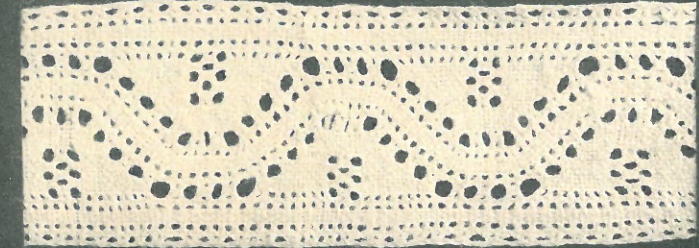
1.

2.

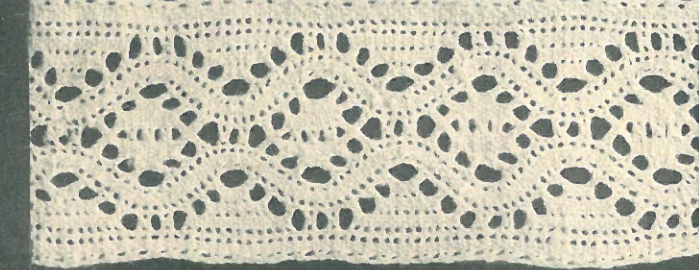
3.

4.

5.

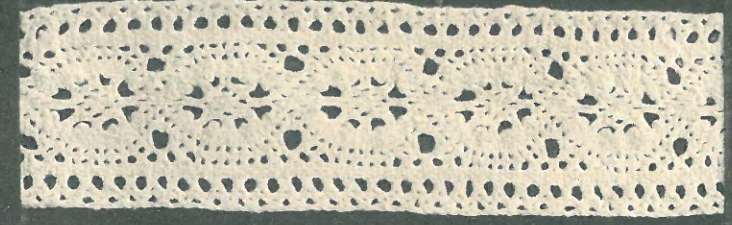
6.

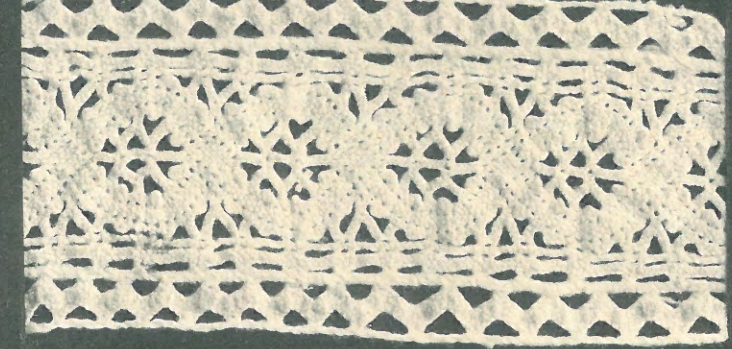
7.

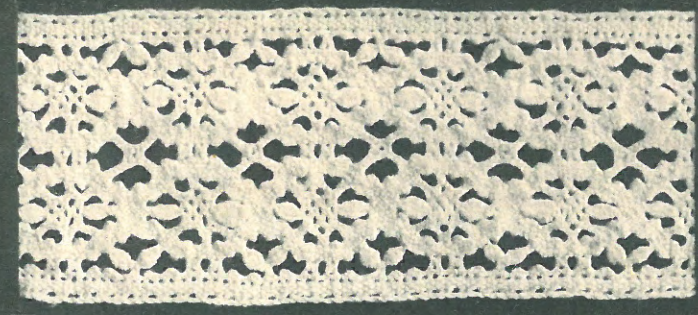
8.

9.

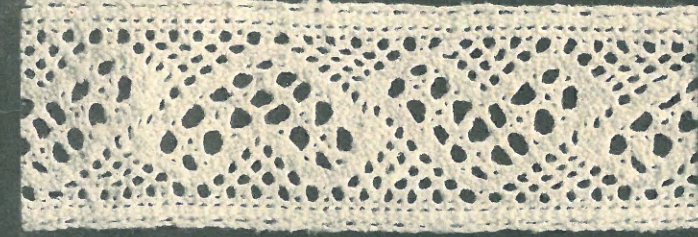
10.

11.

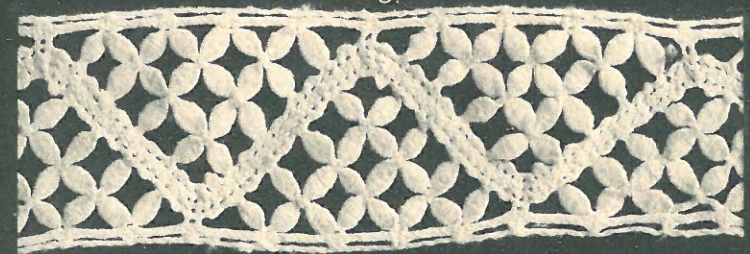
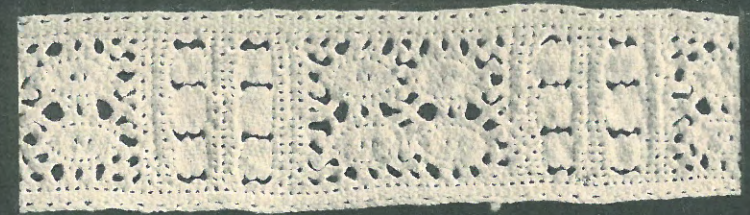
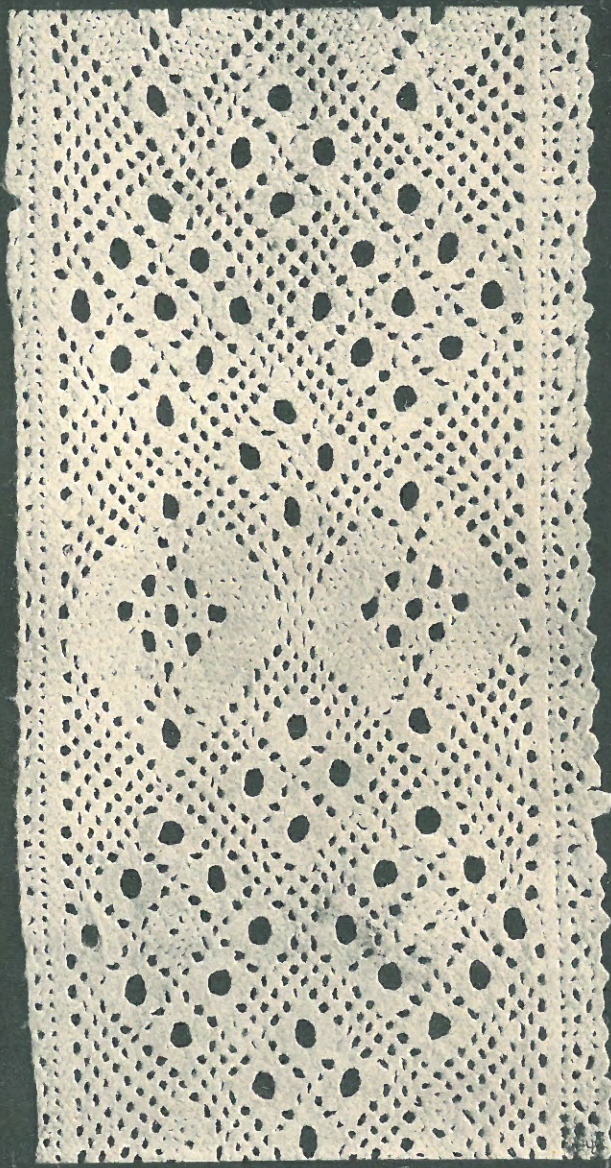
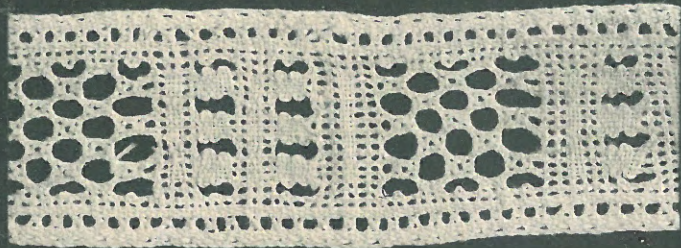
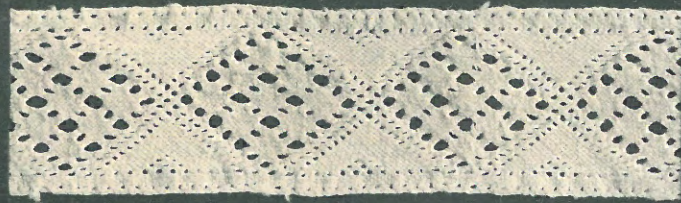
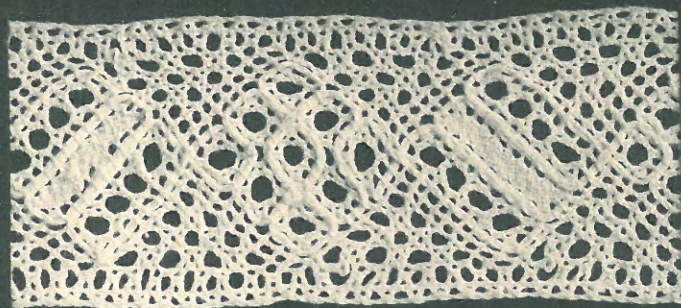

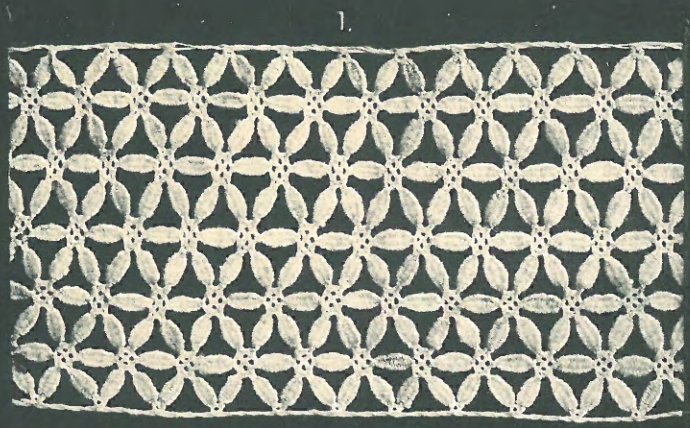
12.

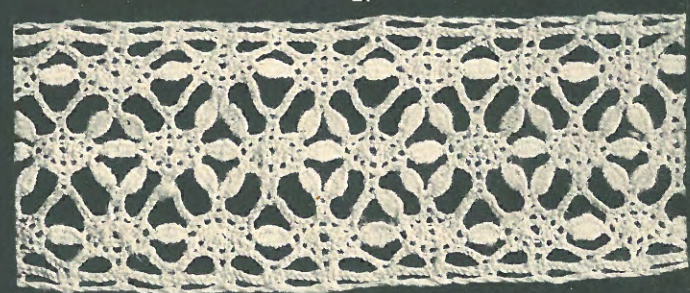
13.

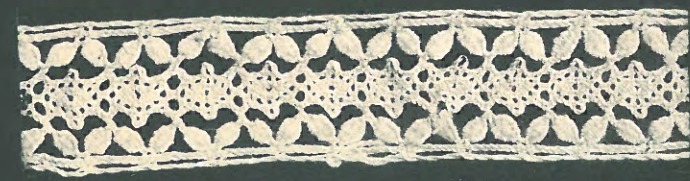

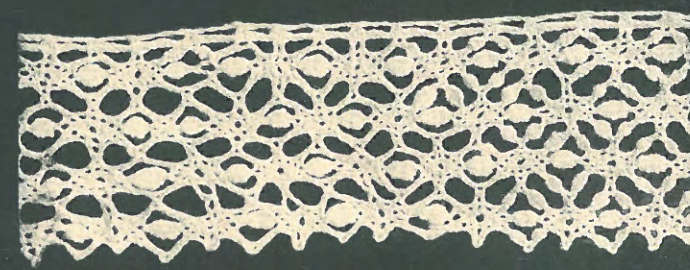
1.

2.

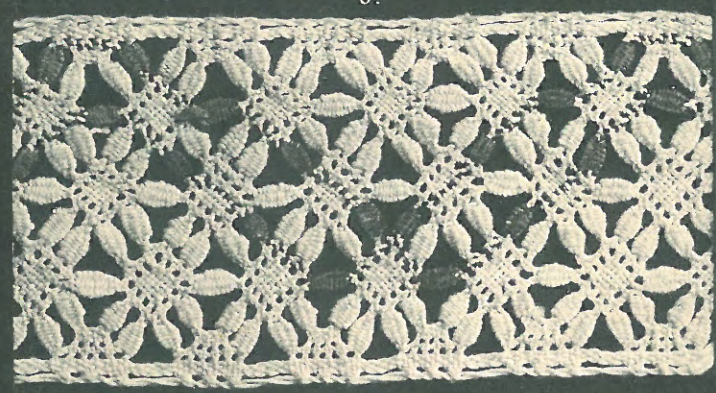
3.

4.

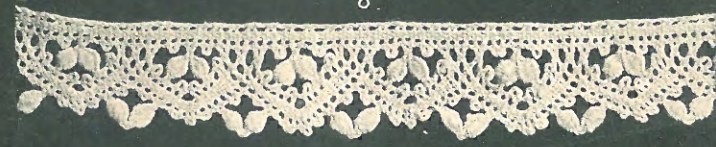
5.

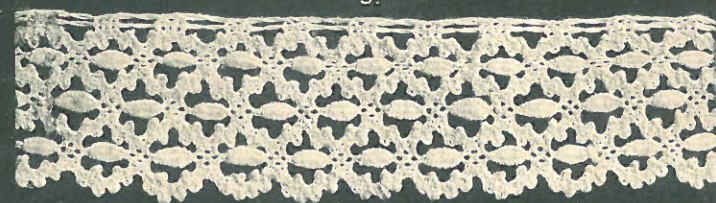
6.

7.

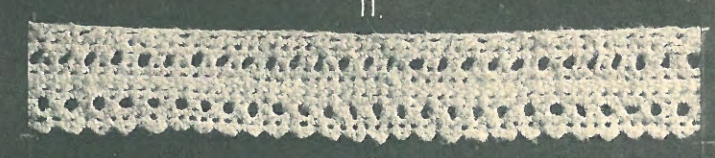
8.

9.

10.

11.

12.

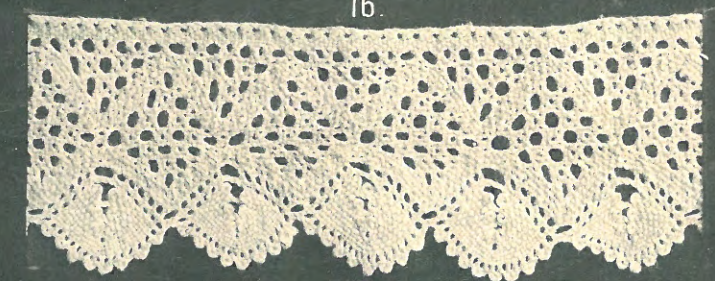
13.

14.

15.

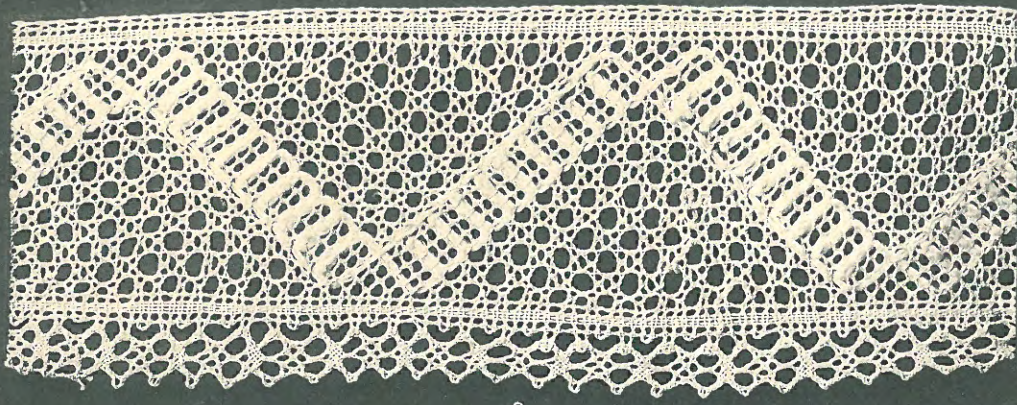

16.

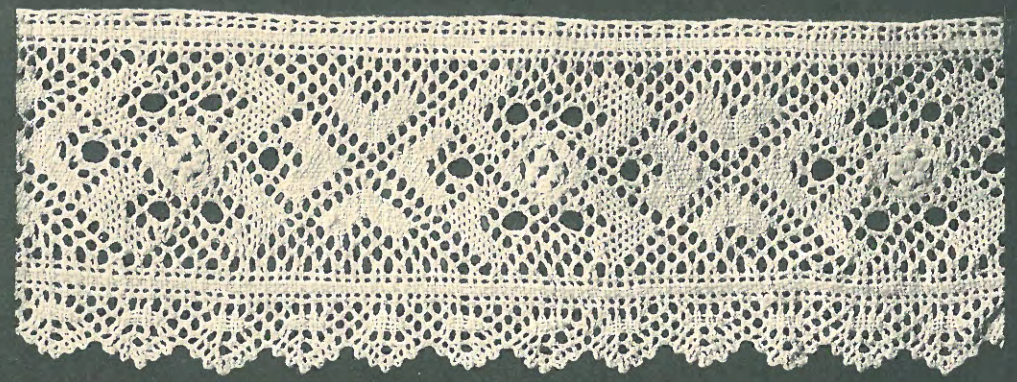

17.

1.

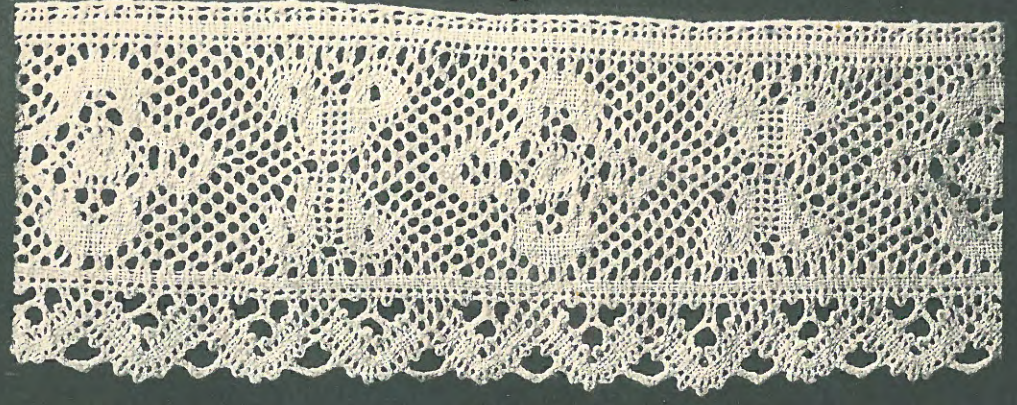
4.

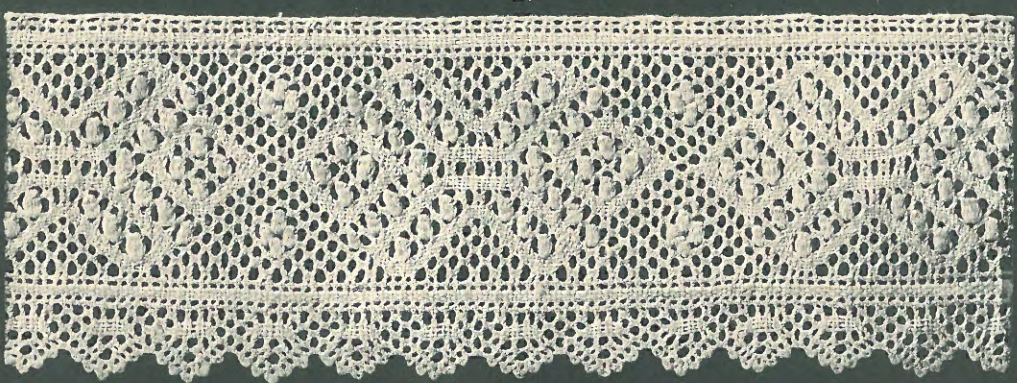
2.

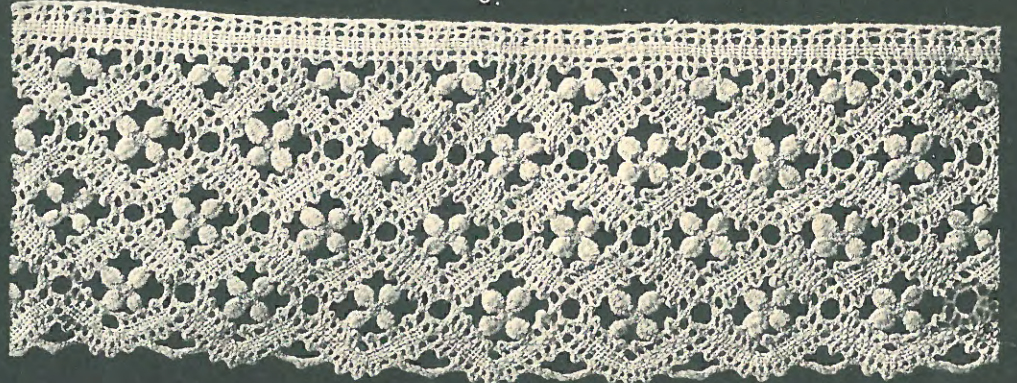
5.

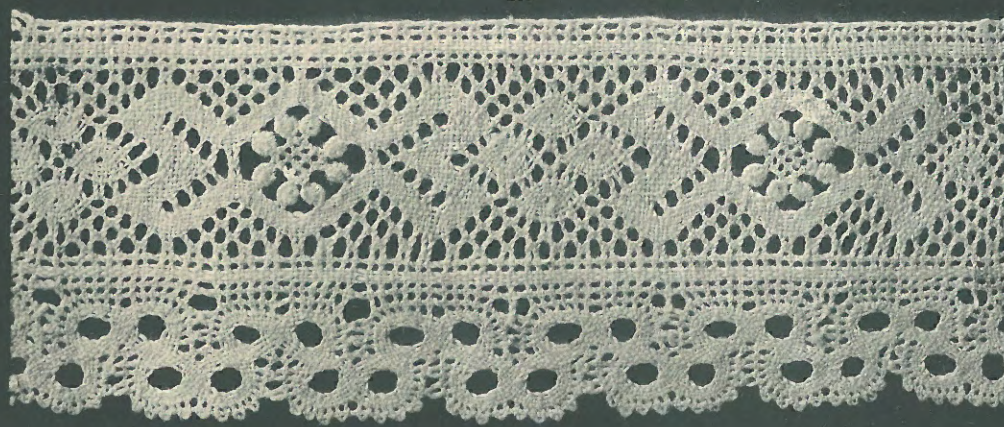
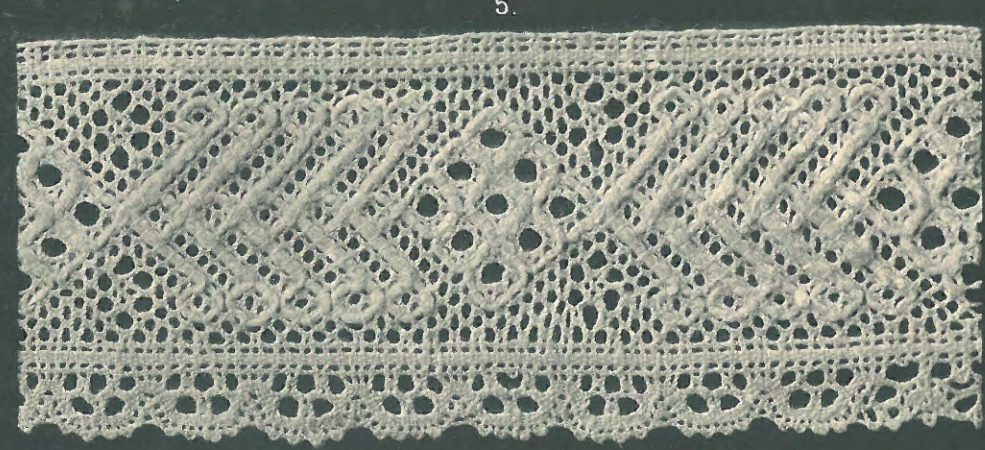
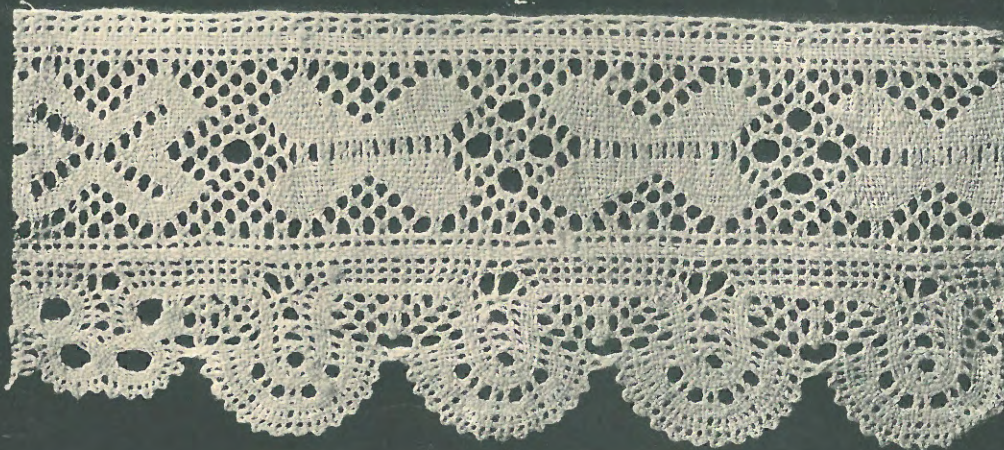
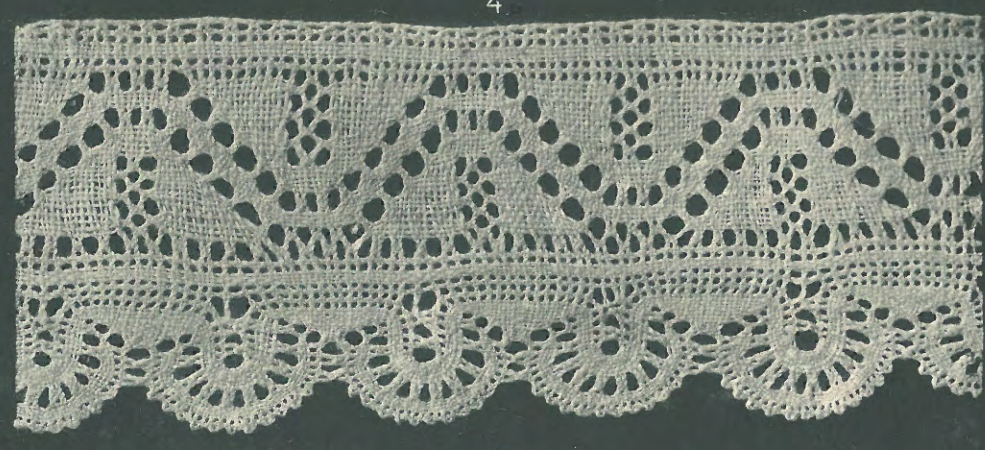
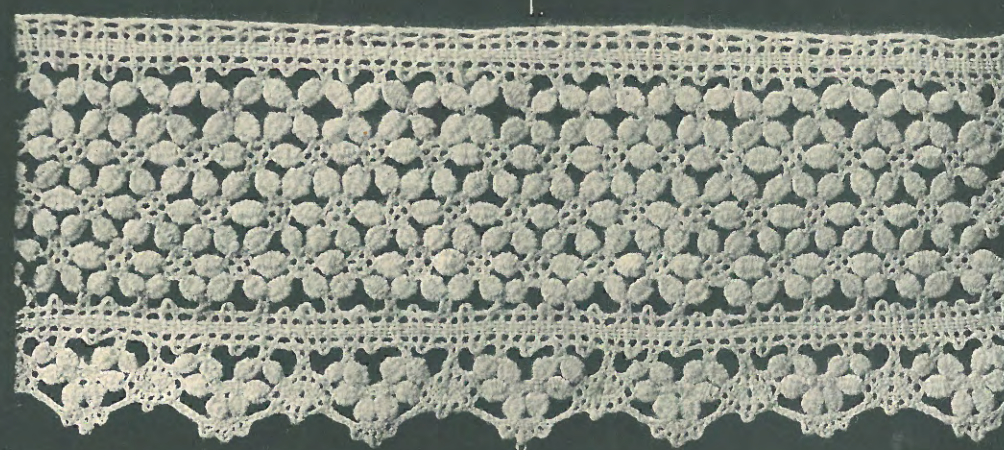

3.

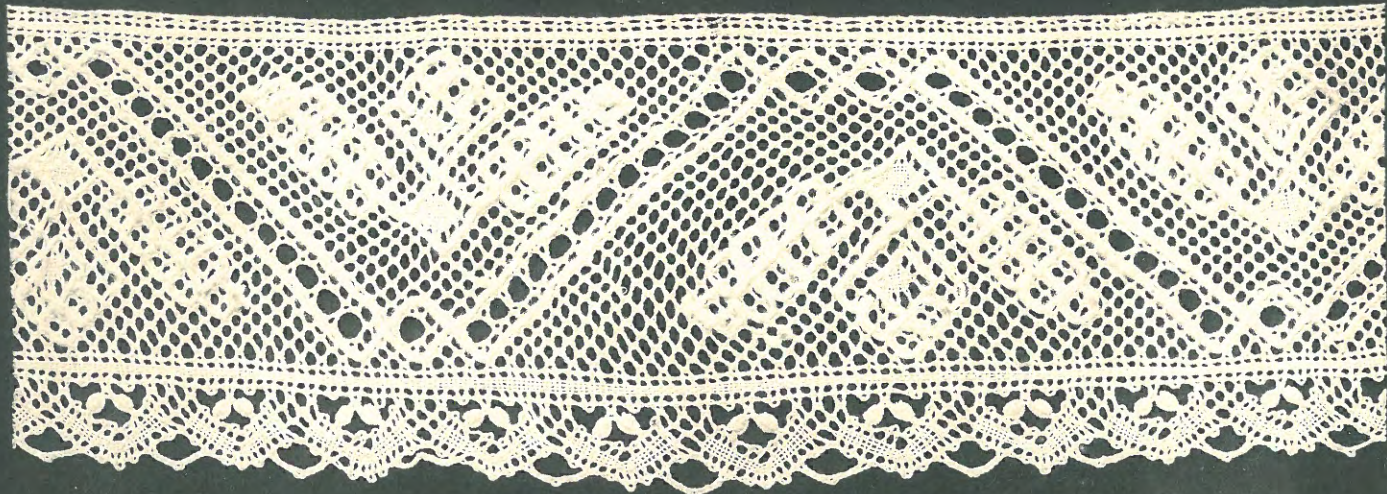

6.

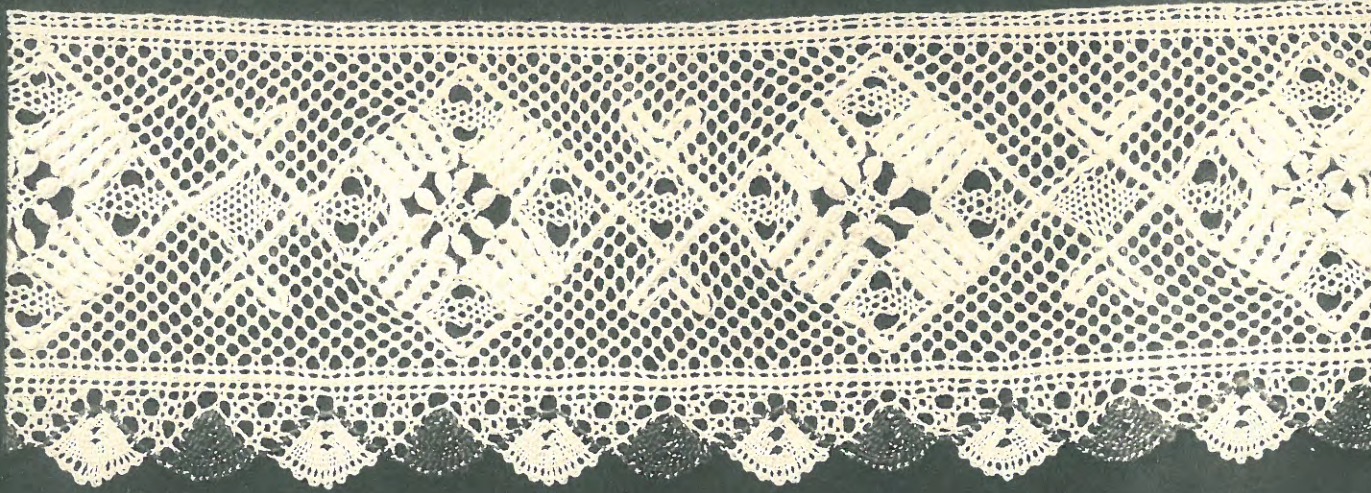
1.

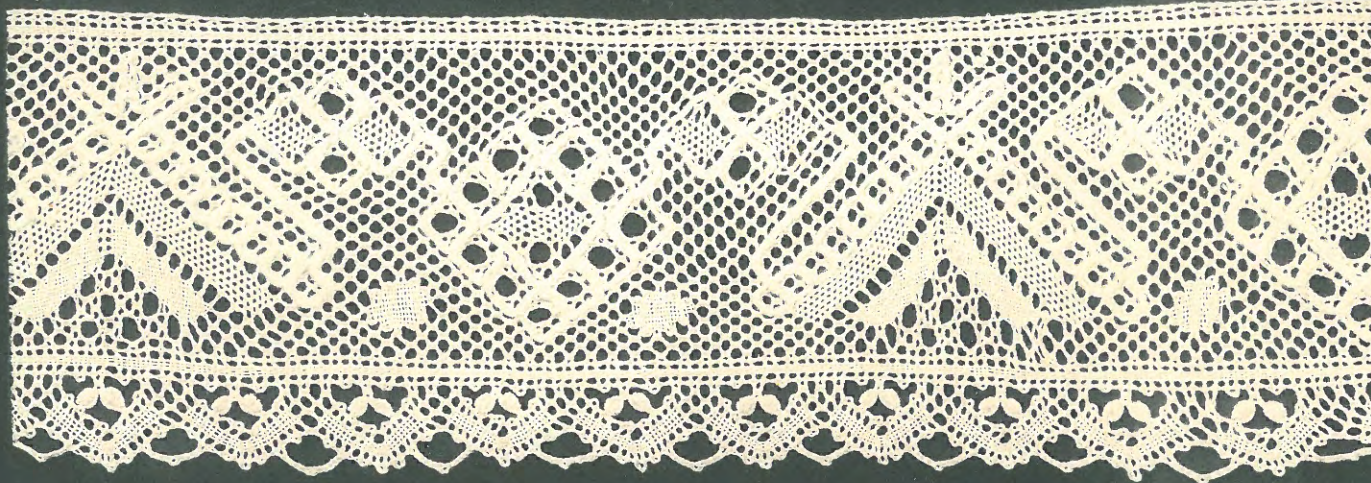
2.

3.

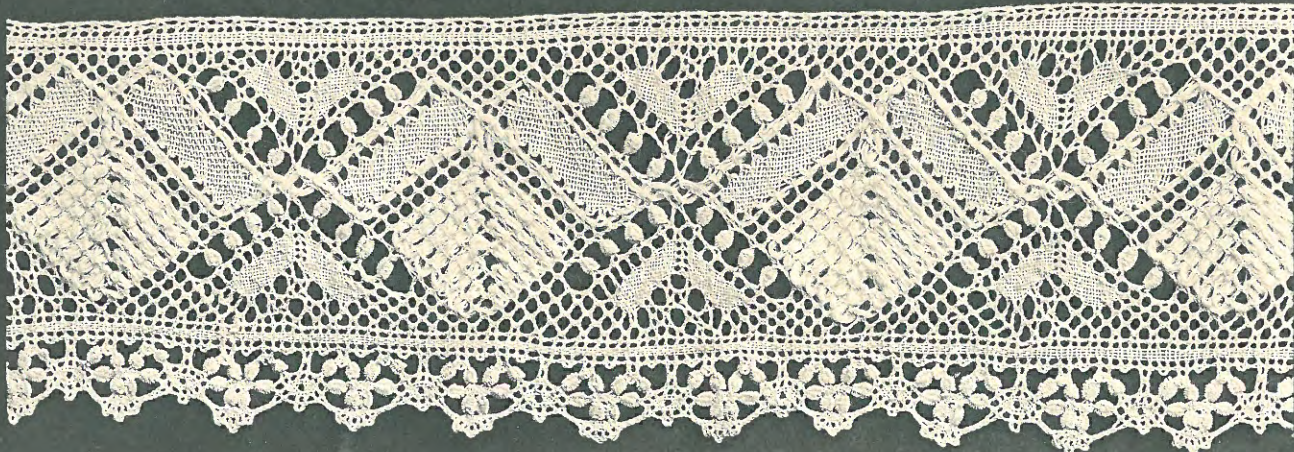
4.

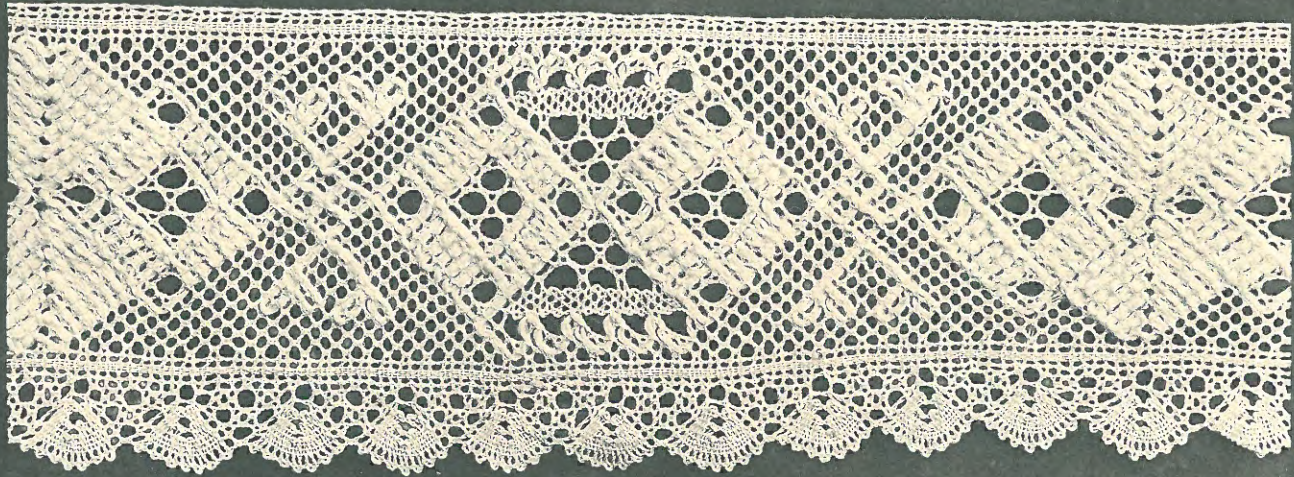
1.

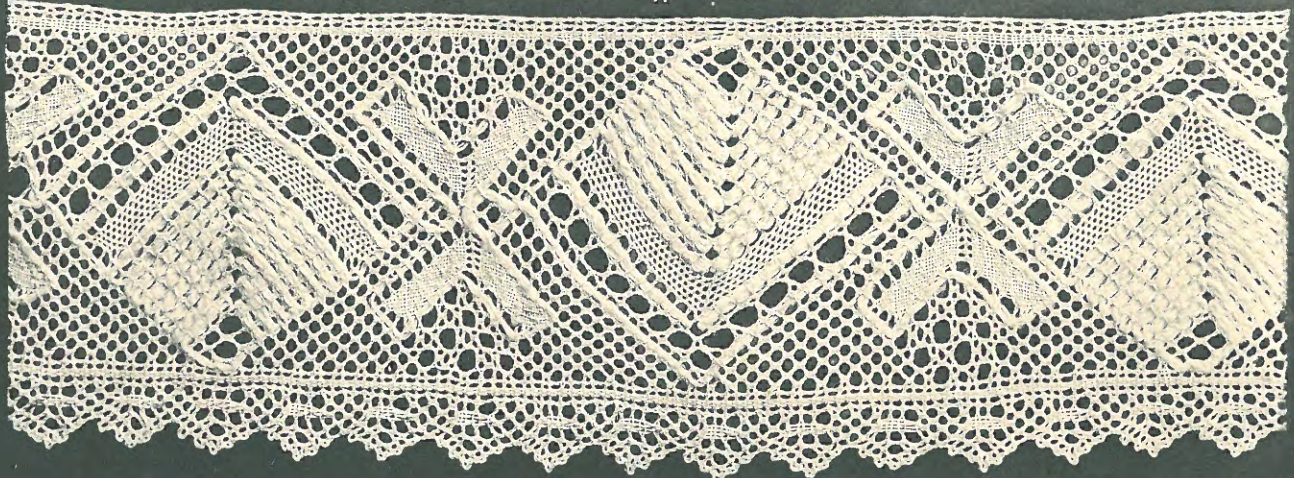
2.

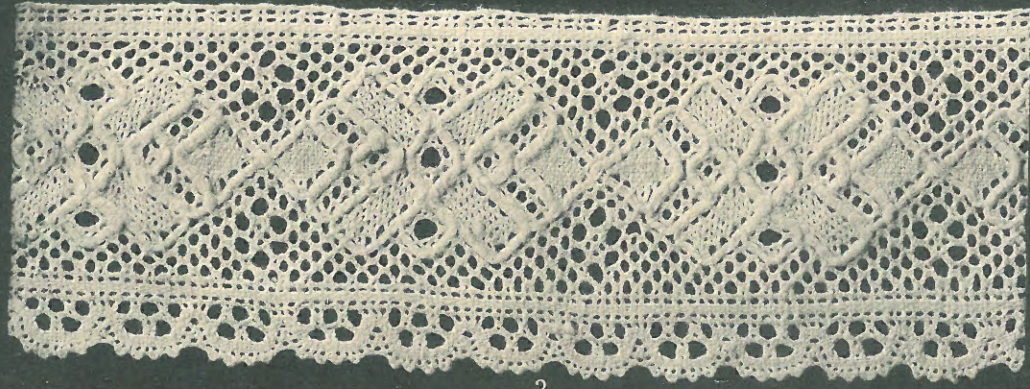
3.

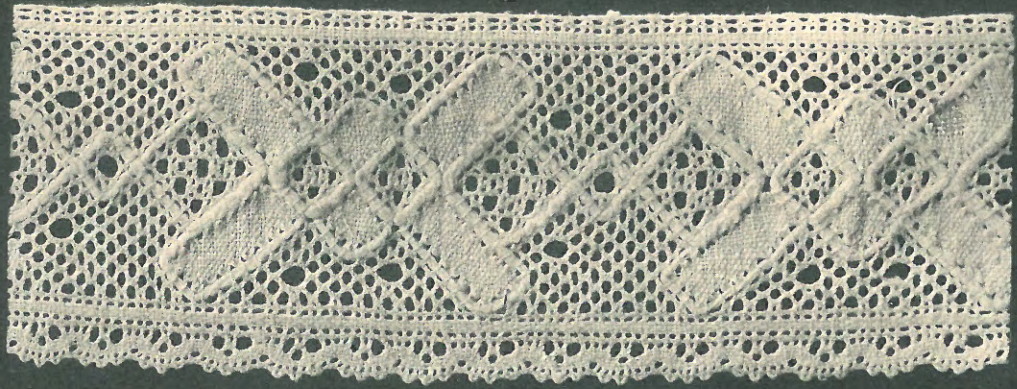
4.

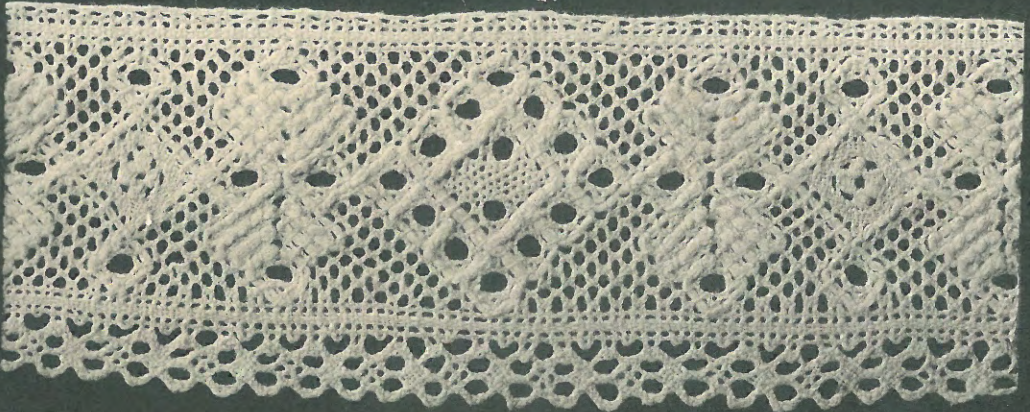
1.

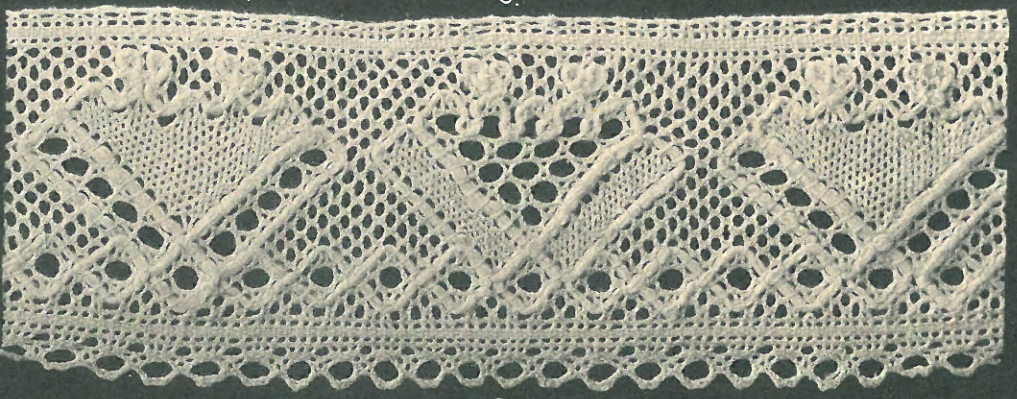
4.

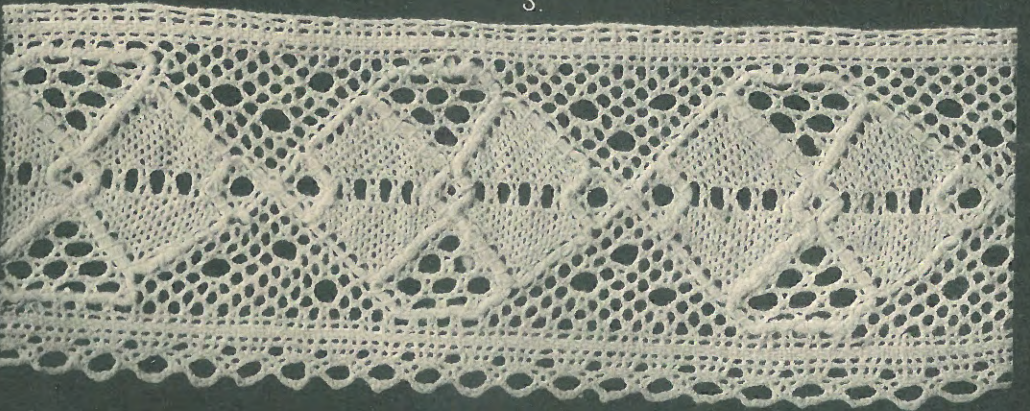
2.

5.

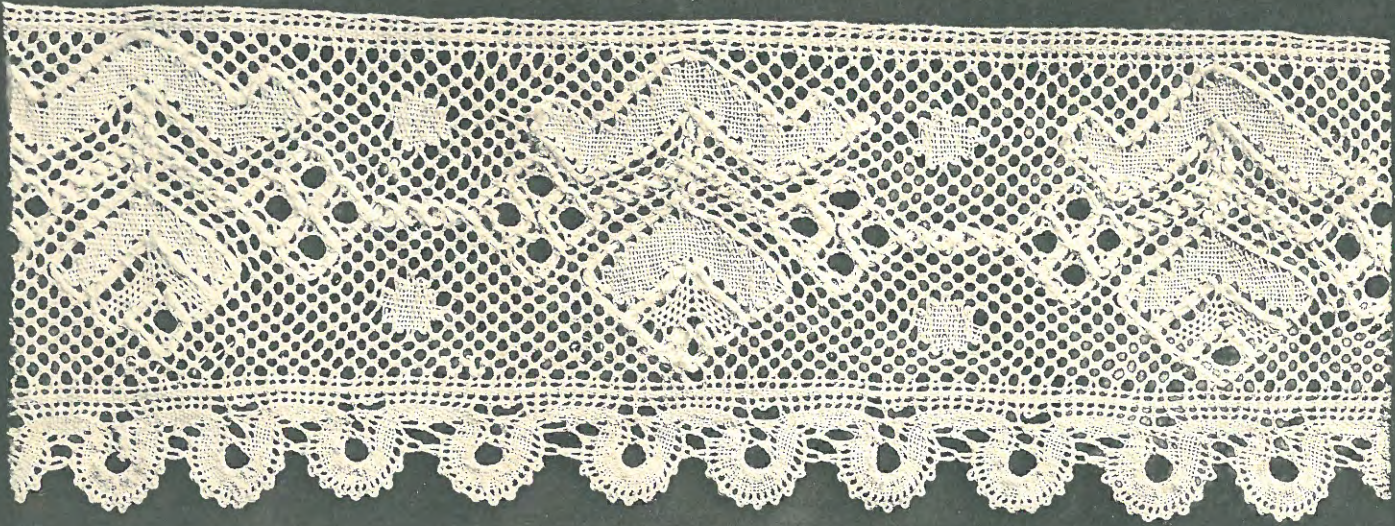
3.

6.

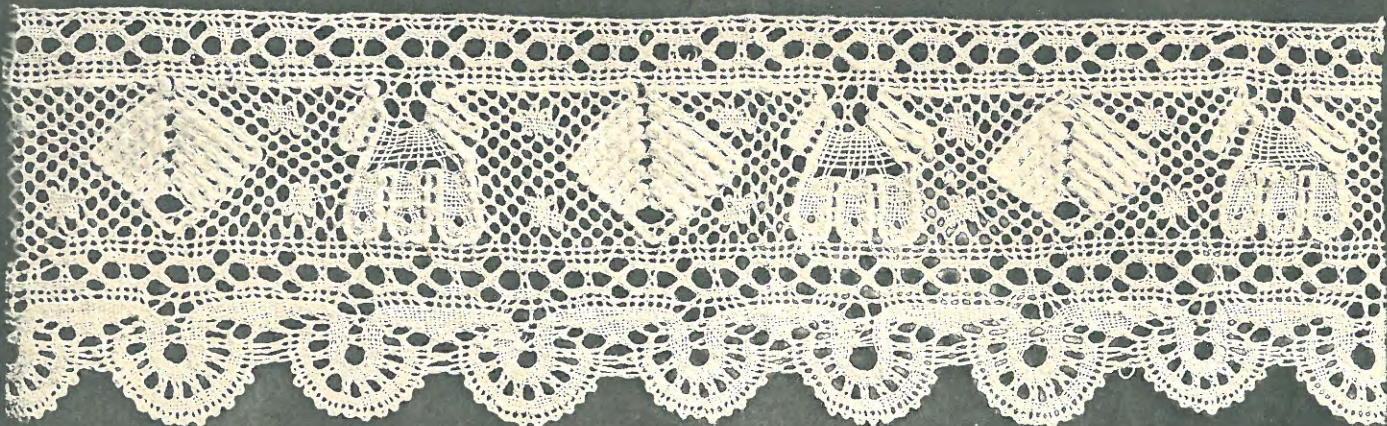
1.

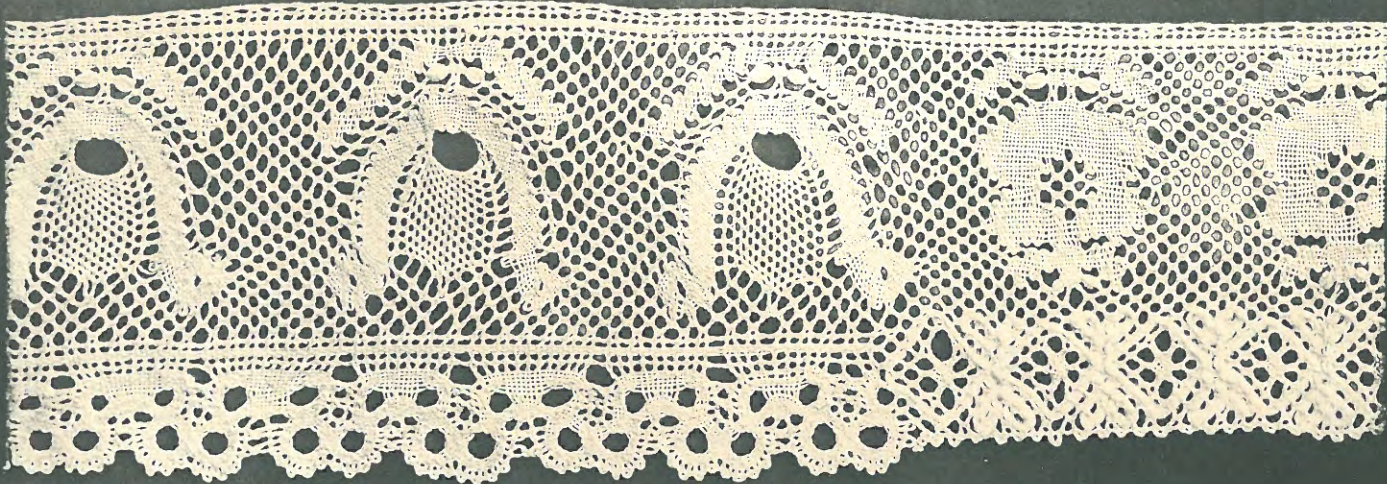
2.

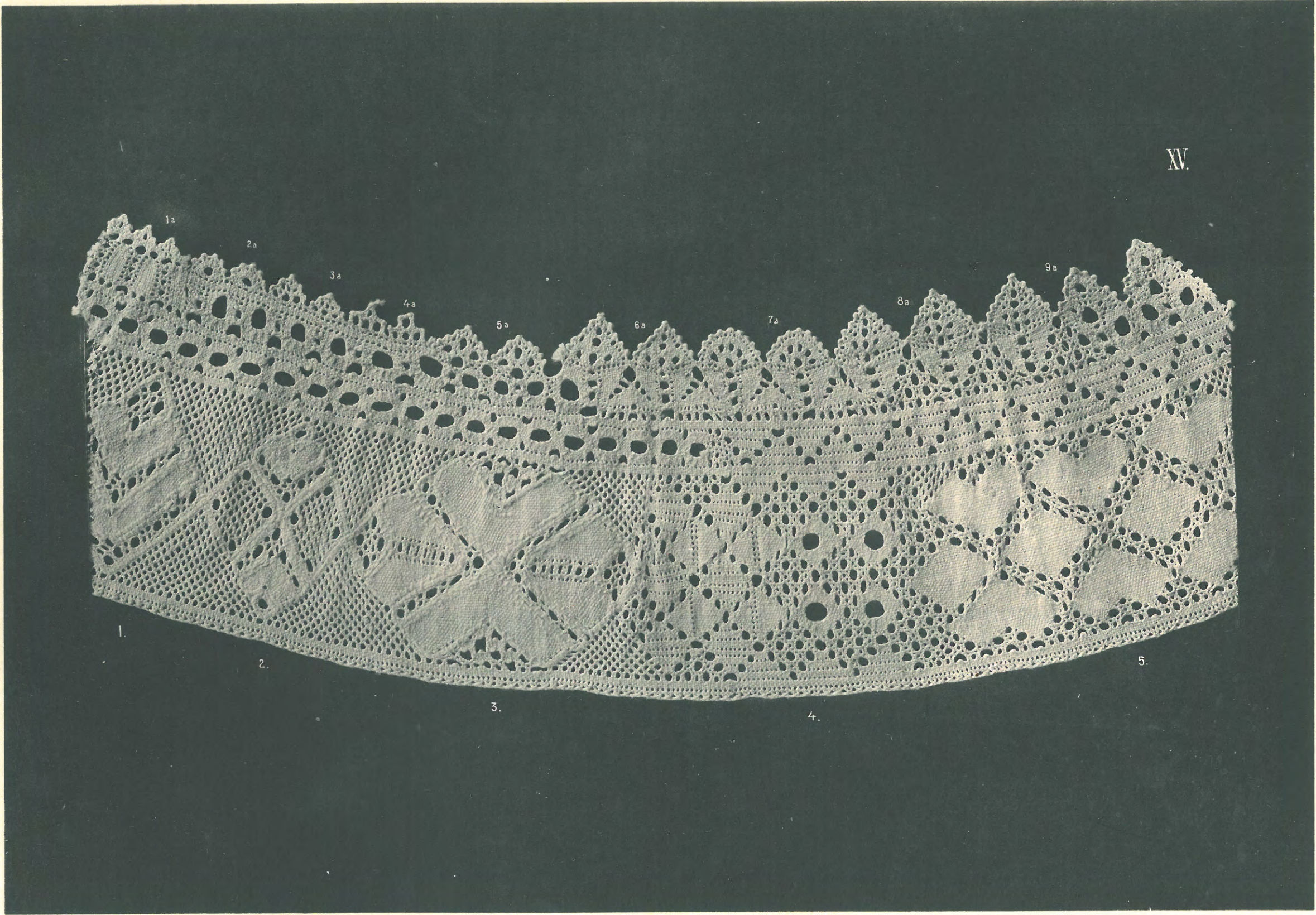

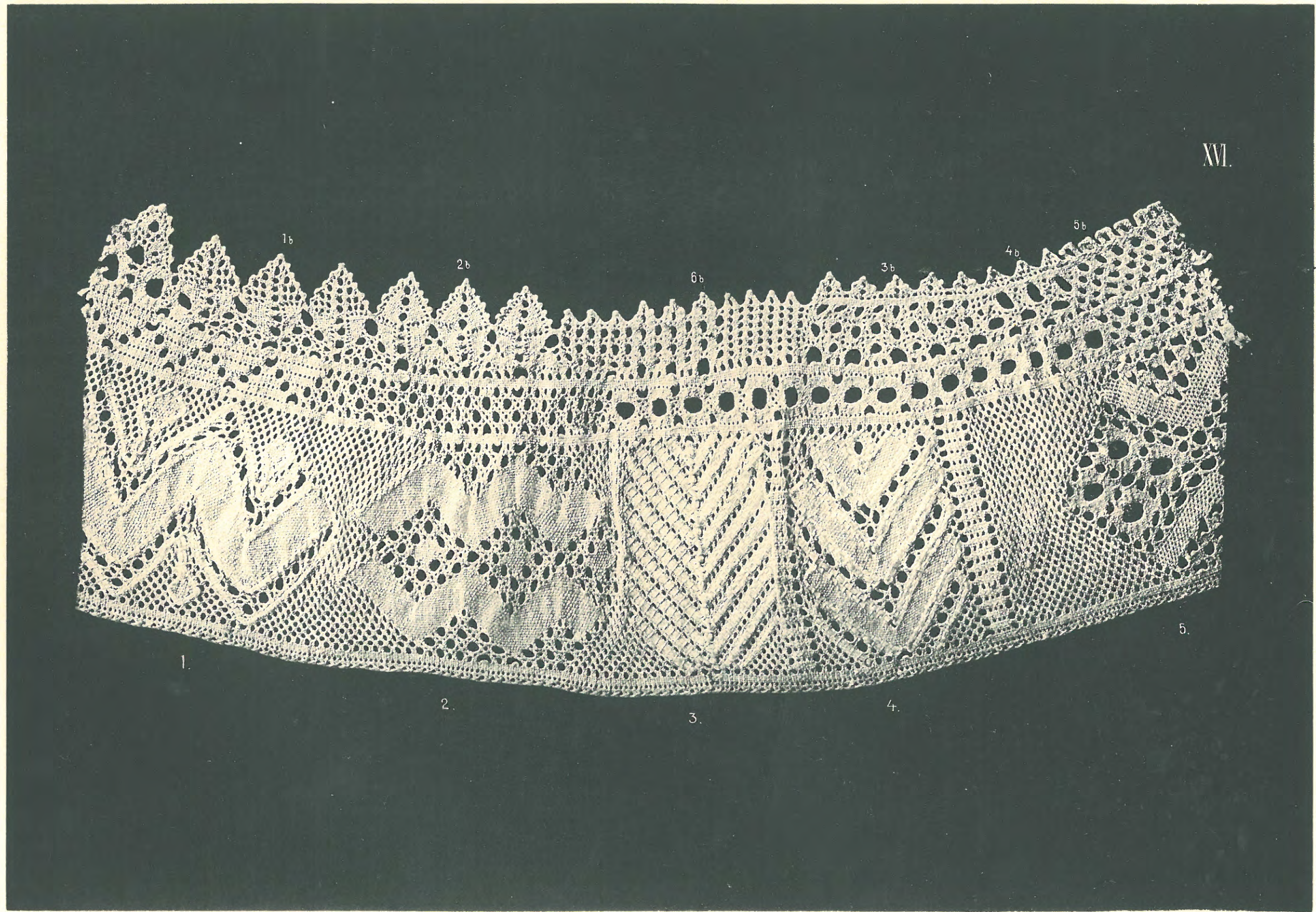
3.

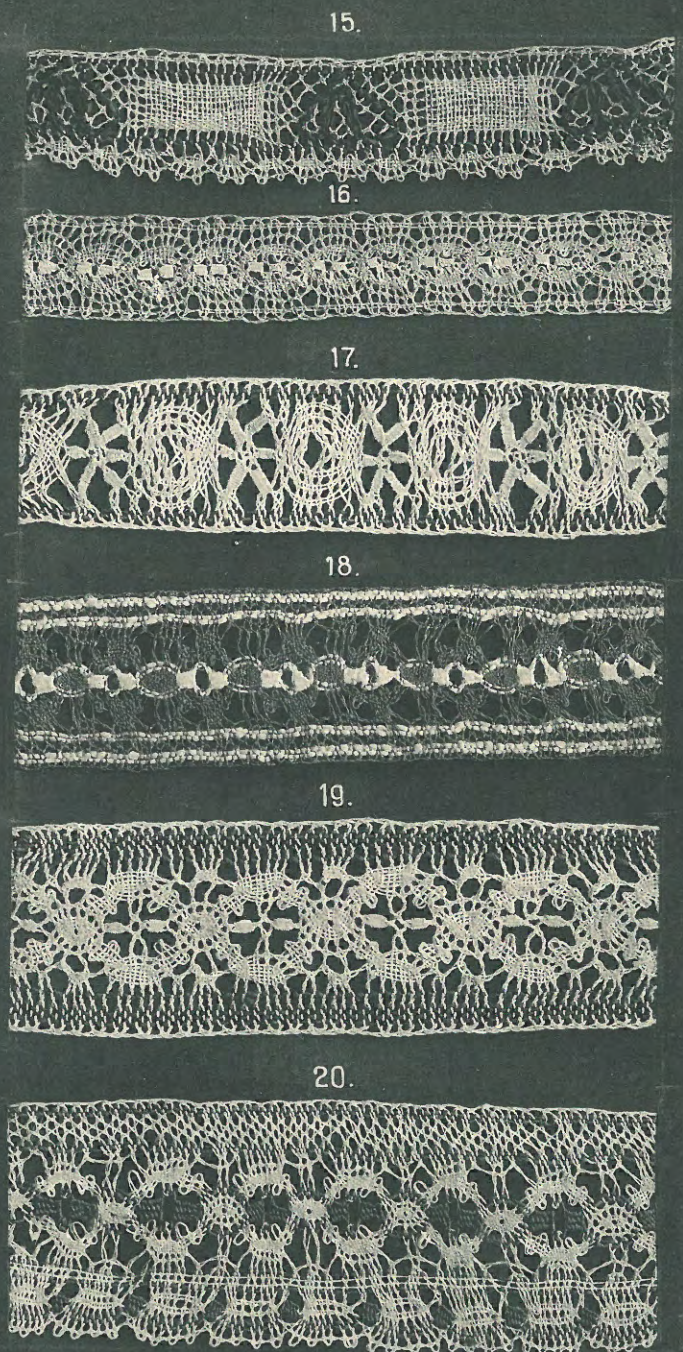
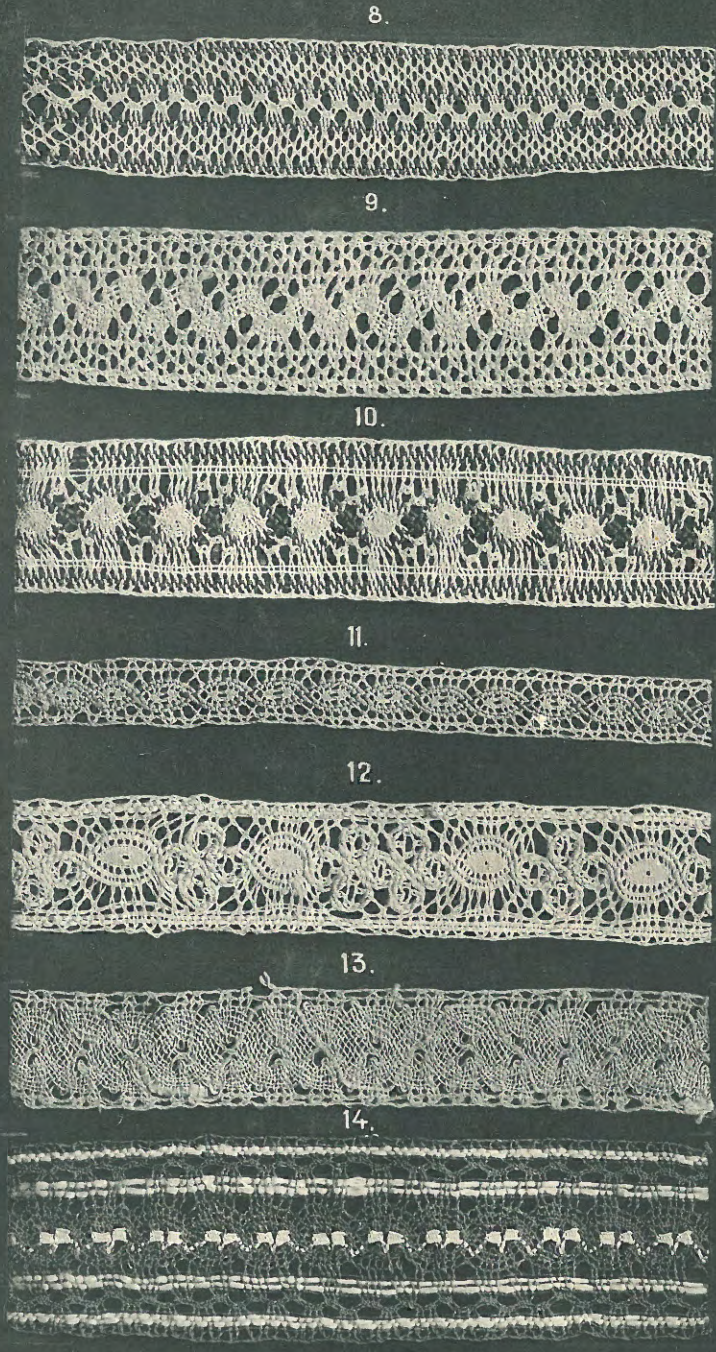
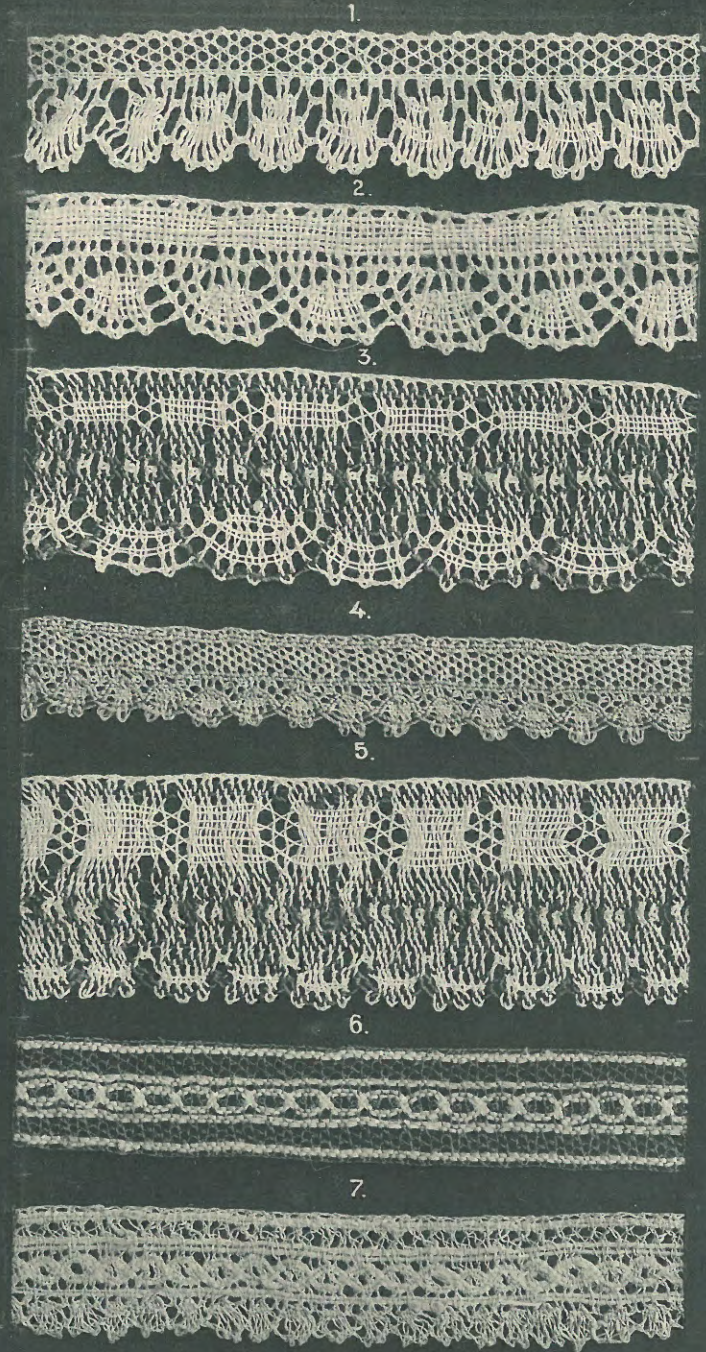

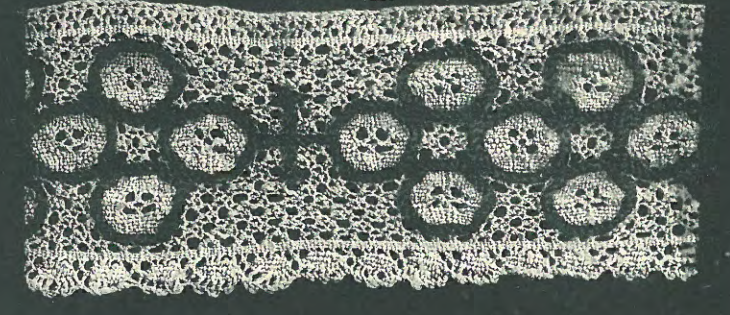
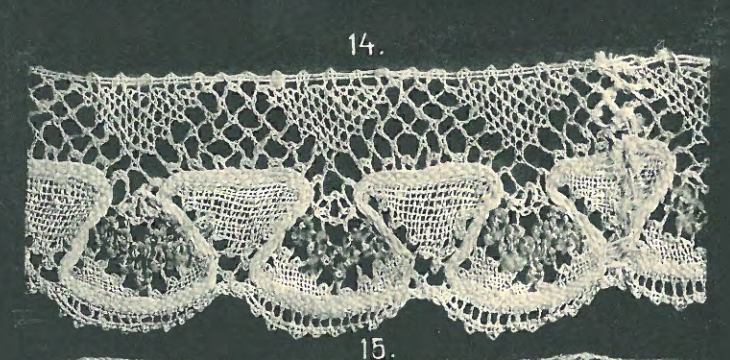
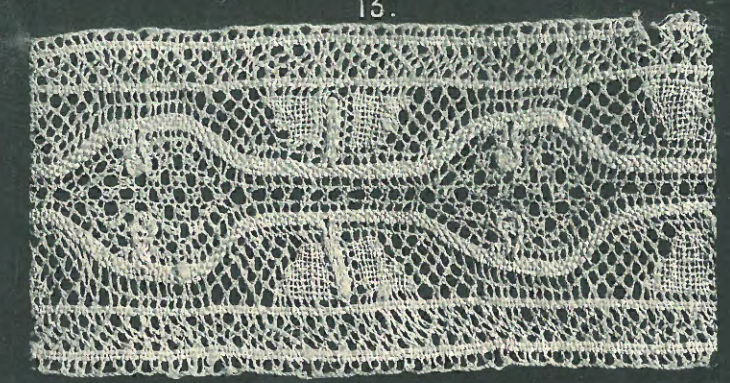
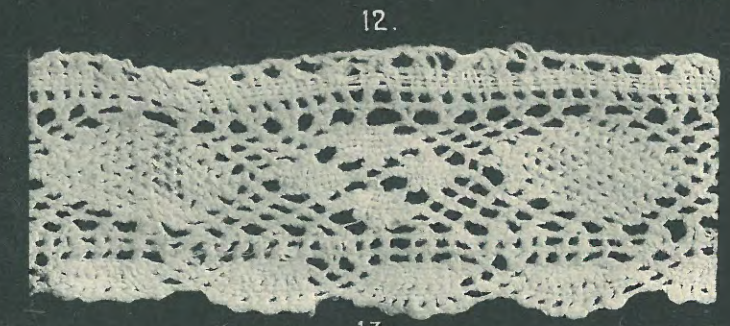
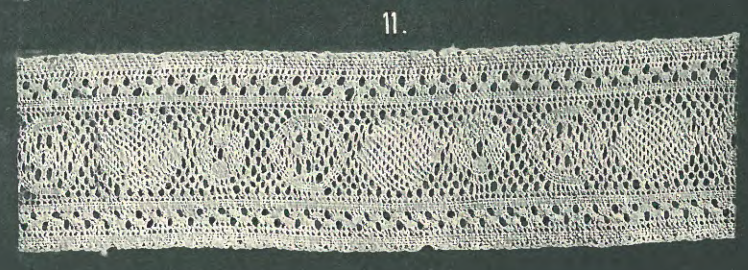
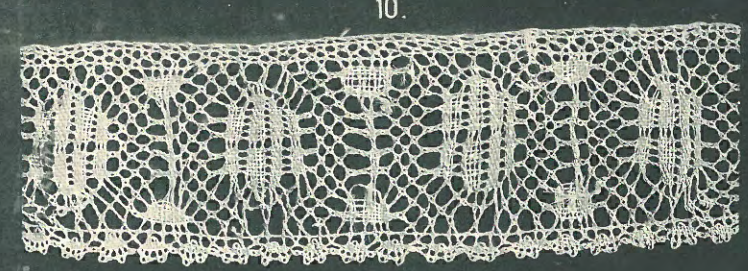
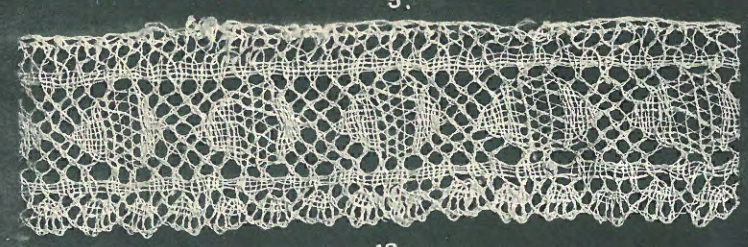
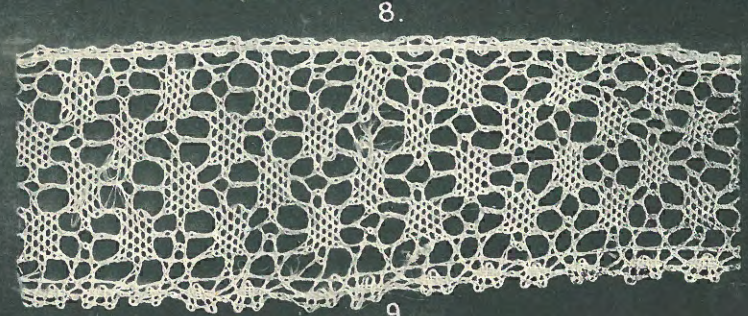
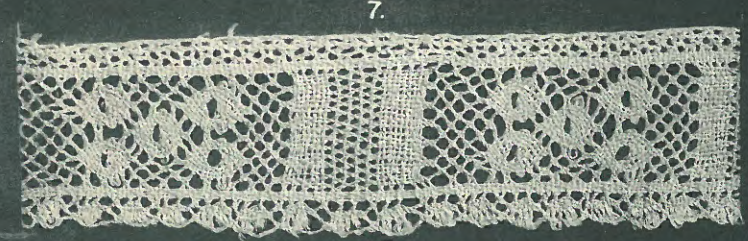
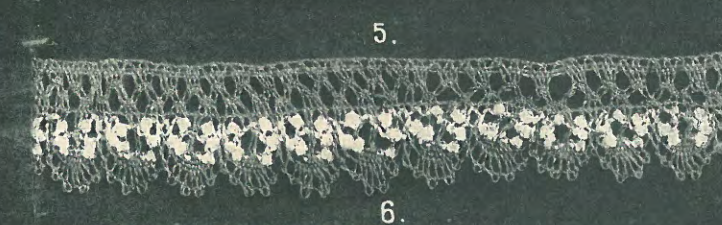
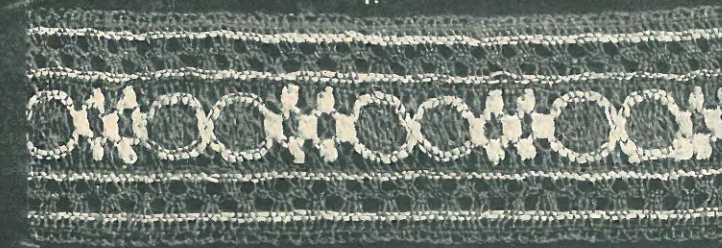
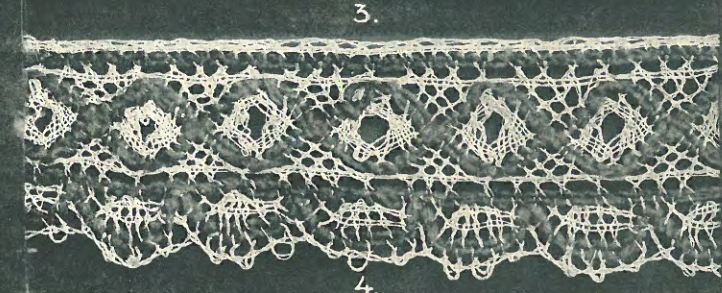
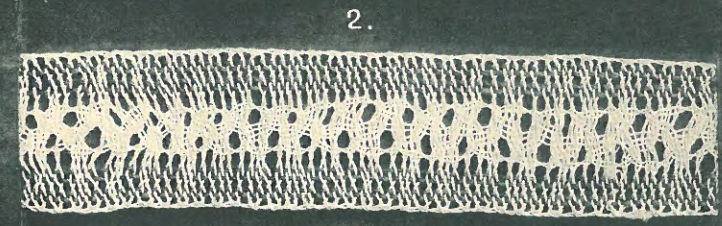
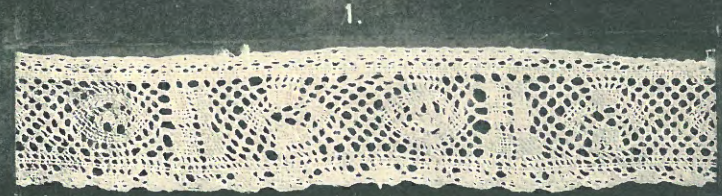
4.

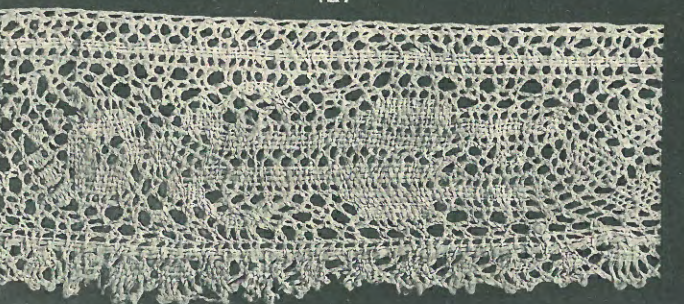
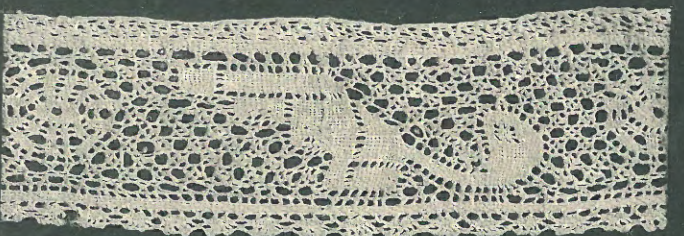
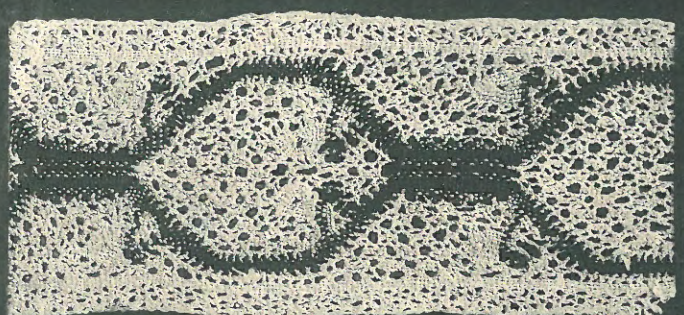
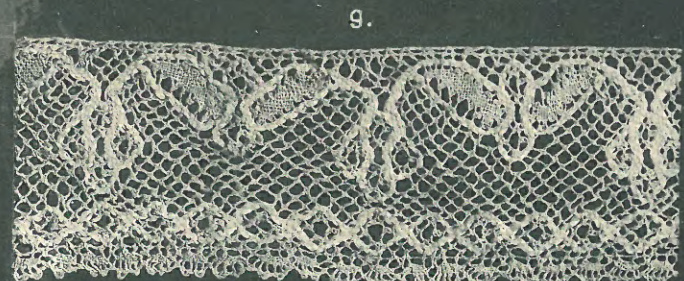
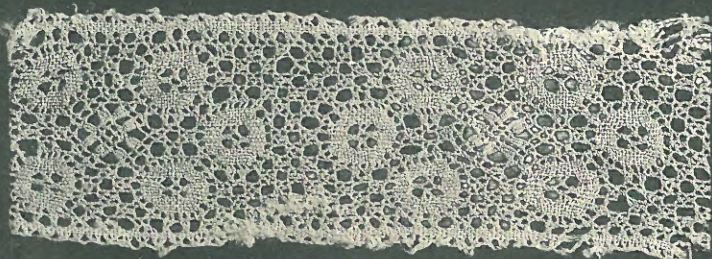
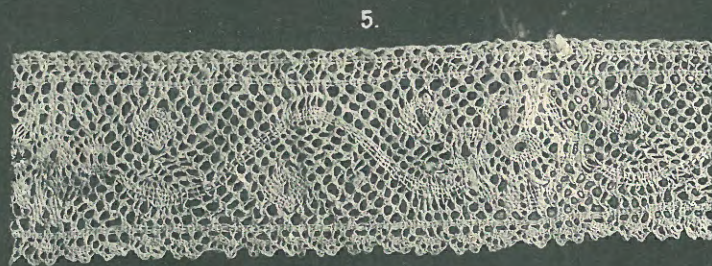
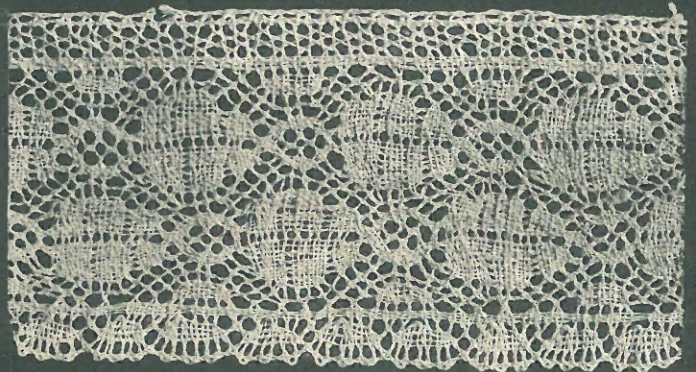
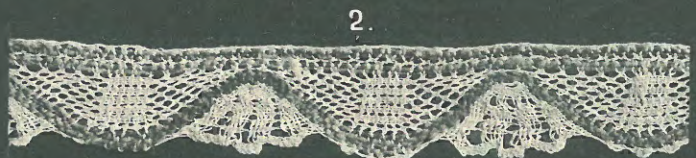
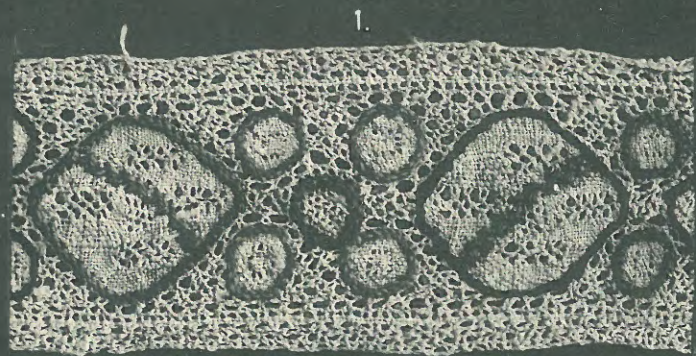

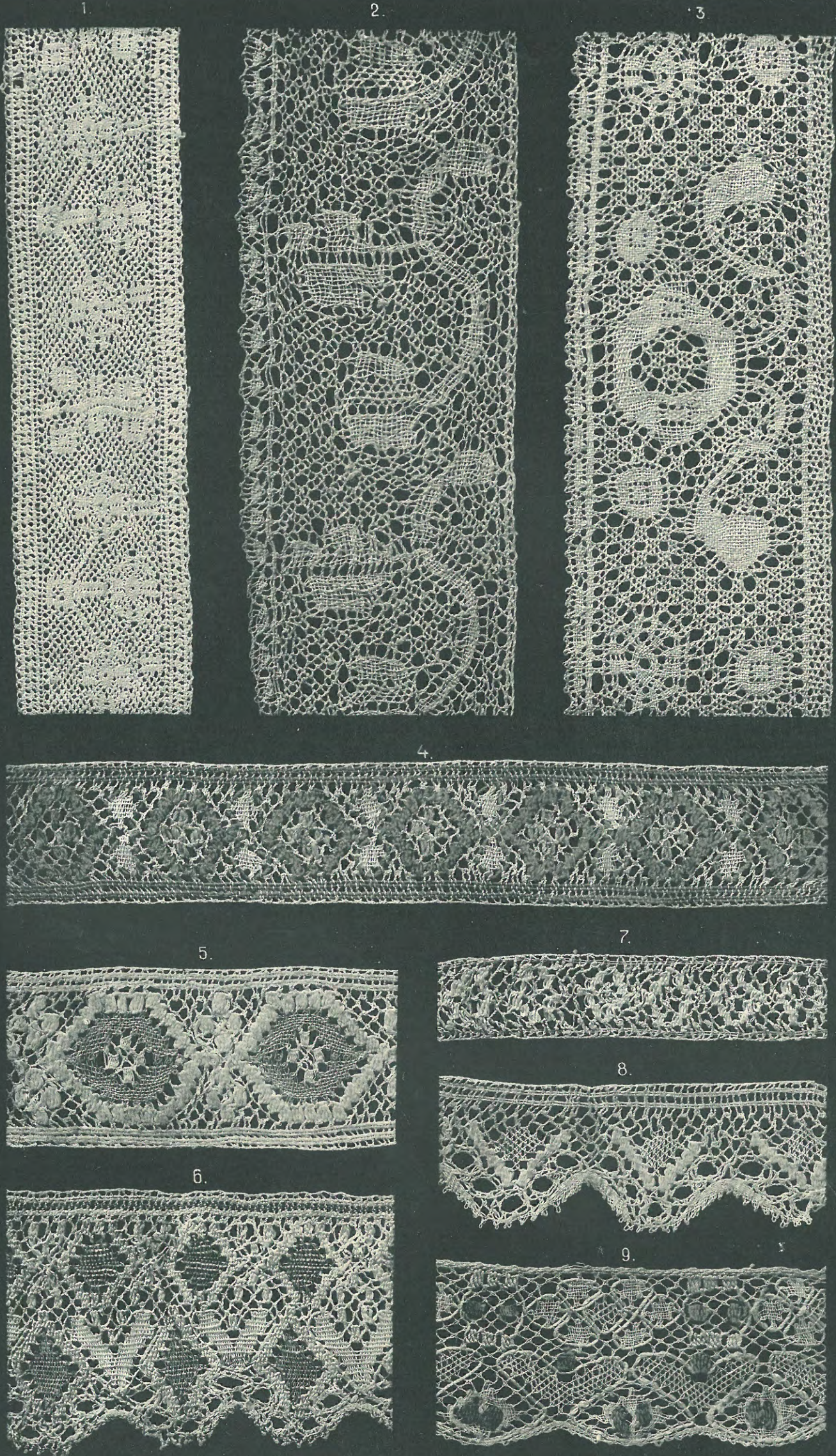

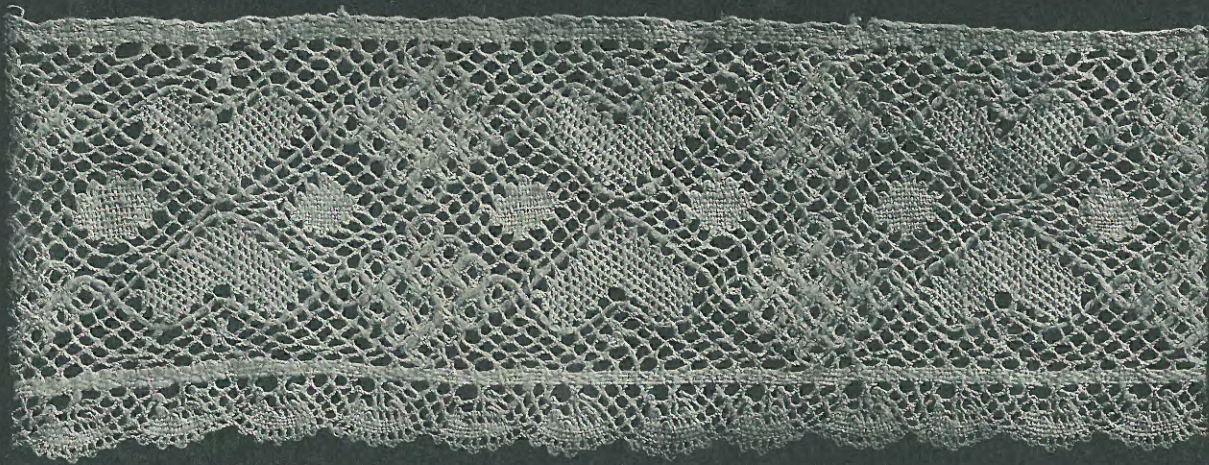

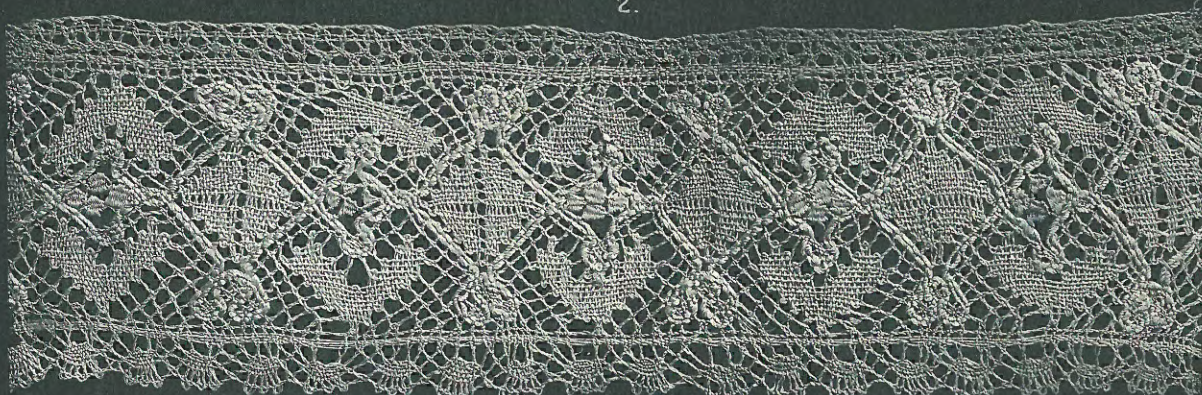

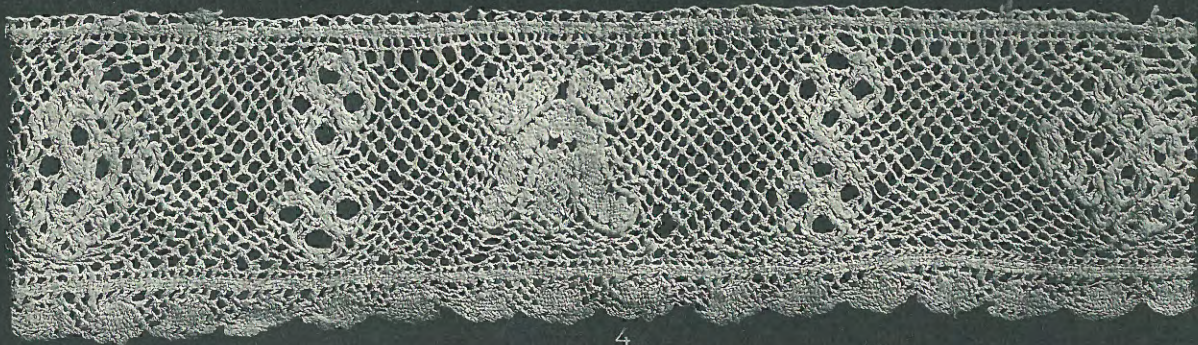
1.

2.

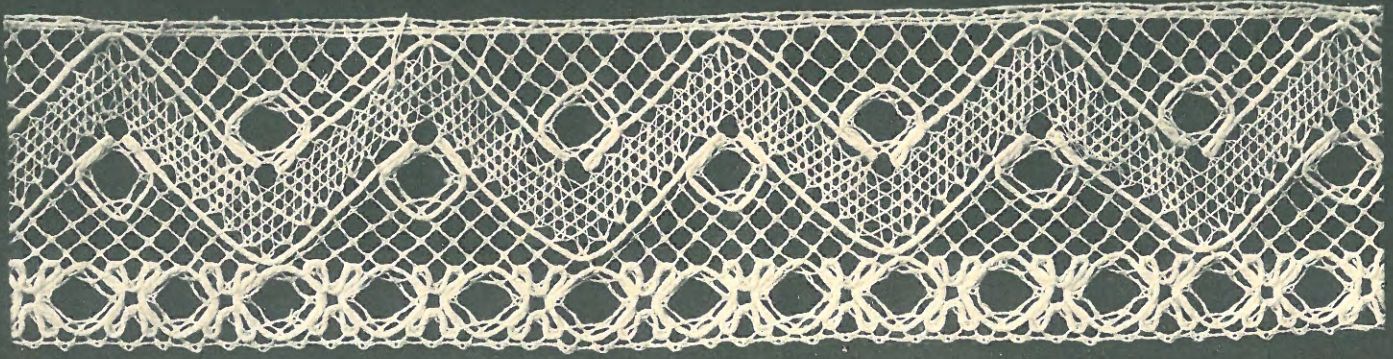
3.

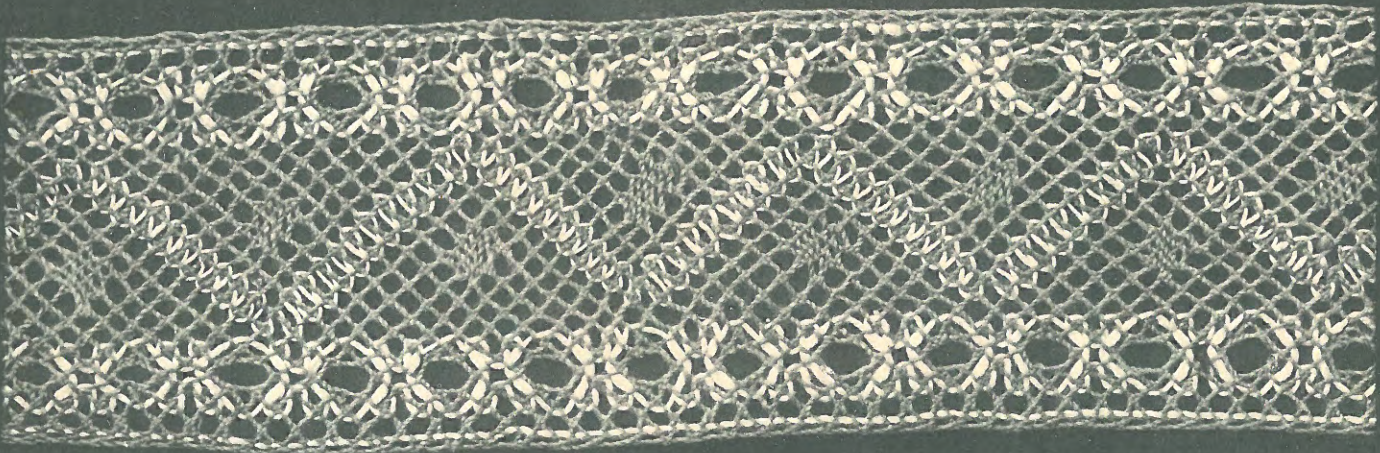
4.

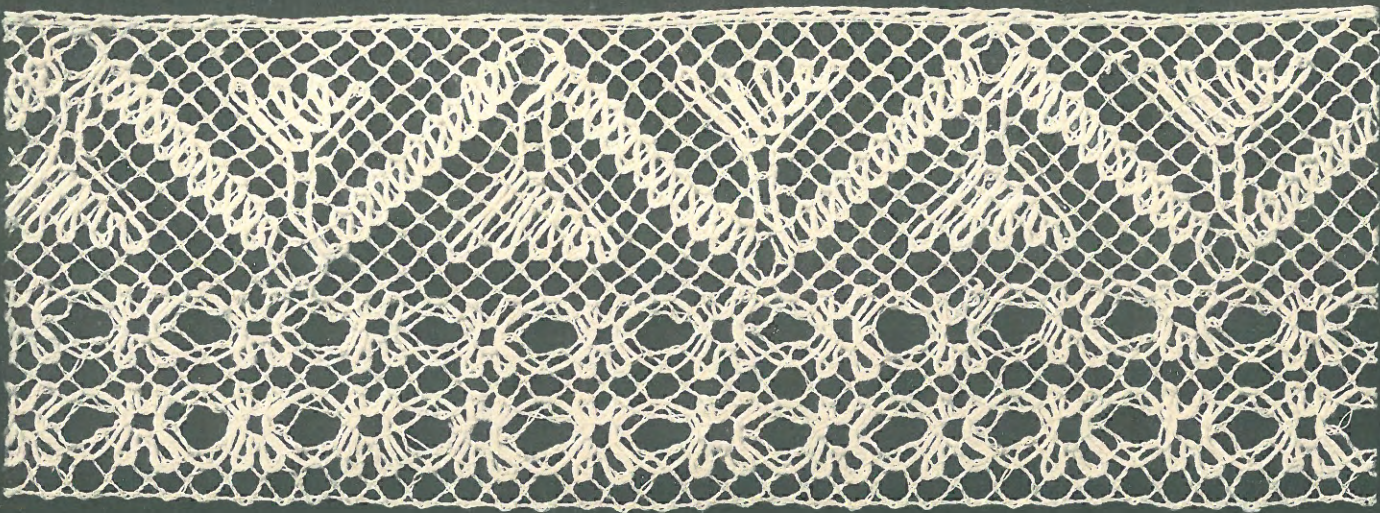
1.

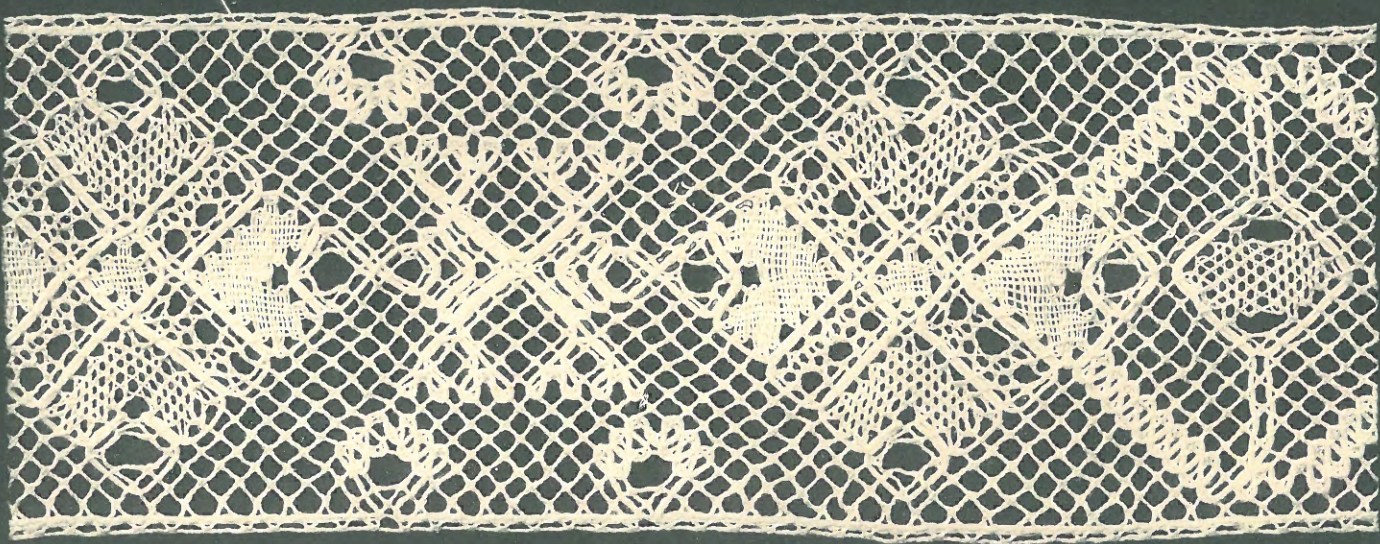
2.

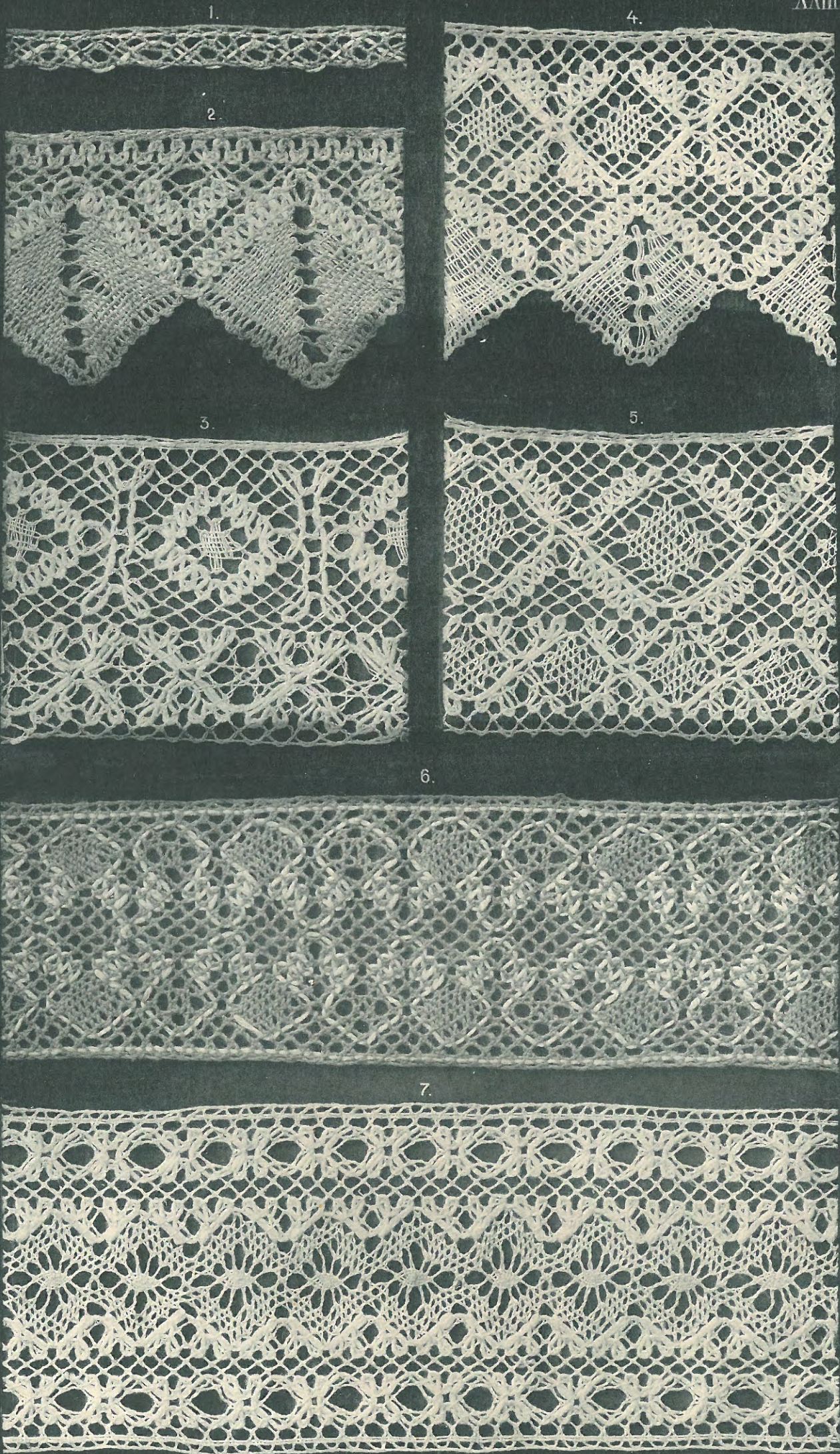

3.

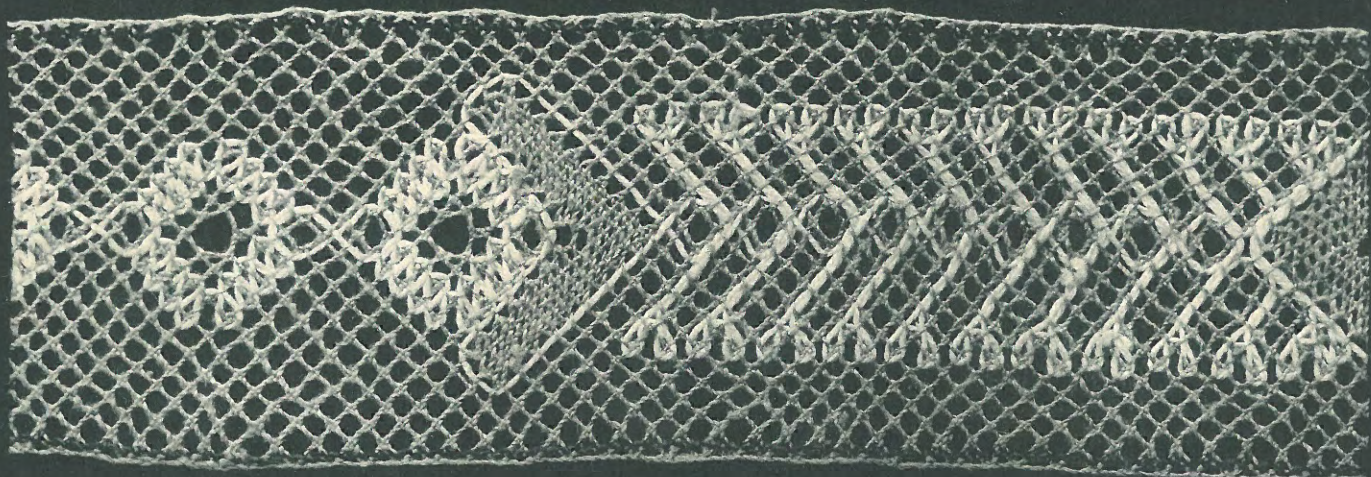

4.

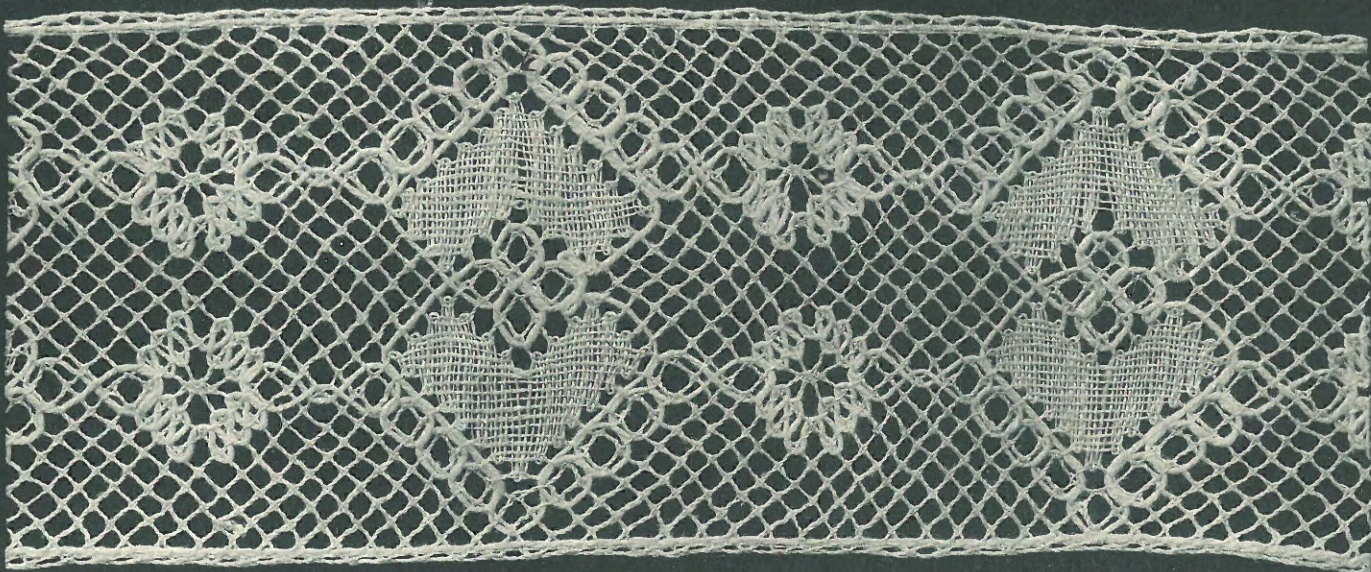

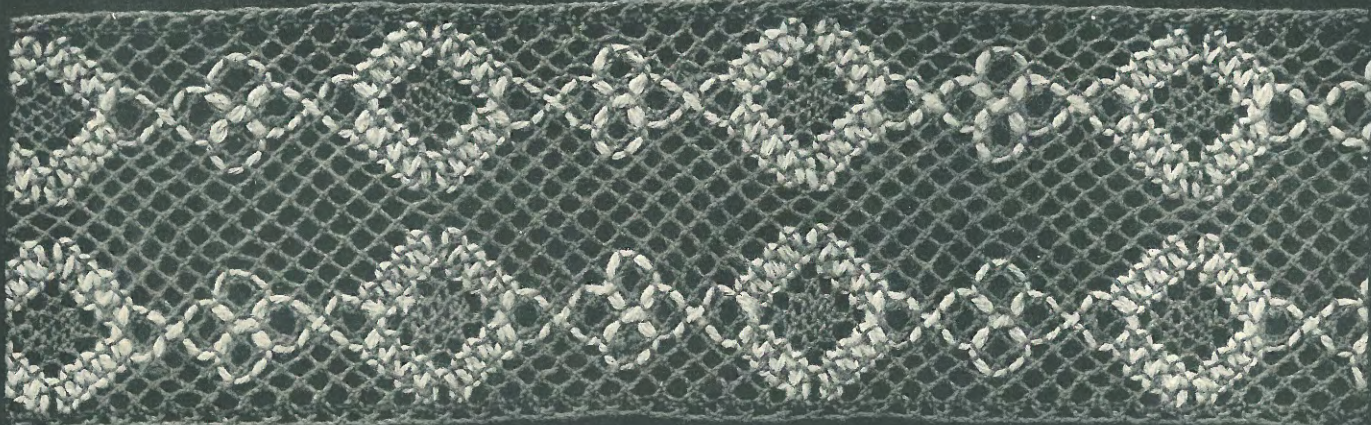
1.

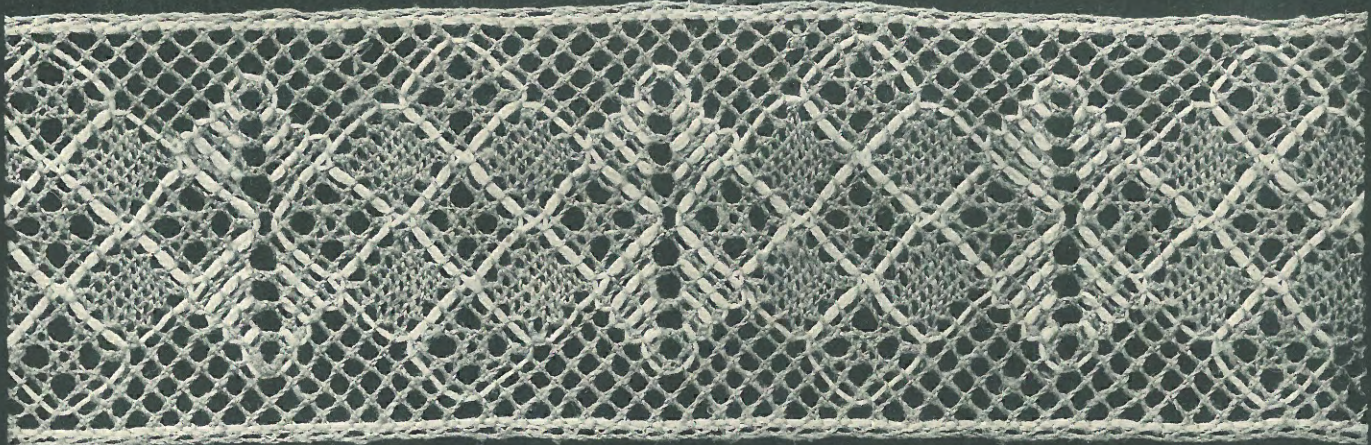
2.

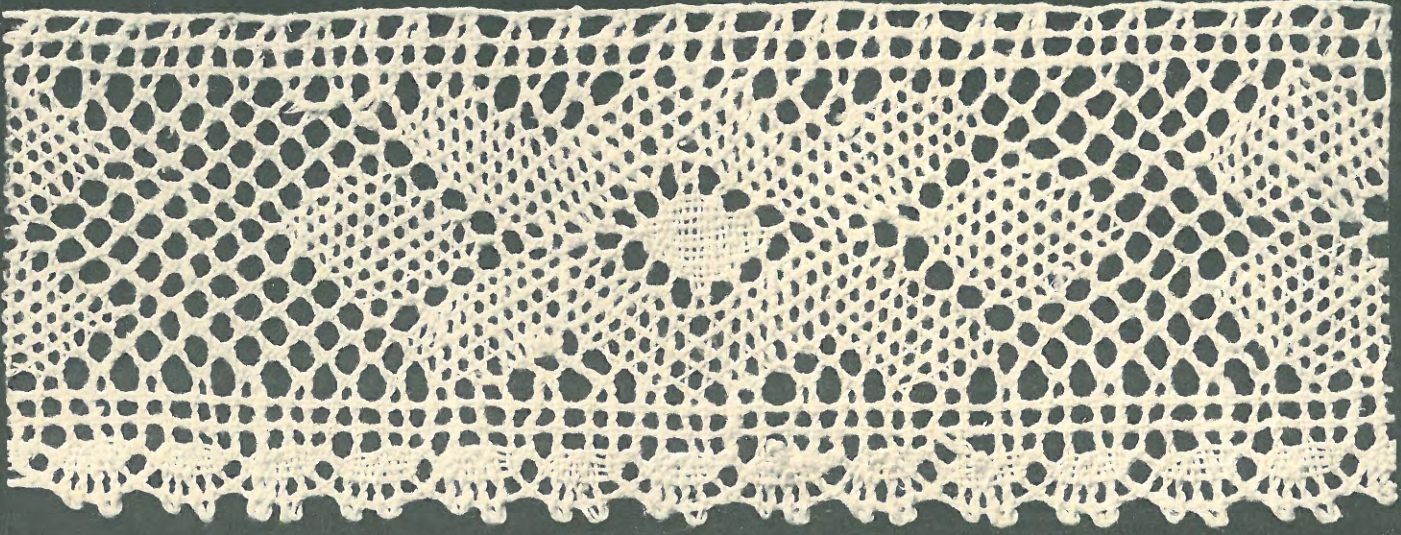
3.

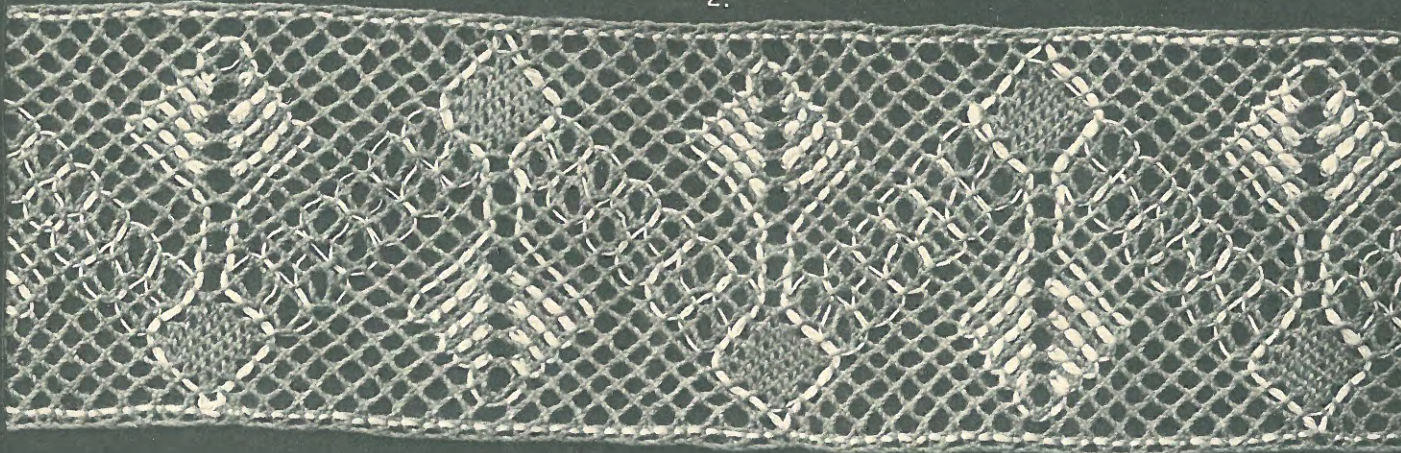
4.

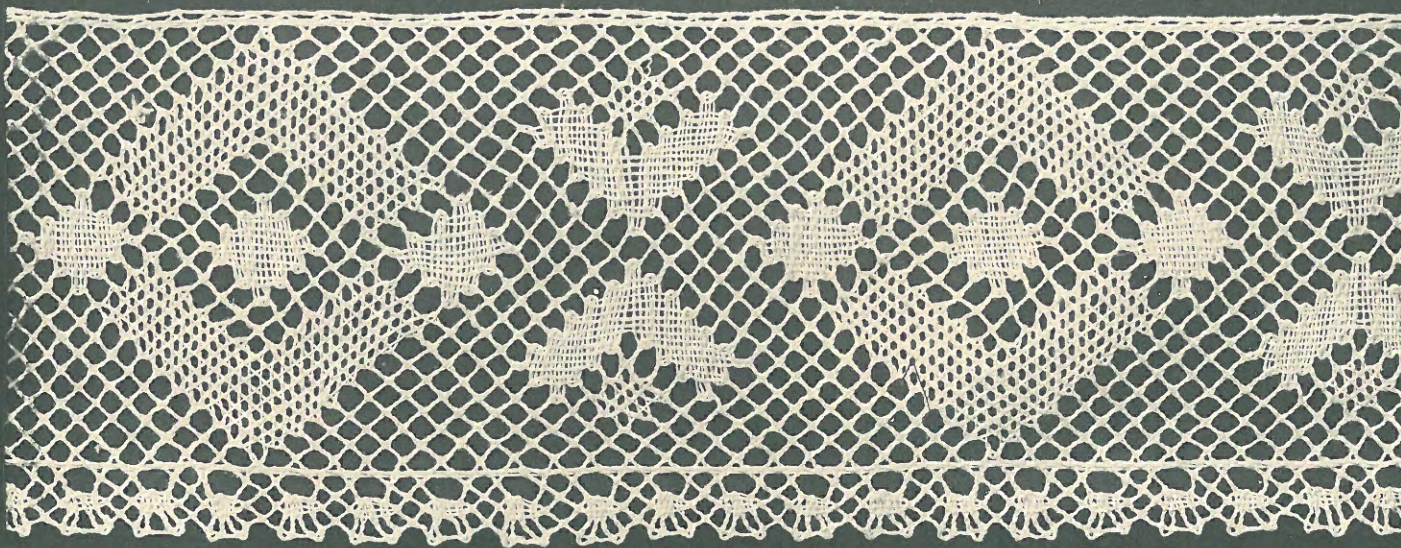
1.

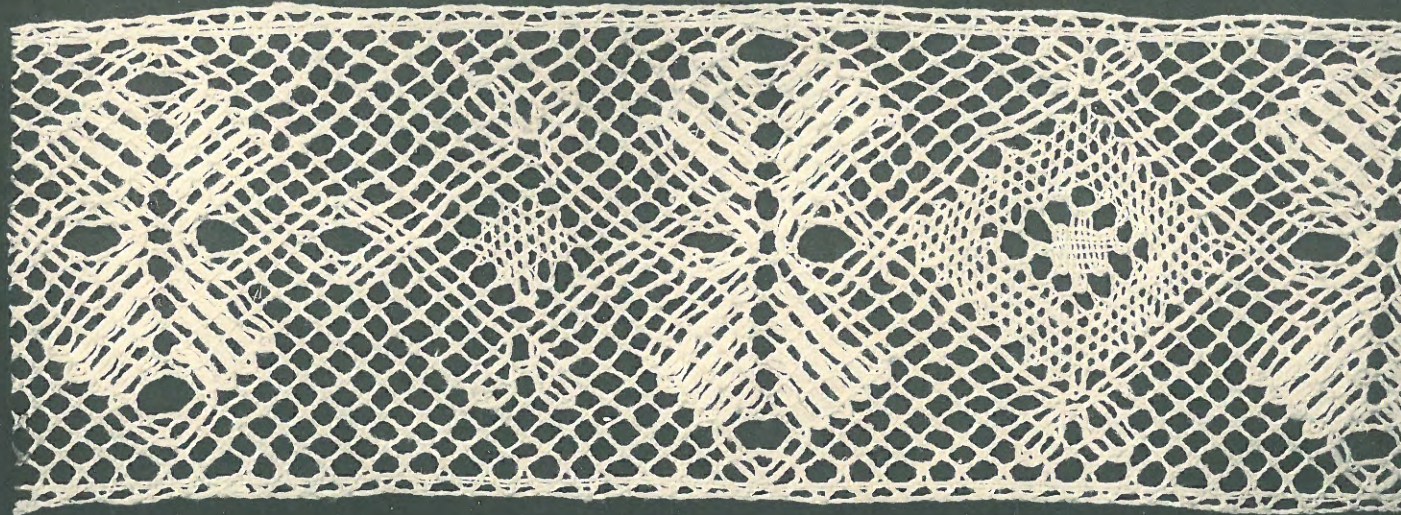
2.

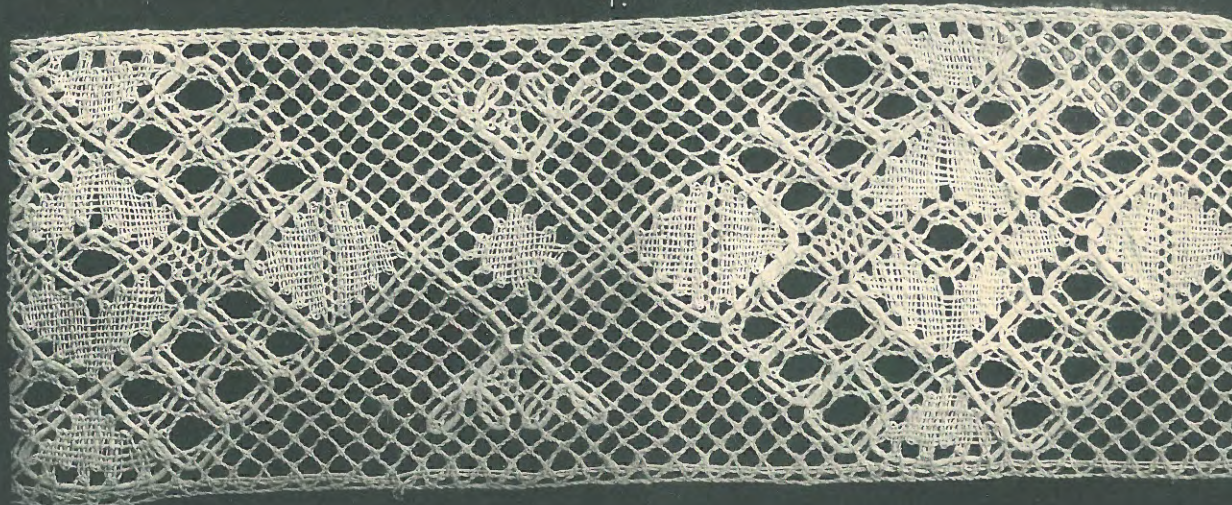
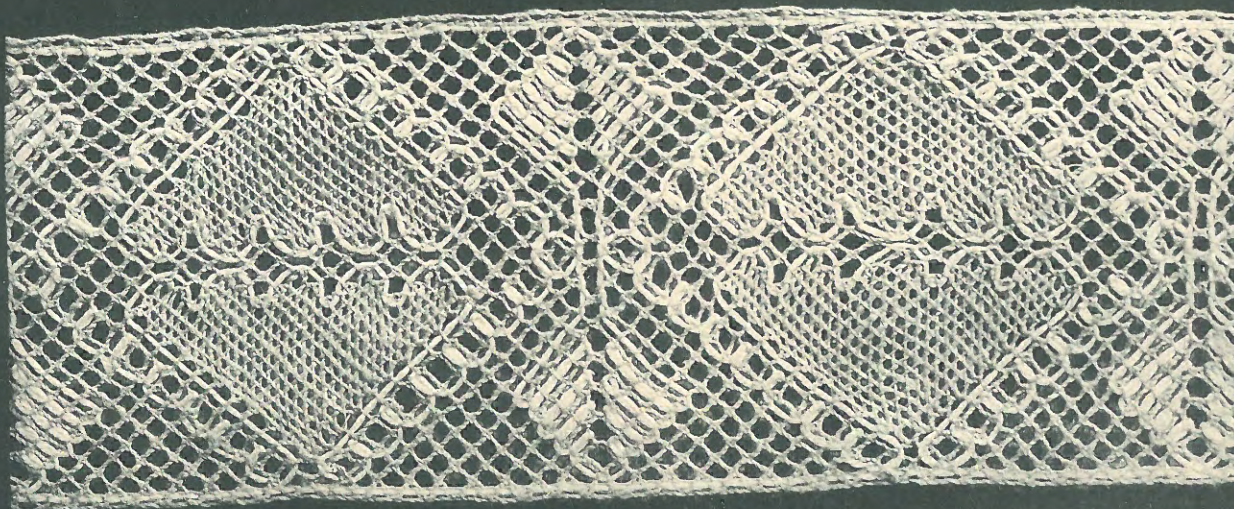
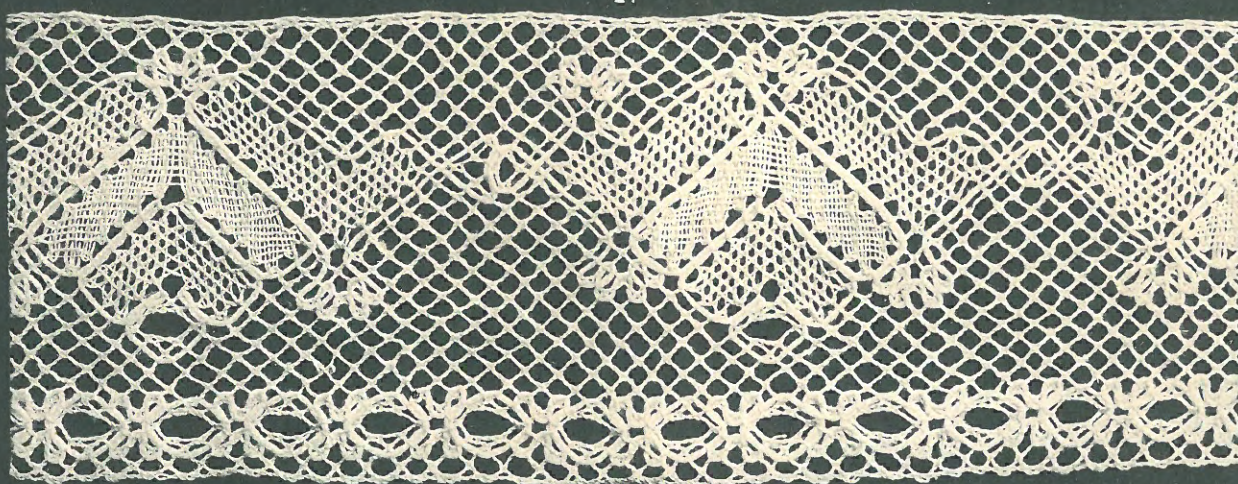
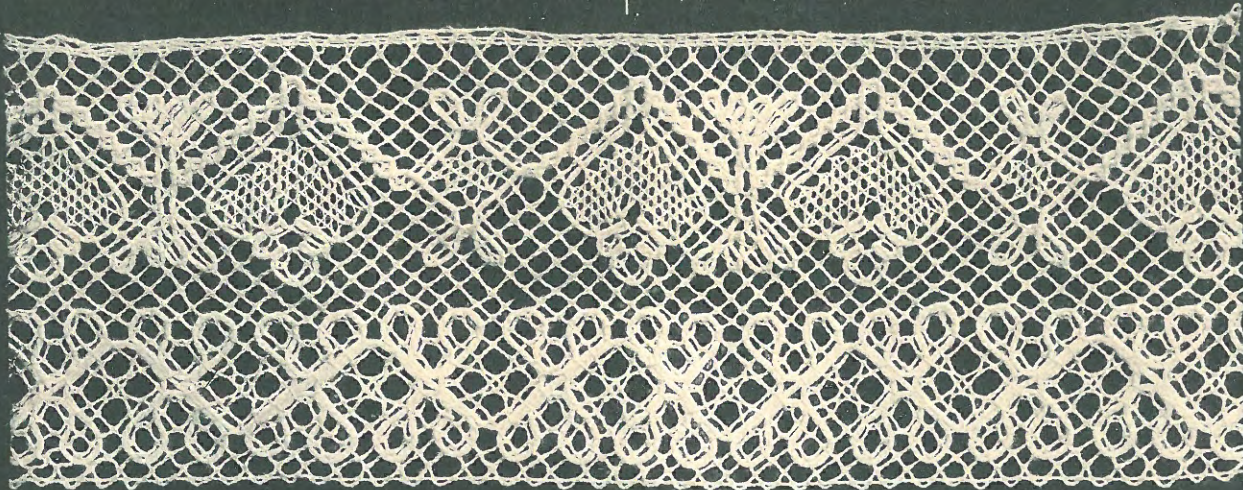

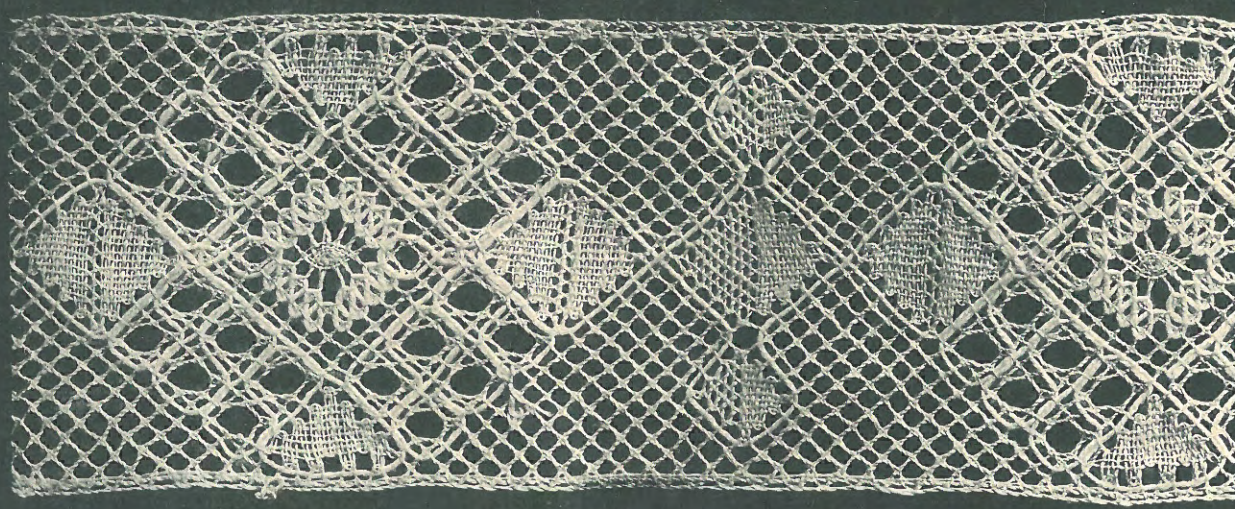
3.

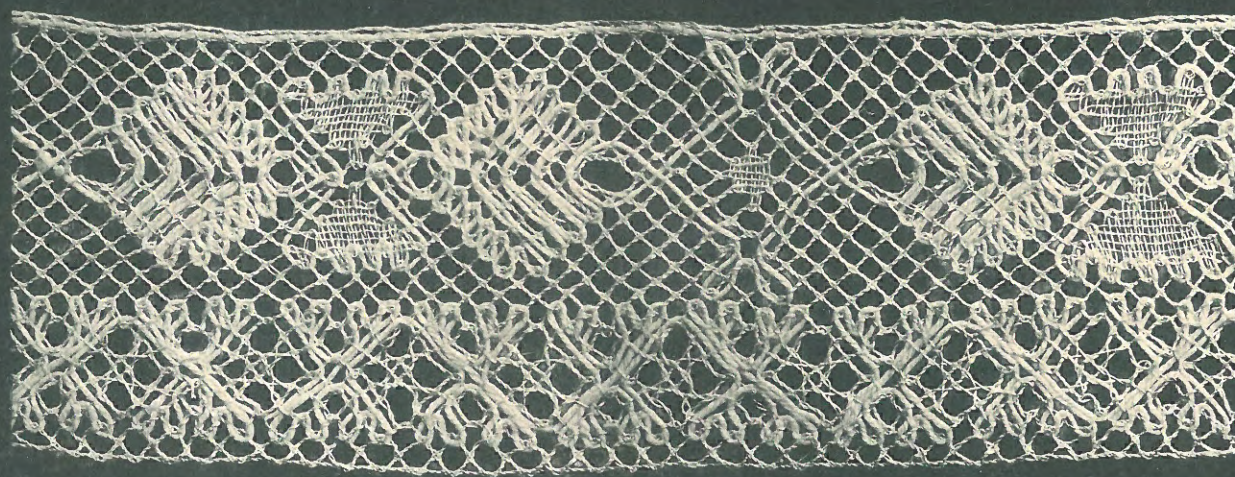
4.

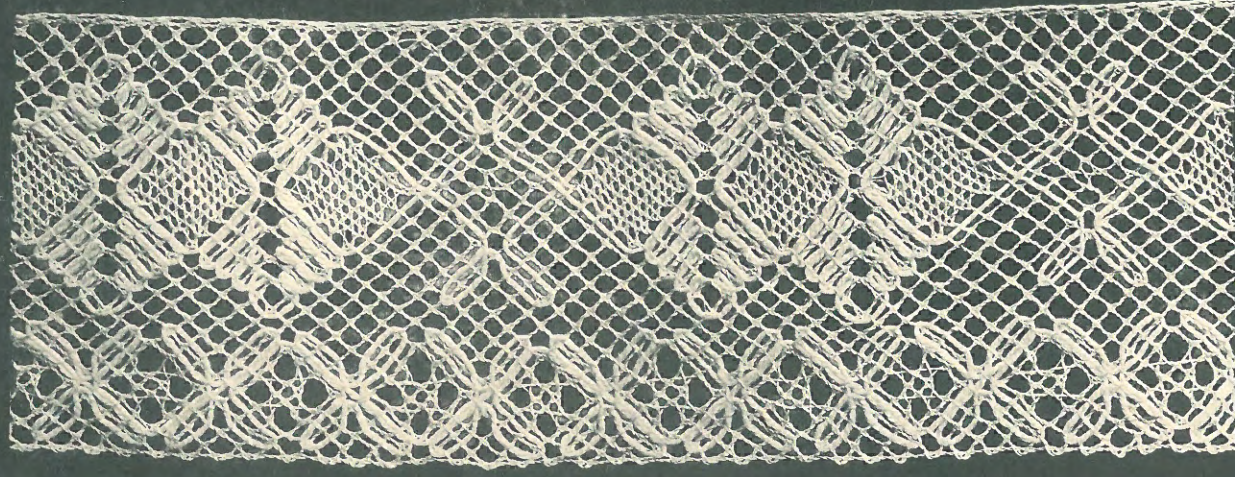

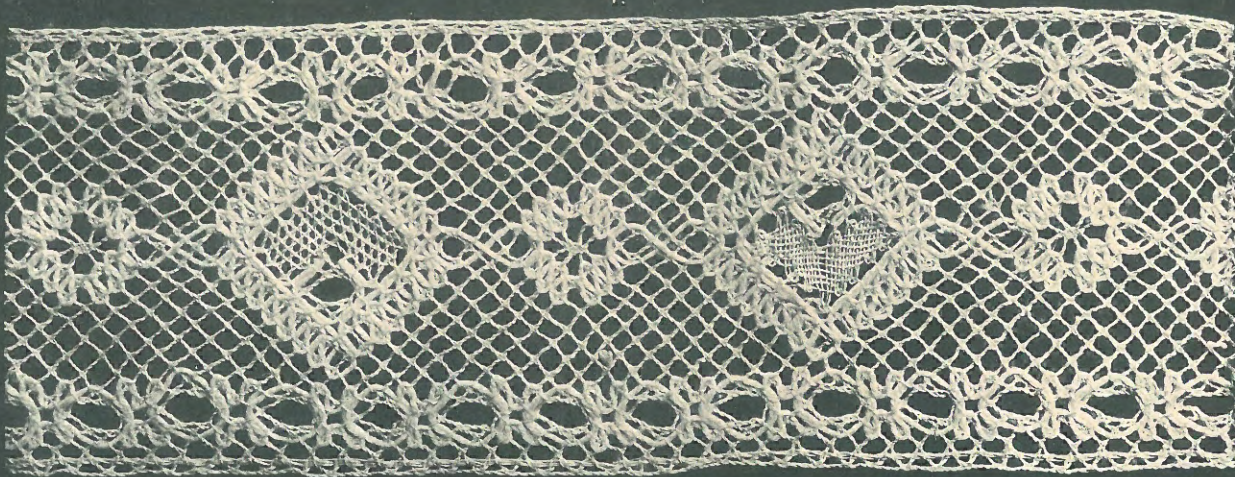
1.

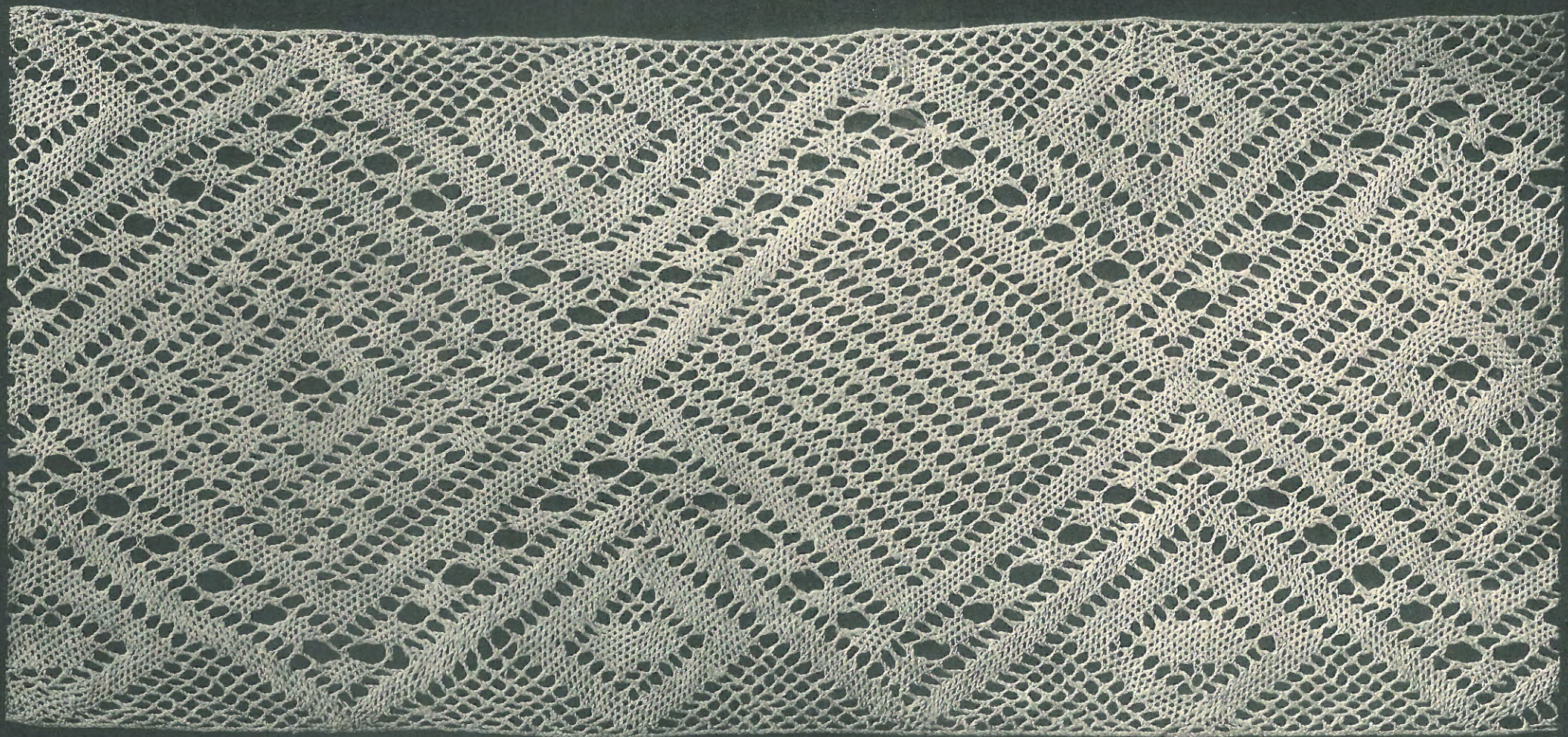
2.

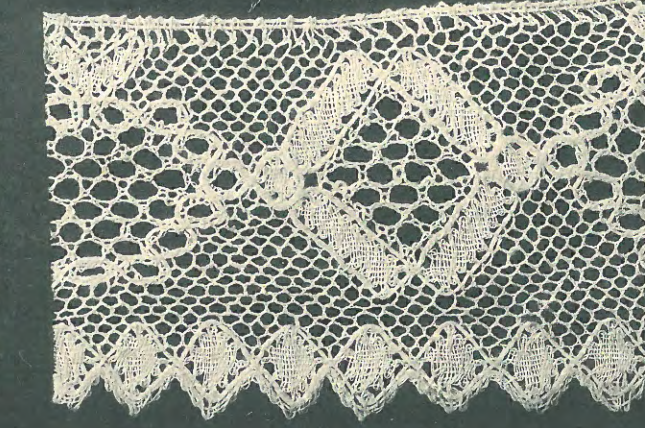
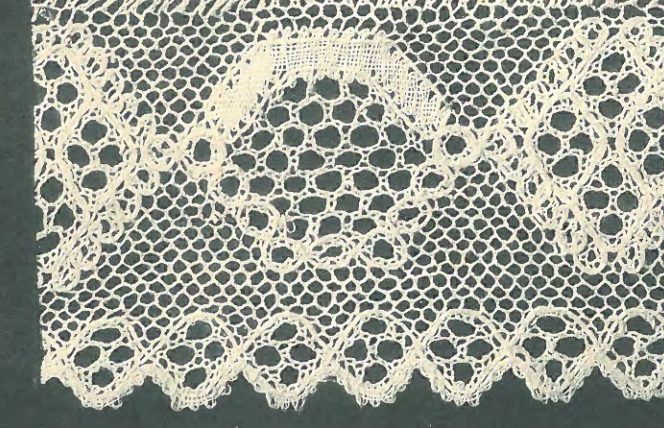
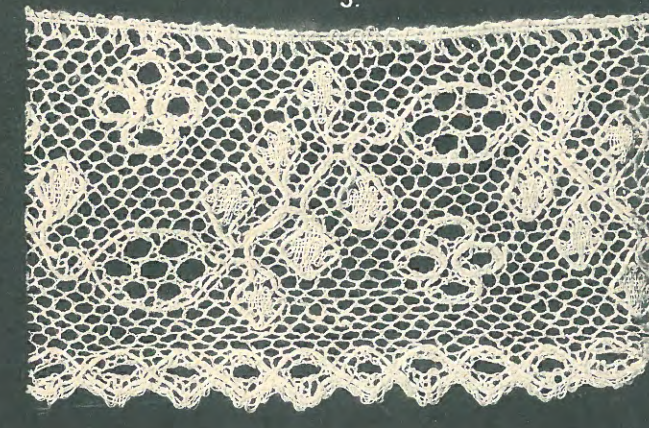
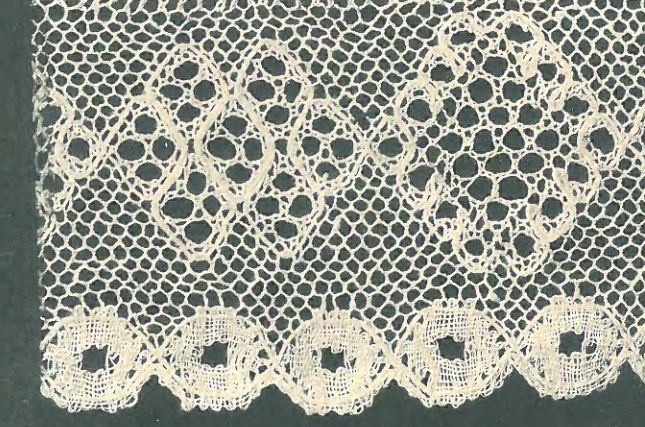
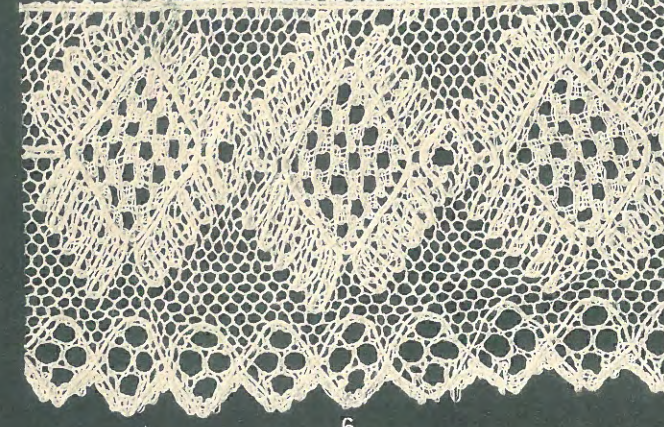
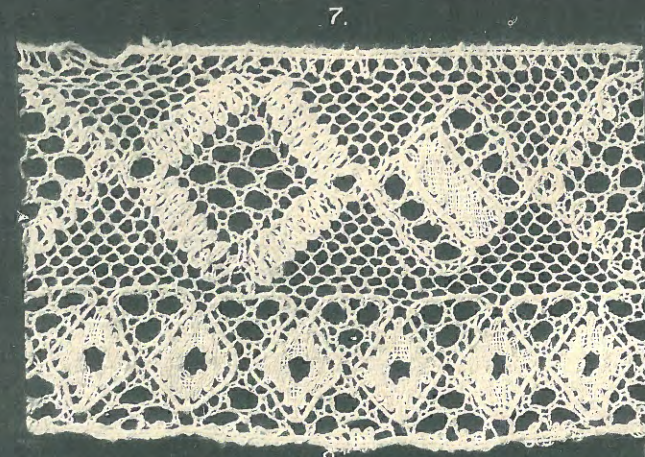
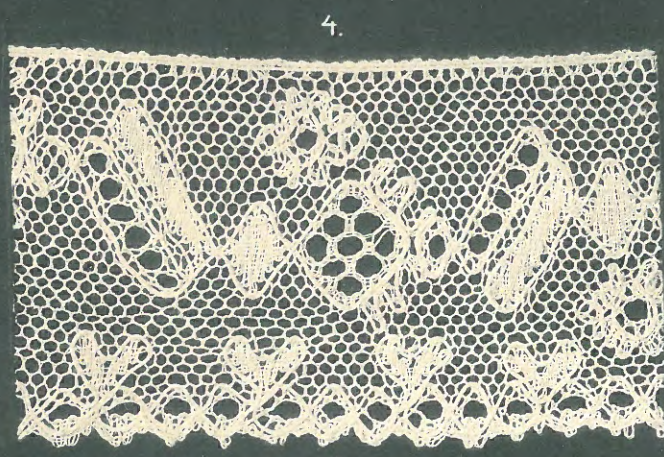
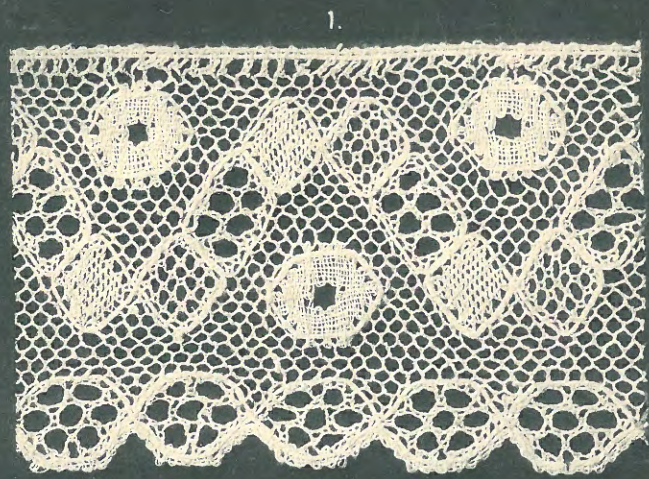

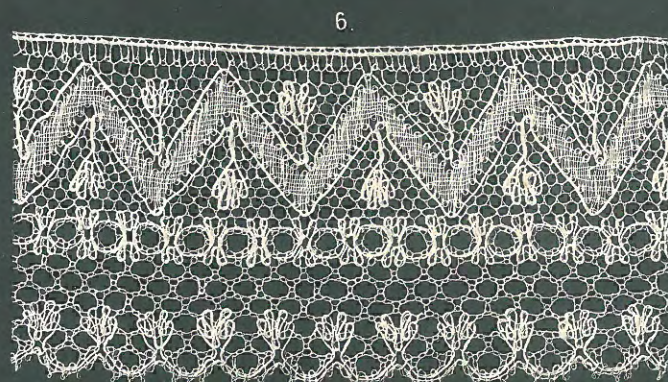
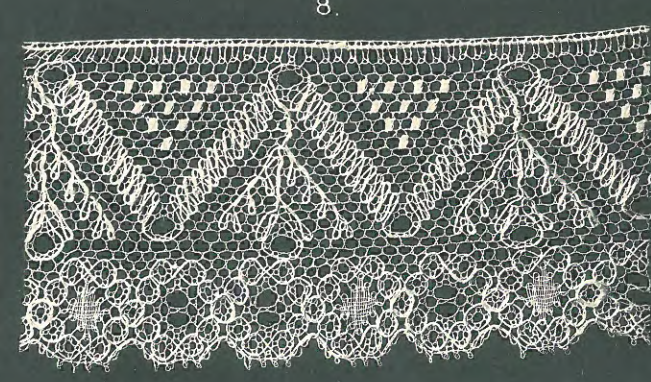
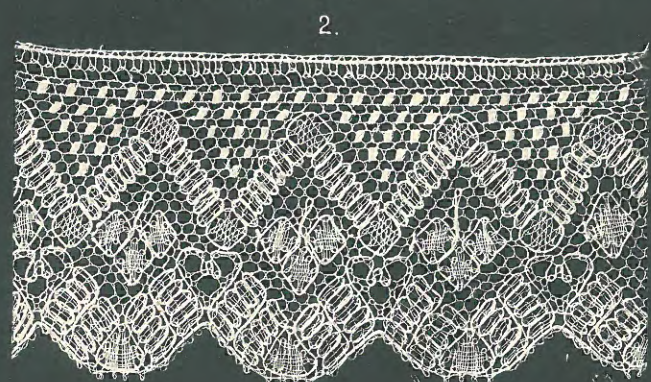
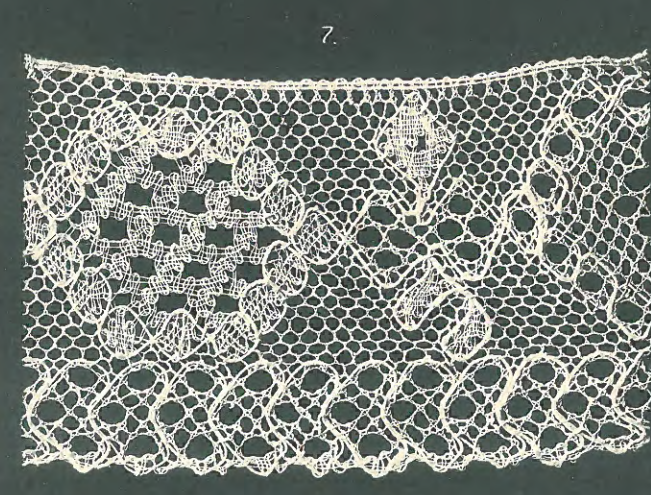
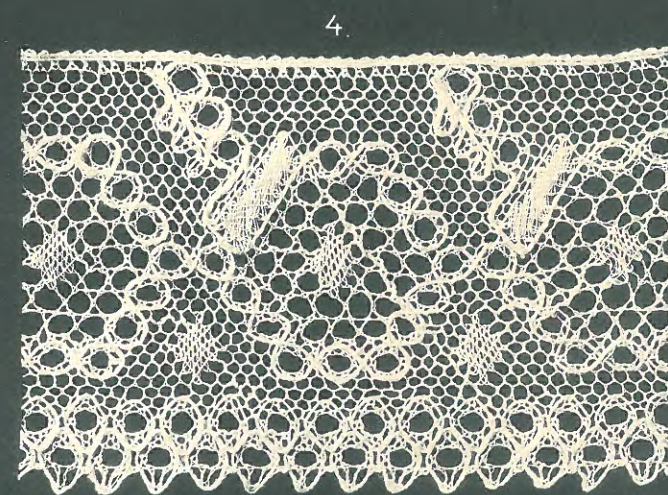
3.

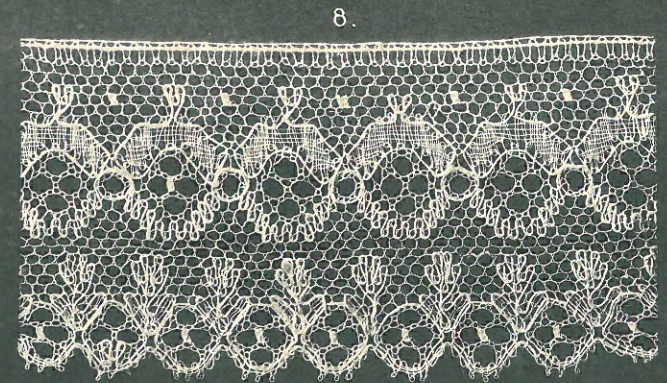
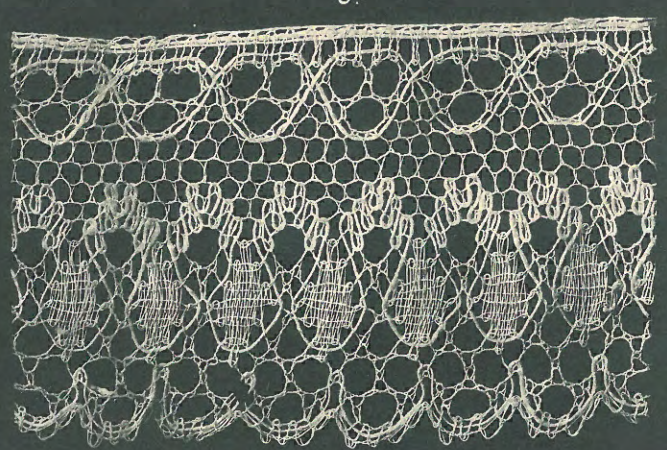
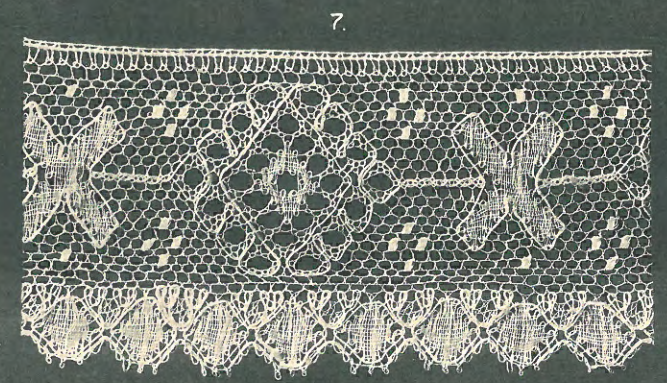
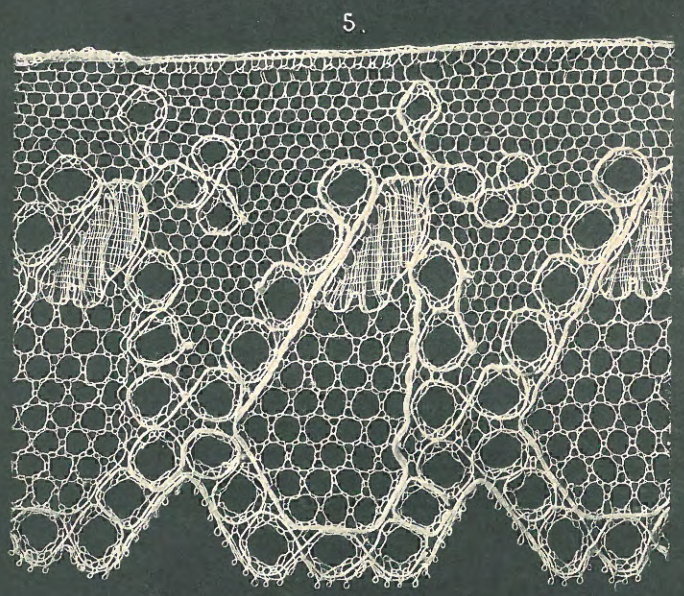
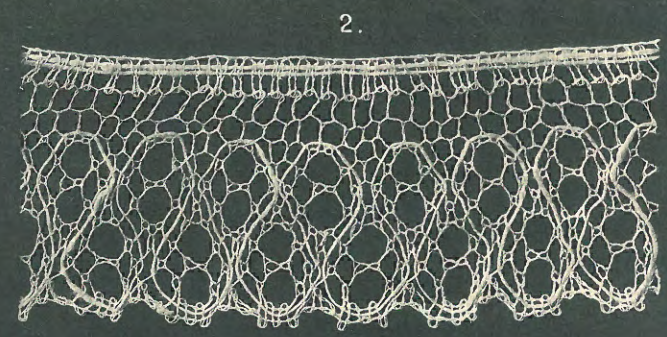
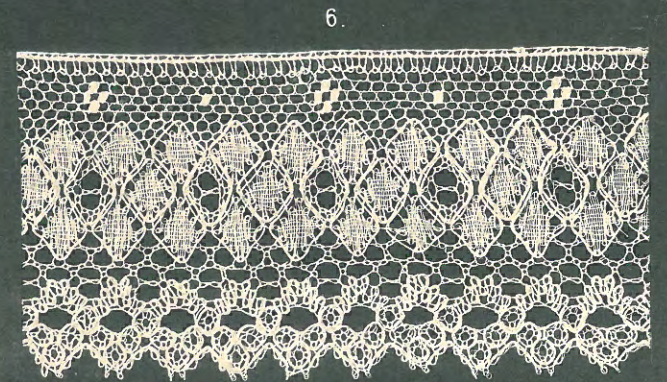
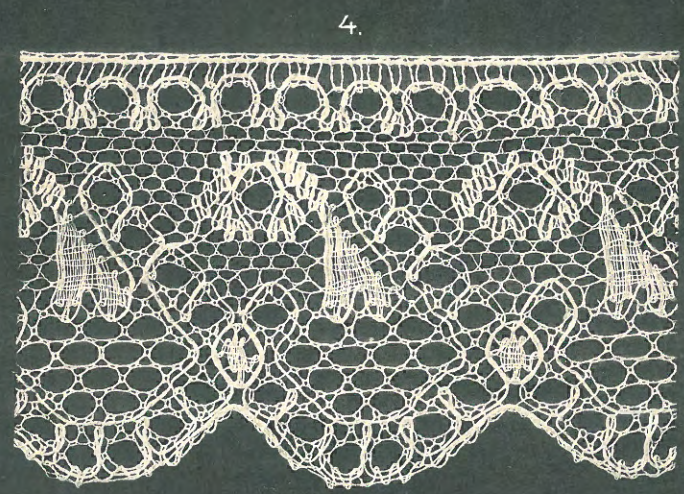
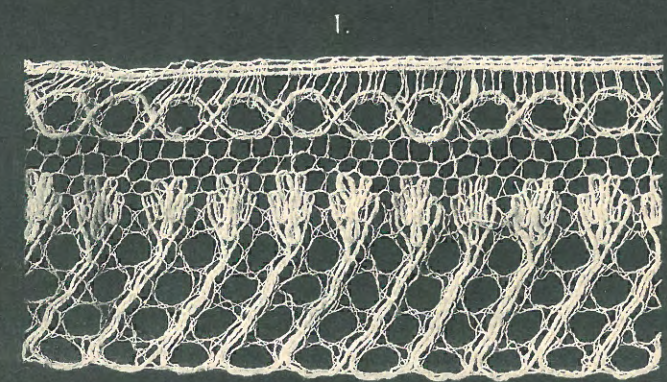

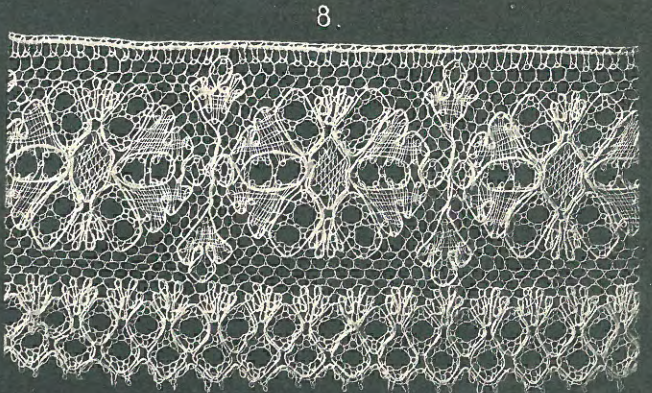
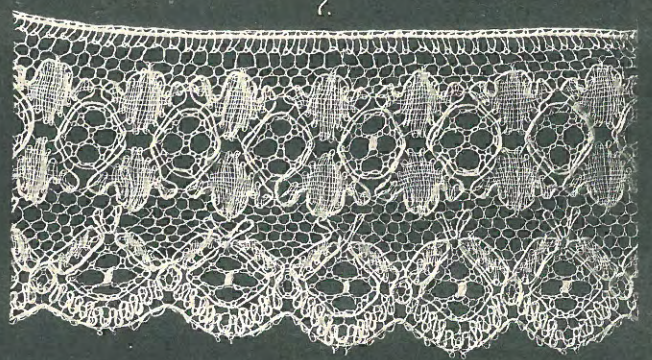
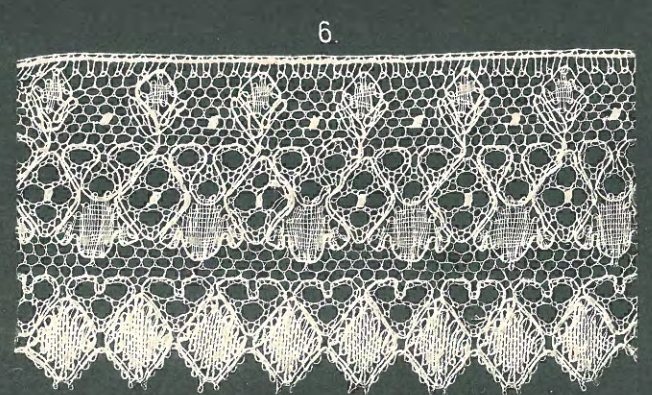
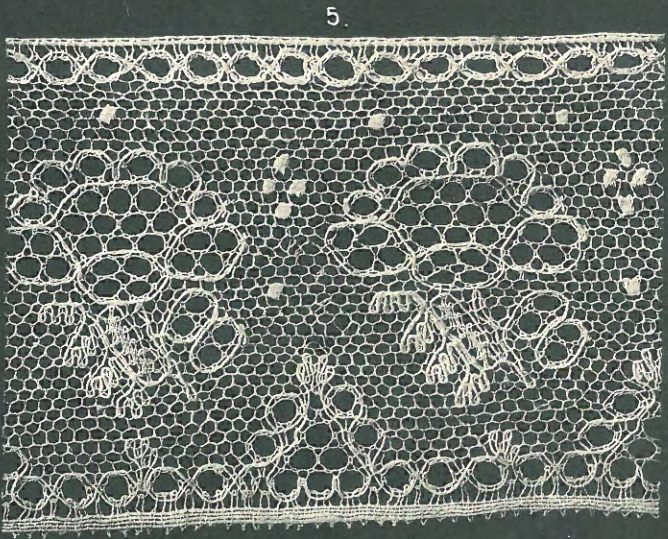
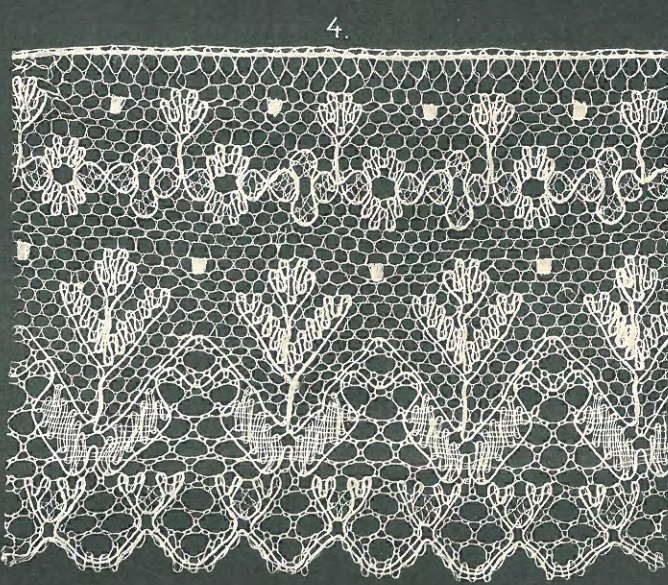
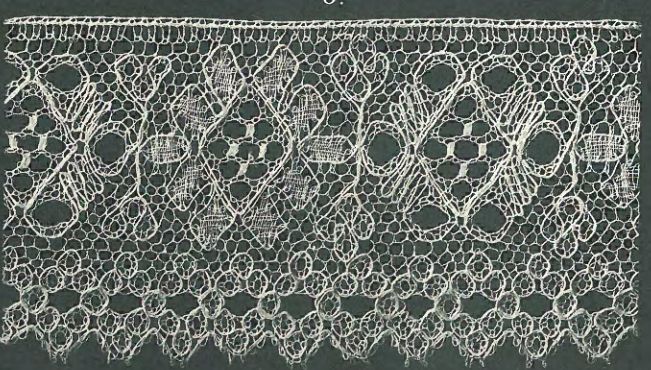
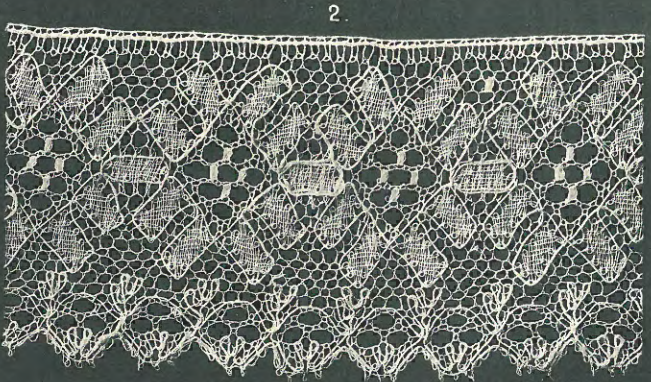
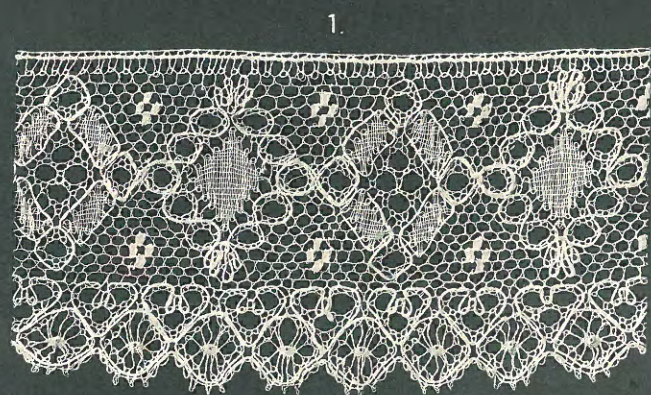
4.

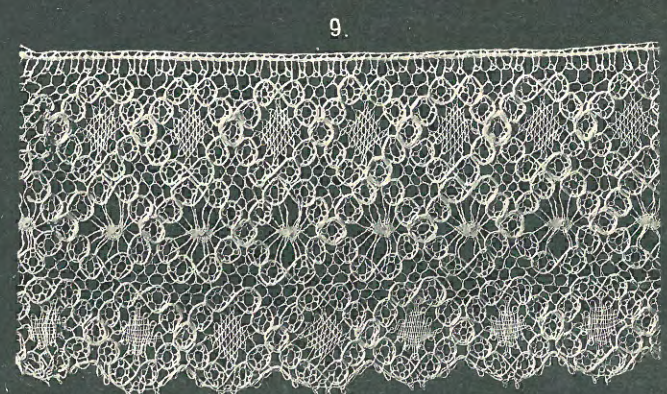
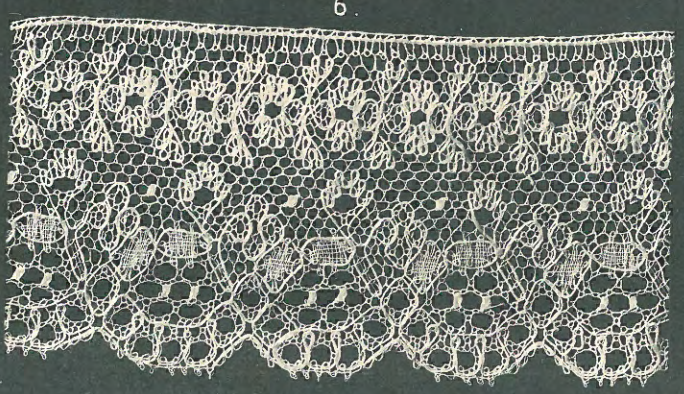
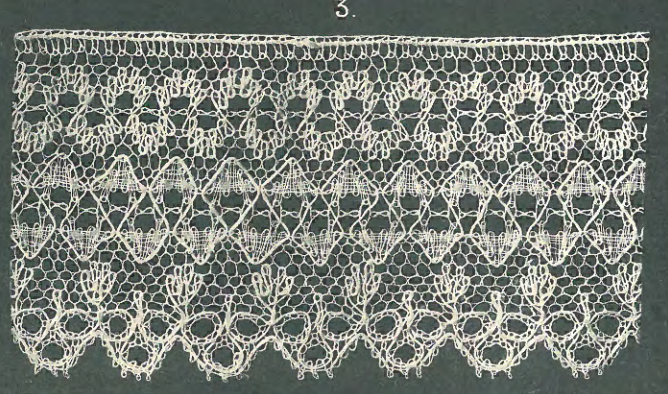
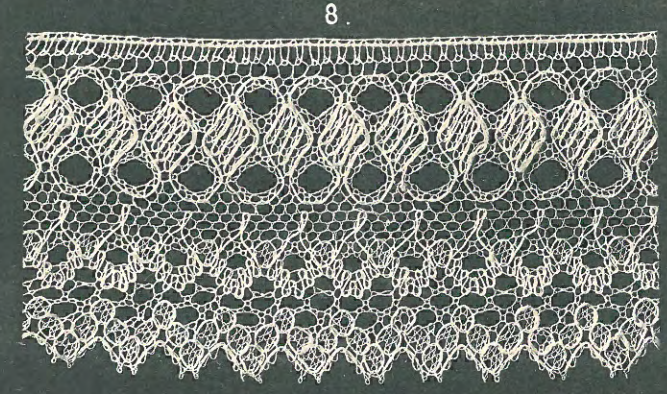
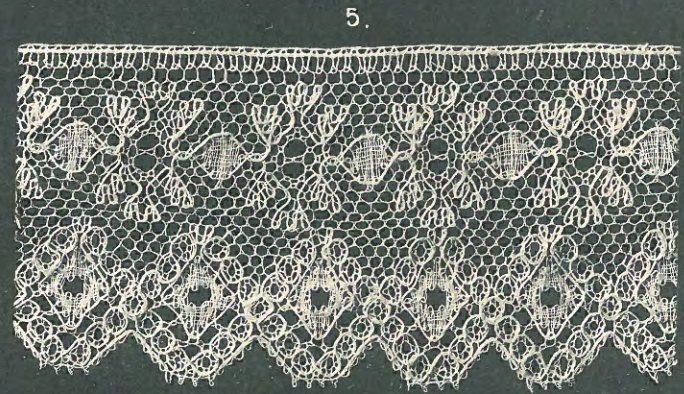
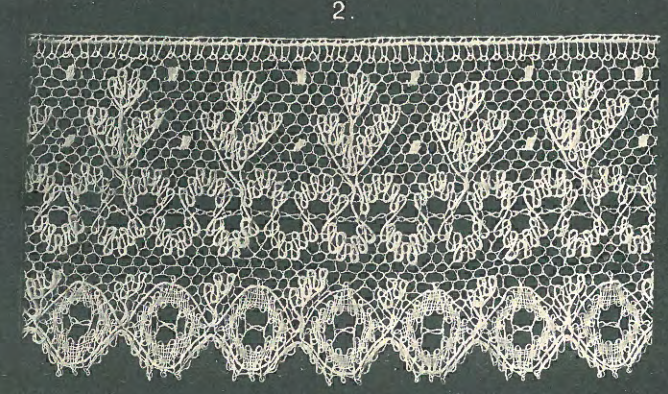
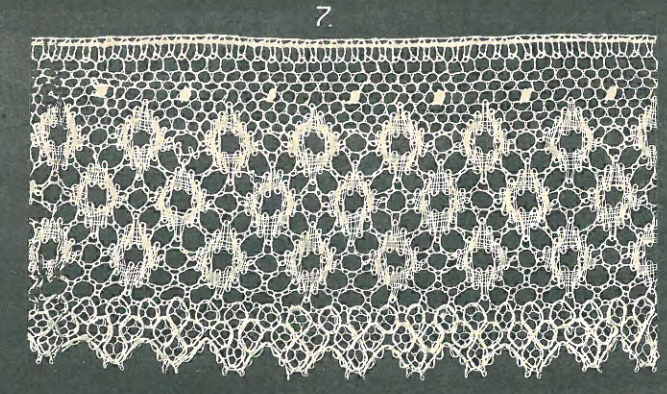
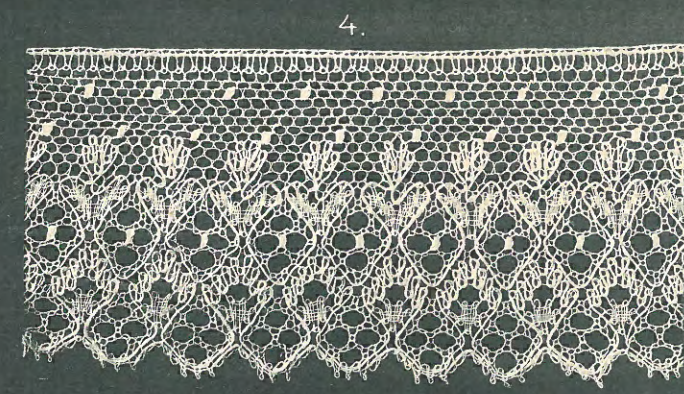

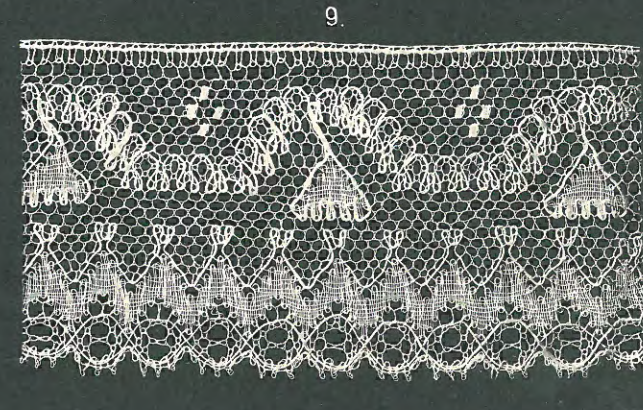
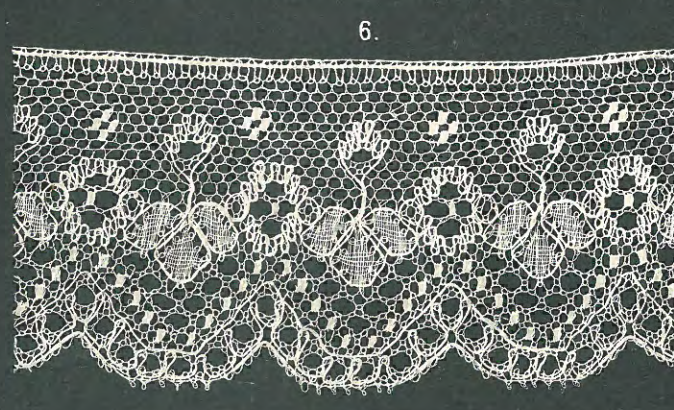
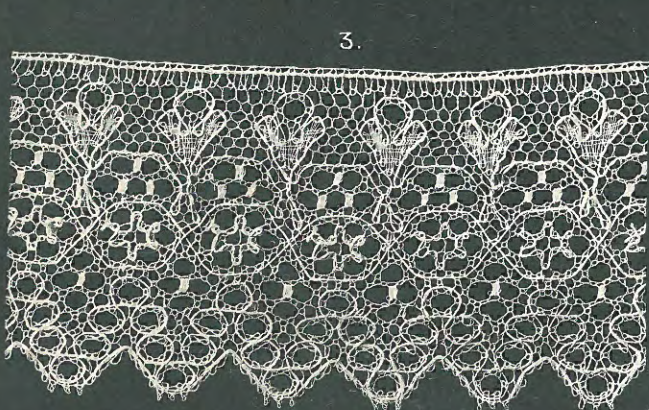
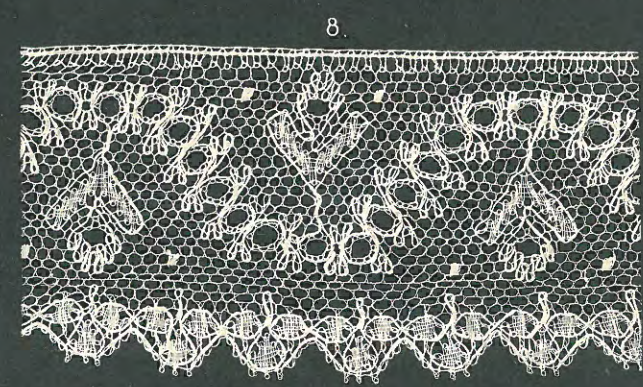
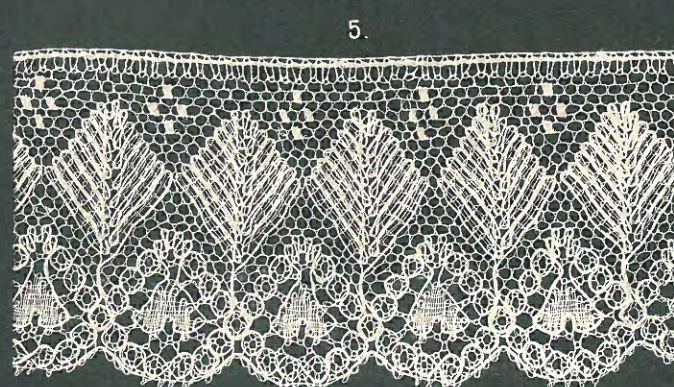
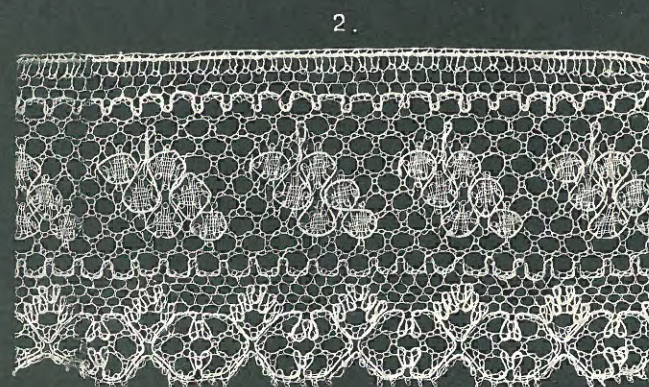
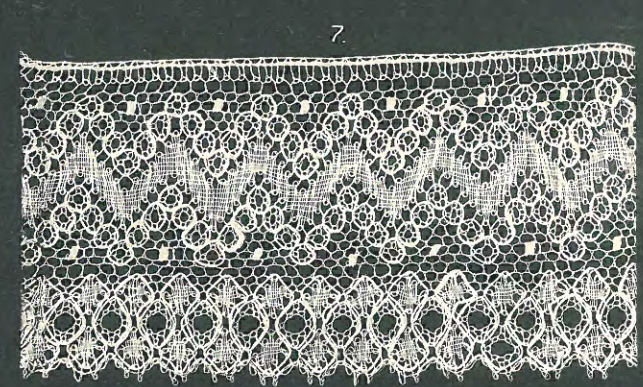
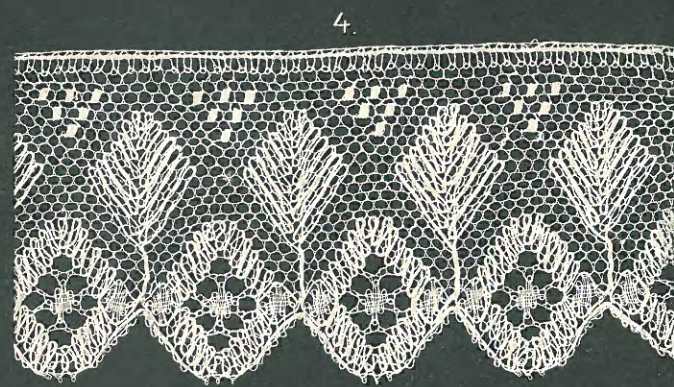
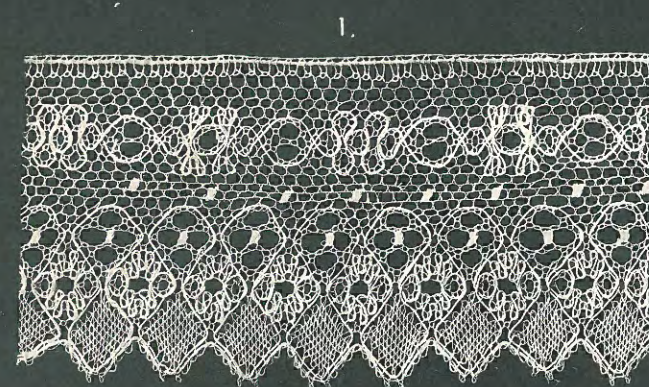

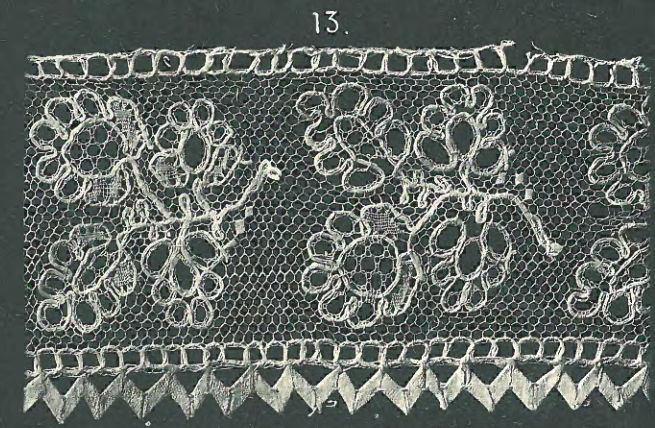
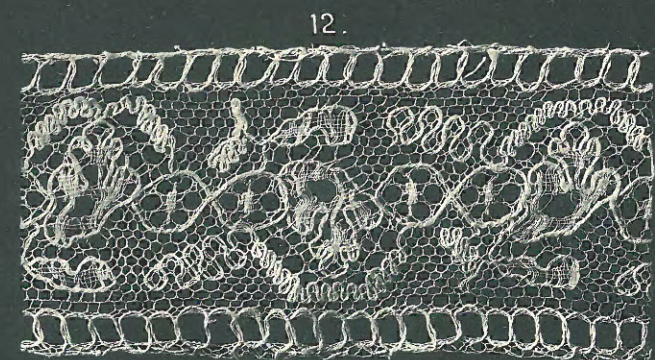
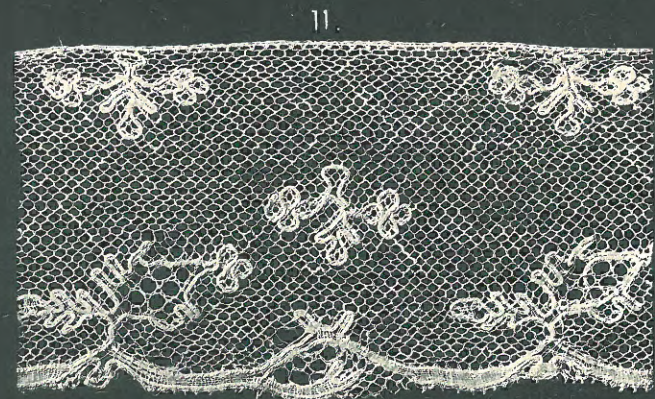
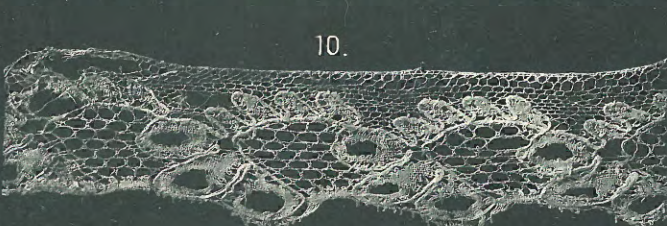
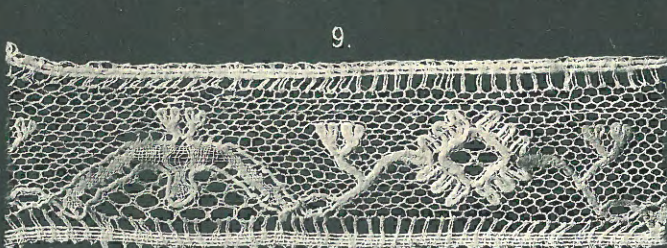
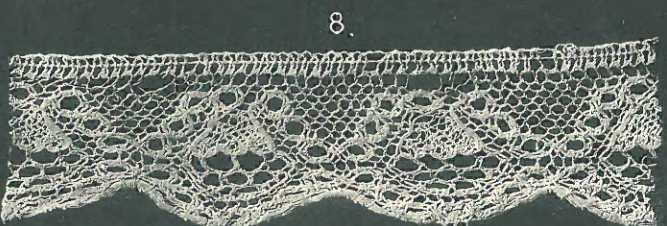
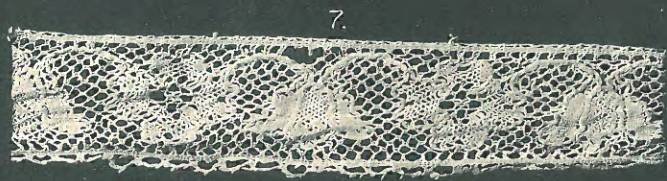
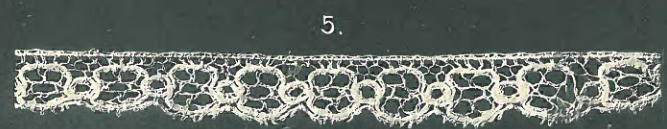
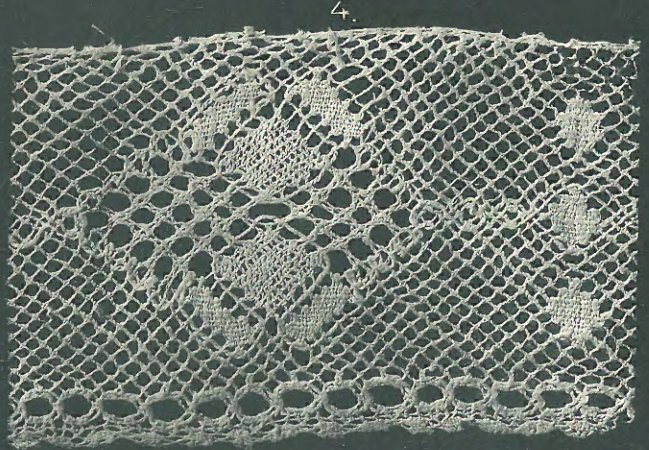
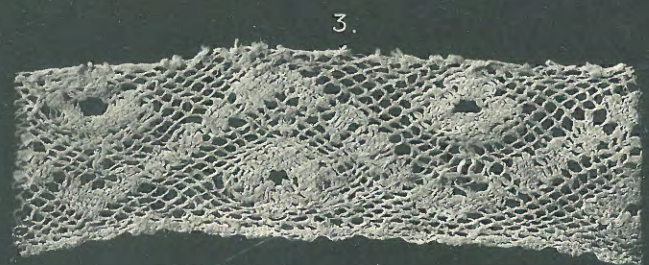
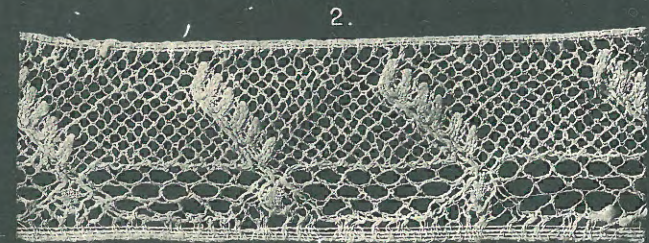
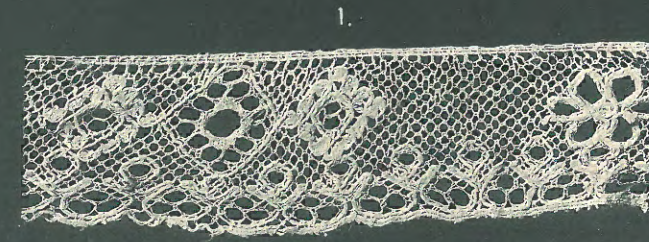

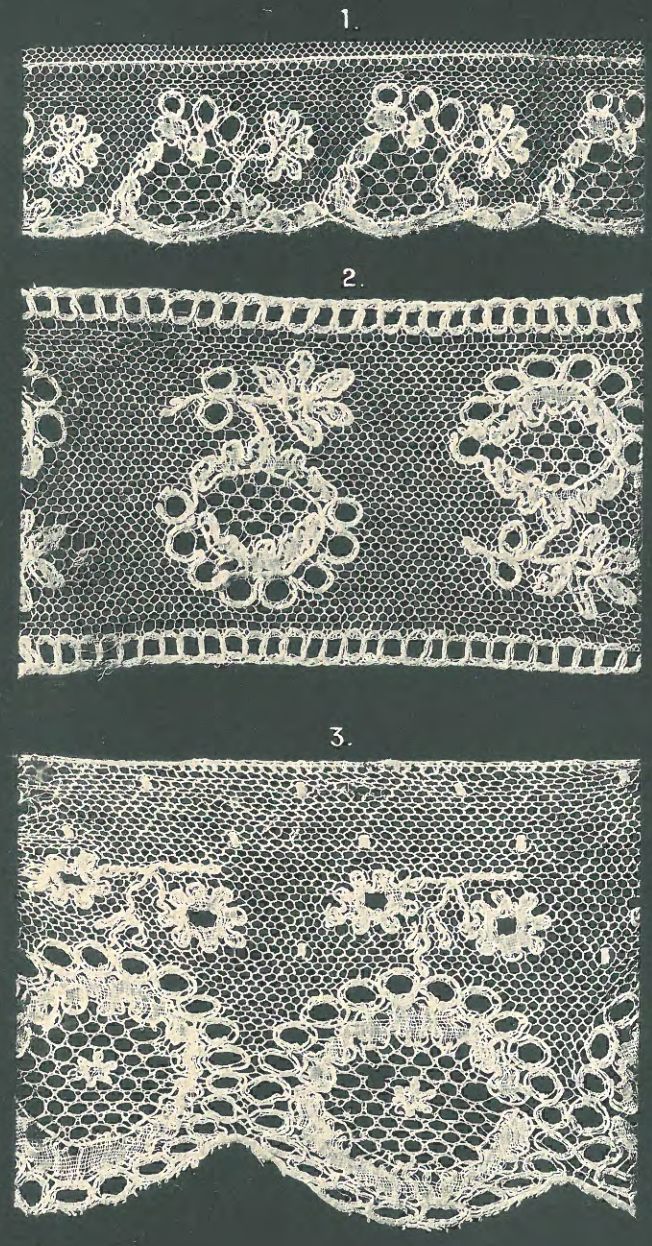

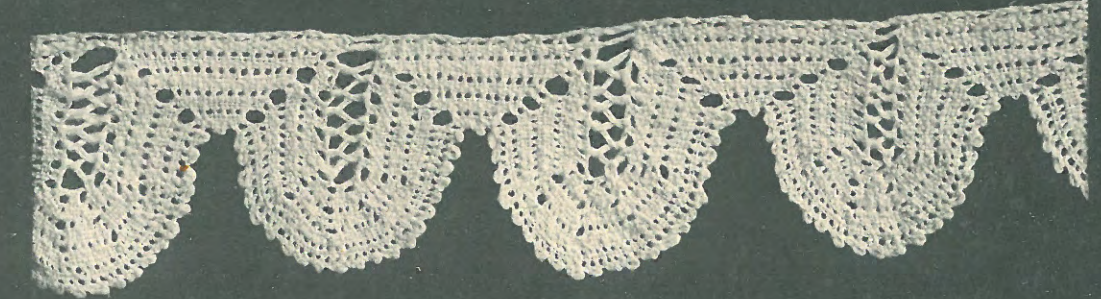
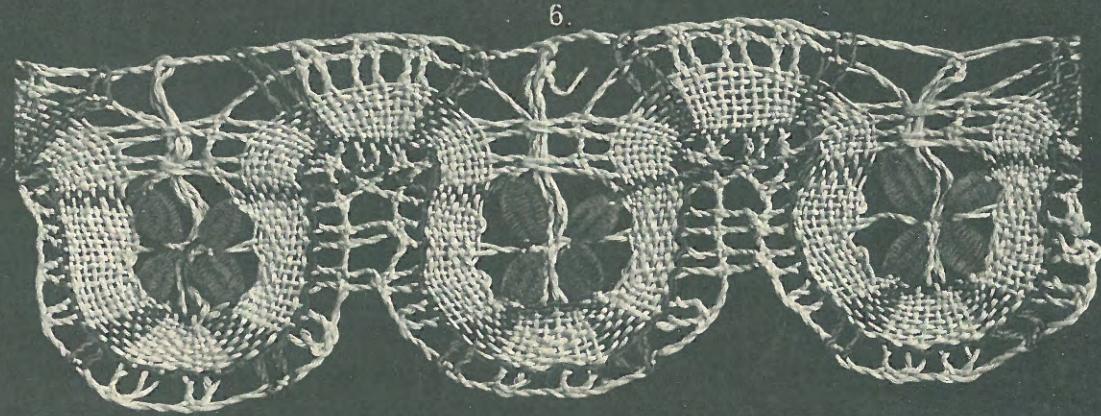
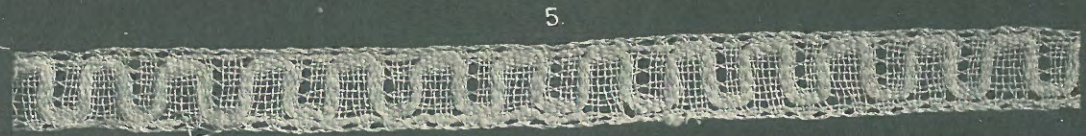
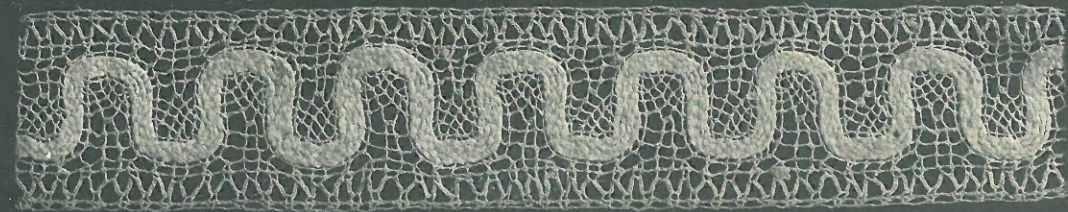
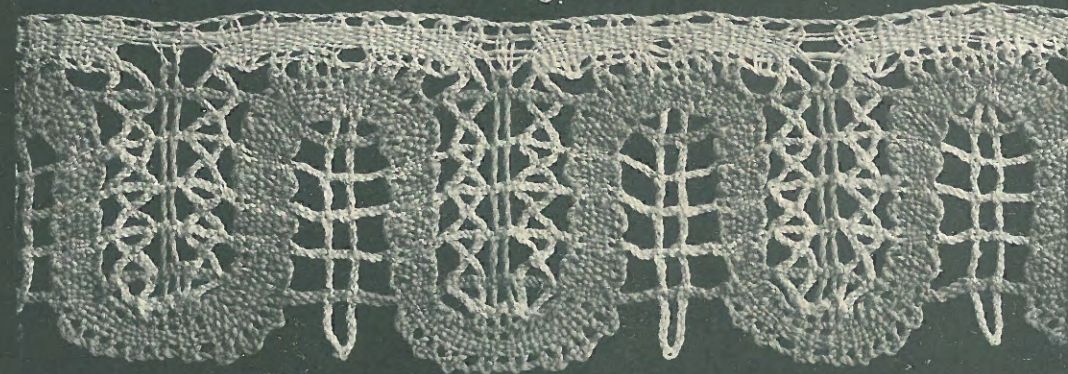

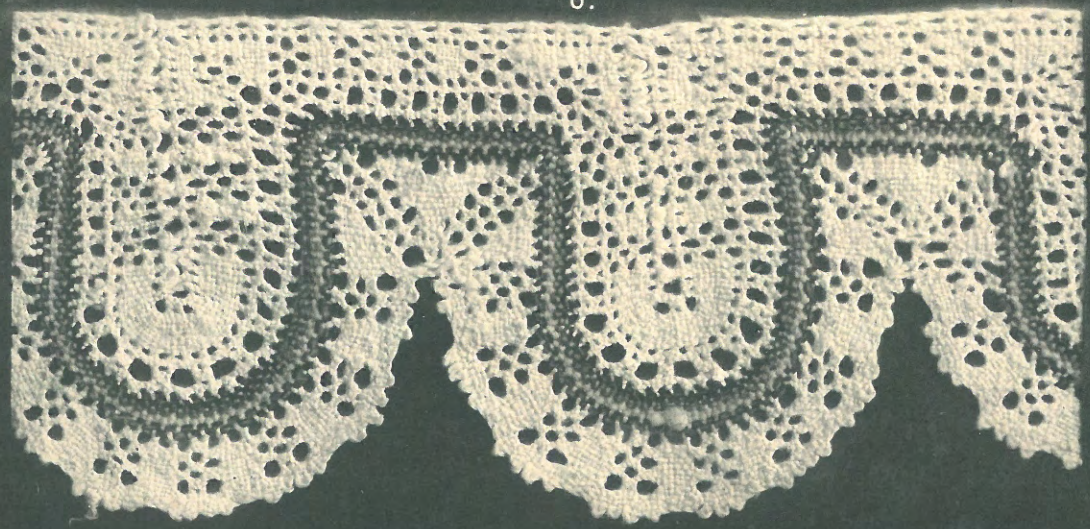
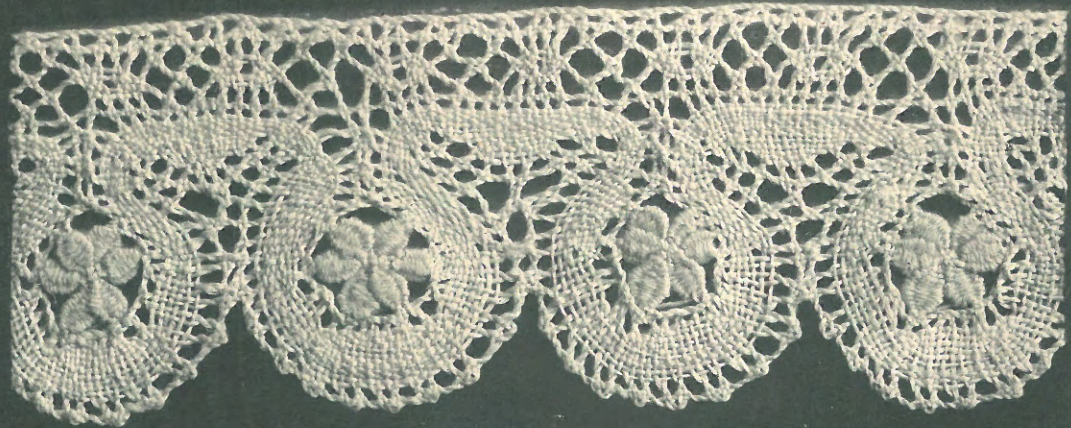
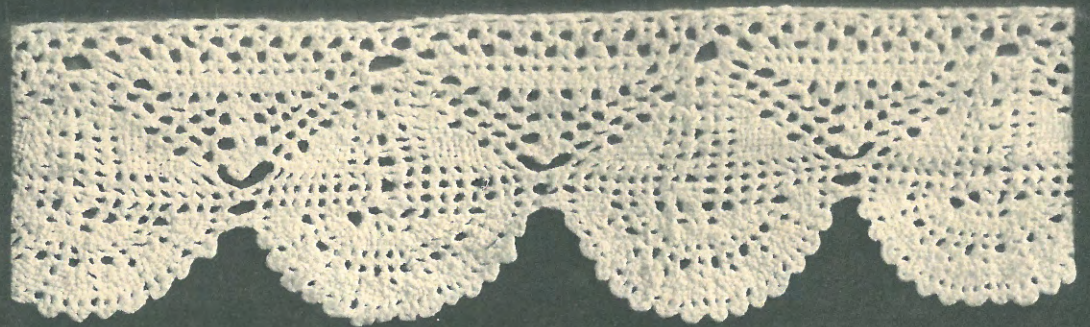
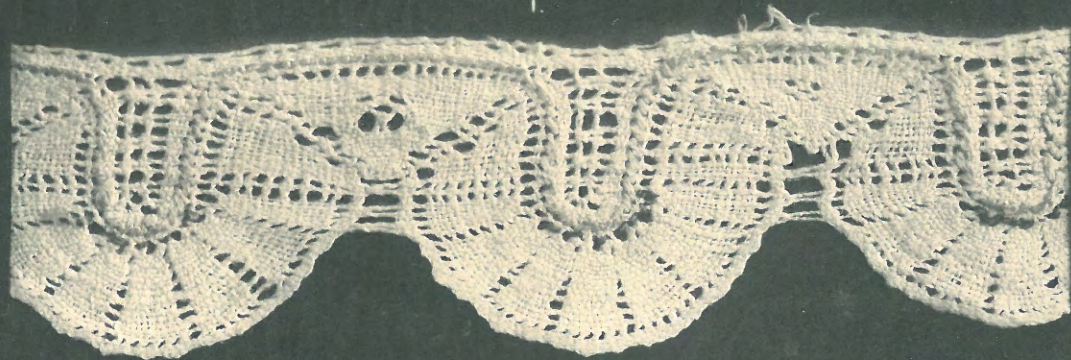

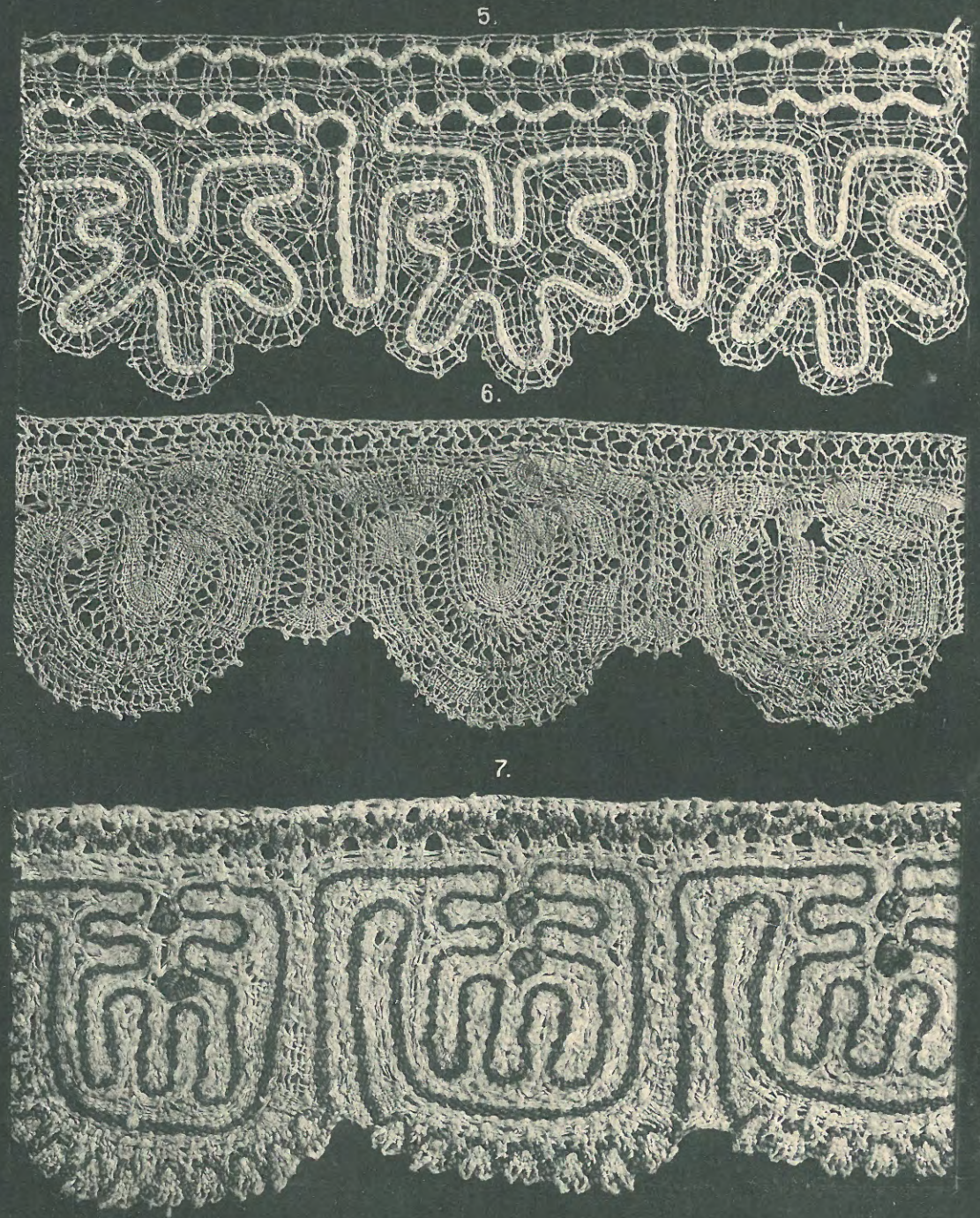
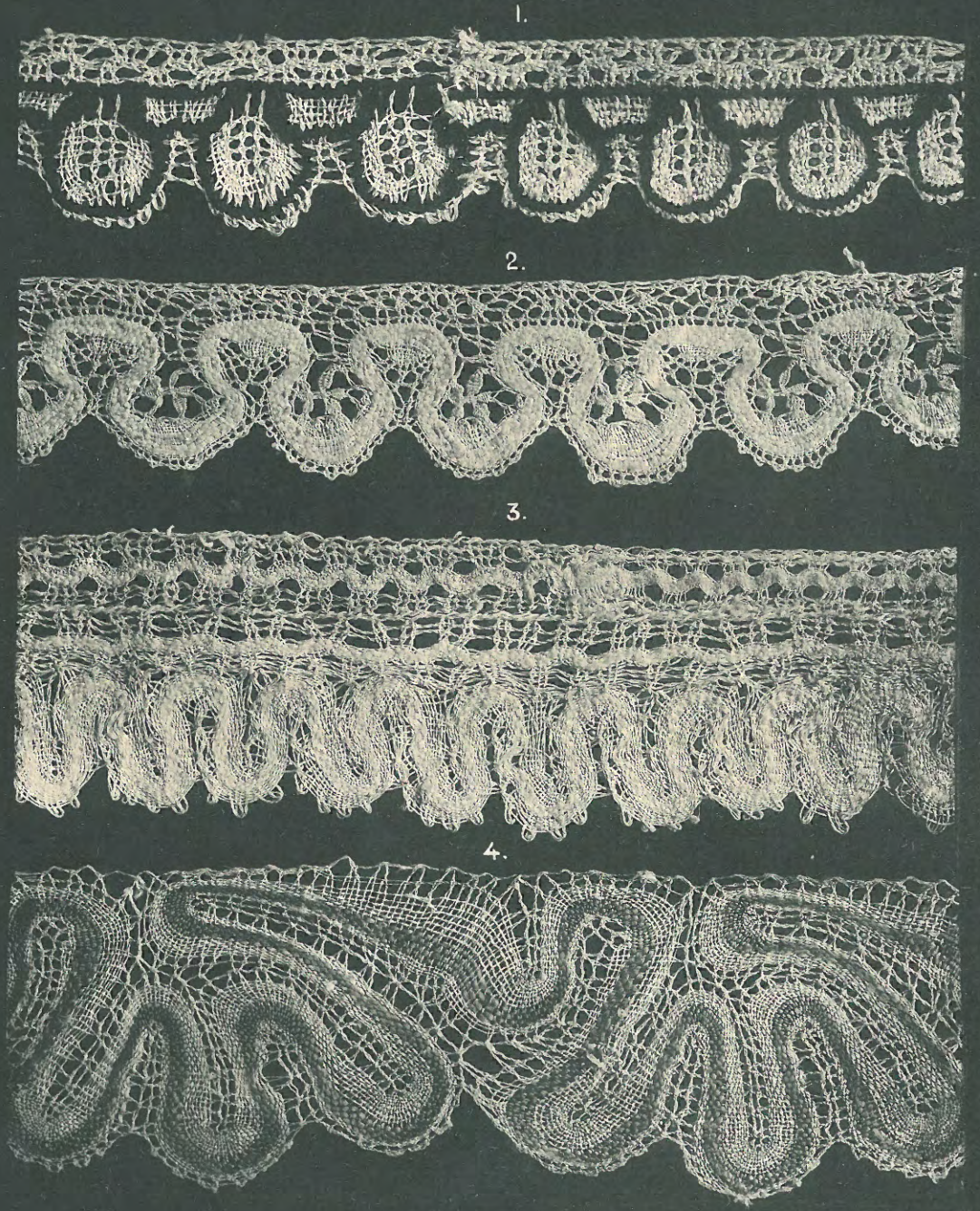

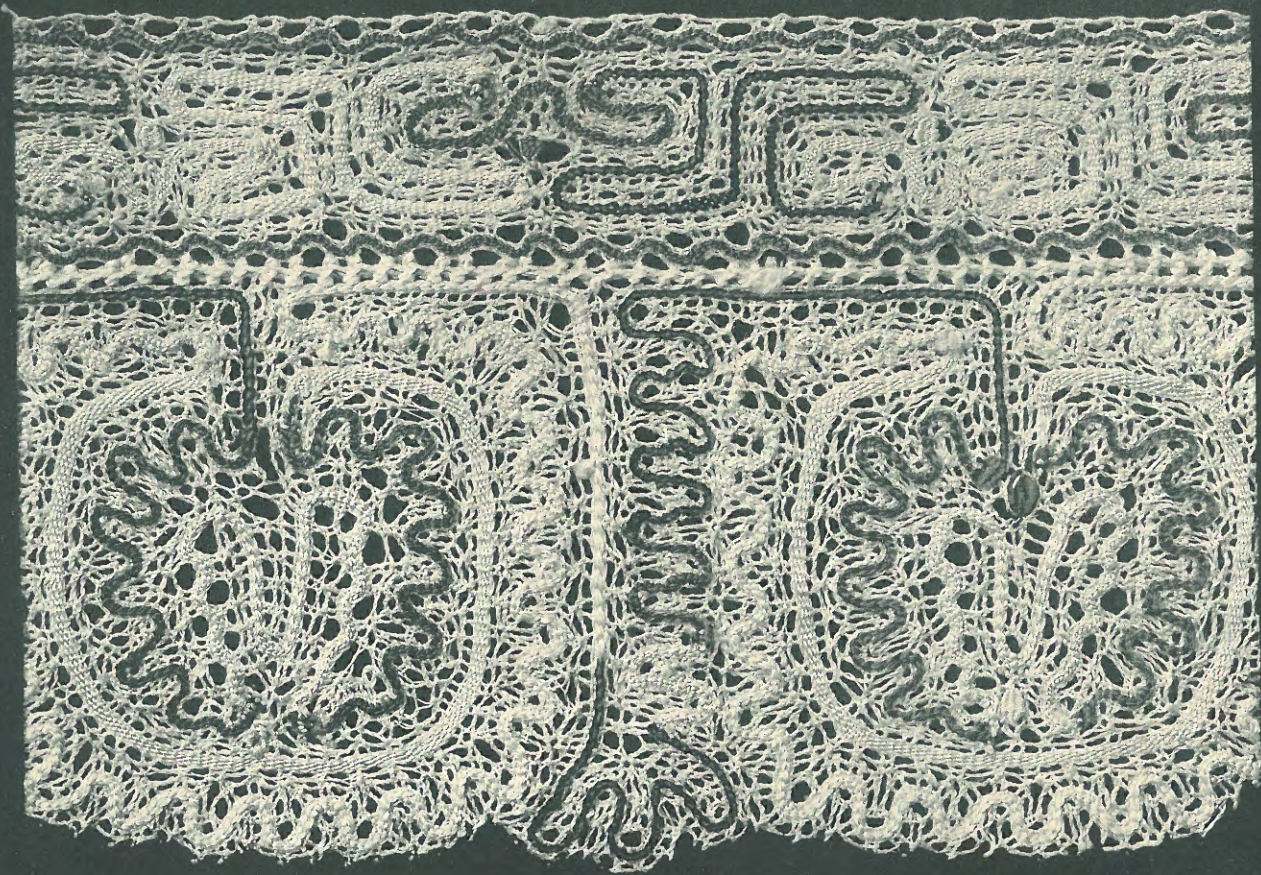
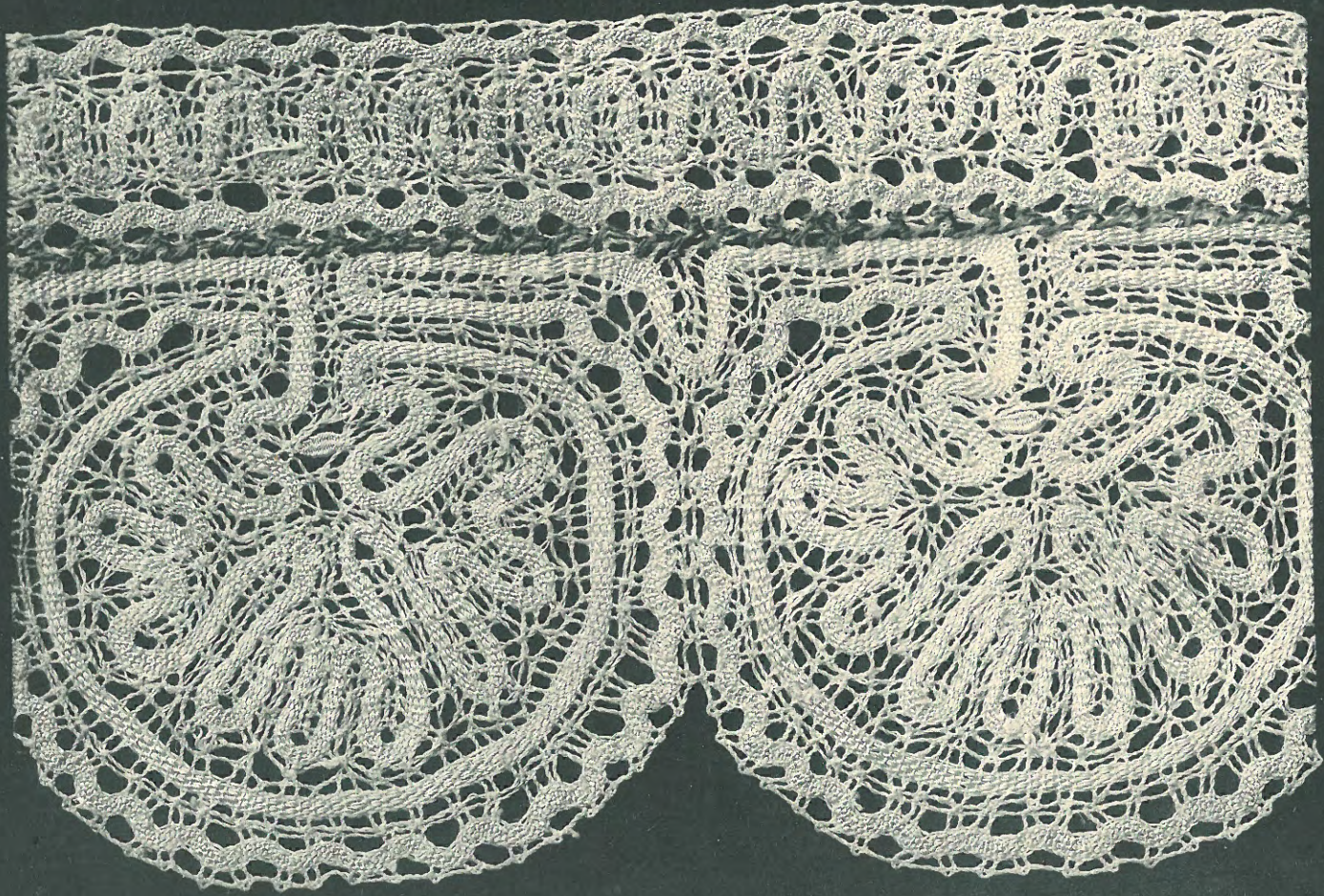

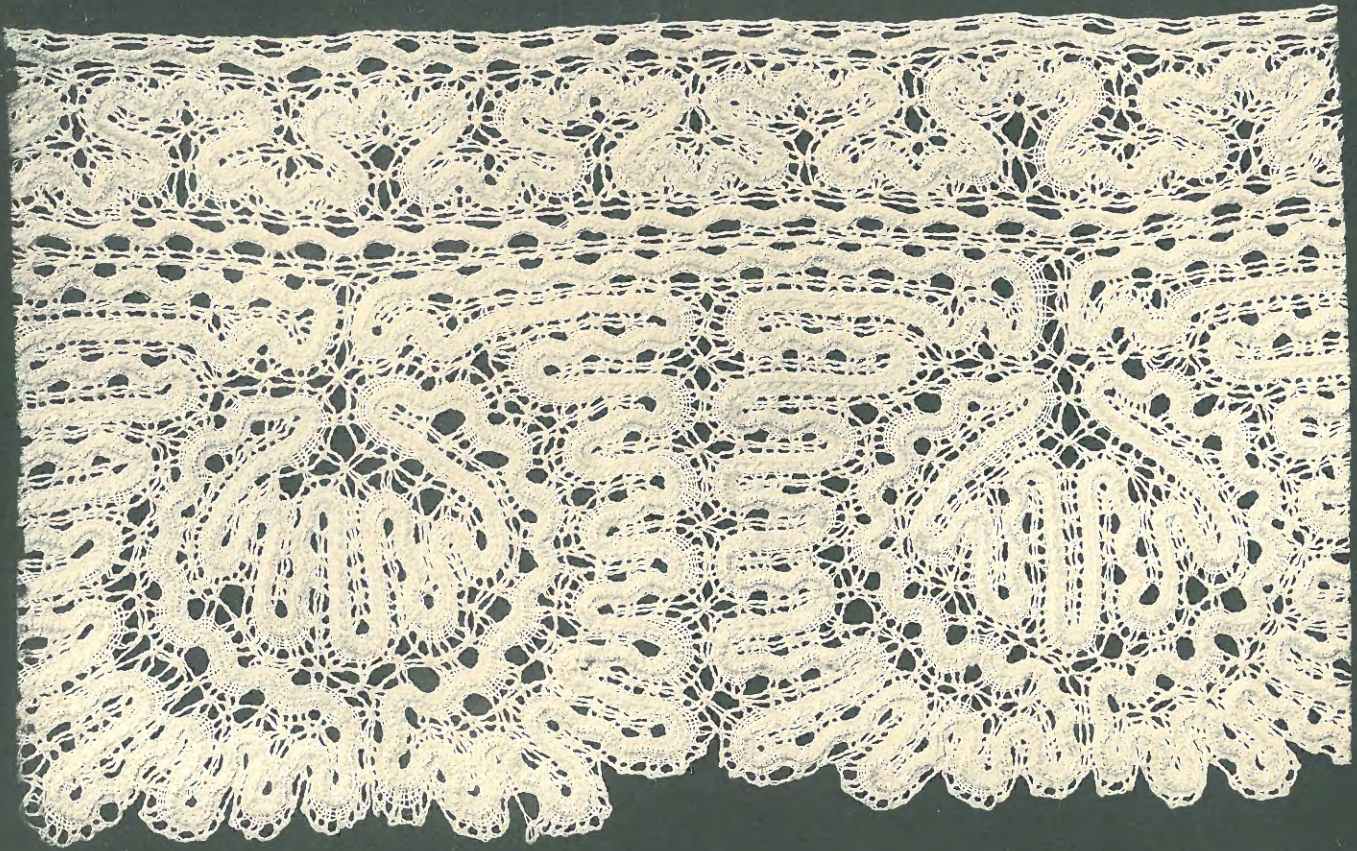

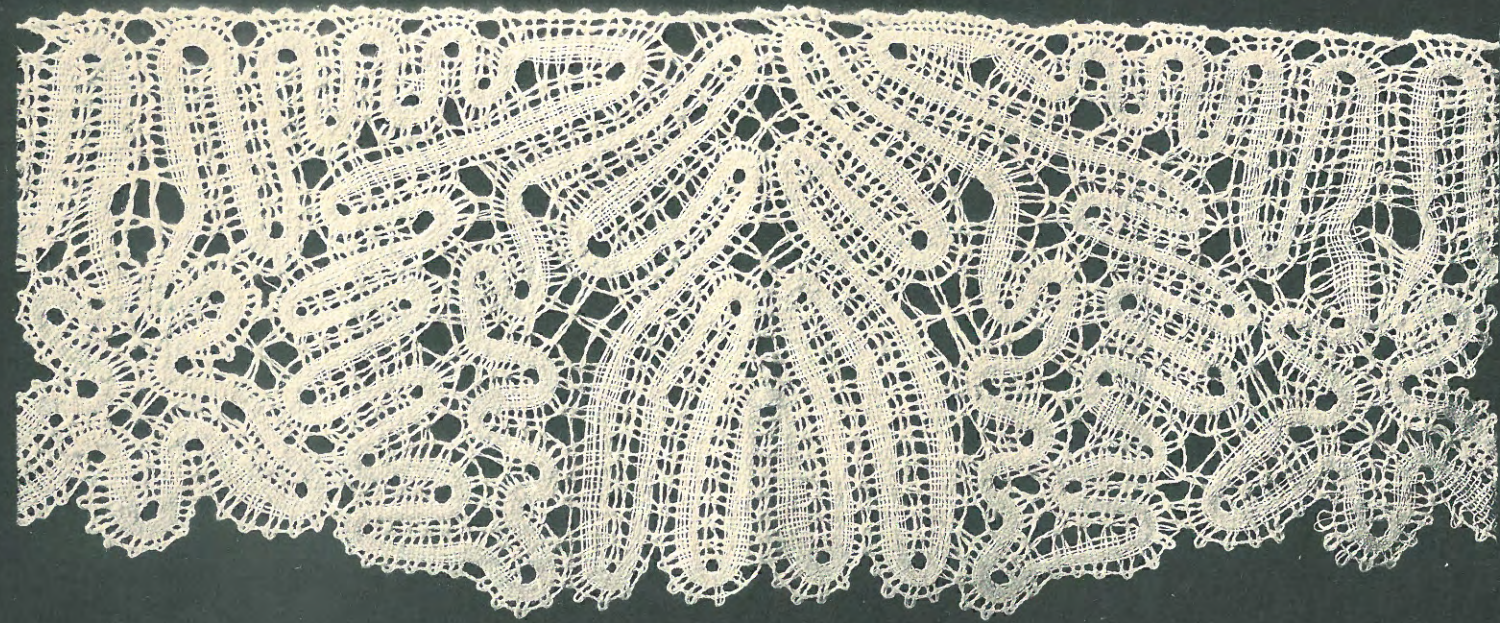
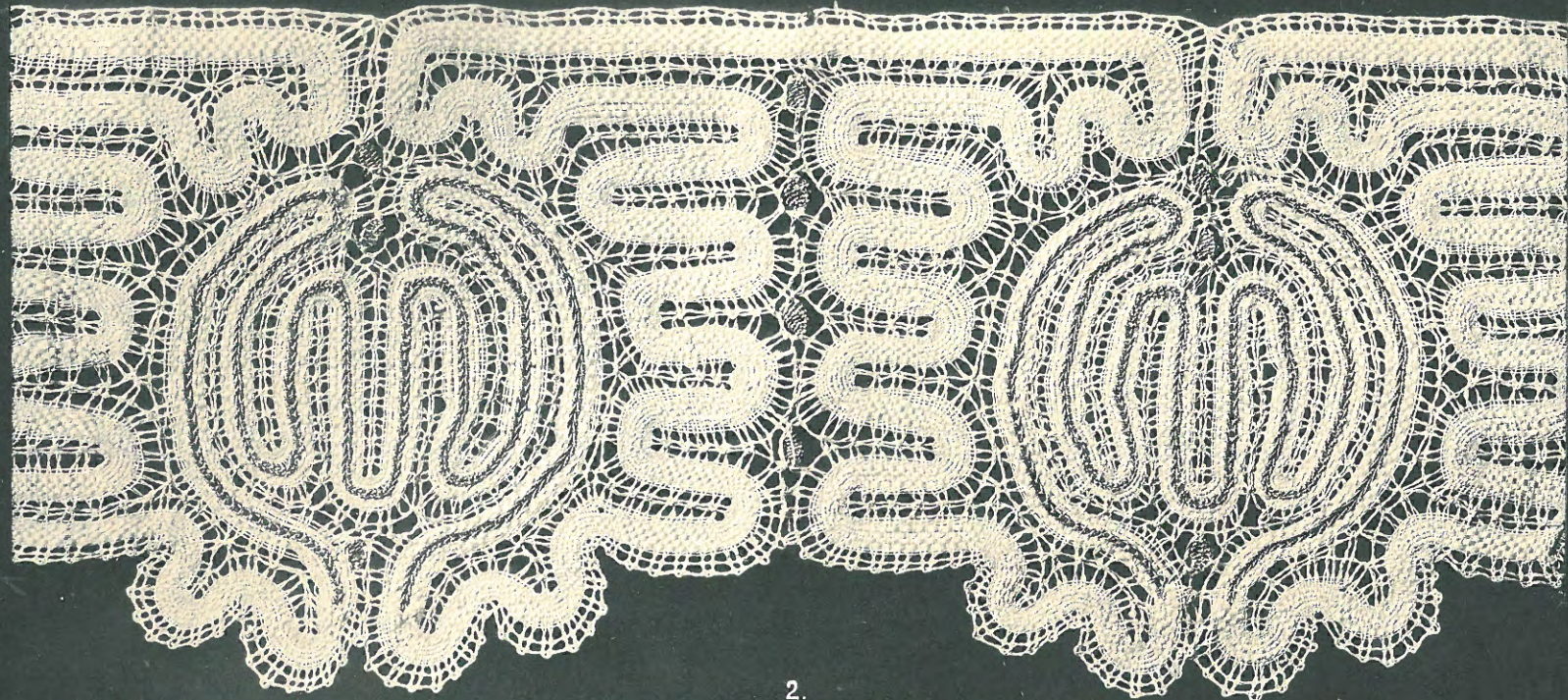

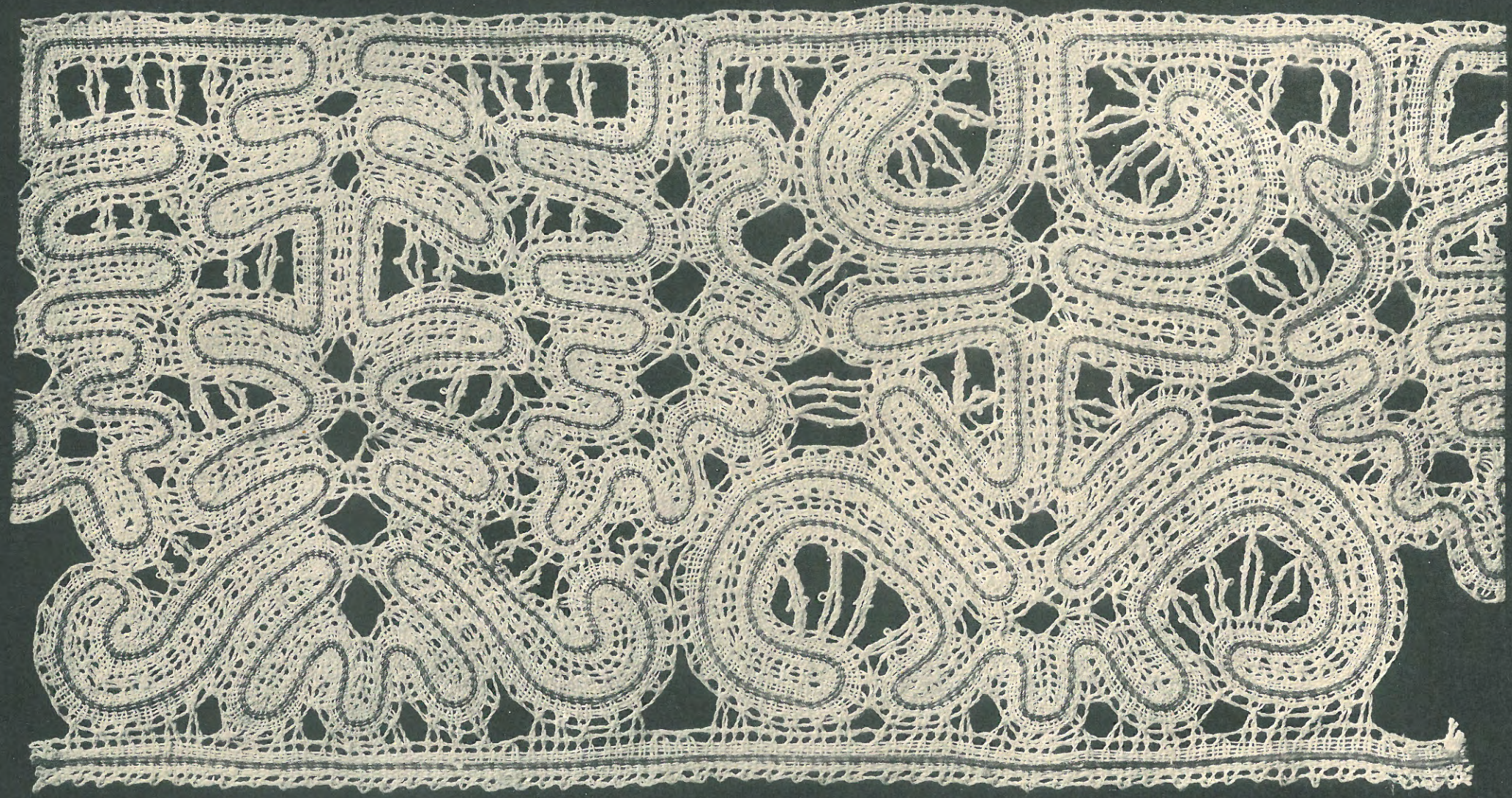

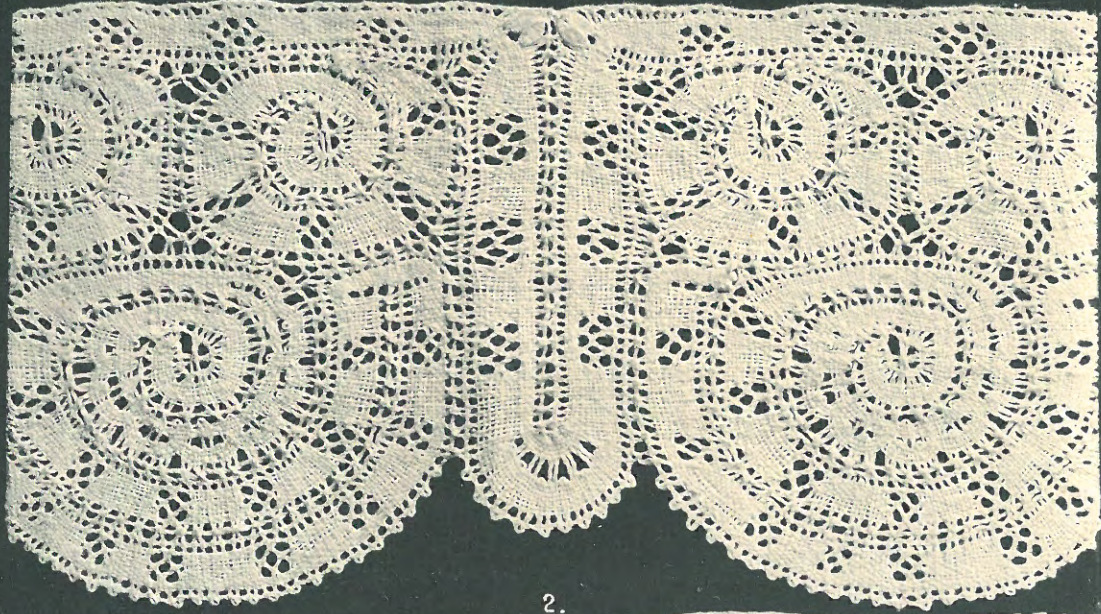
2.

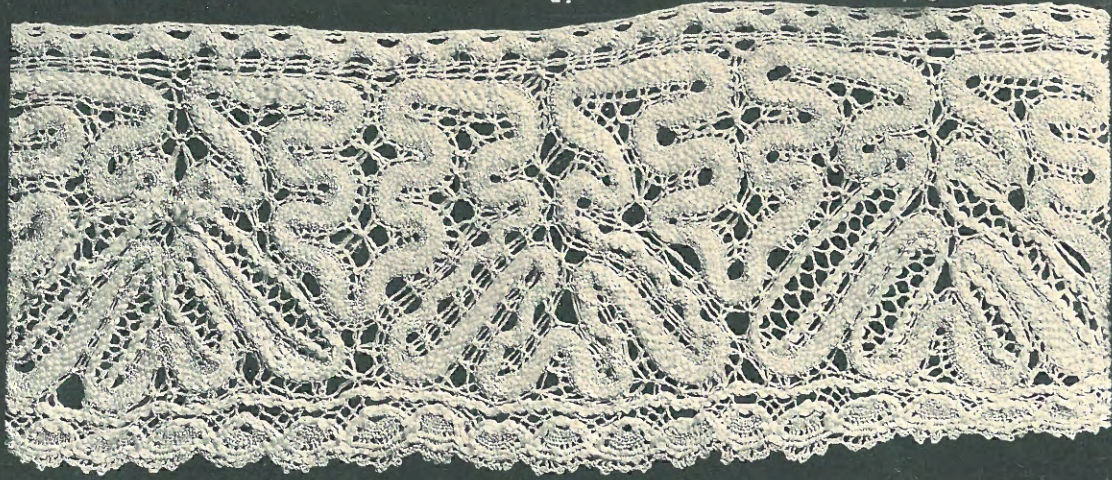

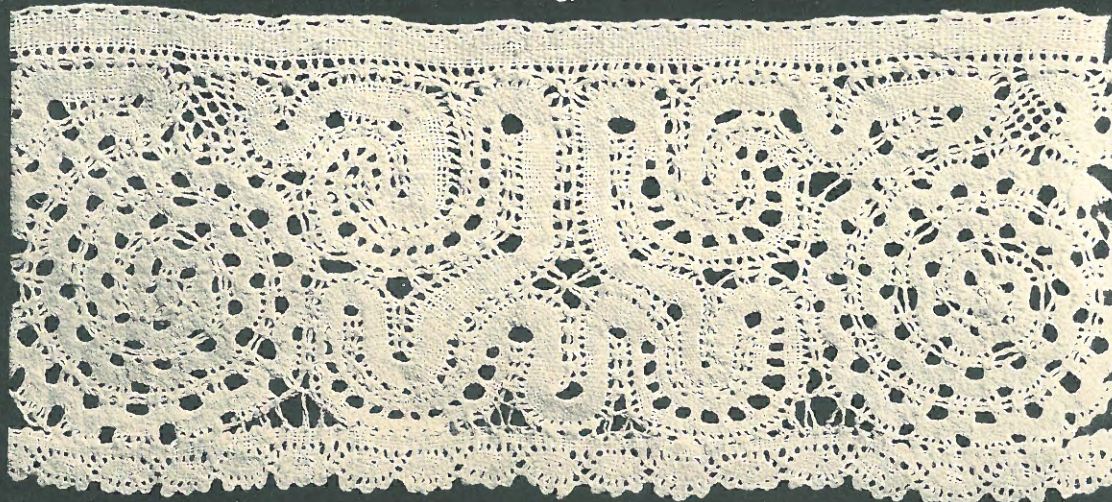
1.

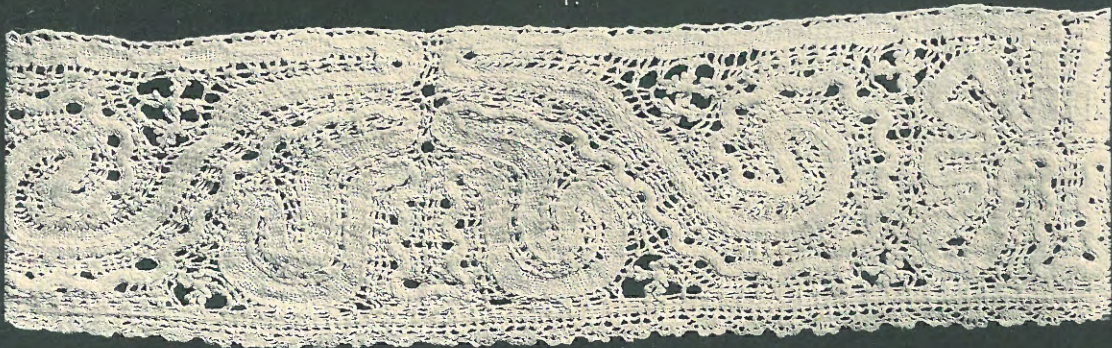
2.

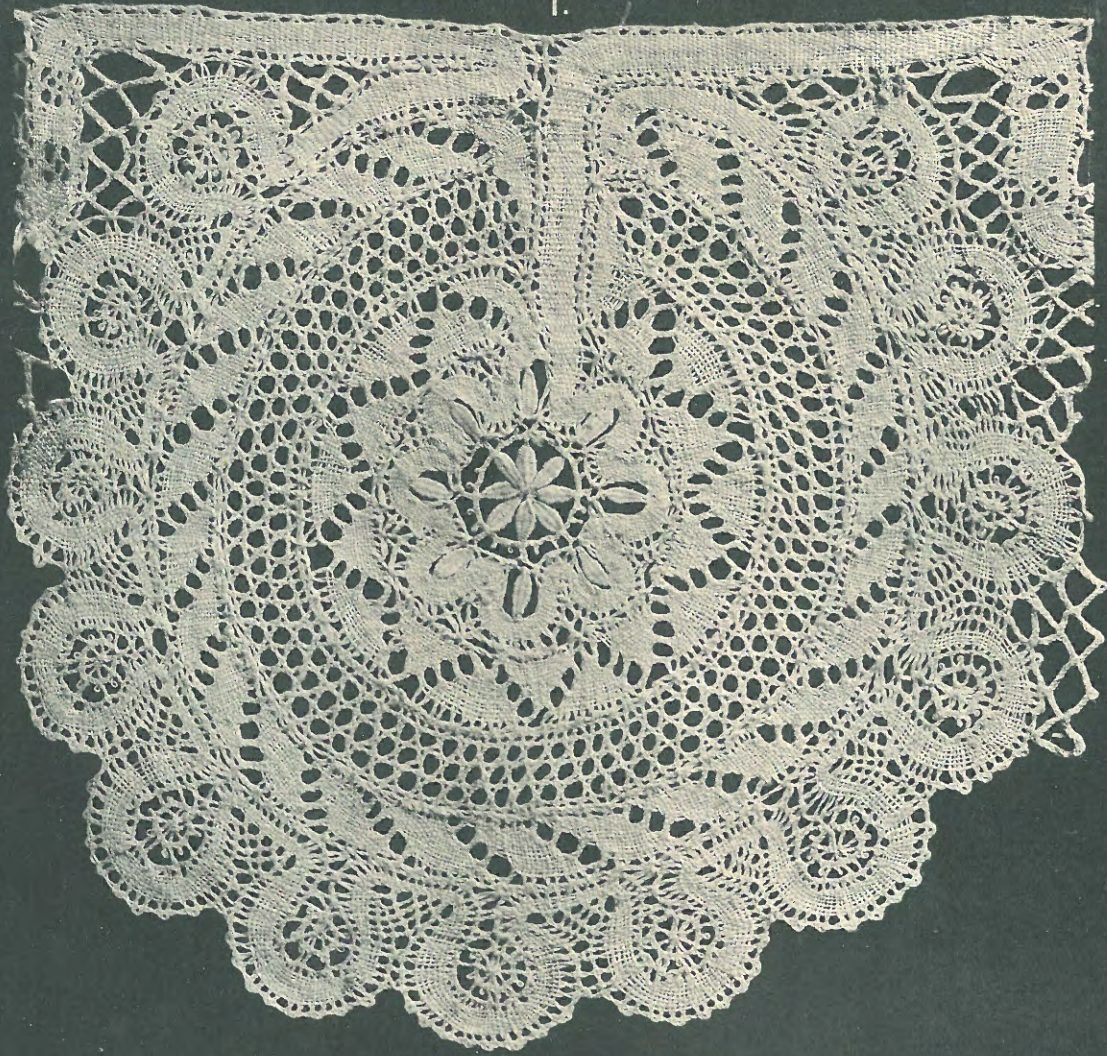
3.

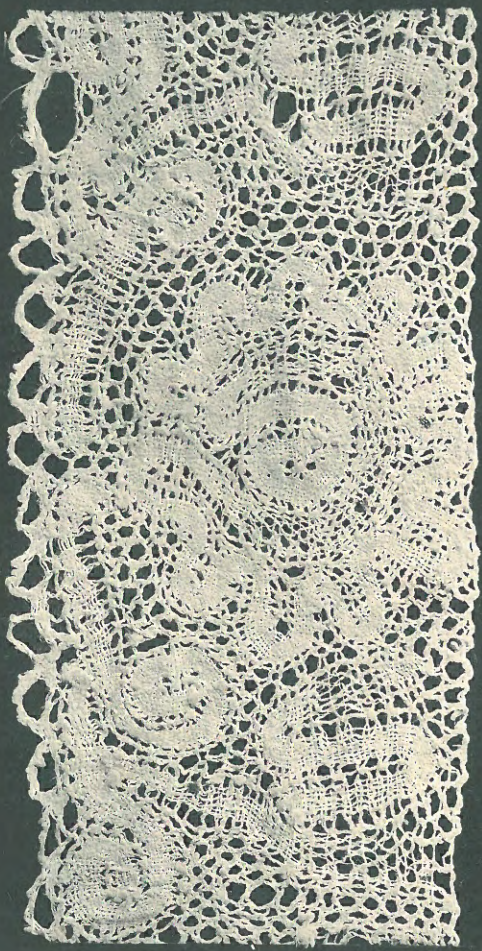
4.

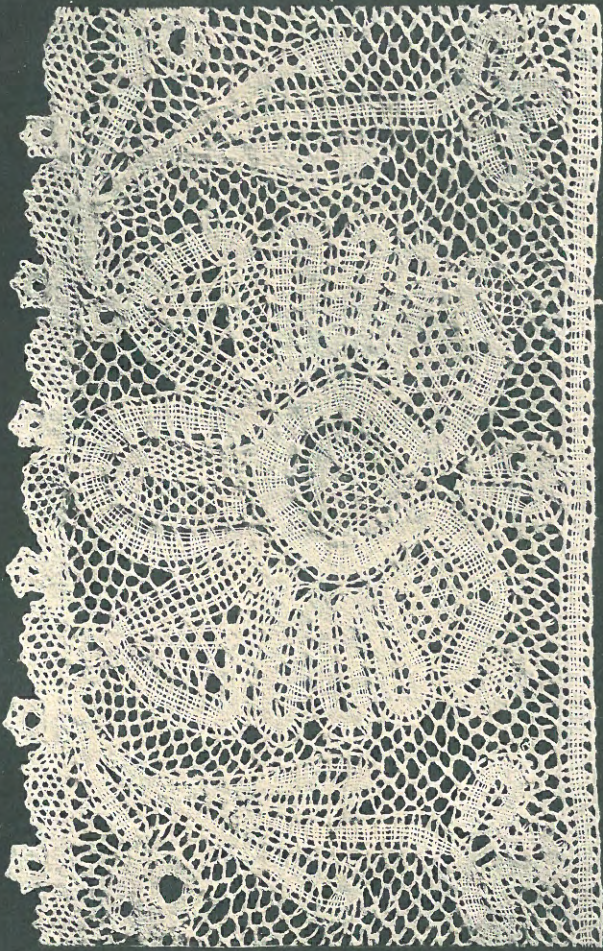
1.

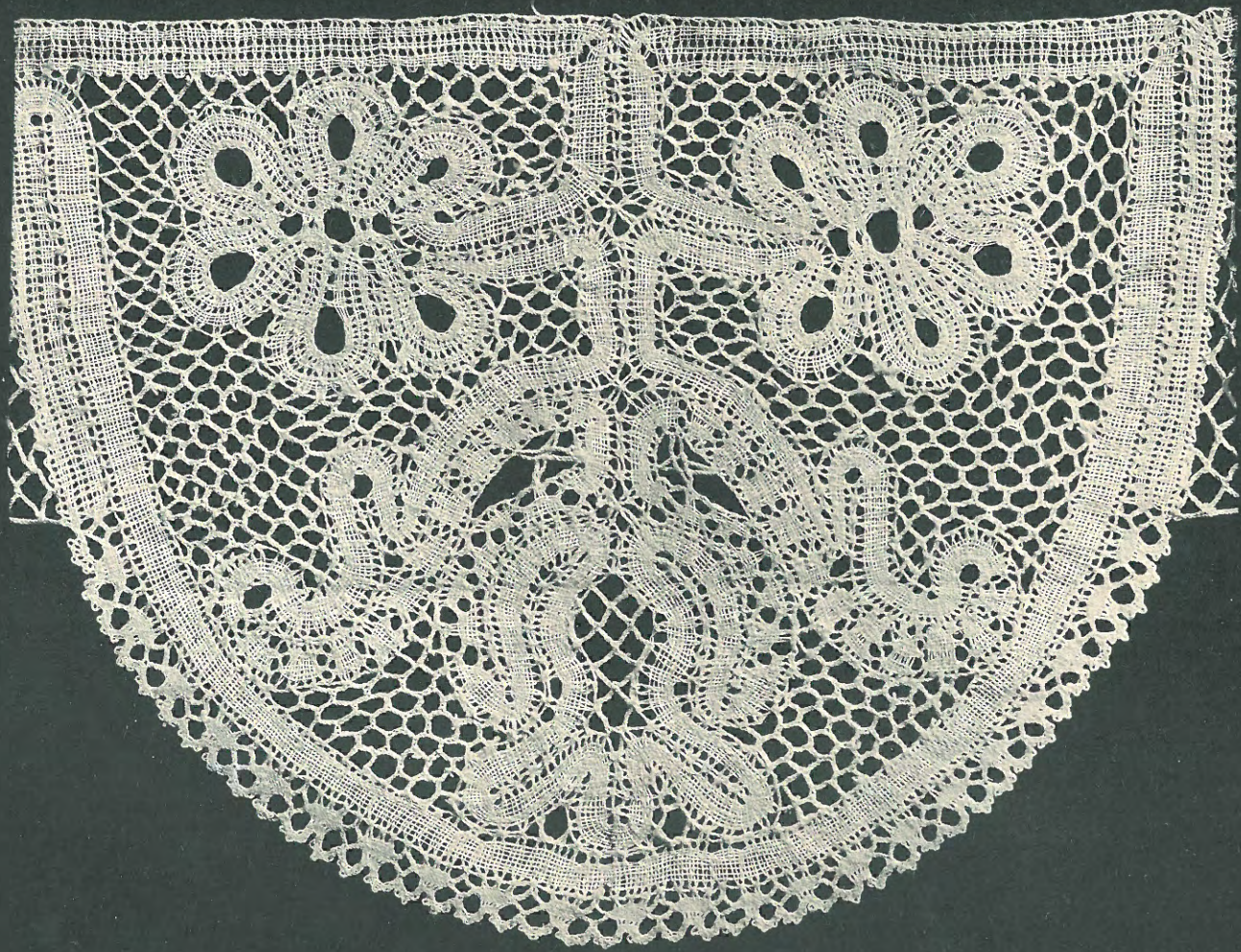
2.

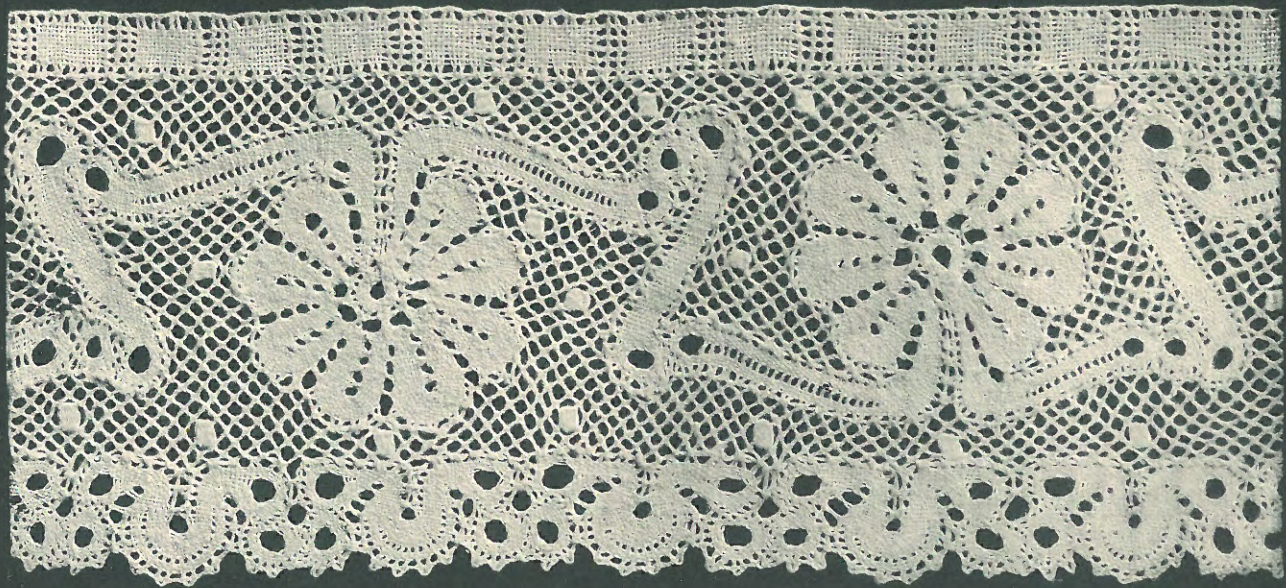
3.

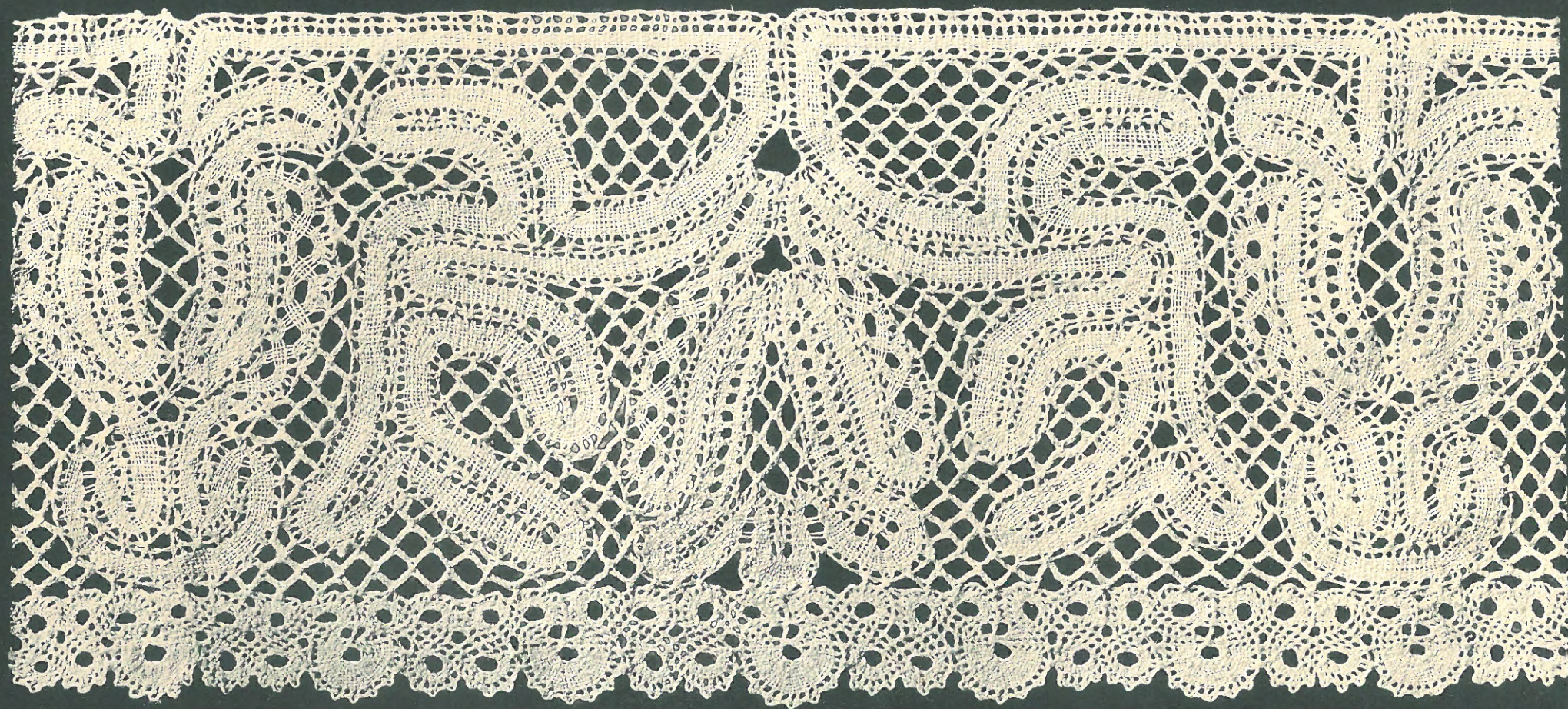
XVI.

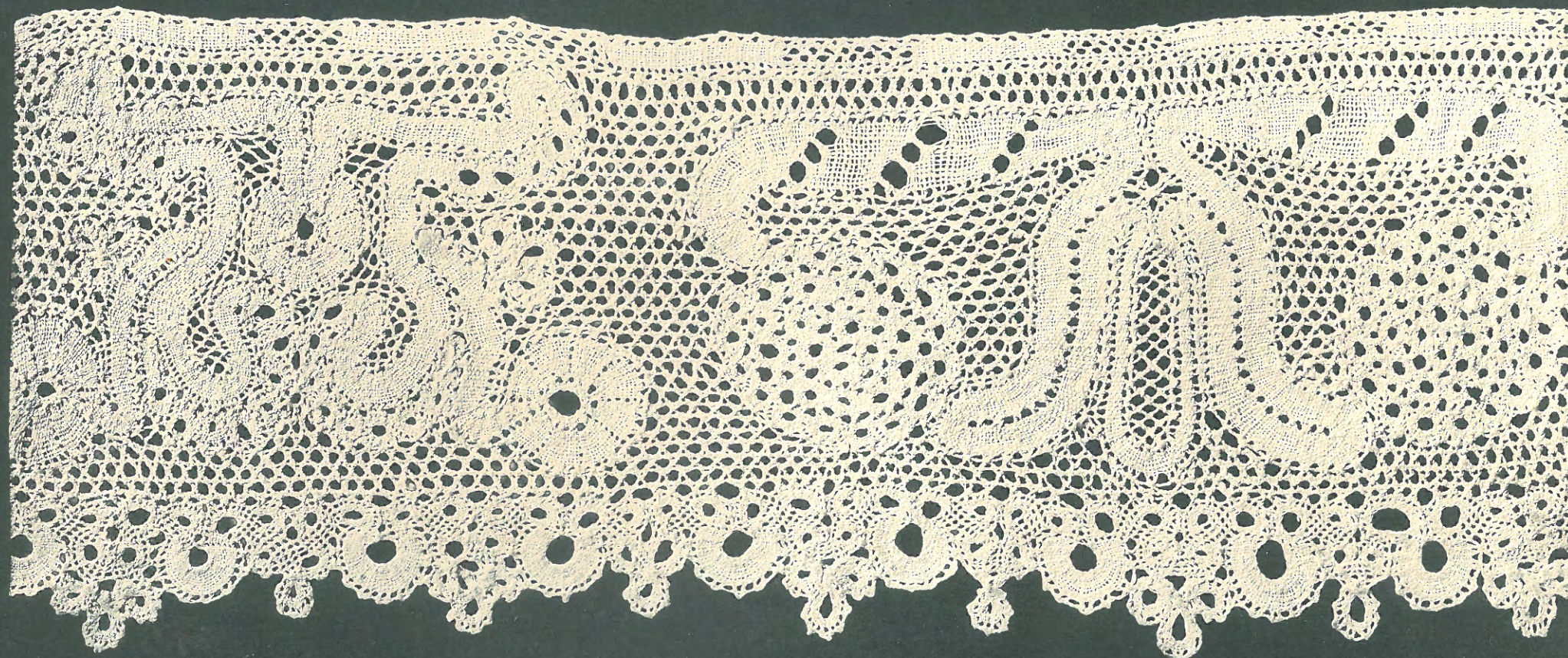
2.

XLVI.

XLVII.

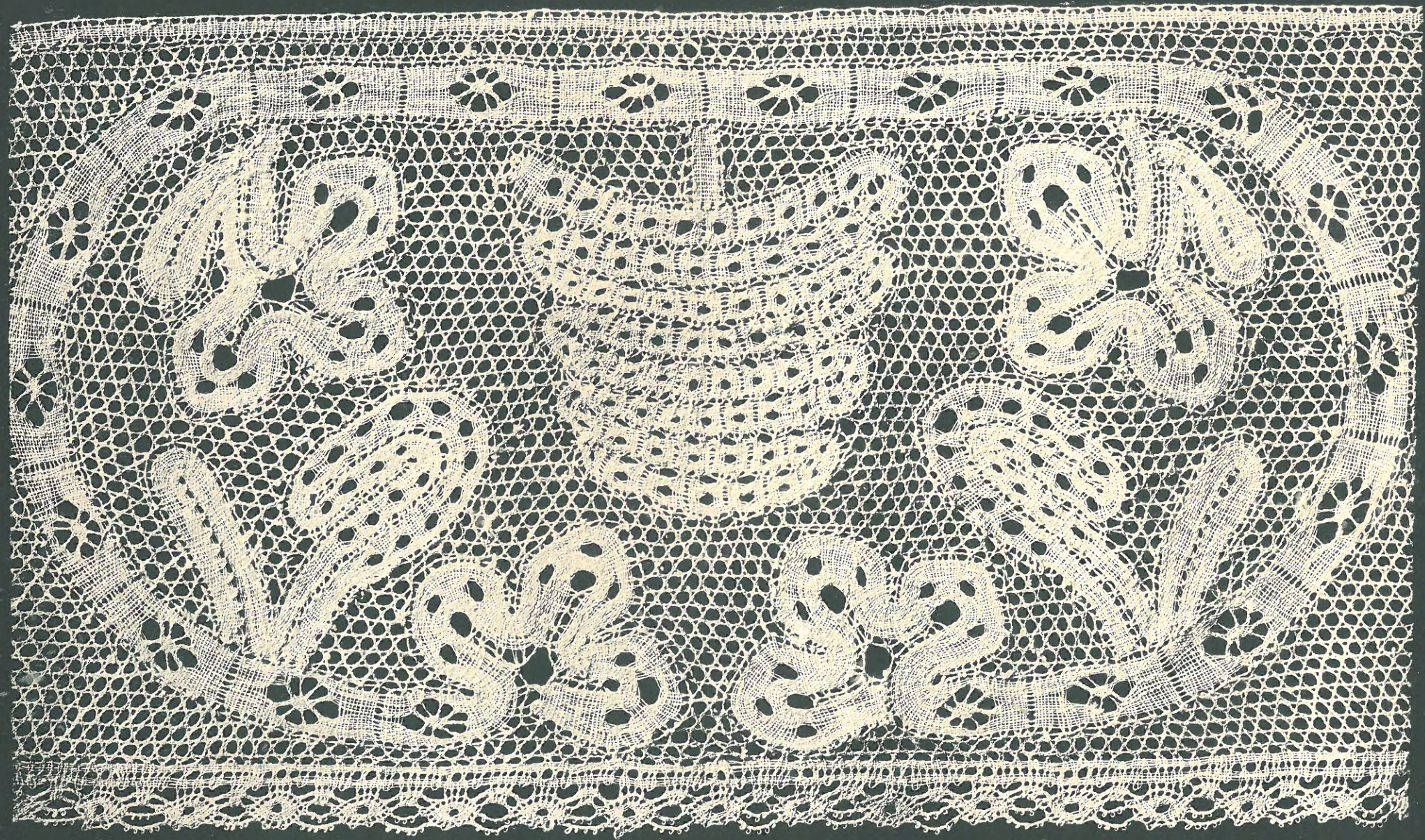
1.

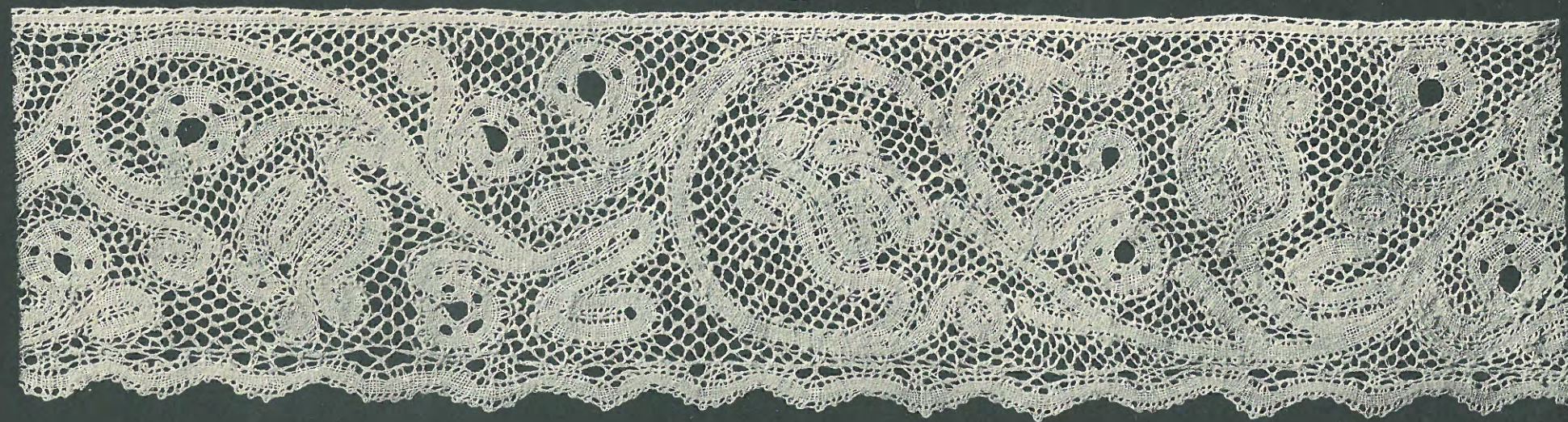
2.

L.

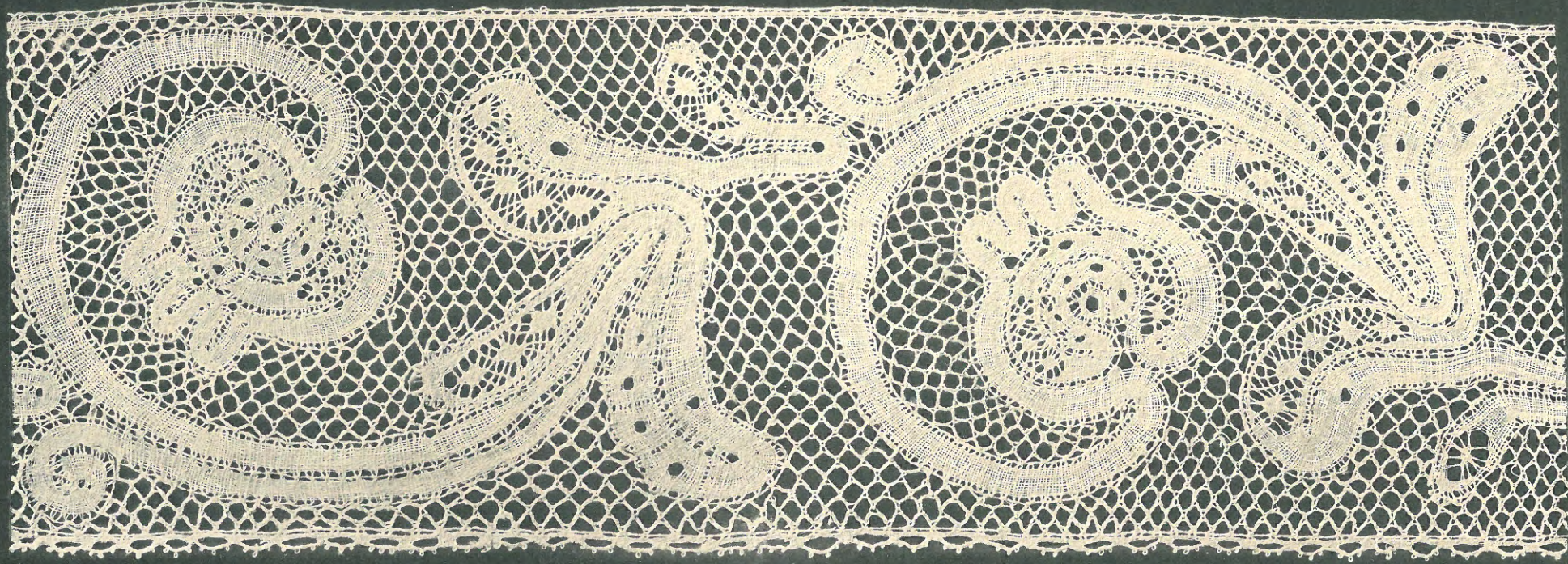

LI.

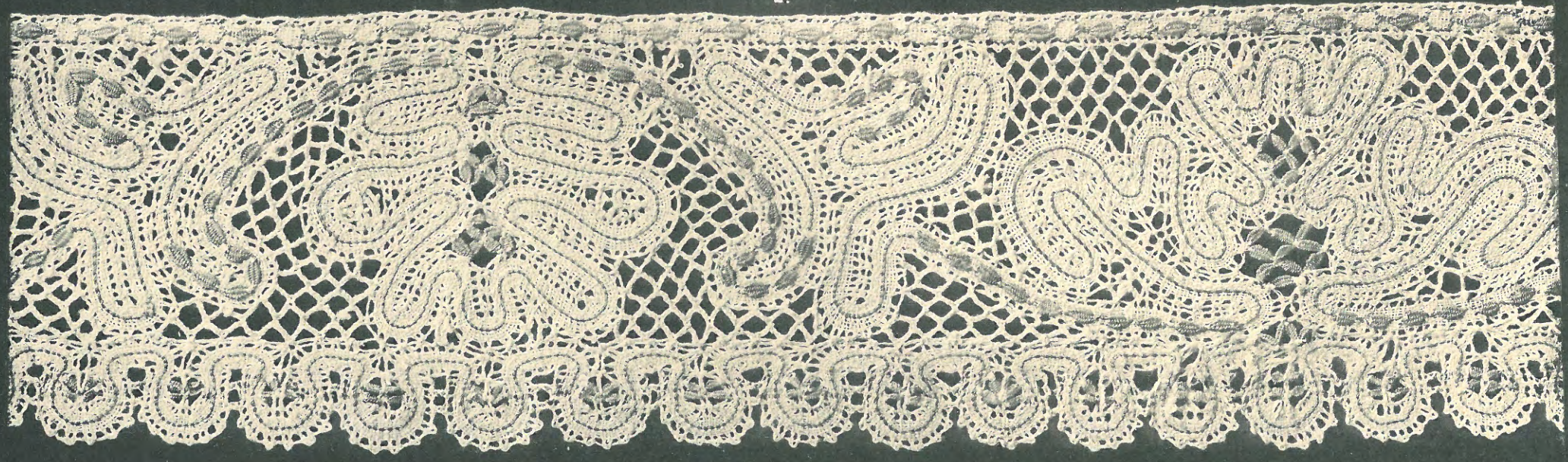

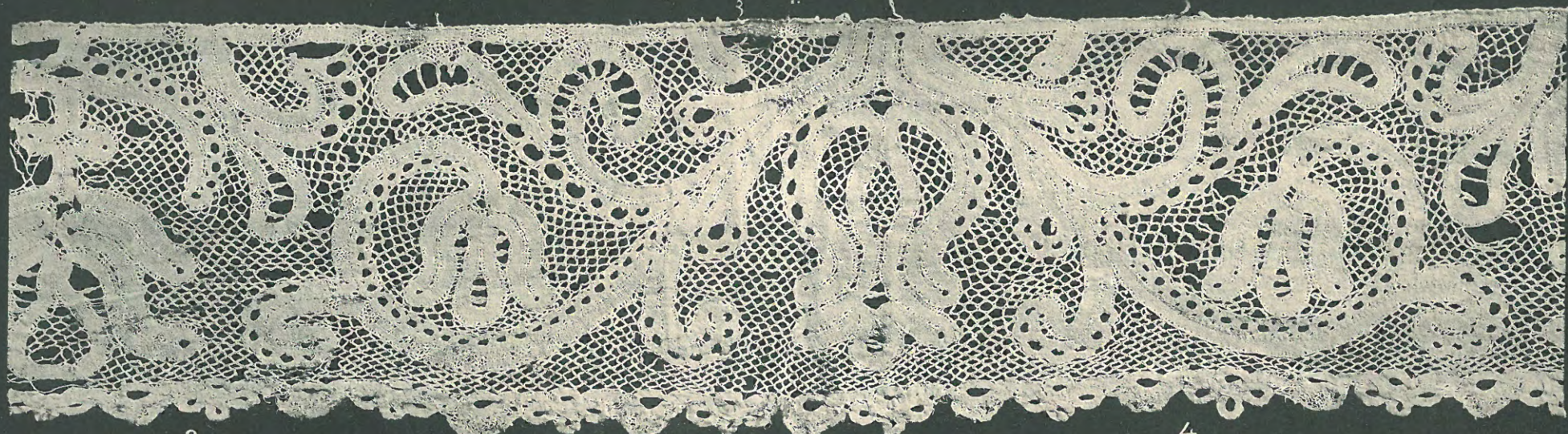
II.

1.

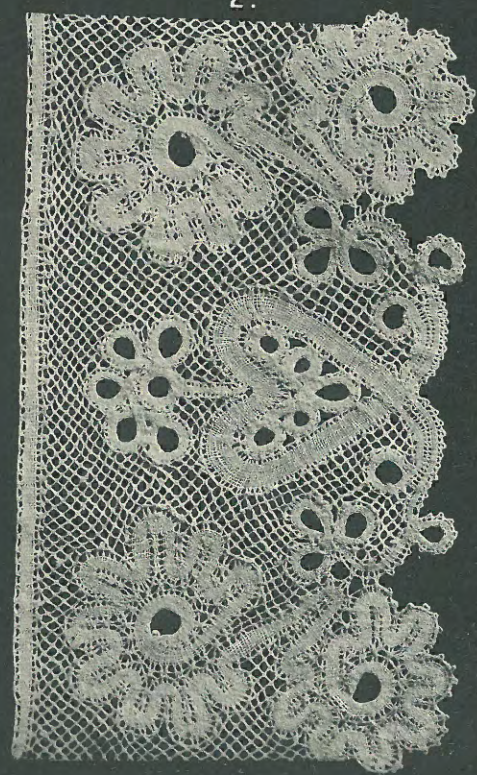

2.

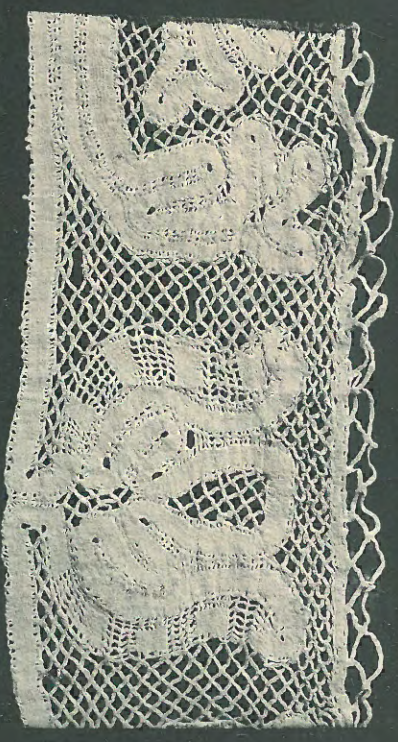

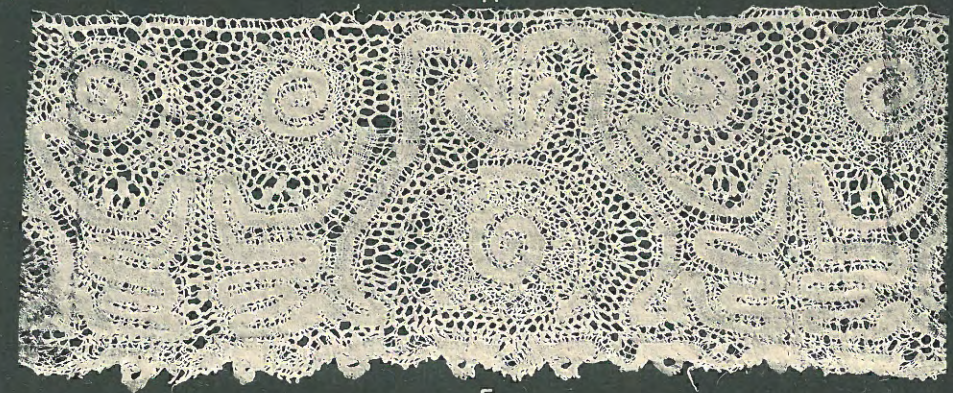
2.

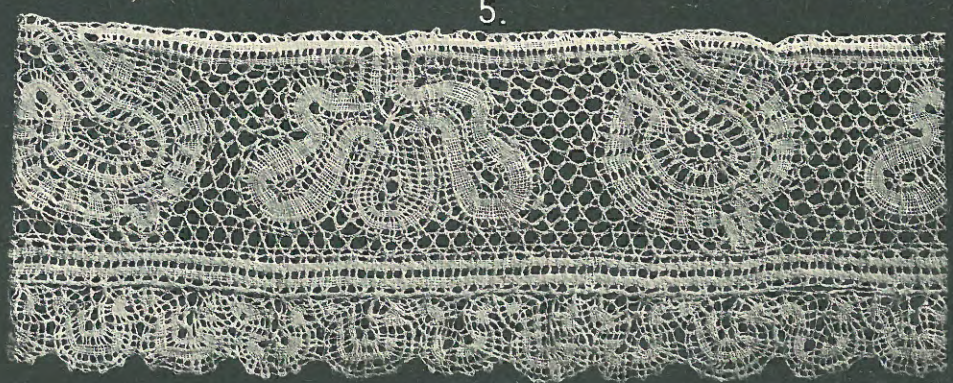
3.

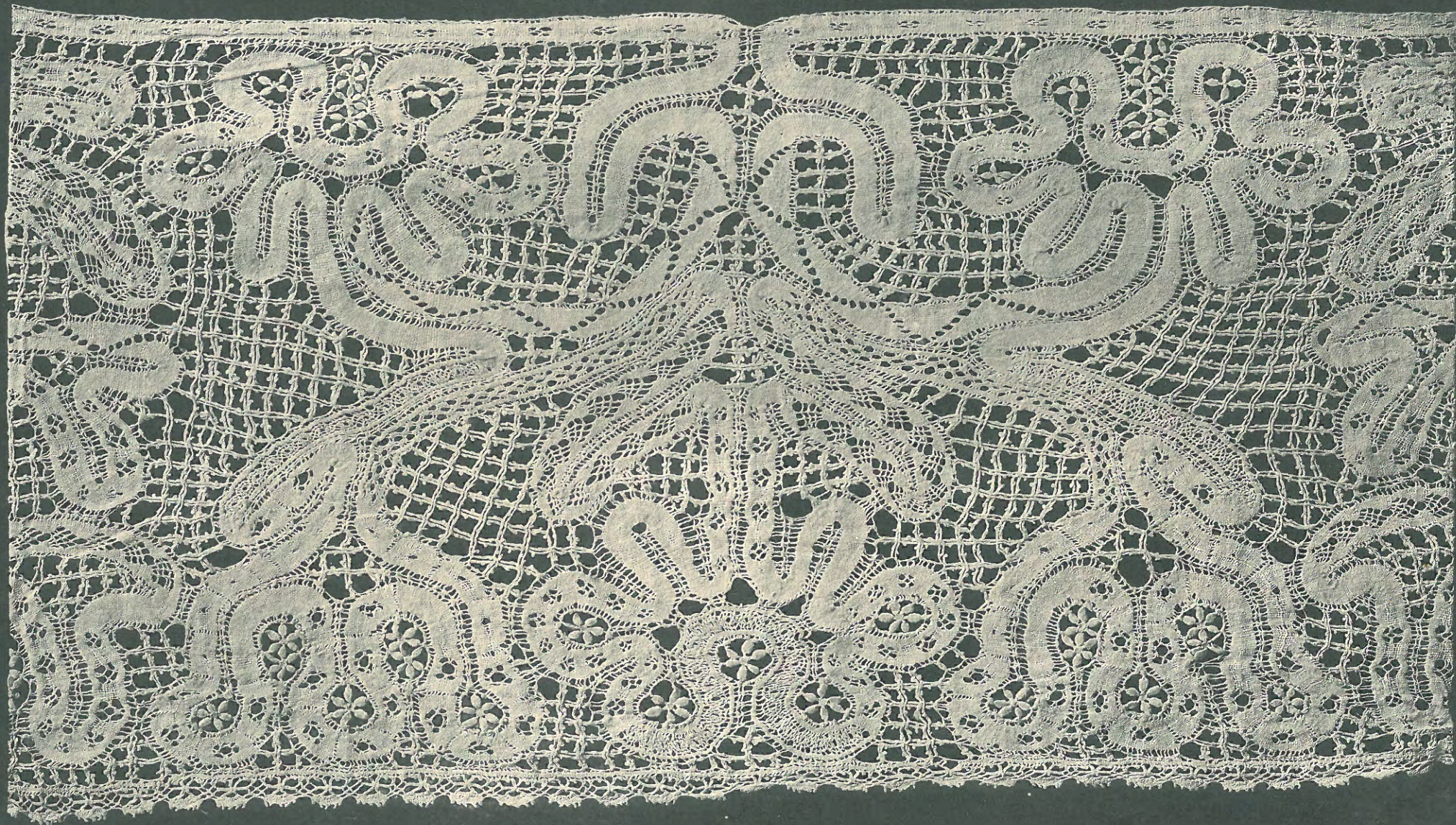

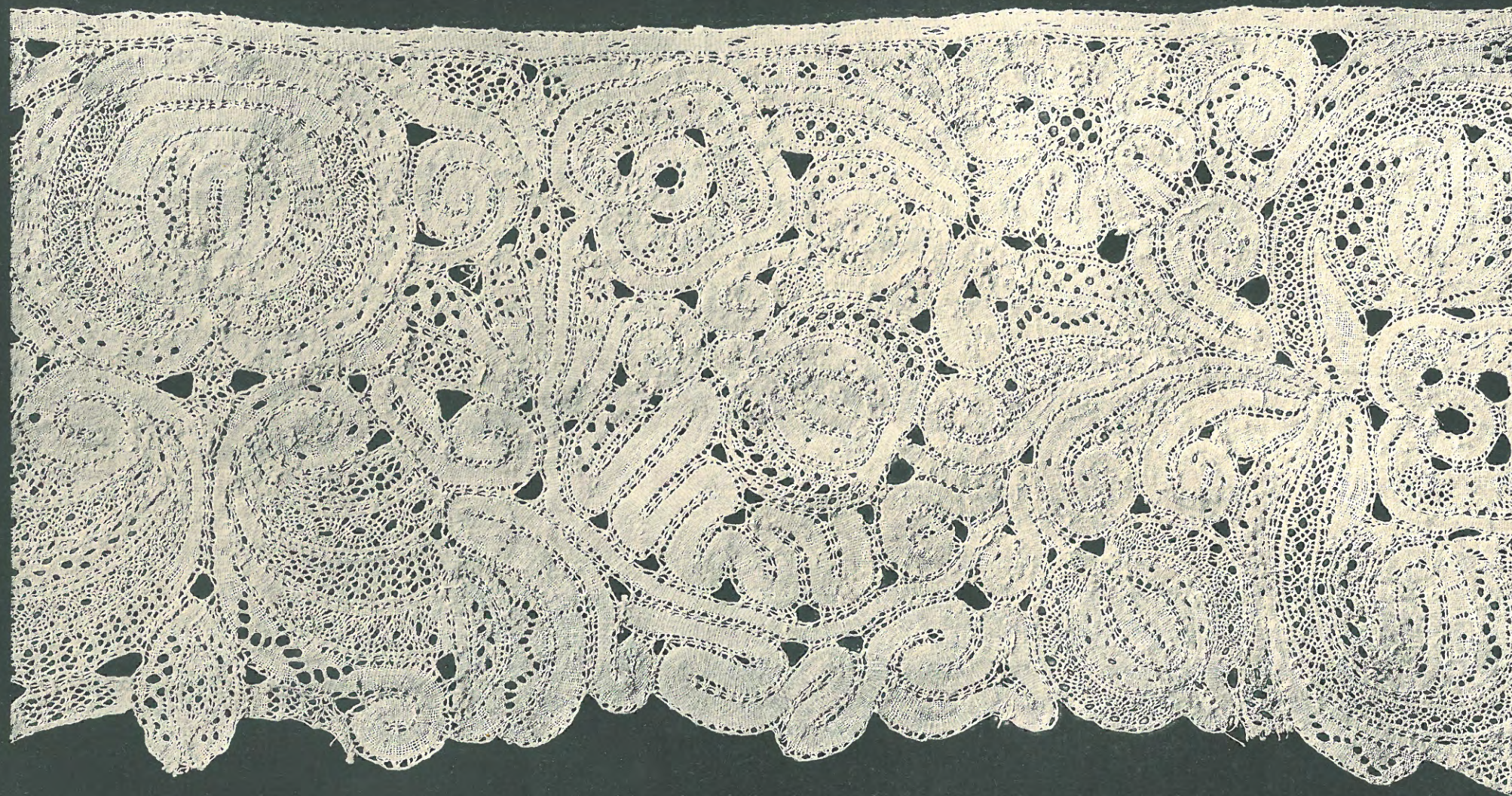
4.

5.

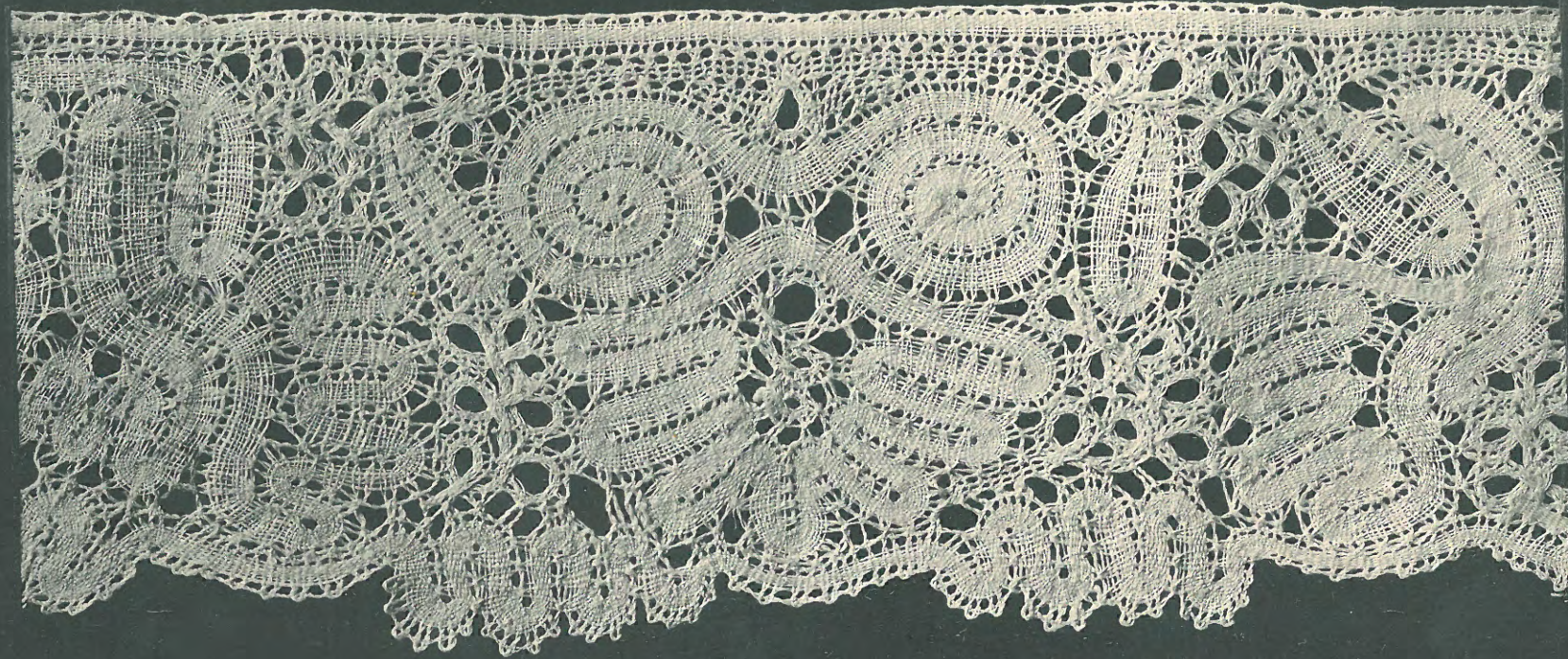

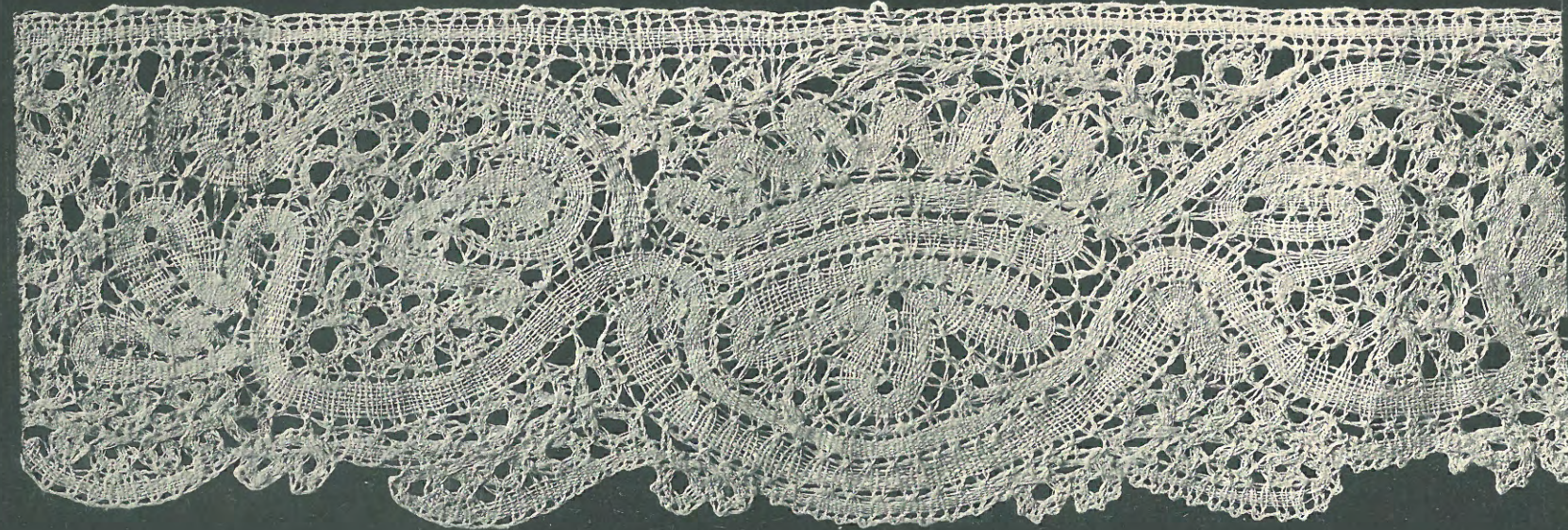

LVI.

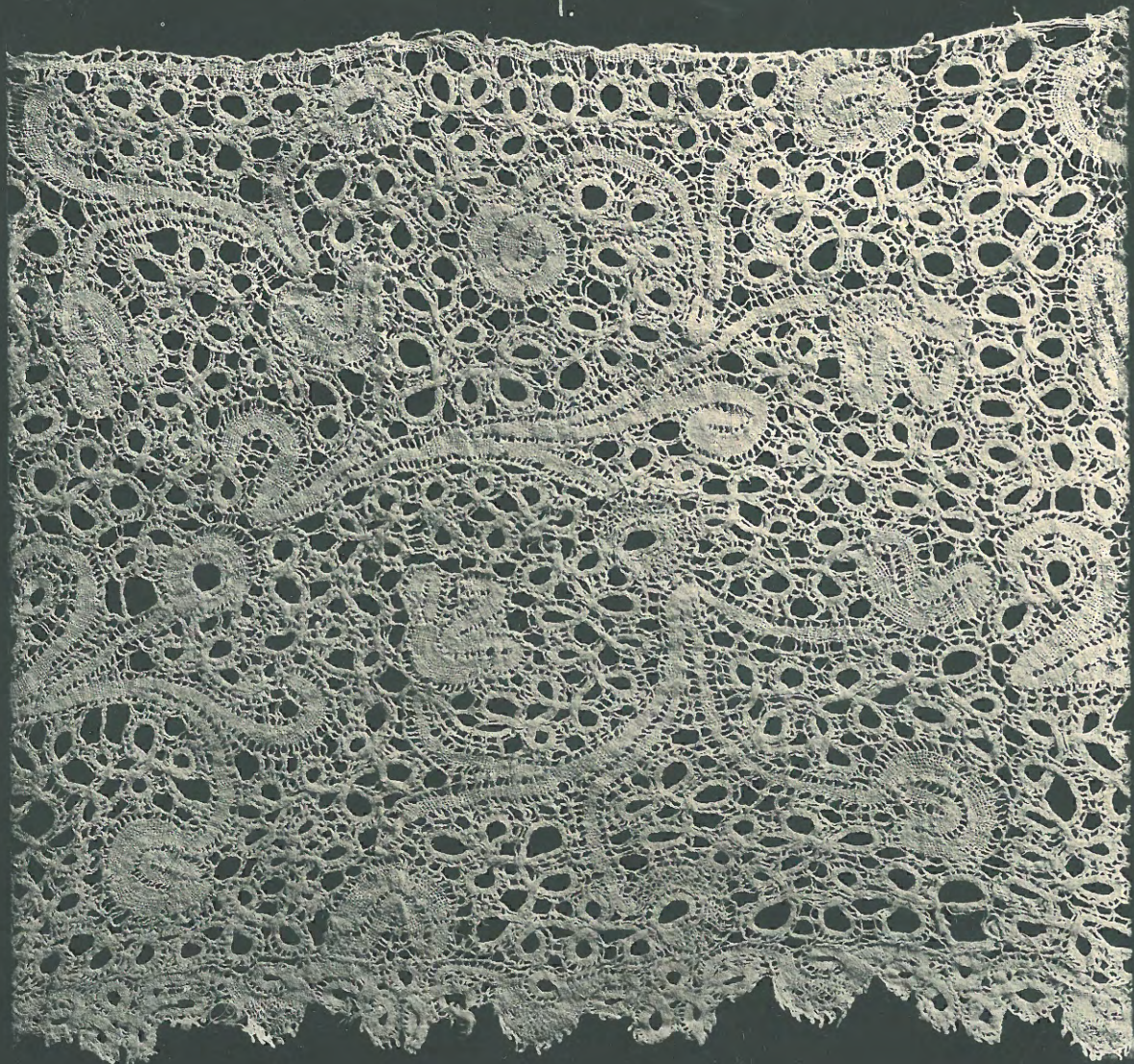
1.

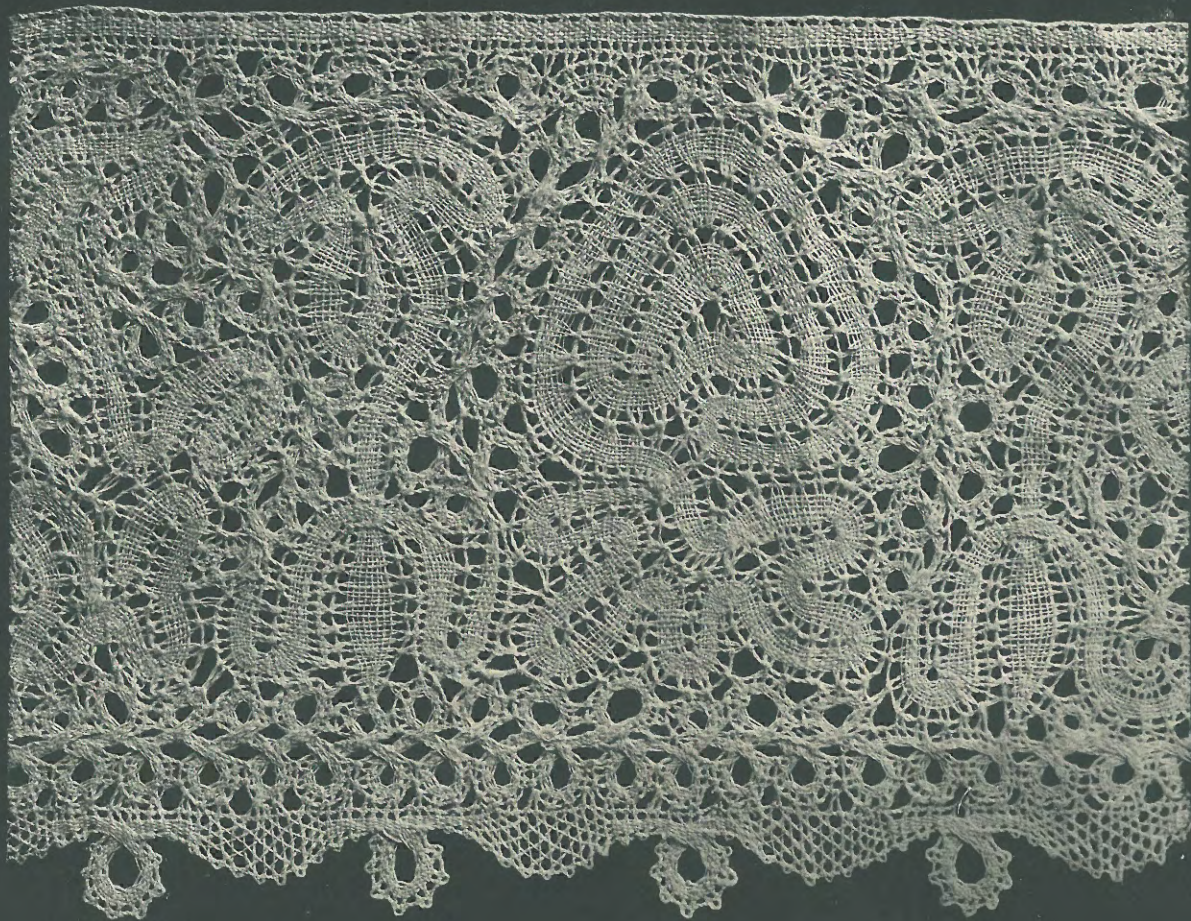
2.

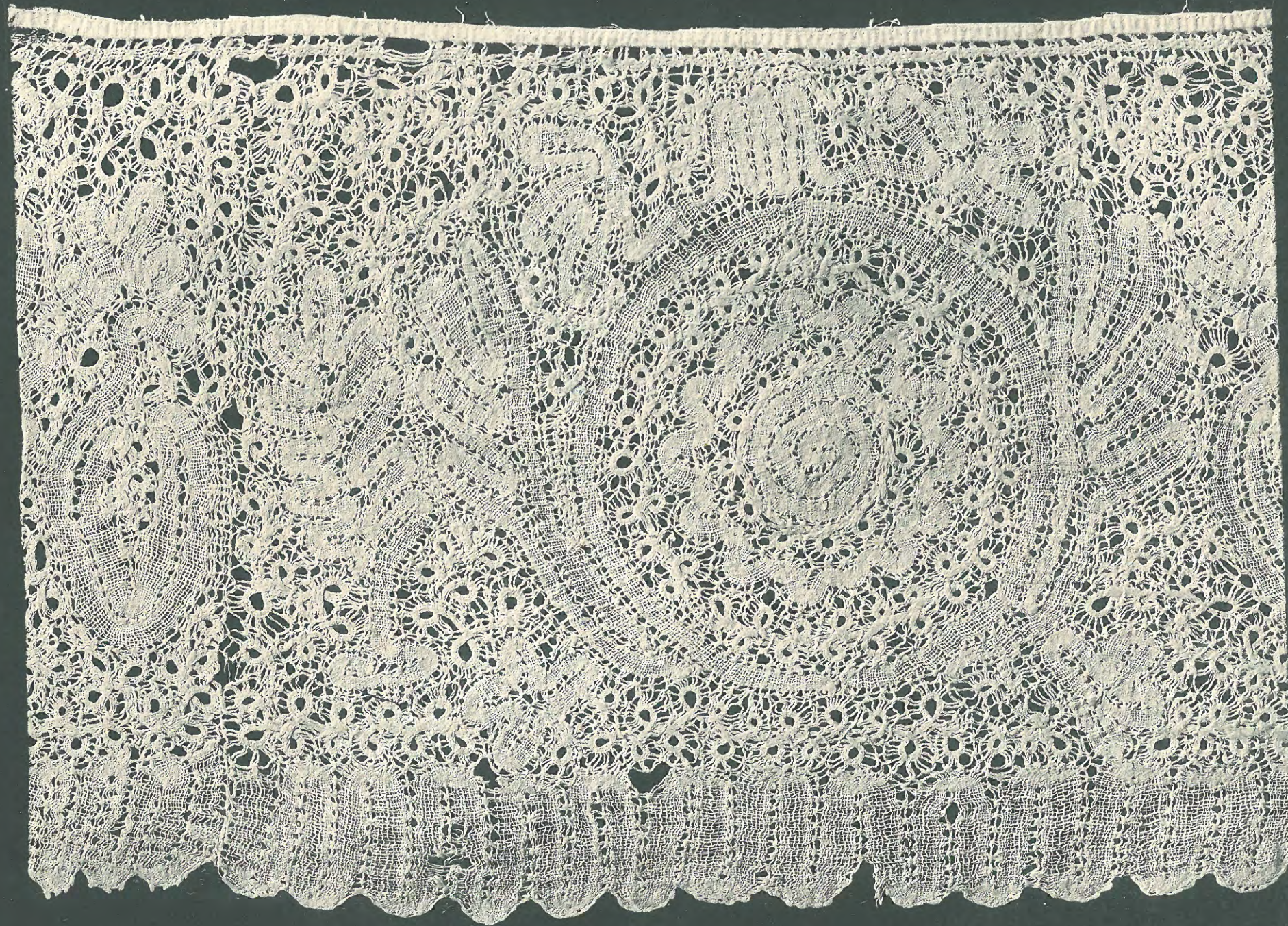
1.

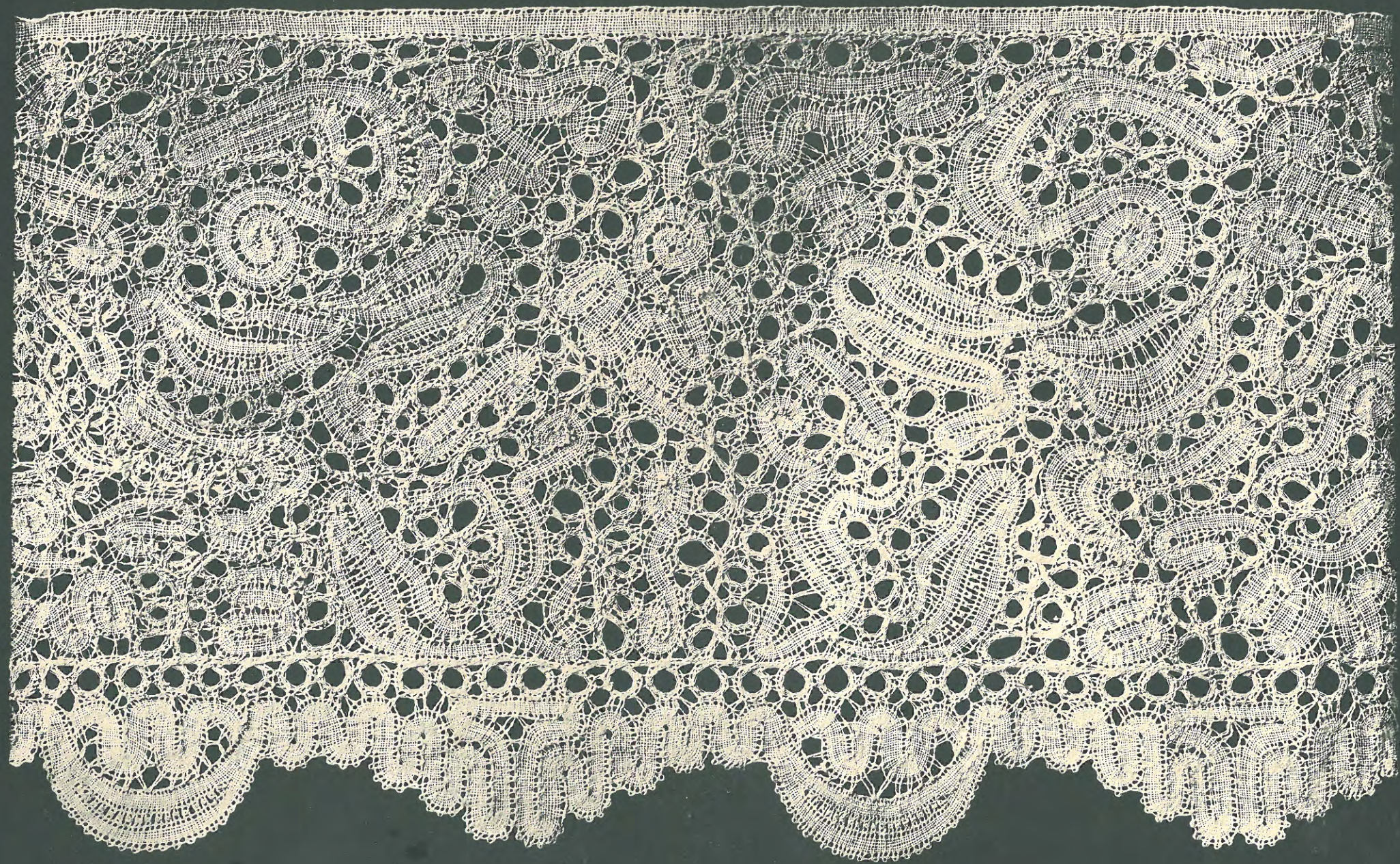

2.

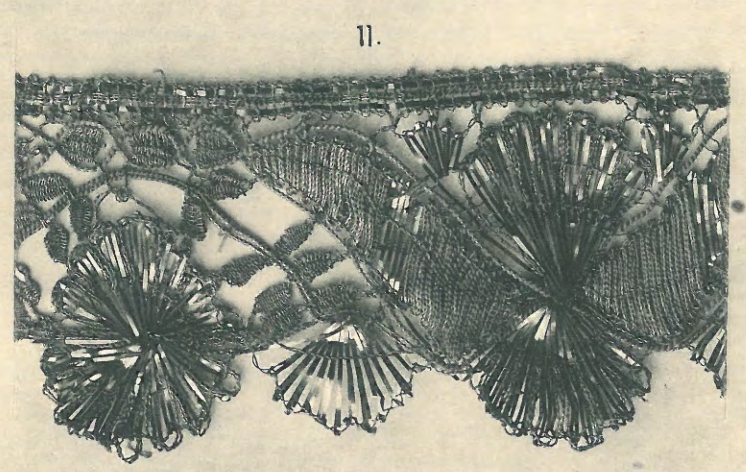
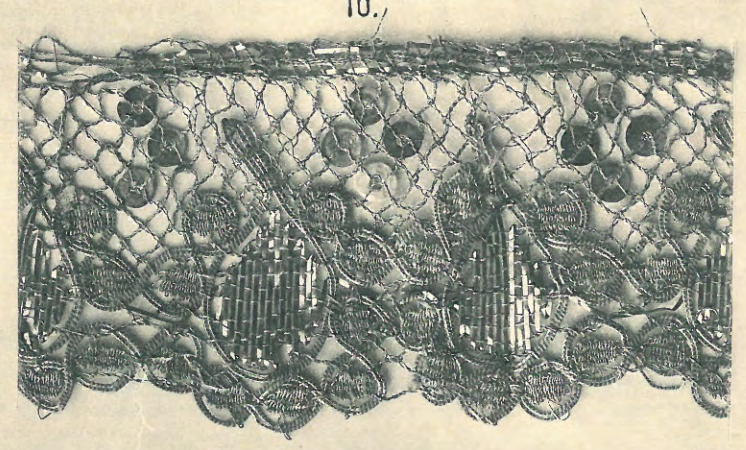
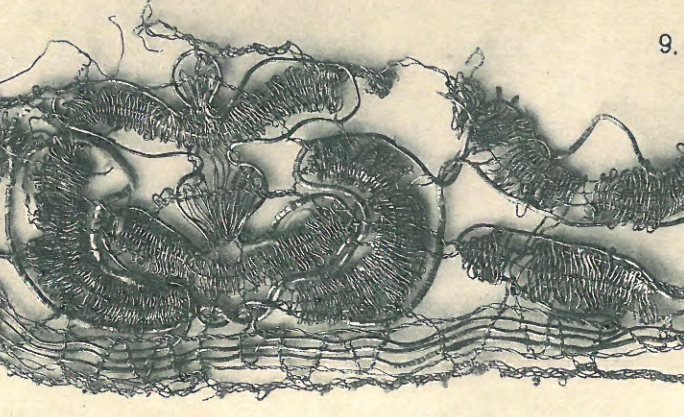
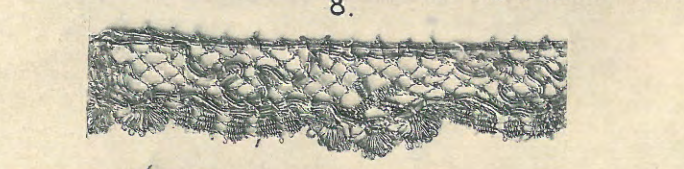
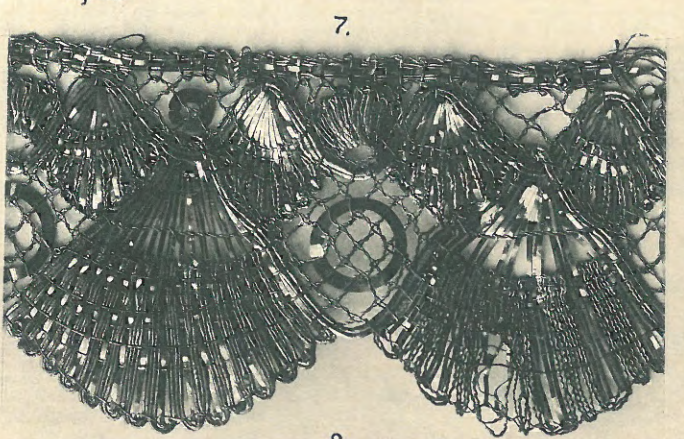
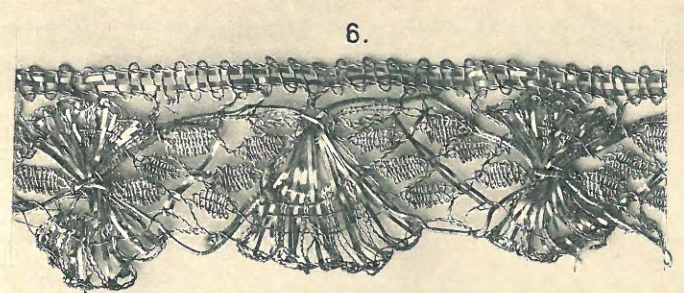
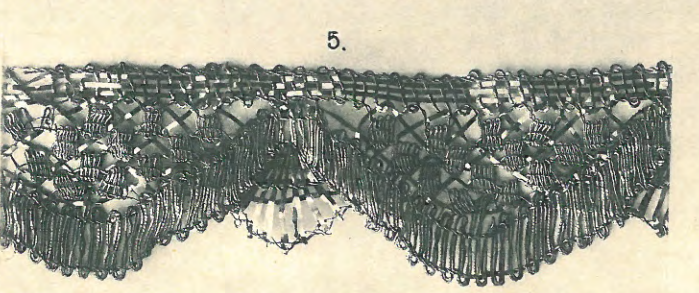
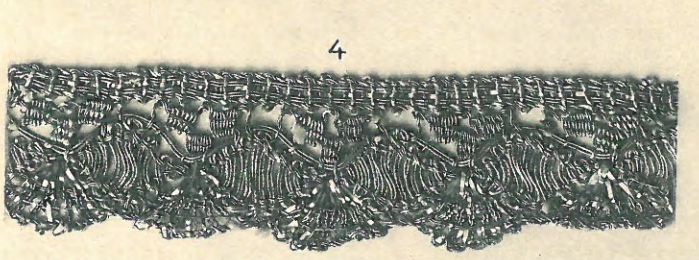
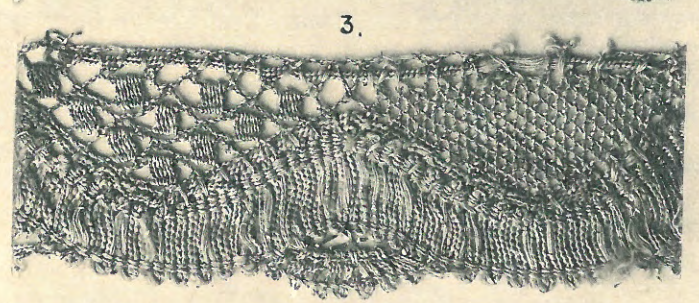
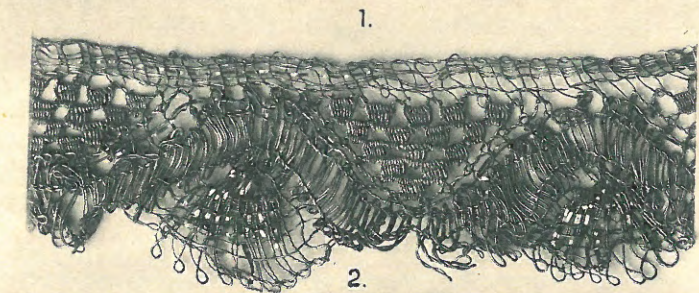

LXIII.

U

SLOVUTNĚMU A NADŠENĚMU HAJITELI PRÁV SLOVANSKÝCH,
VROUCÍMU CTITELI SLOVANSKÉ KULTURY, KONSISTORIALNÍMU
RADOVI ZVĚČNĚLÉHO J. M. JOS. STROSSMAYERA, BISKUPA
ĐAKOVSKÉHO, PŘEDSEDOVI VLAST. MUSEÁLNÍ SPOLEČNOSTI
V OLOMOUCI, BÝVALÉMU POSLANCI ATD., ATD.

DŮSTOJNĚMU PÁNU

IGNÁTU WURMOVI,

K JEHO 80TILETÝM NAROZENINÁM

PŘIPISUJÍ Z ÚCTY A VDĚČNOSTI

SPISOVATELKY.

PŘEDMLUVA.

Vznik myšlenky, sestavit dílo krajkářské, které by obsahovalo výhradně lidové krajky československé, přičísti sluší zesnulé slečně M. A. Smolkové. Podnět pak k této myšlence dala „Výstava slovenských výšivek“, kterou r. 1889 v Náprstkově museu uspořádal P. B. Sochaň. Slečna jako výborná krajkářka, schopností výtečných a bystrého ducha, která první své vědomosti o krajece čerpadla z krajek cizích, zajímala se o výrobky pletené na podušce s nevšedním zápalem. I nebylo tedy divu, že spatřivši na výstavě Sochanově vyložené čipky a mrežky hontské a liptovské, zůstala před nimi překvapena státi, plna vzrušení. Ona, která se domnívala, že zná všechny způsoby práce pletení, musila nyní uznati, že má před sebou výrobky, kterých dosud neznala, které se nepodobaly krajkám západoevropským a které svojí svérázností v kresbě i v zpracování zaujímají v historii krajky vlastní, samostatné místo. Výstava tato stala se rozhodující na poli její činnosti. Od toho času věnovala se úplně studiu našich krajek a nabyla takového rozhledu v technice pletení a v lidových krajkách slovanských, že před ní nikdo podobnými vědomostmi, pokud týče se krajek a krajkářství, nemohl se honositi. Jelikož studium techniky pletení na podušce, pátrání po krajkách lidových a s tím spojené jiné a jiné práce vyžadovaly času a slečna jako učitelka a pak jako churavíci nemohla se věnovati celé práci na rozsáhlých základech spočívající, byla nucena složit s beder svých část práce této. Tato část připadla mně. Pracovaly jsme spolu, spolu cestovaly po Čechách a Moravě; byly jsme ve Slezsku, dvakrát na Slovensku. Ano i v saském Rudohoří Annaberk jsme navštívily, abychom prozkoumaly tamější krajkářství a hlavně poznaly staré krajky za účelem srovnání jich s našimi krajkami lidovými. Neboť se mysli až do nedávna, že znalost techniky pletení hlavně z Německa k nám do Čech a do zemí slovanských se rozšířila. K rozšíření dalších vědomostí v ohledu techniky pletení studovaly jsme různá odborná díla krajkářská, jež nám, jako ku př. ruské dílo »Русское Кружево« od Sofie Davidové, poskytlo mnoho vysvětlení v zájmu svéráz-

nosti slovanských krajek a jich provedení. Práci jsme si rozdělily tak, že slečna vzala si na starost slovenské pletařství, já moravské, slezské a české. Na ostatních statích pracovaly jsme společně. K studiu techniky pletení bylo třeba také krajek; i bylo nám obrátiti svoji činnost též v tomto směru, a vlastní sbírku lidových krajek si poříditi, buď v originálech neb v kopiích. Mnohé krajky jsme dostaly, mnohé koupily, mnohé vlastní rukou obdělaly, opět jiné nám upletly osoby znající dobře techniku pletení. Takovým způsobem docílily jsme sbírky krajek, již honosí se naše dílo. Znajíce dobře techniku pletení na podušce, mohly jsme krajky seřaditi postupem dle jich vývinu technického i ornamentálního, předpokládajíc, že pro studium původu techniky pletení jest ten způsob nejlepší. I těm, kdož dokonale ovládají techniku pletení, může tato sbírka národních krajek, sestavena dle vývinu technického, poskytnouti nejen hojně vzorů spanilých a umělých, ale i umožniti jim vpraviti se do svérázného způsobu pletení našich starých pletaček a tak svojí dovedností rozšiřovati dále krásné umění krajkářské na základě našem. Těch pak, kdož neznají práci tuto, prosím vřele, aby část svých sympatií, které věnují úpravě šatů a jiným ručním pracím, věnovaly také krásné a spanilé krajce, jež není na úkor mody, ale svojí jemností a průzračností nádherně a dokonale zdobí jakýkoli šat a jakýkoli prádelný předmět. Žádám lásky pro krajkou naši, pro krajkou ruční, nikoliv pak pro krajkou cizí a strojovou.

Majíc na zřeteli obtíže, nyní již překonané, vzpomínám s upřímným povděkem všech, kdož jakýmkoli způsobem přispěli nám radou nebo pomocí k rozšíření našeho názoru o krajkách a krajkářství národním, neb svým vlivem působili k uskutečnění vydání přítomného díla. Zejména budiž vzpomenuť vzácná a nezištná pomoc místodržitelského rady, vysocecťného pana Karla Vojáčka, c. k. okresního hejtmana v Žamberku, jenž svým svoláním zaslaným c. k. okresním školním radám, aby na dílo mé se upisovaly, umožnil jeho vydání. Nebýti tak vydatného přispění, nemohla bych přikročiti k jeho vydání; a proto vzdávám na prvním místě vysoce-

ctěnému panu místopředsedě radě nejupřímnější a nejuctivější
díky. Dále vděk můj přináší i vysocectěné paní Růženě Jelínkové-
Doubkové, dámě Alžbětina řádu II. třídy, kteráž s nevídanou ochotou
a vzácným vlivem svým, mně i zvěčnělé družce a spolupracovníci
tohoto díla vždy, kdy toho jevila se potřeba, přispěla svojí pomocí.

A jako na světě není nic dokonalého, tak rovněž ani přítomné
dílo dokonalým není, ačkoliv jsme se poctivě přičinily, podati práci
co nejlepší. Prosím, vážené čtenářstvo, o vřídnu shovívavost v při-
čině této.

V Praze, dne 8. listopadu 1907.

Regina Bíbová.

ČÁST I.

O PŮVODU, STÁŘÍ A KOLÉBCE TECHNIKY PLETENÍ.

V ýznam krajky pletené na podušce čili paličkované byl v XVI. století jakož i dalších veliký. V průmyslovém odvětví byl pak mocný, že něžné výrobky krajkové veškeru pozornost na sebe upoutaly. Mocní činitelé: panovníci, vlády, šlechta, bohatí měšťané, zaváděli ve svých zemích a městech práci krajkovou a usilovně ji podporovali, povolávající učitelky z oněch zemí, kde krajka v ohledu uměleckém vynikala, aby tu proslavené a něžné výrobky ženské zaváděly a zkvétající umění rozšiřovaly. Tak slavena byla krajka, že velcí mistři, jako Rafael, Rubens a j. neváhali pro krajku vzory upravovati, nadšení básníci ve svých verších ji obdivovali. Bohuslužebná roucha kněží a krajkové výzdoby chrámové byly ceny veliké. Oděvy panovníků, šlechty, měšťanů i sedláků ozdobeny byly krajkovými výrobky takové ceny, že velké jmění obsahovaly.

Vzhledem k tomuto významu krajky hleděli mnozí kulturní historikové dopátrati se původu, stáří a kolébky pletení; záhady ty byly až dosud neobjasněny. Příčinu toho hledati jest v tom, že hned na úsvitě techniky pletení, rozvíjející se v západních zemích Evropy, obchod krajku si podrobil a podřídil ji průmyslové výrobě, zahladiv záhy všechny stopy osvětlující začátky techniky a kolébku její. První, kdož krajkové výrobky za předmět obchodní použili, byli Benátčané, kteří dle vzorové knihy Krištofa Floshevera, r. 1536 po prvé přinesli krajky z Itálie do zemí germánských.¹⁾ Právě tato okolnost, že kupci benátské počali nejprve rozšiřovati krajky, jež měly pocházeti z Itálie, a že první zmínka o krajkách „paličkových“ stala se v této zemi, domníváno jest, že Itálii máme vděčiti za vznik techniky pletení. Avšak zapomínáno, že Benátčané byli dobří obchodníci, vynající se výborně v zřítné politice obchodnického národa, shrnuvše ve středověku všechn obchod do svých rukou, do své moci, majíce rozsáhlé styky s východem i západem.²⁾ Máme-li na zřeteli citovanou knihu Flosheverovu, jež vyšla v Curychu r. 1561—62 jakožto „nová vzorová kniha paličkových šňůr“, a jež zřetelně osvětluje začátkové dějiny západoevropské krajky, shledáváme, že ani dost málo neposkytuje světla ohledně vzniku, stáří a kolébky pletení. Právě-li se v ní, že kupci benátské první krajky z Itálie přinesli, neznamená to ještě, že technika pletení v Itálii vznikla.

Odporuje tomu povaha techniky pletení, jež dříve různé začátkové stupně vývojové prodělala, nežli dostoupila oné umělosti, jakáž objevuje se na krajkách v knize Flosheverově vyznačených; odporují tomu dějiny krajky, poukazující na zajímavou skutečnost, že Slovanky již ve XIV. stol. znaly umění krajkové, pletouce k svému kroji nádherné a skvostné tkanice a pletenice často z vláken stříbr-

ných a zlatých.¹⁾ Máme jisté stopy o znalosti pletení v Čechách z XV. stol., kdy naše děvčata na stávkou jemné a krásné práce hotovila.²⁾ V Rusku rovněž nacházíme krajky, které pleteny byly již ve XIII. a XV. století. V Trojicko-Sergievskoj lavře (klášter) u Moskvy, v sákrstii při ostatcích svatých nalézá se zlatá krajka z poč. XV. stol., jejíž provedení poukazuje na začátky onoho druhu krajek, jež hotoveny jsou na základě sítě. Druhá podobná z téhož století a téhož provedení nachází se ve sbírkách v Tverském museu.³⁾ V klášteře Dritti, v Trau, v Dalmacii, jako vzácnou památku chovají starou rochetu, zdobenou krajkami nejen po dolním okraji, ale i po délce její mezi švy. (Jest to obyčej Slovanů vložkami zdobiti ona místa, kde bývají jednotlivé díly oděvu k sobě přišity.) Krajka, zdobící rochetu, považována jest za druh vzácných výrobků dalmatských žen, jež pod jménem „point de Ragusa“ byly proslaveny.

Máme-li takové důkazy, svědčící o znalosti pletení slovanských žen již ve XIV. stol., jak možno věřiti tomu, že Itálie jest kolébkou techniky, když až v XVI. stol. obchodem rozšiřovaly se odtud pletené výrobky, o nichž nikdo neví, kde počátek svůj vzaly, a jsou-li to původní italské anebo odjinud převzaté. Styl krajek ve vzorové knize Flosheverově vyznačený jest téhož druhu, jaký vidáme na krajkách slovenských (List IX.—XIV.), kde převládá síťová půda. A zde podobné výrobky hotovily se bez kresby, bez špendlíků, z paměti na pouhé podušce, kdežto v západních zemích bylo třeba kresby i špendlíků. V Rusku o celé století znali dříve krajky hotovené v síti, kterýžto způsob rozšiřoval se na západě teprve v XVI. stol. V XV. a ve XIV. stol. pracovaly se tak zv. „pasamenty“ a „borty“, které neměly nic společného s krajkami rozšiřovanými v XVI. stol. Byly to prýmy z barevných vláken, zlata a stříbra, byl to druh posamenterie, která vynikala barvitostí a pracována byla paličkami. Jak možno, majíce na zřeteli tyto borty a pasamenty, souhlasiti s některými spisovateli, kteří původ pletení hledají v pracích, jako: v prolamování neb síťování, když technika pasamentu ani dost málo s technikou citovaných prací nesouvisí. Rovněž nemožno drhání za původce paličkování považovati; tomu odpírá technika pletení, která ve svých prvcích poukazuje na tkání a nikoliv na uzlíky, jež jsou podstatou drhání. Pasamenty a borty byly však již na jistém stupni vývinu práce, která na západě ve XIV. a XV. stol. kvetla. U Slovanů v témž čase pak tkanice a pletenice hojně byly v užívání a podle kreseb a maleb i podle starých výrobků, souhlasících s kresbami a malbami ozdob rouch z oněch století, ano i dřívějších, můžeme bezpečně souditi, že technika práce tkanic a pletenic patrně se lišila od pasamentu, jež v „A History of lace“ neb v díle J. Sequina „La Dentelle“ spatřujeme. To můžeme posouditi i z čipek a mřížek že-

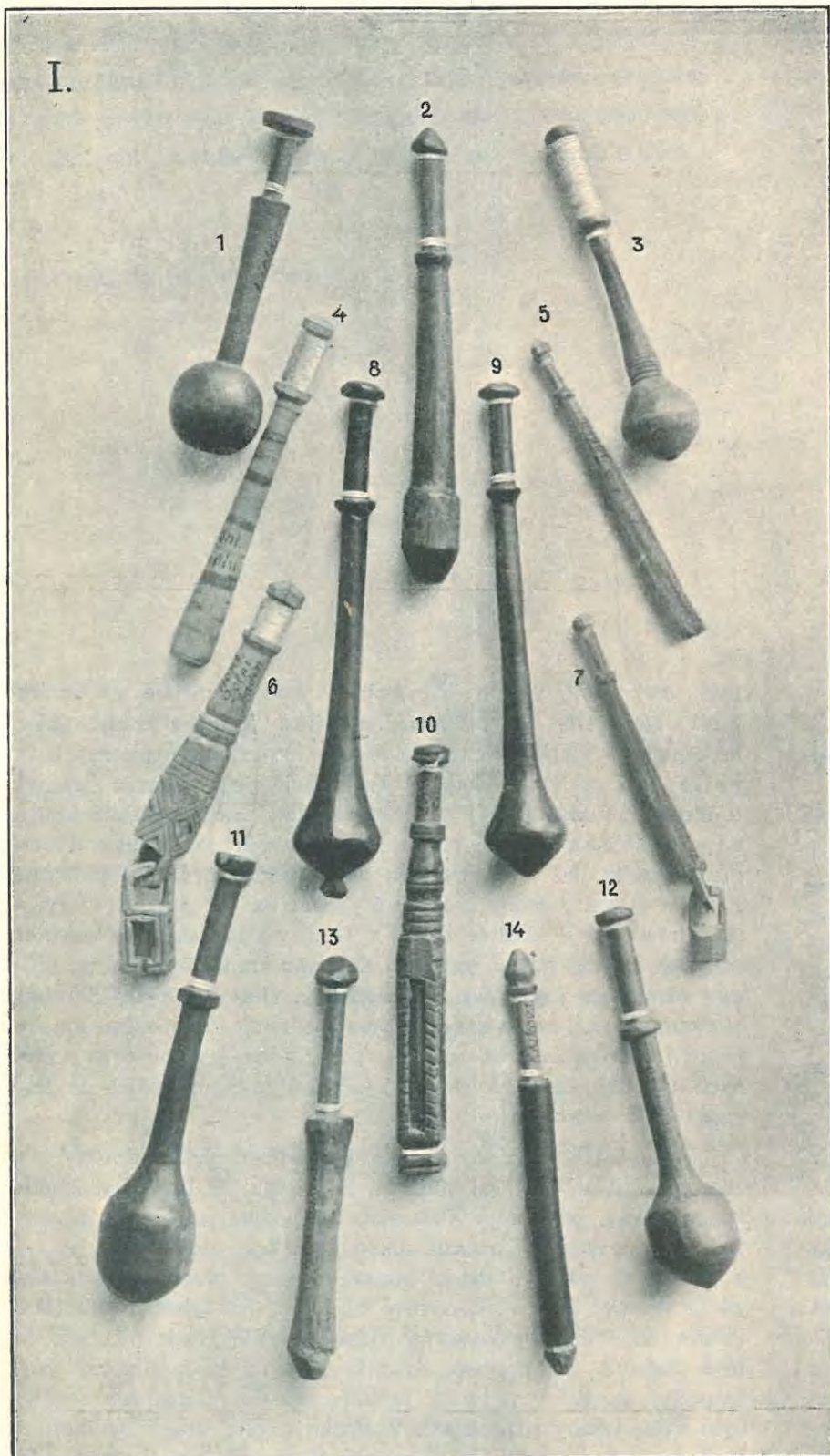
¹⁾ Entwicklungs-Geschichte der Spitze. Dr. M. Dreger. Wien.

²⁾ Riegrův Slovník Naučný. Heslo: „Benátky“.

¹⁾ Klvaňa J.: Český Lid 1889 čís. 5, str. 418.

²⁾ Z. Winter, Dějiny kroje, str. 105.

³⁾ S. Davidová: Russkoje kruževo. Petrohrad 1892.

niček slovenských i rusínských, jež až podnes nosí tytéž krajky, jaké dle kreseb ve XIV. a XV. stol. se nosily. (List I.—II. obr. 4.)

Nenacházejíce v dějinách západoevropského paličkování žádoucího světla vzhledem k původu, stáří a kolébky pletení, musíme se obrátiti tam, kde nalezneme správnější a jistější východisko z mlhavých dějin krajky. K tomu cíli jest třeba zvědět: 1. kde pletení vzniklo, za 2. která práce byla jeho původem, a za 3. jaké byly začátky krajky.

Studium krajek západoevropských neposkytuje samo o sobě žádného vysvětlení v ohledu začátků pletení. Krajka ta nás poutá nevyvážitelnou cenou uměleckou, v kresbě i spracování, vzbuzuje obdiv jemností pavučinovou, ale k řešení výše uvedených otázek nepostačuje. Důkazem toho jsou dosud nevysvětlitelné záhady vzniku a původu pletení, jehož existenci spisovatelé ve XIV. a XV. stol. přiznávají, ale jaké byly začátky techniky a kde vznikla, určitě říci nemohou. Krajka západoevropská, ke které hlavní zřetel mají kulturní historikové, jest kamenem úrazu, o nějž všechny snahy a práce se rozbíjejí, jelikož technický vývin této krajky pokročil tak

daleko a změnil podstatně prvotní způsob pletení, že všecek začátkový a postupný vývoj tím zakryt jest. Lepších zpráv nalezl by spisovatelé oni, kdyby studovali slovanské pletařství, jež odhaluje dosud neznámé a důležité dějiny pletení, poskytující dostatečného světla v ohledu prvopočátku techniky pletení, z něhož se vyvinuly pasamenty, a v XVI. stol. proslavená krajka západoevropská. Bez těchto prvků, bez tohoto základu neměla by západní Evropa své krajky. Důvodů k tomu poskytují nám nejen krajky, ale i svěrázný způsob práce slovanských pletařek, kterýž se patrně liší od způsobu práce západoevropské.

Proto lze s úplnou jistotou považovati východ za kolébku techniky pletení na podušce, a západ pak za kolébku „skvostné“, v uměleckém směru nejvyšší dokonalé krajky. Vznik techniky pletení možno datovati v stol. X. neb XI., a jelikož dějiny krajky jest rozvrhnouti na dvě části, z nichž část prvou vytvořil východ, možno čítati, že první perioda dějin pletení trvala do XVI. stol., končíc tedy stol. XV., v kterémžto věku krajka východní prodělávala proces posledního svého vývoje. Stoletím XVI. začíná část druhá a trvá dosud s tou změnou, že během konce XVIII. věku začíná, možno-li tak říci, perioda třetí, totiž její úpadek. — Druhou část dějin vytvořil západ.

Majíce na mysli kolébku a stáří techniky pletení, nebude nám za těžko, pozorujeme-li ráz a technické provedení prvotních krajek, rozpoznati i původ pletení. Sledujme jen práci krajek na listech I. a II., uvidíme v jejich provedení techniku, jež se podobá úplně tkání. Niti se zde proplétají na základě osnovy a outku. Dírky, které se vyskytují v pozdějších těchto prvotinách pletení, jsou již výsledkem postupu práce, k jichž provedení zajisté nemálo přispěla starobylá práce „na rámu“ čili „na krosienkách“ svojí dírovačnou technikou: křížením nebo kroucením dvou vláken.

Pokud se týká přístrojů k pletení, i tu možno naléztí nápadnou příbuznost se stavem tkalcovským, ale hlavně jistou souvislost s tkacím prkénkem. Kromě tkalcovského stavu měli naši předkové malý přístrojek tkáčský, na němž tkali tkalouny a tkaničky. Sestával z prkénka a válečku, na němž ovinuta byla osnova, jež procházela listem. Konce osnovy byly k sobě svázány outkovou nití, jež, navinuta na vřetenku, spočívala v malém člunku. Osnova při tkání držela se levou rukou, pravou pak se prohazoval člunek.

Pozorujeme-li sestavení tohoto tkacího prkénka, srovnáme-li s ním přístroje potřebné k pletení, a máme-li na mysli, že prvotiny pletení prováděly se na základě tkání, nemůžeme jinak nežli usouditi, že tkání bylo hlavním původem techniky pletení.

Sestaviti přístroje, jimiž se měla prováděti práce, podobná tkání, ale nikoliv tak omezena jako tkání, kteréž ve způsobu svém jest do jisté míry závislé na přístrojích a na osnově, jež jest s obou stran na válkách upevněna, nebylo tak za těžko, jakoby se mohlo očekávati, zvláště máme-li na zřeteli tkací prkénka. K přeměně tkacího prkénka na krajkářskou podušku nebylo třeba než dřevěný váleček vyměnití za měkký, senem vycpaný, na němž by se potřebné niti zavěšovaly, konce osnovy splývající s válečkem tkacího vřetenky opatřiti, a na tato vřetenka, místo na váleček, niti navinouti, aby z nich potřebná osnova se odvíjela. Čeho jest třeba ku pletení, to v dostatečné míře poskytovalo tkací prkénko, a nebylo třeba mnoho studií tam, kde tkání bylo prací obyčejnou, prací národně potřebnou.

Považujíce tkání a tkací prkénka za hlavní původce pletení, za vzor k nástrojům, k pletení potřebných, neupíráme jiným pracím, jako „pletení v rámu“, prolamování i drhání jistého vlivu na původ pletení na podušce, zvláště v době jeho vývoje. To možno odůvodniti krajkami, jež spatřujeme na prvních dvou listech.

Za nejstarší a prvotní práci pletenou možno považovati krajku s třepením. (Obr. 3.) Jak známo, třepení bylo svého času jedinou, a to prastarou ozdobou rouch, a dosud lze ji spatřiti při

kroji Slováků. Když se objevila krajka, pozbývalo třepení významu a poznenáhlu ustupovalo krajce jako výrobku ozdobnějšímu i praktickému současně. Třepení však nebylo novou prací zatlačeno, naopak, dokud krajka nevyspěla v samostatný výtvor technické svéráznosti, dokud se nevyšinula z prvopočátků, dotud třepení zaujímalo čestné místo při výrobcích pletených, zastupující tu pozdější cípy a zuby na krajce. Dalším důkazem, kromě této krajky, jsou také staré výrobky ruské, které se tu pracují způsobem velice primitivním, o prastarém původu svědčícím. (Obr. 6., č. 3.)

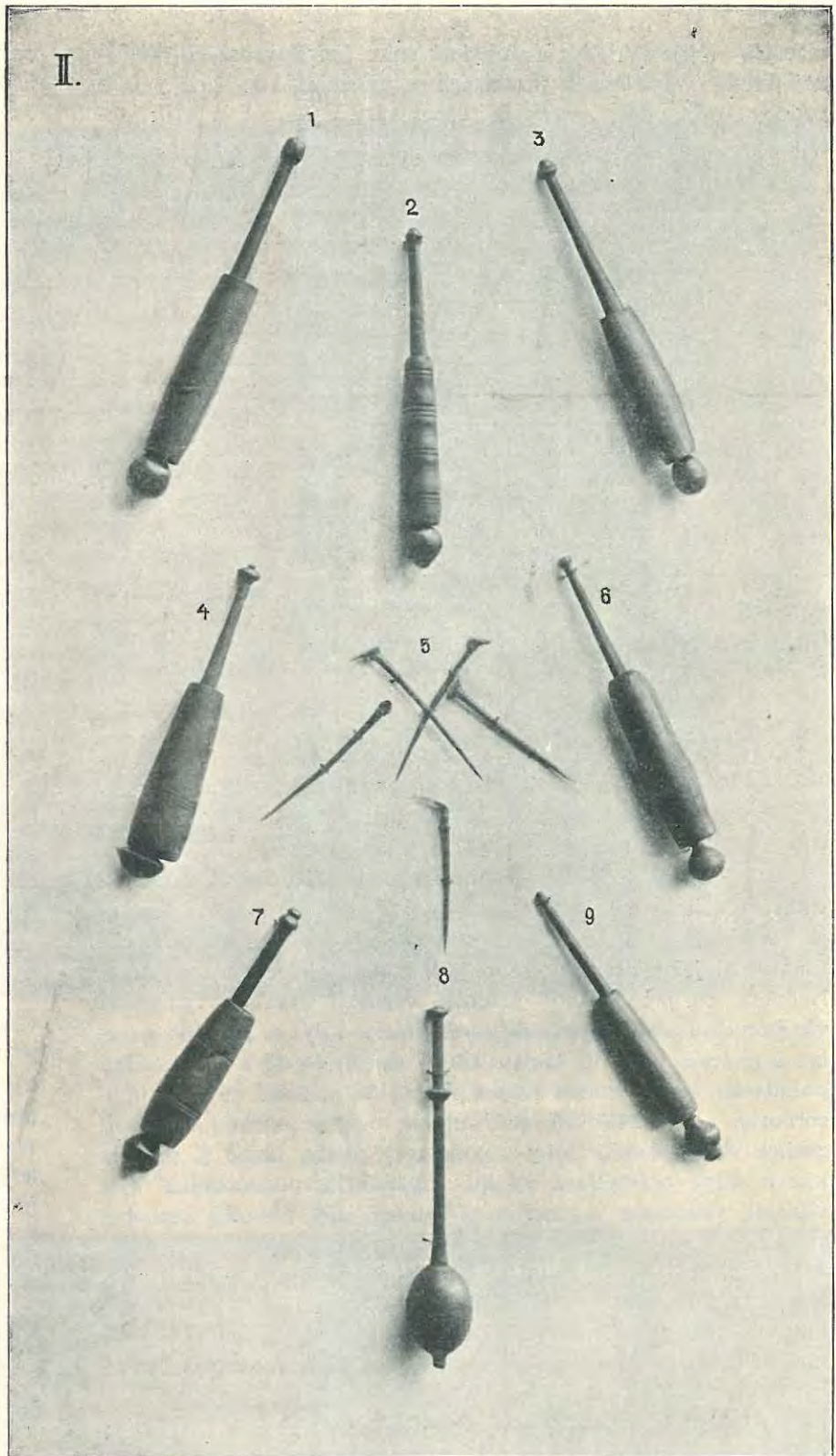
Při krajce této (obr. 3.) nacházíme, nejen pokud se týká umělecké hodnoty, ale i v technickém provedení, pokusy nejprimitivnějšího způsobu. V celém provedení zřímé největší jednoduchost a největší naivnost. Způsob práce pohybuje se tu na základě tkání, pokud se týče osnovy a outku, pak pletení, pokud jde o křížení a překládání paliček; vedoucí myšlenka pracovnice dosud nenašla pravého způsobu provedení. Co chybělo na dokonalosti technické a na úplnosti provedení, to vyjádřeno bylo jehlou, již se jednotlivá křížení upevňovala. Při tom jest zajímavé, že práce tato shoduje se úplně s provedením, jež v některých motivech v krajkách zlatých a stříbrných jako svérázný způsob práce jest zastoupeno. (List LX., čís. 3., 5. a 11.) Krajky zlaté a stříbrné byly oblíbeny ve XIV. a XV. stol., a nikdy nepředcházely výrobky pletené nitmi, ale naopak byly výsledkem dlouhé a veliké zkušenosti v oboru pletení na podušce.

Po krajce s třepením následovaly výrobky druhu čistě tkáčského, jimž vším právem náleží pojmenování „tkanice“; poznenáhlu vybavovala se práce ze začátkových pokusů a nastupovala vlastní směr, přibírajíc k svému rozvinutí různá křížení, jako: dírky a zuby. (List I., II., obr. 4.) Nejprve, když třepení se zavrholo, začaly se plést cípy a zoubky křížením plátěným, tedy způsobem tkáčským, nikoliv jako samostatné tvary, nýbrž způsobem hodným začátkových pokusů byly cípy a zuby pouze imitovány, značeny barevnými nitmi. (Obr. 4.) Mezi nimi povstávala políčka různé velikosti, do nichž vyšívány byly tvary, dodávající barvitostí i kresbou jinak jednoduché krajce neboli „tkanici“ větší zajímavosti a leposti. Políčka tato byla buď při okraji a tvořila krajku, buď v středu a sloužila jako vložka. (Obr. 4.) I v tomto způsobu pletení, vyznačujícím se vyšíváním tvary, jako: křížky, kruhy, polokruhy, kolísky, sekáči, zákrutky, lze spatřovati začátkové umění práce, spočívající na nejprimitivnějších zásadách prvotního pletení. (List I. a II.) Když krajka prodělala dobu svého dětství, přirozeně nastoupila dráhu, kde zvláštnost práce nabyla určitých forem a svéráznou technikou, vytříbenou zkušenostmi z dob prvopočátečního pletení a vlivem starších prací, ku příkladu pletení v rámu, prolamování a snad i drhání, zaujávši vlastní stanovisko, pokračovala pak na dráze samostatného vývoje, kdež charakter její v plné síle se projevil. (List III. a další.)

Jak vidno, vývoj krajky, technický postup pletení, dál se přirozeným způsobem. Těm, kdož uměli pracovat na stavu a na tkalcovském prkénku, kdož znali plést v rámu nebo na krosienkách, nebylo obtížno prováděti plátno na podušce, nebylo nepadno plést „pletence“ vřetenky, kdož znali již vrkoče plést, třemi, čtyřmi a více proudy nebo prameny, a proto čerpající ze znalosti techniky tkání a pletení, jen poznenáhlu zdokonalovali pletení na podušce, jehož primitivní výrobky po způsobu „tkanic“ a „pletenic“ hotovené pro první dobu vynalezení jeho úplně vyhovovaly.

Zodpověděním takto dané otázky ohledně kolébky, stáří, původu a začátku krajky jest nám svoji pozornost věnovati krajkám slovanských žen, zvláštěmu způsobu provádění práce a starobylosti její. J. Seguin v „La Dentelle“¹⁾ napsal o ruské krajce, „že ve své původnosti jest velmi originální, a ve způsobu provedení že nemá podobnosti se žádnými krajkami jinými; jsouc pak původu jiného,

¹⁾ J. Seguin, „La Dentelle“ 1875, Russie, str. 197.

nežli krajka evropská, nese její sloh pečeť orientálnosti, a ačkoliv postrádá rozmanitost a leposti v kresbě, netrpí nedostatkem jakéhosi prostého kouzla.“

Burry Palliser v „A History of lace“ praví o ruských krajkách, „že se nedají srovnati s krajkami západoevropskými.“¹⁾

Co praví tito dva historikové krajky paličkované o krajce ruské, to platí o čipkách (krajkách) a mrežkách (vločkách) slovanských.

Svéráznost krajek pletených na podušce jest mnohonásobně prokázána, a starobylost práce u Slovanů vyzívá ze samých výrobků těchto, jež rázovitostí slohu a původností práce nemá nic společného s vyspělou a nanejvýše zdokonalenou krajkou západoevropskou. Známkou starobylosti a svéráznosti krajky slovanské jest její primitivnost (vizme krajku s třepením); původ, poukazující technikou na tkání, odhalují krajky na listech I. a II. Starobylost pletení u Slovanů dokazují staré nástěnné malby v kapli znojenské.²⁾ Vidíme tu na př. ozdobu na praporci, kteráž jest totožná s ozdobami, kráslicími roucha knížecí z XI. stol.³⁾ a oděv císařovny Anny,

¹⁾ B. Palliser: „History of lace“, 1875, stať: Rusko.

²⁾ Houdek: Hradní kaple znojenská. „Čas. VI. mus. spol. v Olomouci“; čís. 57.—61.

³⁾ Zibrť: Děj. kroje, obr. 8.

manželky Karla IV.¹⁾ Na starobylost práce žen slovanských poukazují kresby v písemných památkách se nalézající, kdež krajky jako ozdoby krásli oděvy prostých i vznešených z X., XI. a XIII. století.²⁾

Další a velice důležitý pro ocenění rázovitosti a objasnění původního způsobu provedení práce jest doklad o starobylosti, jež nám podává Sofia Davidová ve svém díle: „Russkoje Kruževo“ na str. 11. Mezi jiným Davidová praví, že v Minské gubernii nalezla originální způsob připichování krajek a starodávné krajky. Připichování okraje pletených výrobků děje se tu trny z divoké hrušně, práce pak sama jest způsobu prastarého. Krajky, které se v Rusku (podle Davidové) pracují, jsou připichovány trny, jsou téhož charakteru, jako naše uh.-slovenské a čítají se mezi rázovité výrobky slovanské, jež nemají nic společného s krajkami západoevropskými. Vzácný tento objev jest velmi důležitý a k posouzení i objasnění prvotního způsobu práce neocenitelný. Zaslouhuje nemalé naší pozornosti, neboť jest důkazem starobylosti pletení vůbec a u Slovanů zvláště. (Obr. 2., č. 5.)

Nynější krajky, které vytvořil západ, vyžadují množství špendlíků: špendlíky vynalezeny byly k konci XIV. stol.³⁾ Praví se, že Anna, dcera Karla IV., provdaná roku 1381 za Richarda, krále anglického, přinesla první špendlíky do Anglie, kdež jich dosud nikdo neznal.⁴⁾

Proto možno všim právem říci, že dokud krajky byly připichovány trny, dotud západní Evropa, zejména Itálie, krajce nevěnovala péče takové, jako potom, když vynalezeny byly špendlíky, jež trny vytlačily. Proto v době před XVI. stol. vyskytují se jen sporé zprávy o znalosti techniky pletení, ačkoliv již dávno existovala. **Vyvinutý umělecký cit, rozmařilost, přepych v nádherných oděvech,** jak u pánů, tak u sedláků, nemohl potřebovati krajkou připichovanou trny, jež, jak se samo sebou rozumí, hotovila se z hrubších nití. Nádhera, cit pro krásno vyžadoval výrobku, jenž by vyhovoval všeobecnému záněmu pro umělecké výtvořky. Když se podařilo z tkanic a pletenic vytvořiti krajkou hověcí vkusu, modě a uměleckému požadavku, teprve počala krajkou pletená na podušce na sebe upozorňovati a se rozšiřovati, což stalo se nejprve obchodníky, kteří znajíce vkus tehdejší doby a požadavky mody, hojně jí přáli, a teprve když průmyslová výroba zmohutněla, podporována byla vládami, panovníky a vznešenými paními, aby přivodili blahobyt zemi.

Vynalezení špendlíků mělo dalekosáhlý účinek ve vývoji krajkou. Kdežto v slovanských zemích, kde krajkářky čili pletářky přidržovaly se starého způsobu práce, i když špendlíky připichovaly výrobky svoje, na západě evropském podrobily krajkou pronikavé změně, vytvořivše v ní úplně jiný typ.

Ježto jest nám pohlížeti na připichování krajek se stanoviska historického, musíme i po této stránce připočísti starobylost a původnost krajkám slovanským, které, jsouce hotoveny dle tradic lidových, dle starodávného a prvotního způsobu, nebyvaly a dosud nejsou připichovány po celé šířce krajkou, za každým jednotlivým křížením, toliko po stranách několika málo špendlíky (asi 16), jsou přidržovány k podušce, by upevňovaly práci a aby okraje výrobků se nestahovaly. Při výrobcích západoevropských vidíme vždy velké množství špendlíků, které jsou pro ně charakteristické a zároveň nutné, jelikož práce krajek západoevropských podmíněna jest na kresbě, k jejímuž provedení jest třeba špendlíků, aby jednotlivá křížení přidržovaly a upevňovaly.

Jak zřejmo, krajky západoevropské vyžadují kromě špendlíků také kresby, což opět nám podává důkaz o starobylosti pletení, jež ve své původnosti udrželo se u Slovanů.

Kresby krajkové hotovili na západě evropském zvláštní kreslíři, ve svém odboru znamenití; ano i slavní mistři, jako: Michel Angelo, Rafael, Rubens a j. kreslili vzory pro krajkou. U Slovanů podobných kresličů nebylo. Neměli by také kam kresliti, protože slovanská pletářka neměla papírků, podvinků, na nichž západoevropská krajkářka musí míti nakreslený vzor, dle něhož jest jí

¹⁾ Zibrť, Děj. kroje, obr. 211.

²⁾ Týž.

³⁾ Riegrův Slov. Naučný. Heslo: Špendlíky.

⁴⁾ Týž. Heslo: Anna.

pracovati. Lidové pletářky slovanské pracovaly z paměti na své podušce, a také u ženiček, které dosud pletou krajky po způsobu starodávném, na př. v Uh. Slovensku, na Rusi, nenajdeme ani dnes, kdy pletení krajek mnohými vymoženostmi, jako podloženou kresbou a připichováním špendlíky, stalo se méně pracnějším a méně obtížnějším, nenajdeme ani dnes kresby na jejich podušce. Ano i ty lidové krajkářky, které vlivem západu naučily se plésti krajky po způsobu západoevropském, neznaly kresličů, neznaly mistrů, kteří by pro ně vzory kreslili, aniž věděly, že by si mohly vzory nechat kresliti. A přece výrobky našich lidových krajkářek českých rovnají se spanilým krajkám brusselským, valencienským, nizozemským a flanderským. České pletářky, jež, jak praveno, podlely kouzlu západoevropské krajky, z paměti hotovily na své podušce krásné a jemné krajky, a samy si vzory druhu valencienského, brusselského i nizozemského upravovaly a kreslily.

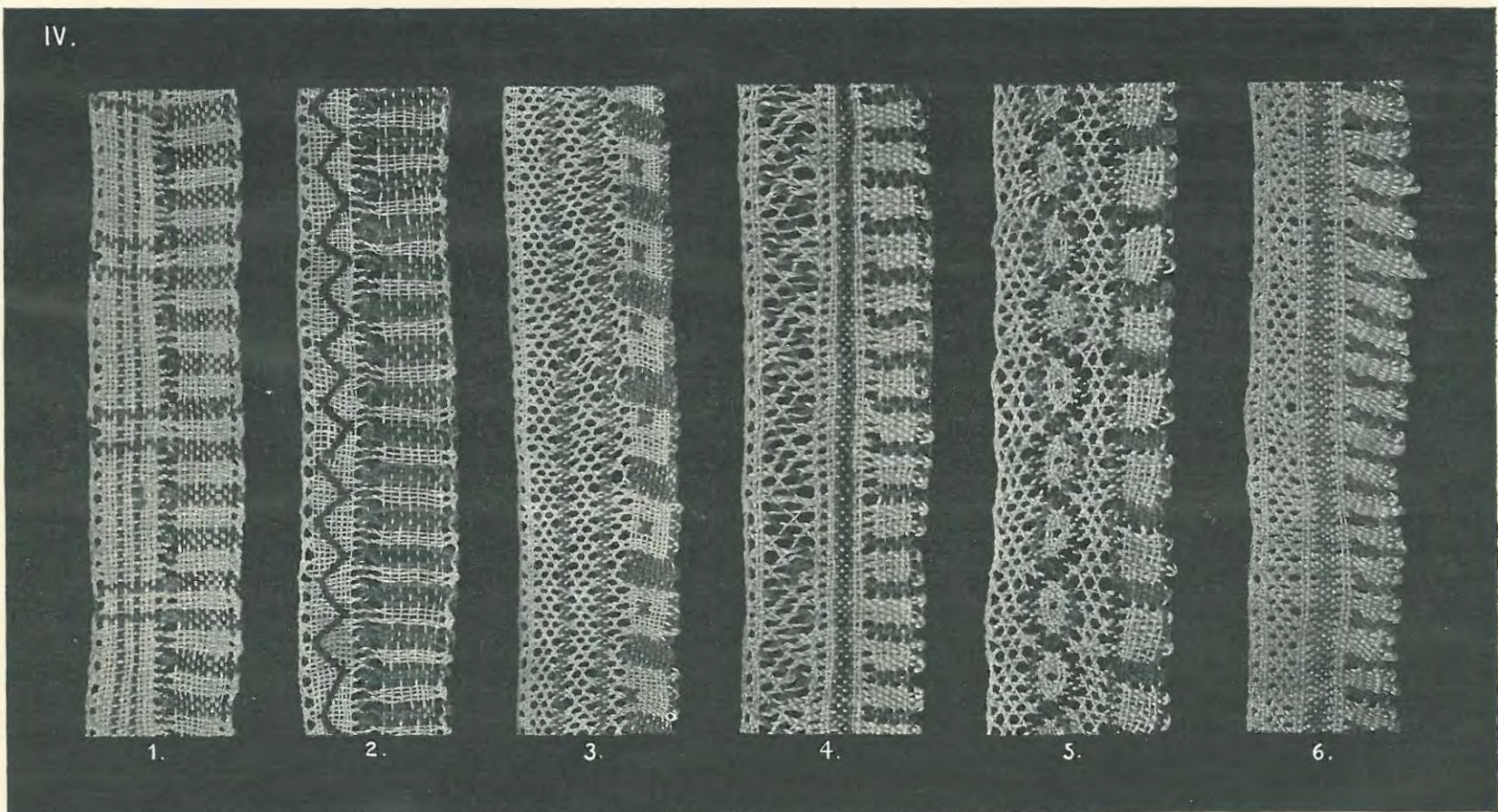
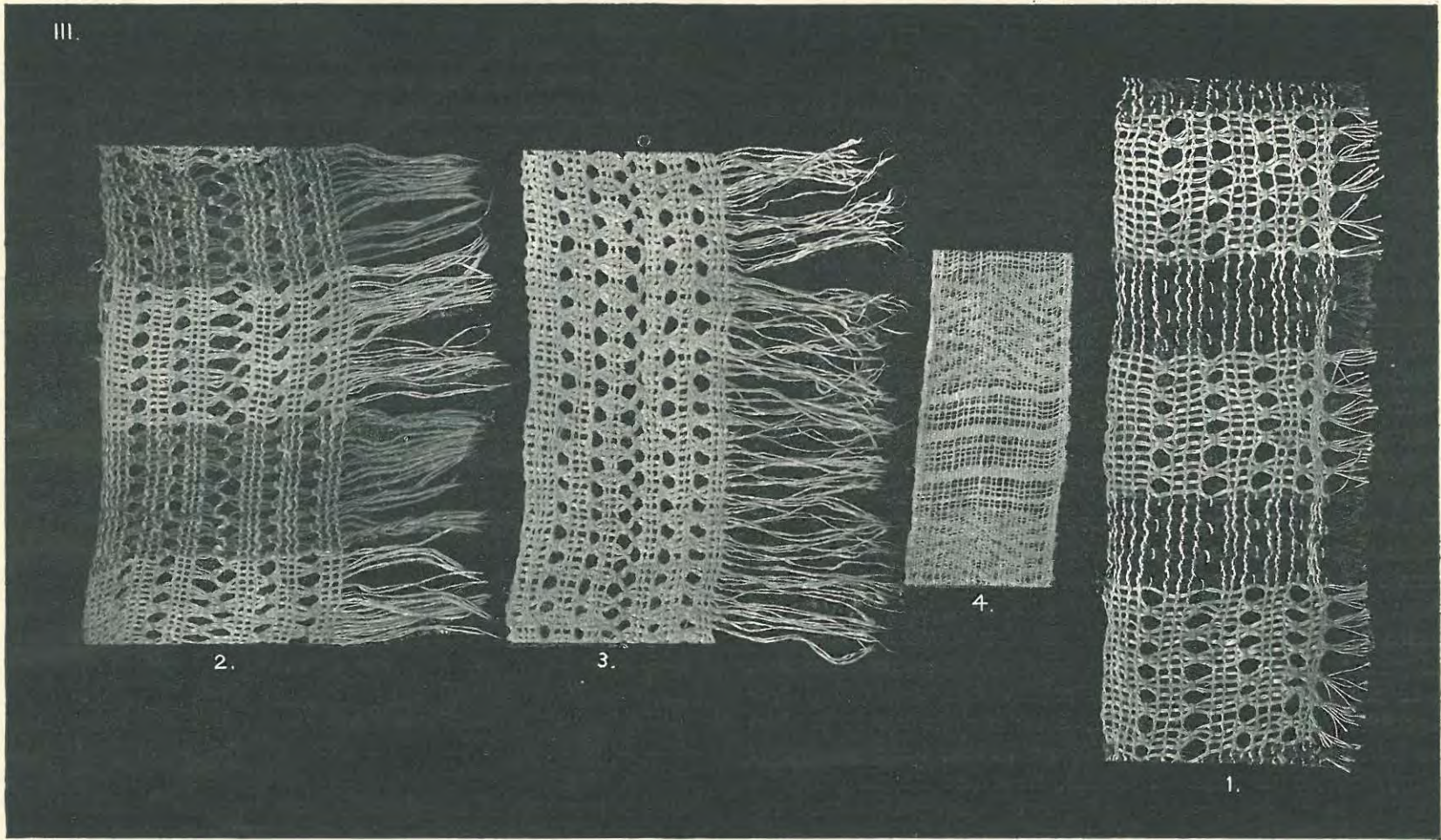
Svépomoc našich českých lidových krajkářek v ohledu pletení krajek rázu západoevropského, důmysl jejich při sestavování vzorů krajkových typů západního, svéráznost práce byly dosud neoceněny a také nepovšimnuty. Úkaz to u nás ovšem přirozený, ale neblahý, poněvadž samou obavou, abychom se nezdáli ješitnými a malichernými, podřizujeme výsledky svých studií naukám mistrů cizích, kteří, kdyby znali zajímavé a cenné prameny naše a nestranně je posuzovali, v mnohých sporných otázkách zaujali by stanovisko jiné, správnější.

Může-li se nám však větších a jistějších důkazů podati ohledně starobylosti a původnosti pletení, nežli jsou ty, které nám podávají starobylé krajky slovanské? Ať prohlížíme jejich typické spracování, jejich provádění, vždy a ve všem zřime starožitnost a původnost. Příčinou tohoto starobylého rázu krajek, této původnosti, jež se uchovala až do nynějších dob, jest zajisté nezvratná pravda, že ženičky slovanské nepoznaly techniku pletení teprve vlivem západu, kam přišla už vespělá ve svém vývoji, nýbrž že vlastnímu přičinění a znalosti tkání a pletení v rámu vděčily za poznání pletení a že svým tradičním způsobem života, který v mnohých slovanských zemích západní kulturou dotčen nebyl, uchránily původní způsob práce, prvopočátky pletení, jež se stalo částí kulturních požadavků národních, jako: předení, tkání, vyšívání a pletení v rámu. Proto znalost pletení šířila se jinak u Slovanů, jinak na západě evropském. Zde byl to obchod, u Slovanů rodová tradice, pod jejíž záštitou mnohoslibně a v duchu národním pletení se rozvíjelo ve směru původním, starobylém, přecházející z pokolení na pokolení. Krajky staly se součástí národního kroje a zdobily výšivky lidové i bohoslužebná roucha.

Na Slovensku, na Moravě, v Polsku a Rusku, v místech a zemích, kam západní kultura nevnikla, pracovaly se krajky starodávné a původním způsobem. V Čechách, ve Slezsku a dílem na Moravě, v Polsku a Rusku rozšířila se v XVI. věku a v dalších stoletích krajkou západoevropská tou měrou, že (hlavně v Čechách a ve Slezsku) brzy vytlačila původní krajkou a tu zdomácněla tak, že používána byla k národnímu kroji. V Rusku podporoval a šířil západoevropský způsob práce car Petr Veliký. Po něm tak činili dvořané a bojaři. Trvalých výsledků nedocílili, poněvadž lid dával přednost krajkám původním, jež pracoval k svému kroji.

Techniku pletení znali téměř všickni Slované: Čechové, Moravané, Slezané, Poláci, Rusové, Slovinci, Dalmatinci a Chorvaté. Charakter slovanských krajek jest jednoho původu. (Obr. 6.) V muzeu Náprstkově nalézají se chorvatské krajky pracované selkami v Bruvnu a okolí. Před časem hotovily se krajky i v staré Krbavě a v kraji ličko-stočském. Nelze upříti, že pletení, které se dochovalo do nedávných dob v Chorvatsku, bylo již posledním zbytkem starodávného umění. Rovněž i v Istrii se pletly krajky a dodnes se tam místy pracují. V Dalmacii vynikla krajkou zvaná „point de Ragusa“. Uměleckou cenou rovnala se krajkám benátským a janovským. Odlišovala se od nich svérázným spracováním. Když bylo francouzskému ministrovi Colbertovi nařízeno, aby nechal sestaviti z cizích a umělých krajek zvláštní druh krajkou, jež by pod jménem „point de France“ se hotovila, poukázáno mu bylo na krajky benátské, janovské a raguské.¹⁾ Z těchto krajek měl se sestaviti nový druh pleteného výrobku. Zajisté, kdyby práce du-

¹⁾ Act, ze dne 12. října r. 1666.

brovnických krajkářek nebyla cenná a svérázná a zároveň uměleckou hodnotou proslulá, nebyla by bývala za hodnu uznána býti vzorem výrobku, jenž slyšel umělostí a krásou. Škoda, že se nám nedochoval typ oněch skvostných krajek ragusanských (dubrovnických), jež uměleckou cenou nebyly pozadu za krajkami italskými.

Po Slovensku jest Rusko, jež nám zanechalo nejlepší důkaz o starobylosti pletení u Slovanů. Nejen že nejstarší výrobky pletené jsou jedné práce s krajkami slovenskými, dějiny ruské krajky poskytují nových a charakteristických známek o původnosti pletení, jež se slovenskými dějinami podávají nejkrásnější přehled o počátcích krajky a o svéráznosti práce slovanské.

Jak známo, největší a nejmocnější šířitel krajek brusselských byl car Petr Veliký. V Novgorodě založil školu, jež však za panování Jelizavety zanikla. V r. 1725 objednal Petr Veliký holandské nitě, z nichž pracovaly se krajky způsobu brabantského; do novoděvického kláštera blíže Moskvy ubytoval 250 dětí opuštěných, které těmito nitmi pletly brabantské krajky; práce tato zanikla, když větší část chráněnek klášter opustila.¹⁾ Směr Petra Velikého měl přívržence v řadách dvořeninů, kteří na svých dvorcích šířili krajkou západoevropskou. Leč tradice rodové byly mocnější, cizinecký způsob práce se nevžil, pletačky ruské, když nemusily, nepracovaly je. Zejména nepoužívaly jich k svému kroji. Zajímavý doklad, že slovanské pletačky hotovily krajky ve smyslu rodovém, k svému národnímu kroji, podává B. Palliser v „A History of lace“ ve stati Rusko. Práví se tu, že za panování Kateřiny II. v Petrohradě bylo 12 pletaček, které jen stěží zadost učinily požadavkům obecnosti, a ač prý Rusové vynikli v krajkce prolamované, nezaložili si průmyslovou výrobu krajkářskou. Právě tak jako na Slovensku, jako na Moravě, v Čechách i ve Slezsku a v Polsku. I zde průmyslové výroby nebylo ve smyslu západním, ale ovšem na základě rodových tradic pracovala se tu krajka, a to výhradně ke kroji národnímu. Jen tu a tam a to ojedinele vyvážena byla i za hranice.

O rozšíření pletení u Slovanů možno se přesvědčiti, jak bylo již uvedeno, v staročeských písemných památkách, kde nalezneme charakteristický motiv slovanský „koliesko“ a „hádek“; na různých kresbách ozdobových vidíme jednoduché ty prvky, které nalézáme na původních a starobylých výrobcích lidových, jimiž lemovány byly části kroje.²⁾ Ano, i malby chrámové, jako v kapli znojenské, dávají příležitost seznati o rozvětvenosti techniky pletení.³⁾ Přirovnáme-li ozdobu roucha knížecího s obrazem 4., čís. 3., nalezneme tu, jak na obraze, tak na krajkce oddělovaná polička, v jejichž středu nachází se křížek (na malbě se střídá s čárkou). Porovnáme-li ostatní obrazy s listy I. a II., nalezneme shodnost v kresbě, shodnost v provedení, jejichž charakter jest společný a poukazuje při malbách na techniku pletení, která by byla zajisté považována za vyšivací práci, kdybychom neměli tak krásných důkazů v krajkách samých.

Dalším důkazem starobylosti pletení u Slovanů a velké jeho rozvětvenosti jest sám lidový kraj. Nejstarší a nejpůvodnější kraj jest dle kulturních historiků, který nosí Slováci. A právě oni to jsou, již nám uchovávali vedle starobylého kroje slovanského také starobylé a původní krajky a původní práci. Slováci až dodnes odívají se krajem, o němž lze říci, že byl společný všem Slovanům, jak kanovník Adam Bremský okolo r. 1070 zprávu dává. Bohuslav Balbín píše o staročeském kroji, že „nejstarší a původní kraj byl ten, který (XVII. stol.) nosili Poláci, Chorvaté a jiné slovanští národové.“ Jaký to byl šat, jímž se tito slovanští bratři odívali? Zajisté že podobný slováckému, který se považuje za nejstarší a nejpůvodnější, a dle Adama Bremského byl v XI. stol. společný všem Slovanům. Kraj ten spanilým vyšíváním a skvostnými krajkami jest ozdoben. Vyšívání a krajkou nalezneme vždycky u lidového kroje národního.

Krajka, technika pletení byla platným a důležitým činitelem v národním životě Slovanů. Nevěsta na Rusi obdařila svého ženicha

¹⁾ S. Davidová: Russkoje kruževo.

²⁾ Zibr: Děj. kroje, obr. 1, 9, 22, 39, 45, V obrazové části t. h. díla list II. č. 5, list IV. č. 4 a j. Obr. 6, 26, 29, 35, 107 a j. V obrazové části t. h. díla list IX. č. 16 a j.

³⁾ Houdek: Hradní kaple znojenská. Č. VI. m. spol. v Olomouci; č. 57 až 61, obr. 13.

a jeho příbuzné šátečkem, na něž upředla len, plátno utkala, vlastnoručně vyšila a k němu krajkou pletenou na podušce sama zhotovila. Tak rovněž bylo tomu i u jiných Slovanů. Na Moravě dle VI. Havelkové dívky, nevěsty všecko potřebné k výbavě musily si vlastnoručně zhotoviti, tedy i krajky, i vložky, jimiž ozdobovaly šatky, rukávce, koutnice, úvodnice, zástěry, ubrusy a j. předměty. Dostatečně známo jest, že u Slovanů nesměla šestinedělka s lůžka svého se dvíati jen skrz vložku, která za tím účelem všita byla v koutnici. Dávati dárkem šáteček vlastnoručně nevěstou zhotovený a upravený, bylo i v Čechách obyčejem.

Krajka byla charakteristickou známkou kroje slovanského, o čemž svědčí spis Cesare Vecceliho, jenž v XVI. stol. vydal obrazové dílo krojové, pod názvem: „Abiti antichi et moderni“. Na listu 113. vidíme obraz, představující benátskou dámu v kroji, jež nazývá „schia-vonesco“ (slovanský), a který té doby byl oblíben u jiných národů. Zvláštnost kroje toho jest ve vložkách, jež zdobí celý oděv tím způsobem, že na místě švu, jimiž jednotlivé díly jeho jsou k sobě přišity, tkví úzké vložky po celé délce oděvu od shora až dolů. Z toho jest patrné, jak oblíbeny byly krajkové výrobky u Slovanů a jak rádi krajkou neb vložkou národní svůj kraj okrašlovali, tak že tento obyčej stal se směrodatným nejen jižním Slovanům, ale i ostatním národům slovanským. Název „schia-vonesco“, totiž „slovanský“, prozrazuje dokonale původce této zvláštnosti krojové, a na nás jest vděčiti Veccelimu, že nezapomněl pojmenování „schia-vonesco“ připsati k obrazu tomu — jenž tu jest vřaděn jako význačný typ krajkový XVI. stol. — nebo jinak, byl by jako národní Slovanům upírán a za benátský pokládán.

Nemenší pozornosti zasluhuje i název techniky: „pletení“. Výraz pletení mají jediní Slované. V Čechách, kde v novější době oblíbili si nazývati tuto práci „paličkování“, ani v dobách, kdy západoevropské umění vytlačilo zde starodávné pletení, nepřijali cizího pojmenování. Slovo pletení přišlo v zapomnutí, ale jiné u lidu se neujalo, což svědčí o předběžné dřívější znalosti pletení v Čechách, nežli u cizích národů, kde nazývají tuto práci „paličkování“ podle nástrojů, jimiž se krajka vyrábí, jímž však se podstata ta práce neobjasňuje a necharakterisuje. To však jest velice důležité v ohledu osvětlení základní tvorby techniky v ohledu původu jejího. Ale technický výraz „pletení“ umožňuje nejen v podstatu práce vniknouti, nýbrž i zřejmě poukazuje svým původem na původce své, kterým nástroje byly toliko pomůckou při pokusech práce pletení, jež byla hlavním cílem jejich činnosti. A právě tato činnost ve slově „pletení“ se nejlépe a nejhodněji charakterisuje, a proto jest i v původním označení této techniky. Jiné výrazy, jako „paličkování“, jsou nedostatečným průkazem původnosti pletení a poukazují zároveň, že práce tato v zemích západoevropských byla již přijata jako hotová věc, jejichž začátků tu neznali. K jejímu rozšíření přispěla hlavně moda, která již od XIV. věku šité krajce holdovala. Tudiž nic není divného, že obchodníci poznavše nový druh práce, jež jim slibovala bohaté žně, počali se o pletení zajímati. A teprve pod záštitou obchodníků a továrníků začalo se paličkování rozšiřovati. Různé zprávy dosvědčují, že krajka podušková od svého vzniku na západě evropském byla jen prostřednictvím obchodu a průmyslu rozšiřována. Krajka tu pracovaná byla zbožím a dobrým prostředkem k povznesení blahobytu. A tudíž ve smyslu národním a lidovém nemožno o ní mluvit.

Název „pletení“ jest čistě slovanského původu a jest nezvratným dokladem, že naše slovanské ženičky nenaučily se této práci ani od Italů, ani od Němců, ani od Holanďanů.

Leč i ostatní názvy, vztahující se ku pletení, nesou pečeť původnosti slovanské. Starodávné paličky byly pouhé kolíčky, klacíčky, vřetenka. Polské „klocky“ jsou toho důkazem. Paličky staré, původní, byly bez obálek — prosté, později, zvláště na Slovensku, krásně vyřezávané a malované. (Obr. 1.). Hotoví je buď pletačky samy nebo mužští a hoši na pastvě, doma — pouhou kudlou. Na západě dělají je soustružníci. (Obr. 2.).

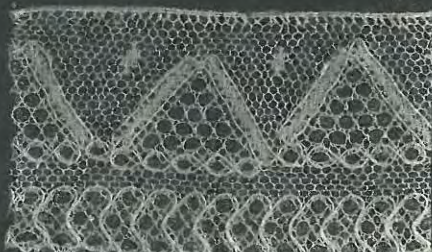
Slovanské krajkářky dávají vřetenkům různé názvy. V Čechách: „paličky“; na Moravě a na Slovensku: „klepně“, „klepaně“, „klepčoky“, „babátka“; v Polsku: „klocky“; v Rusku: „kokljušky“, „paločky“.

Pleteným výrobkům říkají v Čechách: „krajky“; na Moravě, ve Slezsku, na Slovensku: „cípky“, „čipky“, „mřížky“, „mrežky“,

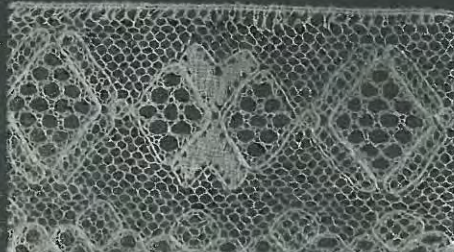
V.

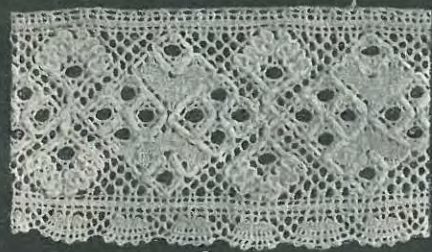
1.

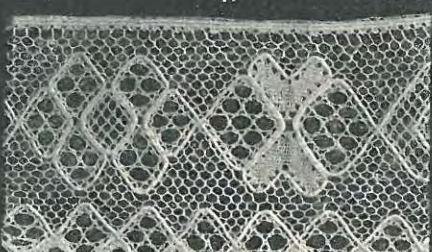
4.

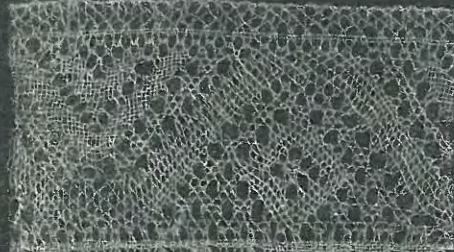
7.

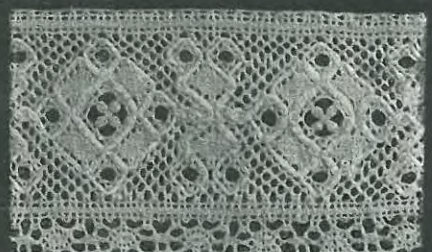
2.

5.

8.

3.

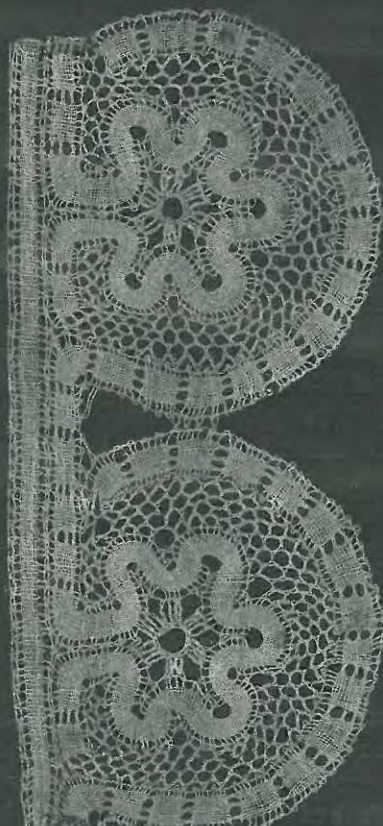

6.

9.

VI.

1.

7.

8.

9.

10.

11.

13.

12.

2.

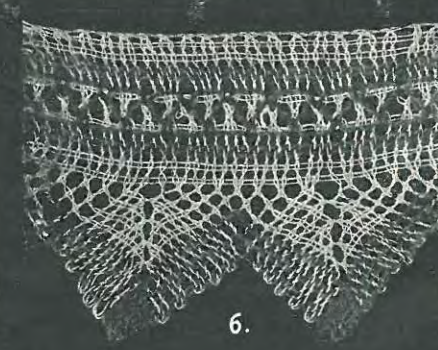
3.

5.

4.

6.

„tkanice“; v Polsku: „koronky“, „starosvetské korunky“; v Rusku: „kruževa“.

Válečkům, na nichž se pletou krajky, říkají v Čechách: „poduška“, „peřinka“, „polštář“, „baba“; na Moravě, ve Slezsku, na Slovensku: „batoň“, „vankuš“, „baba“; v Polsku: „poduška“; v Rusku: „poduška“, „bolvan“, „buben“.

Papírky, na nichž jest krajka vypíchána neb nakreslena, jmenují v Čechách: „papírek“, „mustr“; na Slovensku jich neznají; v Polsku: „vzorky“; v Rusku: „skolok“; v starodávných dobách neměly ruské pletářky žádného vzorku nakresleného.

Pracovnice se nazývají v Čechách: „krajkářky“; v jiných zemích slovanských: „pletarky“, „pleteje“ a „kruževnice“.

Zajímavé, na původní pletení připomínající jsou pojmenování výrobků ze XIV. a XV. stol., jež se nám dochovaly v kulturních dějinách jako doklady o známosti pletení z těch dob. Jsou to názvy, které činnost práce pletení označují, objasňují způsob svého tvoření; jest je čítati mezi první výrobky pletení. Jsou to: pletenice. Pletenice byly nádhernou ozdobou rouch. Jak vypadaly, možno z obrazu, jež lze spatřiti v Děj. kroje od Zibrta a který představuje císařovnu Annu, dobře posouditi.¹⁾ Pracována způsobem pletencovým, jak nejen pojmenování označuje, ale i kresba poukazuje. Podobné ozdoby lze spatřiti také na knížecích rouchách z XI. stol.²⁾ a na praporcích, zobrazených na freskách znojemské kaple z XII. neb XIII. stol.³⁾, což svědčí opět o starobylosti „pletenic“.

Jiný druh pletených výrobků ze XIV. a XV. stol. jsou tkanice. Tkanice byly rovněž z prvotních prací pletených, a nazvány byly zajisté na základě techniky, jež připomínala tkání. Ozdoby, ty hotovily se beze vsí pochyby plátěným křížením, způsobem, který lze spatřiti na krajkách, nalézajících se na listech I., II., obr. 4. A tudíž lze důvodně tyto krajkové výrobky považovati za druh tkanic, jež ve XIV. a XV. stol. bývaly bohatě vyšity různobarevným hedvábím, zlatem i stříbrem. Tkanice také byly velice skvostné a nádherné ozdoby, zlatem a stříbrem často pleteny.⁴⁾ Na Moravě kolem Uh. Hradiště jmenují se dosud poduškové krajky „kaničky“.⁵⁾ Tkanice byly známy také na Valašsku; potvrzuje to pořekadlo na Valašsku často užívané: „Kánka od tkánka, jako kanička od tkanička.“⁶⁾ Kánka, skvostná ozdoba vlnu, byla zajisté pozůstatek nádherných tkanic, pletených na podušce.

Jiný doklad, vztahující se k svéráznosti, starobylosti a původnosti pletení, podává nám Rusko. K nejstarším krajkám ruským čítají se výrobky zvané číslenoje a bezskolkov.⁷⁾ Dle S. Davidové hotoví se krajky číslenoje jen na základě počítání. Pro tyto výrobky nemají ruské pletářky žádné kresby. Na západě evropském na podobný druh krajek mívají nejen vypíchané dřívky, ale i kresbu, tak jako na všechny druhy krajkové. Krajky bez skolkov jsou starožitné výrobky pletárek ruských, jež, jak samo pojmenování vysvětluje, pletou se bez podvinku, bez papírku a tedy bez kresby,⁸⁾ podobně jako na Slovensku. Krajky ty jsou prostinké. K tomu S. Davidová ve svém díle „Russkoje kruževno“ podotýká: Když krajkářky počaly si připravovati dle způsobu západoevropského podvinky a kresby krajkové, stávaly se i krajky ruské bohatšími na motivy. Z toho jest poznati, že krajky bez skolkov byly původu domácího, prastaré a začátkového způsobu i začátkové práce. Teprve když použily vymoženosti v ohledu krajkářském, ve smyslu západním, staly se tyto starodávné svědkové začátkového vývoje pletení rozmanitějšími v ornamentu a bohatšími v kresbě. Takovým podvínkům pletářky ruské říkaly: „vypíchaný vzor“.

Velice zajímavou a charakteristickou známkou krajek slovanských a ruských jest svérázný způsob práce a starobylost pletení krajek,

¹⁾ Zibrť, Děj. kroje, obr. 211.

²⁾ Týž, obr. 8.

³⁾ Houdek, Hradní kaple znojemská. Č. VI. m. sp. v Olomouci, čís. 59 až 60 obr. 10, 12; čís. 61 obr. 4.

⁴⁾ Klvaňa, Čes. Lid čís. 5, 1889, str. 418.

⁵⁾ Týž.

⁶⁾ Rak. Čas. VI. m. spol. v Olomouci čís. 59–60. Valašské nevěsty mívaly na hlavě věnec a kánků z lesklých drátků, plíšků a perel. Kánka se nesla jako diadem.

⁷⁾ S. Davidová, Russkoje kruževno.

⁸⁾ Táž.

kteřéto vlastnosti jsou tak úzce spjaté, že jednu bez druhé nelze si mysliti. Starožitnost krajek a rázovitost práce slovanských pletárek nemůže se nikdy rovnati ke krajkám a způsobu práce západoevropských krajkářek. To jsou dvě protichůdné práce; jedna zastupuje začátkový vývoj, druhá vývoj konečný; jedna dobu dětství, druhá dospělosti.

Kromě společné rázovitosti krajek a způsobu práce jest nám poukázati ještě na společný rys povahy krajkářek slovanských i ruských v ohledu pojmenování jednotlivých krajek a motivů. Názvy některých vzorů krajkových jsou tak originální, že jest třeba velkého důvtipu, abychom v krajce našli to, co název vyjadřuje. S. Davidová se přiznává, ve svém díle krajkářském, že nemohla nalézt v lidových krajkách to, co dle pojmenování mají představovati.

Jak originální to název krajky: „hlupého Ďury klobúčik“, „do nosu dve díerky“, „na ztratenou pani“, nebo „baraní rožky“, „sandaláše čertíčkové“, „pomatený“, „přetrhované hady“, „housenkové“ a j. Jak svérázná a případná máme pojmenování pro jednotlivá křížení, ku př. vraňátka, pepřiky, tratenička, slučka, proutka a j. Nejzajímavější pro nás jest slučka, protože jest to starobylé slovo, u Slovanů dle všeho zobecnělé. Na Slovensku značí klíčku u nití neb tkanice, v Čechách připomíná se v krajkách a značí očko. Původ jeden a týž.

Společný ráz krajek slovanských projevuje se v jejich krajích. Všecky lidové výrobky, až na některé výjimky, mají rovný anebo drobounce zoubkovaný kraj. I S. Davidová ve svém krajkářském díle píše o rovném kraji, jímž se charakterisují lidové práce, a čítá jej, a to všim právem, k nejstarším. Zajisté, že původní krajky, jak z obrazových listů možno se přesvědčiti, měly kraje rovné, protože to byly pouhé tkanice a pletenice, nemajíce nic společného, kromě techniky, s krajkami nynějšími, s výrobky západními. Teprve později, během času, hotovily se okraje zubovité neb cípaté, ale vždy s jistou měrou. Když slovanské pletářky poznaly způsob západoevropský a práce toho druhu byla jim vnucována, pletly ovšem krajky cípaté a jmenovaly je: cípy, zuby, na krajíce, výkružky, hrady; drobkovým říkaly: cípátka, zoubčky, čipočky.

Při práci krajek pletářky slovanské přesně oddělovaly zubovité kraj od druhé části její, již nazývaly: vložka, mrežka neb prošívka. A také nalezneme u krajek slovanských ony dvě části, oddělené několika silnějšími vlákny nebo plátýnkem; krajík, zoubkovaný kraj, plete se samostatně, ovšem v nepřetržitém spojení s vložkou. Vložka i krajík byly důležitou částí lidového kroje. Vložka tvořila podstatnou část koutnic, rukávců, zástěr, kasanic; byla oblíbena u všech Slovanů, dle nichž podobné roucho uzpůsobené nazývalo se „schiavonesco“. Krajka, ruské kruževno, slovanské mrežka, tkanice, pletenice, neznamenají cípatý okraj, nýbrž poukazují na ozdobu krajovou, lémovou. Tedy opět připomínají starodávný a původní vlastnost pletených výrobků, jichž význam hledati dlužno v praktické potřebě a teprve pak v ozdobování.

Pletené výrobky západoevropské neměly praktického významu v tom smyslu, jako národní krajky slovanské. I pojmenování jich neopisuje na západě ani činnost práce, ani jejich vlastnosti. Názvy: Dentelle, Merlo, Spitze,¹⁾ poukazují toliko na cípatý způsob krajků. Před XVI. stol. nazývaly tu pletené výrobky pasamany, Borten, Schnoren; některé byly druhy slovanských krajek, jež spatřujeme na listech IX.—XIV.

Ze všeho vysvítá, že Slované měli svůj vlastní, rázovitý způsob pletení, svá pojmenování, jež vystihovala úplně ráz techniky a způsob provedení, že znali a hotovili je ve všech zemích a krajinách slovanských, kde nebyli rušeni západní kulturou, a že hotovili je bez přerušení podle rodových tradic, v národních ideích. Důsledek pak toho jest, že tam jest původnost a starobylost uznati, kde kromě začátků a svéráznosti provedení i lidová pojmenování se udržela, připomínající počátečný vývoj práce.

Ještě je třeba na něco upozorniti. V Čechách, kde západní způsob práce mezi lidem se rozšířil a národně průmyslového rozvětvení dosáhl, naše pletářky, kromě vamberských, používaly z praktických důvodů přístroje, jež stávkem nazvaly. Pro nás jest zajímavý nejen pro svoji praktičnost a jednoduchost, nýbrž i pro svůj název „stávek“. Z pojmenování toho, jež hned v XV. stol. se připo-

¹⁾ Anglický název „Lace“ poukazuje na síťovinu.

míná, možno dokonale seznati spojitost se stavem tkalcovským, s tkaním, ježto svojí technikou úplně se srovnává s technikou pletení v jeho základním křížení. Nelze upřítí důležitosti tomuto názvu, jenž patřičně odůvodňuje naše náhledy přisuzující prioritu v technice pletení Slovanům. Tím spíše můžeme na tom trvat, povážíme-li, že staletí přešla, starodávný a původní způsob jinými druhy byl nahrazen, novým pokolením zapomenut, ale prvotní a základní směr techniky přece se v lidu uchoval tak, že pamatoval na něj v pojmenování a na něj poukazoval i svojí činností. A když v některých místech stávek vzal na se jinou podobu, jinou tvářnost, přece po jmenování stávek mu zůstalo.

Nemalou pozornost vzbuzuje název „baba“. Baba, na niž se pletou krajky, připomíná se u nás v Čechách v Dobrovici u Mladé Boleslavi a v okolí Domažlic, na Moravě a v Uher. Slovensku. Podle našeho mínění byl druhdy v Čechách, na Moravě i v Uher. Slovensku jednotný název pro podušku „baba“, ale během doby tu a tam přišel v zapomenutí a baba nazývána pak různě podle toho, jaký název většina krajkářek si oblíbila. I na Rusi mají pletařky rozmanitá pojmenování. Že i tento název jest důležit v zájmu pletení slovanského, nedá se ničím upřítí. Jestliže v Uh. Slovensku, kde původní práce se uchovala do nynějších dob, název „baba“ se udržel,¹⁾ kteréžto jméno pro tutéž věc jest zobecnělé i na Moravě a v Čechách, pak možno opět potvrditi, že technika pletení u Slovanů jest starodávná a původní práce.

Tímto jsme dokončili stať o původu, stáří a kolébce techniky pletení. Volili jsme, jak zřejmo, cestu neobvyklou. Základem k poznání prvků pletení a jeho vývoje stala se nám krajka slovanská, v níž našli jsme začátky i zdokonalení práce a objasnění původního pletení; seznali jsme u slovanských pletařek, které na základě tradic rodových dosud podle prvotního způsobu práce hotoví starodávné své krajky, svéráznost a zvláštnost v provedení. Těchto podmínek u západoevropských krajek jsme nenalezli. Proto nemohly nám býti bezpečným vodítkem v ohledu původnosti techniky, stáří a kolébky pletení. Zprávy pak týkající se historie krajky jsou neúplné, jelikož pomíjejí krajkou slovanskou, buď z neznalosti neb ze strannickosti. Jest dobře, zprávy týkající se Itálie, jako kolébky krajky, s náležitou opatrností přijímati, a úsudek, že paličkování jest vynález západu a krajka dítkem renaissance, jako neodůvodněný pominouti.

O prioritu techniky pletení hlásí se také Nizozemí. Belgický archeolog baron Reifenberg tvrdí, že kolébku pletení hledati jest v Nizozemí a na potvrzení svého mínění poukazuje na krajkový úbor nizozemských žen, jenž ve XIV. stol. byl u nich oblíben. Proto se domýšlí, že nikoliv z Itálie, ale z Nizozemí technika pletení po Evropě se rozšířila. Že ve XIV. stol. pletení bylo známé, máme četné doklady naše a i cizí.

Tak ku př. lidová tradice švédská připisuje sv. Brigitě zásluhu o zavedení pletení ve Švédsku; praví se, že když sv. Brigita cestovala do svaté země, navštívila na zpáteční cestě Řím, kde nějaký čas trvala (r. 1373). Zde naučivši se umění krajkářskému, psávala o tom řeholnicím kláštera Vadstenského ve Švédsku, kterýž sama založila a v něm představenou byla, nazývají své výrobky „krajky římské“; pronášívala přání tuto práci v klášteře Vadstenském zavésti a jí se zaměstnávat. Odtud prý se pletení rozšířilo po celém Švédsku. Krajkářky švédské zvolily si sv. Brigitu za svoji patronku.²⁾ Charakter starých švédských krajek vadstenských připomíná čipky slovenské.

Jiný doklad o znalosti pletení ve XIV. věku podává nám Anglie. V „A History of lace“, čteme³⁾: „Praví se, že devonshirské krajkářky tvrdí, že u nich ve XIV. stol. znaly pletení dámy rodů urozených a bohatých, které měly paličky ze slonové kosti, stříbra, bronzu nebo zimostrázu. Jelikož ženy chudých rybářů podobné paličky nemohly si poříditi, poněvadž představovaly celé jmění, přišly na myšlenku z rybích kostí zhotoviti si vřeténka a pomocí jich plésti krajky.“

¹⁾ V mnohých stolicích Uh. Slovenska nazývají krajkářky podušku „batoh“ neb vankuš. Jména tato jsou původu maďarského, a jak známo, Maďari pletení krajek se nevěnovali, až v posledním čase se zajímají o krajkou, kterou však jim Slovenky musí plésti.

²⁾ A History of lace. Burry Palliser. Stať Švédsko.

³⁾ A History of lace. Burry Palliser. Stať Anglie.

V témž díle dočítáme se, že dvorní kancelář zaznamenala vydání v r. 1347 za 12.000 paliček pro Johannu, dceru krále Eduarda III.¹⁾ Počet paliček jest veliký, povážíme-li, že v tehdejší době nepracovaly se krajky druhu brusselských krajek a vallencienských, při nichž na úzkou, 8 cm. širokou krajkou potřebovaly krajkářky někdy 300 i více paliček; ale jsme toho mínění, že princezna Johanna podarovala jimi dámy svého okolí, předpokládajíc, že práce tato byla jim novinkou, s níž se seznamovaly.

Ze zpráv těch vyznívá důkaz, že pletení krajek v západní Evropě bylo nejprve výsadou intelligence, a to v době XIV. stol., a teprve, když veliká spotřeba krajek vyžadovala stále větší počet pracovníc, rozšířilo se pletení i mezi lidem, čemuž přispělo valně vynalezení špendlíků.

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

ČÁST II.

O PŮVODNOSTI, STAROBYLOSTI A SVÉRÁZNOSTI ČIPIEK A MREŽEK V UH. SLOVENSKU.

Důležitým a milým úkolem ženy slovanské bylo opatřiti oděv pro sebe i muže v rodinu náležející.

Oděv Slovanů sestával pro obě pohlaví z tkanin, na něž len a konopí samy vypěstily, upravily, seředly a utkaly.

Povážíme-li, že jako všecko na světě, též i každá práce má svůj začátek a teprve průběhem doby, často dosti dlouhý, přichází k svému vývoji, tu mimoděk vyvstane v duši naší otázka: jaké asi byly začátky tkání, této práce pro lidstvo tak veledůležité, ano, možno říci základní, dříve než vymyšlen a pořízen prvotní primitivní stav.

Známý badatel slovenský, P. Križko, jenž z pouhé záliby naučil se mistrně člunkem zacházeti, tázán byv, kterak si představuje začátky tkání, odvětil, že pokusy první, ke tkání směřující nedovede si představit jinak, než že řada jednotlivých vláken upevněna byla na pevný podklad a jednokaždé vlákno obtíženo poměrně těžkým závažím, aby přímo splývalo. Touto osnovou „těkala“ nit outková, nemajíc dosud směru přesně vytčeného. Ze slova těkání (slov. tekanie) vyvinulo se časem a zdokonalením slovo tkání.

A z těchto nepatrných začátků, stálými pokusy a na jejich základě podniknutým zdokonalováním povstal prací mnohých hlav a rukou první starobylý stav, který však poskytoval již možnost rychlejší práce a provedení tkaniva do libovolné délky.

Než vraťme se k pokusům tkání, jež chovají v sobě pro nás mnoho zajímavého.

Prvé pokusy tkání byly zároveň pokusy ještě jiných dvou primitivních prací. Totiž „pletení v rámu“ a „pletení na podušce“.

Pletení v rámu dosud pěstuje se hojně u Rusínů.²⁾

V zapadlých dědkách Uh. Slovenska byla tato práce do nedávna pěstována a dosud ještě se jí starušky obírají. Po Slovensku nazývá se: „pletenie na krosenciách“, což znamená: pletení na stávku.

„Pletení na podušce“ jeví se dosud v neporušené původnosti čipek a mrežek liptovských a kraje bzoovského v Hontě na Slovensku.

V Čechách průběhem doby prvotní název „pletení“ zanikl a přeměněn byl v paličkování, ale jisto jest, že ještě ve století XIV. užíváno v Čechách „pletenic“ k ozdobě rouch.

Jest jisto, že žena předvěká, která první pokoušela se upravití pevnou plochu z vláken, byla stejně blízka pletení jako tkání a že začátky obou odvětví průmyslných, nyní tak rozvinutých, byly totožny. Teprv úpravou a použitím různých nástrojů dostalo se jednokaždé rázu určitého, majícího vliv nejen na pojmenování práce, ale i využití její. Na myšlenku tuto přivedeni jsme byli pojmenováními českých krajkářek, vztahujícími se k zařízení k paličkování po-

¹⁾ A History of lace. Burry Palliser. Stať Anglie.

²⁾ Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Wien und Prag, 1895. Textile Volkskunst bei den Rutenen von L. Schinnerer.

třebnému. Ve Strážově u Klatov, v Sedlici u Blatné a na Boleslavsku říkájí mu „stávek“. Zařízení toto jest rozdílné, ale jméno zůstalo totéž.

Doklad jiný podalo nám pletení na krosenciách (krosencec jest stávek), kteréž dříve hojně se pěstovalo na Slovensku. Jest to pletení v rámu stojacím, jehož světlost vyplňují vedle sebe volně napiaté nití. Pletení toto jest nejvyšší primitivní, nemajíc nití outkových, jen osnovu, kteráž bez nástroje, pouze prsty splétána, vytváří vzory a motivy stejného vzhledu i pojmenování s oněmi pletenými na čípkách i mrežkách slovenských.

Z těchto tří prací, totiž: tkání, pletení na stávek (slov. na krosenciách) a pletení na podušce, nověji nazvané paličkováním, vyniká tato nad obě první práce hojností a bohatostí techniky, jež proplétání připouští. Vedle vlastních technik obsahuje v sobě pletení na podušce možnost prováděti techniky tkané i v rámu pletené. Zahrnuje v sobě tedy nejvyšší vývoj prací, na základě proplétání vzniknuvších.

Možnost prováděti množství technik vlastních, ale i tkací a rámové techniky, spočívá na základě uvolněných nití osnovových, jež při tkání a pletení na rámu jsou oběma konci k pevnému podkladu upevněny; při pletení na podušce upevněny však jen konce hořejší. Dolejší konce jsou každý zvlášť navinut na dřevěných paličkách neb klepaních, kteréž připouštějí nejen proplétání, splétání i zkrucování nití, ale i vyměňování nití osnovových za outkové.

Zde vidíme před sebou opět ty první pokusy tkání, jak se o nich P. Křížko zmínil a jak vůbec badatelé v oboru umění textilních si je představují.

Rozdíl jest jen ten, že outkové nití jdou určitým směrem a že horní konce nití nejsou upevněny na podkladě dřevěném, jak zajisté při prvních pokusech tkání bylo, nýbrž na válcovité podušce. Avšak poduška tvaru válcovitého, vycpaná sypkou hmotou, jest podstatnou částí pletení, neboť na žádném jiném podkladu nebylo by možno předmět práce upevniti tak, aby neutrpěl škody. Schopna stálého otáčení kol své osy, připouští zhotovení práce do libovolné délky, v čemž pomocníky dobrými jsou jí paličky, na něž navinouti lze nit několik metrů dlouhou.

Než i pletení na podušce doznalo průběhem dob změny a zdokonalení ve svých přípravách. Hlavní znaky, potvrzující původ jeho, ovšem zůstaly, ale přibráno bylo dvě pomůcky, jichž vliv na původní pletení byl a jest tak mocný, že stal se původem rozhodující přeměny výrobků paličkováných.

Jest to předně *podvíněk*, pruh tuhého papíru, jenž otočen jest kolem válcovitého středu podušky a na němž nakreslen a vypíchnán byl vzor krajkový, bez něhož západoevropské moderní krajčářky nevěděly by si při práci rady. Za druhé množství *špendlíků*, jimiž jednotlivá křížení půdic připichuje krajčářka na určitá místa, dírkou nebo kresbou naznačená.

Krajky takto pletené jsou řídké a vzdušné.

Úprava tato není však novodobá. Vyobrazení nejstarších krajk italských, belgických a j. dokazují zevnějškem svým, že pracovány byly dle nakresleného podvínku a množství špendlíků.

Obraťme se však k lidovému pletení čipek a mrežek na Uher. Slovensko a zde uvidíme nejstarší primitivní způsob pletení, nepozměněný vlivy cizími, zkrátka takový, jak si jej lid slovanský sám vytvořil a na základě tradic odvěkých pěstoval.

Vidíme zde prostý válcovitý batoh (poduška), v jehož středu po délce zavěšeny jsou nití navinuté na klepácích (paličkách) v šířce čipky (krajky) nebo mrežky (vločky) pletárou improvizované. Není zde kresby, není podvínku, jenž by přesně určoval šíři mrežky nebo čipky, pletení provázeno jest jen stálým utahováním, majícím za účel pevné přitážení vláken k sobě, právě tak, jako se to děje při tkání přiřazením útkových nití. Nití osnovy mění se libovolně v outkové, a naopak dle toho, jak to vzor nebo technika vyžaduje.

Po stranách, při vrácení se nití outkových zpět, připevněno jest pletivo několika ihličkami k batohu, kteréžto špendlíky v prvotních dobách nahrazovány byly trny z divoké hrušně a j., jako jsme se toho dočetli ve spisu o krajkách ruských.¹⁾

Na batohu jest vše dílo domácí, taktéž i klepce primitivní, kapesním nožem vyřezané.

Byla to zajisté myšlenka velice důmyslná prováděti pletení ozdobných pruhů na válcovité podušce, připouštějící tvarem svým i okra-

čování práce do každé délky. Neméně obdivu zasluhují dřevěné primitivní nástroje, z batohu splývající, na nichž navinuta jsou někdy vlákna mnoho metrů dlouhá. Nástroje tyto při pohybu z práce vyplývající klepají o sebe, od čehož patrně nazývány jsou po Slovensku klepaně, klepně, klepce, klepčoky, po česku paličky, kteréžto názvy opisují stejnou činnost.

Čipky a mrežky, dle výše uvedeného způsobu pracované, vynikají zvláštním vzhledem, připomínajícím starožitné pletenice a tkanice, nikoliv však krajku, jak jsme se jí zvykli představovati ve smyslu západoevropském.

Nástroje, úprava, technické provedení i ornament dýchají duchem takorba zázrakem zachované starožitnosti. Jest to část kultury, jež přesně obmezenými lidovými tradicemi pomalu po dlouhé věky šplhala k svému vývoji a na jisté výši jsouc vnucující se kulturou cizí přerušena, ztuhla a v tomto ztuhnutí zachovala se až na naše časy.

Ovšem, k svému vývinu mohla spěti jen, dokud byl lid samostatný a volný. Jakmile byl poután těžkým břemenem roboty, klepalo všecko.

Ač prohlédly a prostudovaly jsme skoro všechny spisy, jednající o krajkách západoevropských, nenašly jsme nikde starožitný způsob provedení práce jako na Slovensku.

Jeť krajka západoevropská, jak již podotknuto, pletenina něžná, řídká a vzdušná, připouštějící vlnění v hojných záhybech, kdežto čipky a mrežky slovenské jsou z domácích nití tuhé a mocné, z nichž nemožno tvořiti náběrky a jež jen v hladkém našití vynikají.

S tímto zpracováním sešly jsme se jedině ve spisu „Russkoje kruževo“, kdež jeden list nese vyobrazení pletených starožitných kružev (krajek), hotovených v Lubochně, v Miňské gubernii¹⁾ na Rusi, kde se před časy pracovaly; v Uh. Slovensku pracují se však dosud. Tyto ruské krajky vyběhají často na dolním kraji v krátké třepení (obr. 6.), jež u našich čipek schází. Podařilo se nám však nalézt u nás druh pleteného třepení ještě primitivnějšího, nesoucí na sobě ráz neustálené práce prvotní. (Obr. 3.)

Zajímavým a pádným dokladem o původnosti a starobylosti krajkového pletiva mezi Slovany jest svědectví auktorky výše zmíněného ruského spisu, jež podává tam zprávu z letopisu Ipatijevského, dle níž již v roce 1252 užíváno bylo na Rusi krajek kovových k ozdobě rouch. Jest to nejstarší letopočet vztahující se ke krajkám, který až dosud byl vypátrán. Poněvadž Sofia Davidova mluví ve výše jmenované době již o krajkce kovové, tedy patrně z vláken zlatých, stříbrných a podobných zhotovené, jest nám hledati počátek dělání kružev na Rusi v době mnohem starší; první čipky, krajky a kruževa nepracovaly se nikde nejdříve nitmi kovovými, tomu odporuje povaha věci. Začátky tam, kde věc svůj původ vzala, prováděny vždy materiálem jednodušším a nejbližším, tedy nitmi lněnými neb konopnými. U nás nejstarší čipky hotoveny byly z téhož materiálu, z něhož tkáno plátno.

Připomínáme zde též svědectví Fr. Palackého, kterýž praví, že až do konce XI. stol. udržovalo Slovanstvo vespolek čilý a stálý styky; a co se z těch dob po vlastech slovanských udrželo, vším právem možno přisouditi původu slovanskému.

Ne bez důležitosti jest zpráva, kterouž podává P. Andrej Kmet ve svém článku „Výšivky a čipky v Hontě“²⁾ z níž vychází na jevo, že čipky tvořily nejen ozdobnou část kroje, nýbrž i část nutnou, potřebnou a praktickou; tatáž zní: „Sám pre seba potrebuje ľud mrežky místo výšiviek na plecničky a do čepcův. Čipky ale okolo čepcův a širokých rukávov na košiliách chlapských. Tyto slúžia ony spolu za ochranu, lebo ovela zodral by sa krajík či svičok na plátne než tá tuhá čipocka. Podobne na odezďach a ručníkách, na hlavách cez čepce potrebujú vedlá vyšiviek i mrežky a krajikom čipky!“

Povázíme-li, že lid náš původní svůj kroj upravil si dle toho, jak nejlépe se k zaměstnání a povaze jeho hodil, souditi musíme, že čipky od dob nejstarších tvořily podstatnou a chránící část obleku, což u žádné jiné práce ozdobné na lidovém kroji není. Taktéž jsme si povšimly, že staré ty mrežky na první pohled dělají dojem pruhů šitých, prolamovaných i co do motivů, což zavádí k myšlence, že tento starožitný způsob pletení předcházal prolamování;

¹⁾ Русское Кружево, S. Davidova, Petrohrad, 1892.

²⁾ Tovaryšstvo I. Ružomberk, 1893.

¹⁾ Русское Кружево, S. Davidova, Petrohrad, 1892.

neboť rozhodně snadnější bylo jim uplésti mrežku a vsadit ji mezi dva díly plátěné, než nitě vytahovati, pracně rozpočítavati a konečně ušít. Při zevrubných studiích starých slovenských výšivek shledáme často při vyšívání napodobení techniky z pletení čipek. Jsou to především hrachovinky, jež s hraškou v čípkách vykazují úžasnou podobu. Často jsme se sešly také na plachtách s přehazovaným sítkem ne pleteným, ale šitým, jehož úkolem bylo tvořiti mrežku, spojující dva kusy plátna po délce. Co toto sítko šité dalo práce, když bylo jehle nejprv upravit vodorovný outek, který pak proplétán byl šikmou osnovou se dvou stran. Pletené na podušce nedá sítko ani polovici práce, aniž třeba velké obezřetlosti při práci.

Mohlo by zde býti podáno k přirovnání ještě mnohé jiné, ale máme to za zbytečné. Kdo nevěří, nechť se sám přesvědčí.

Vynikající mužové slovenští, znalci svého lidu, ujišťovali nás, že práce tato povstala mezi lidem tak, jako tkaní a vyšívání. Tak na př. P. A. Kmet, který již před lety pátral po původu čipek v Hontě, zjistil, že umění toto jest mezi lidem od nepaměti lidské. P. A. Hlinka na Liptovsku tentýž náhled svůj podporoval tvrzením, že kdyby někdo, buď přestěhovalec neb někdo z intelligence byl práci tuto lidu zanesl, jeho jméno udrželo by se v tradicích, zkazkách i zpěvankách mezi lidem neustále; lid by vzpomínku naň zidealisoval a viděl by v něm heroa neb heroinu a opěval ji. Bylo by to zajisté tak jako s Janošikem, který, ač byl pouhý zbojník, ale hájil svobodu lidu tak, jak si ji lid představuje, žije a žítí bude v pověstech a zpěvech hrdinských.

Zde jeví se v plném světle jedna z předních vlastností nepokazeného Slovanstva, vděčnost, kterou na Slovensku ještě dobře znají.

Avšak obraťme se v té věci do Čech. Ptejme se všude, kde výroba krajek se do dneška zachovala a všude odvěti nám, že nevědí, komu by se zásluha o zavedení paličkování přičísti měla. Krajčárky dědily umění to již po matkách a babičkách, a tyto rovněž tak.

Jen ve Vamberku, kde, jak známo, v první polovici XVII. stol. zavedla výrobu krajek vlaškových přistěhovalá Magd. Grambová, pamatují si dobře, že krajky vlaškové naučila je dělati „paní hraběnka“; jak před tím bylo, toho již nevědí.

Z toho vidno, jak tradice žijící v lidu obnovuje se v každém pokolení, dokud nezhyne nadobro věc, k níž se vztahuje; však zřejmo i to, že okolnosti a poměry družící se k panství rodiny Grambovy nad Vamberkem byly tak mocné, že zatlačily a umrtvily v lidu představy z dob předgrambovských a navykly jej kotvit se svými vzpomínkami v době pozdější. Ale úplně jest to pochopitelné, vpravíme-li se do těžkých a dlouhých dob roboty, jež jako dusná mračna spočívala na bedrách našeho lidu a dusila i mrtvila v něm každou vzpomínku z lepších časů.

Pavel Križko, jenž chová přesvědčení o původnosti pletení čipek na Slovensku, poukazoval v hovoru svém s námi na konservativnost a odmítavost lidu slovenského ke všemu, co není z něho pošlé. Vyjda s námi procházkou k šachtám kremnickým, když horníci se z práce ubírali, ukazoval nám tlupy a upozorňoval, kterak liší se oděvem od sebe. Slováci i přistěhovalí Němci dělili se již při východu z bání, a vyhledavše své rodáky, s nimi společně odcházeli. A přece nelze zde upřítí vlivu ciziny, ovšem zračící se v tom, že Slovák mezi cizinci bydlící od nich se ničemu nepřiučí, ale ještě i své vlastní zapomene. Slovák necítí sympatie k cizincům; ale nedivme se.

Jest to zajisté jen zkušenost, která zde mluví, zkušenost trpce nabytá: že z ciziny nejen Slovákům, ale vůbec Slovanům nikdy nic dobrého nepřišlo, že od přistěhovalých cizinců býval lid náš využitkován na nejvyšší míru a poznáváje příčiny svého utrpení a chtěje se jha bedra svírajícího sprostí, vyličován býval jako nesnášlivce, barbar a nevděčník k těm, kteří prý jej kulturou oblažili. A totéž, co dělo se před mnohými sty lety, děje se až podnes.

K vybídnutí p. Križka odebraly jsme se na Piarg u Kremnice (Janoshegy), osady německé, studovati tamní průmysl krajčářský za účelem srovnání k čipkarství slovenskému.

Není rozdílu většího, než jaký se jeví mezi krajkami z rukou německých a slovenských v Uhrách.

Ze špatných, nerovných nití vzorů velikých, chudých, s obloučky řetízku na dolní straně, pracovány jsou mnoha špendlíky krajky německé. Na motivy a technickou dokonalost našich Slovenek v ničem nepřipomínají. I účel jejich jest rozdílný. Kdežto Slovenka především pracuje čipky k svému kroji, paličkuje německá krajčárka

jen na prodej, což opět vydává svědectví o původu pletení ve prospěch Slovenek, neboť tyto pracují a pracovaly s láskou k práci, kterouž za svou považují; kdežto ten, kdo může věc, sotva ji zhotovil, ihned odnese k prodeji, dokazuje, že k věci nepřilnul, a že jest mu jen prostředkem k dosažení hmotného výdělku.

Jak velice rozdílné jeví se zde chování Slovenky Trpínské, kterouž jsme při svém cestování po Hontě žádaly o prodání nějakých krajek k vůli vzorům. Spatřily jsme totiž na dně truhlice skvostně zpracovanou mrežku i toužily jsme dostati ji ve svůj majetek.

„Tu nepredám, keď by mi za ňu dávaly, čo chcely, takú bych si juž do smrti neurobila,“ pravila a rychle vzala mrežku a zastrčila ji mezi jiné, jakoby se bála, že ji čipku očima uloupíme, a byly jsme odbyty.

Zvláštní péči věnovaly jsme též přeptávání mezi lidem samým, neboť často někdy nepatrná zkazka udržující se od pokolení k pokolení, přivedla již na stopu věcí důležitých. Proto měly jsme za svou povinnost, sebrati i zde výrobky lidu, abychom si jednou nevyčítaly nějaké opomenutí. Vedle zjištění pojmenování vízických se k pletení čipek a mrežek, vyptávaly jsme se ženiček slovenských, kdo je práci této naučil, načež ony bez rozmýšlení nám odpovídaly, že naučily se tomu od svých matek, a že pletiarstvo bylo u nich vždy, hned od prvoty světa.

O hluboce vyvinutém smyslu Slovanů svědčí i ozdobné polévání podlahy v chrámech i staveních, jakož i ozdobování nástrojů, kterými Slovák pracuje. Zmiňujeme se zde jen o klepaních, jejichž jednotlivé exempláře jsou mistrovská díla řezby nejjednodušší z pouhé kratochvíle, prostým kapesním nožem provedené.

V osadách, kde ovládl vliv cizí, mizí ovšem s krojem lidovým i svérázná ornamentika.

Píšeme-li již o ornamentu našich čipek, krajek a mrežek lidových, jest povinností naší zmíniti se i o poměru, v jakém nalézá se dle srovnání našeho k nejstarším předmětům ornamentiky slovanské, jevíci se na předmětech z pohřebišť vykopaných. Na mnohých popelnících viděly jsme jednoduché i složité kresby, připomínající motivy krajkové; jako: vlnice, závitnice, koliesko a j.; ano, na jedné popelnici (majetek p. Palliardiho) nalezly jsme kresbu, prozrazující známý motiv krajek lanžhotských. Vítězstvím víry křesťanské v zemích našich přenesena byla úcta k pletení i v dobu kultu křesťanského, přížposobena byvši k předmětům vážnosti církve. Dosud na Zvoleňsku ctí sv. Annu, bábu Pána Ježíše, jako patronku pletiarek na základě tradice, dle níž sv. Anna čipky pletla.

Na Liptovsku poutá se pletení čipek zřejmě ke kultu Marianskému. Ve svatvečer totiž, kdy všeliká práce byla by hříchem, i předení, kterým by Panně Marii zapředly vlasy, pletení naopak těší se obzvláštní předností, považující je za práci hodnou tohoto svatvečera.

Kterak pletení čipek a mrežek vžilo se v život lidu našeho, svědčí i starobylé národní pověsti a zpěvanky lidové. Tak na př. v moravské pověsti „O třech holubicích“¹⁾ vzpomínává se princezen zlatem pletoucích a v slovenské pověsti „Panna za drakom“ mluví se o ženichově košili zlatými čípkami obšívané.²⁾

Ve zpěvance z Liptova děva čipky pletoucí vzpomíná svého brzkého snátka a cipy čipočky, kterou pracuje, připomínají jí polohu budoucího obydlí.

V písni ze Zvoleňska vyznává bodrý šuhaj, jaký ústroj musí mítí dívka, aby se mu líbila, a na první místo klade zúbky na rubáši.

Však i průpověď, tak hojně na Slovensku užívaná, „to sú pletky“, zrodila se poblíž batohu pletiarke, neboť co se plete, ať jest to již v jakémkoli smyslu, jest pletkou nebo pletichou.

Po Uh. Slovensku je Morava, jež poskytuje nám doklady, vízických se k původnosti, starobylosti a svéráznosti našich pletených krajek. Z toho však, že Čechy a Slezsko nedochovaly nám stejně mocné doklady na naši dobu, nesmíme vyvozovati nic jiného, než že vlivy západní na Čechy bezprostředně po dlouhé věky působící a těžké doby ve Slezsku všeliký národní život umrtvující, dovodily konečně v obou sesterských zemích zapomenutí prvotního způsobu lidového pletení slovanského. Avšak ornament v pozůstatcích u nás zbylý a oblíba lidu českého i slezského v krajkách pletených, a kde by z paměti vymizely, i pro jich napodobeniny, připomínají zjevně směr kdysi zde vládnoucí.

¹⁾ B. M. Kulda: „Mor. nár. pověsti“.

²⁾ P. Dobřinský: „Slovenské pověsti“. Ružomberk, 1891.

UHERSKÉ SLOVENSKO.

Pouhá znalost věcí západoevropských neposkytuje možnost proniknouti starožitnosti Slovanův, neboť hranice Slovenska otvírají pozorovateli nový svět, k němuž již Morava jest jakousi přechodní oblastí, s kterou počítati dlužno.

Ne nadarmo varoval již v předešlém století historiky dějepisec Schlözer, řka: „Nikdy se pravdy nedobádáte, dokud hledati ji budete od západu k východu, protože všechny hlavní události ubíraly se od východu k západu.“

Avšak ani Slovensko nezachovalo stejnou svéráznost a původnost na naše doby. Styky lidu s inteligencí působí vždy zhoubně na charakter lidových zaměstnání, a neméně působí i vlivy obchodní na technickou dokonalost uměleckého průmyslu.

Taktéž i školy, kdekoliv zřízeny byly, přispěly jen k umrtvení původního lidového umění, pěstující pouze zboží běžné a snadno prodejné, rázu cizího, hlavně v Ruďohoří obvyklého.

Účelu, jenž zde byl na místě, totiž na základě technik domácích, v lidu vžitých, dosáhnouti vyšší dokonalosti, pomínuto úplně. A co horšího jest, že absolventky krajkářských škol odnášejí si ze školy v rodinu náhled, jakoby to domácí umění za nic nestálo, a jen to cizí bylo k něčemu. —

Původně pletlo se po celém Slovensku a nebylo snad ani jedné ženské ruky, jež v prázdné chvíli nebyla by se uchopila klepaní, aby jimi vytvořila spanilou čipku nebo mrežku k svému rouchu. Umění tomuto, právě tak jako tkaní, pletení na krosiencích a vyšívání, neučily a neučí se dívky tím způsobem, jak jsme my u nás zvyklé, nýbrž takřka bez učení, hravě dají se do práce, na jejíž hotovení, jsouc drobnými dítkami, často pohlížely. A jak jen trochu nabyly cviku v práci, tvoří si již vzory nové, vlastní. O pletení čipek v rodech slovenských rozepisuje se správným pochopením ve svých spisech Božena Němcová.

Vlivy, jež příčinou byly, že bodré vyšívače vypadla jehla z ruky, zaviniily i odložení podušky s klepněmi i s ostatními pracemi lidovými ve staré haraburdí. Ale tam, kde zvítězil vliv obchodní, nevyhynula věc, nýbrž podrobila se různým přeměnám.

Proto rozeznáváme nyní na Slovensku čtvero způsobů zpracování pletených čipek a mrežek, a to:

1. Prvotní na pouhém batohu, bez všelikých jiných pomůcek, z domácího materiálu.
2. Tentýž, ale na pruhu papíru na batohu napnutém, z různého materiálu.
3. Na batohu opatřeném „privykem“ (podvínkem), s vypíchanou čtvercovou sítí; materiál z bílých i barevných lněných nití.
4. Na podušce opatřené podvínkem s vypíchanou kosočtvercovou sítí; materiál hedvábí bílé i pestré, různé síly a jakosti.

Pravděpodobně zdomácní na Slovensku i způsob práce školami zaváděný; proto zmiňují se o něm, podotýkají, že provádí se na podušce na podvínku, na kterém pro každý vzor musí býti označena nová kresba, což znamená, že lze na něm provésti jen jediný vzor krajkový. Proto, kolik chce pletička uplésti krajek, tolik musí míti kreslených podvínků. Naše pletičky lidové na jediném, nekresleném podvínku, pouze vypíchaném aneb původně i bez něho, vytvořily na sta různých vzorů, kterážto okolnost tvoří hlavní rozdíl mezi prací naší a cizí. Ornament slovanský není rovněž školami pěstován.

Ještě před 60 lety bylo Slovensko bohatým skladištěm předmětů umělecké práce ženské, z něhož domácí i cizí obchodníci vyváželi na západ i na jih evropský k ozdobě salonů i k plnění sbírek a museí vše krásné, co se vyvézti dalo. Málokde však zachovala se cizina k našim věcem s onou šetrností, jež nezapírá původ předmětů. Vyšívky a krajky slovanské poznáváme v cizině dle podoby, ale zřídka kde dle označení.

Dosud najde se na Slovensku dosti vzorů vzácných a uměleckých, z nichž sbírka naše ve svých vyobrazeních chová jen nepatrnou část, ale přece chováme v duši přesvědčení, že ve chvíli, když jsme se u vědomí národního slovanského pletení krajek povzbu-

dily k činnosti studia krajkářského, byly to již jen zbytky předešlého velkého umění, jež čekaly na nás. To nejlepší již dávno se rozešlo.

Ztráta tato jeví se tím citelnější, že mnohé techniky vymizely již z paměti lidu, a jen dcery je vzpomínají matek svých, které v podobné práci ještě se vyznaly.

Podrobněji vyslovíme se o pletení čipek a mrežek na Slovensku, jak jsme je v těch kterých místech shledaly — ovšem pokud nám to při zvláštních poměrech panujících v říši maďarské možno bylo — v statích následujících.

V krátkosti zmíníme se ještě o užívání čipek v městech slovenských za dřívějších dob. Podotknuto bylo již, jakou nedůvěru chová Slovák k inteligenci, z čehož vyplývá, že obyvatelé měst jakož i obyvatelé dědin tvoří v životě celky vlastní, navzájem se odlišující. Odloženost tato jeví se i v průmyslu rukou ženských, a právě tak jako vyskytuje se (dle P. Sochaně) na Slovensku dvoje vyšívání, jedno čistě lidové a druhé panské, tak jest tomu i s krajkami. Pokud nám bylo možno vypátrati, nosily měšťanky šfavnické i jiné před sto i více lety krajky bohatě zlatými čipkami vroubeny. Též dámy šlechtické libovaly si v ozdobách téhož druhu. Čipky tyto podobaly se však krajkám, jež byly v oné době i na západě evropském užívány.

V museu král. hor. města Kremnice nalézá se kousek kovové krajky, pocházející z hrobu jisté šlechtičny tamní ze stol. XVI., jenž nese tentýž ráz.

Velehorlivý zkoumatel archivu kremnického, P. Križko, vynašel listinu, z níž zřejmě vychází na jevo, že se v Kremnici v XVI. stol. paličkovalo.

Chováme pevné přesvědčení, že by se i jinde stopy vynašly, kdyby se hledalo, i doufáme, že budoucnost ještě mnohé objasní.

I.

HONTSKÁ STOLICE.

Prvotní prastaré pletení čipek a mrežek udrželo se až do našich dob nejhojněji u velikém množství sličných vzorů v kraji bozovském v Hontě. V dědinkách: Horním i Dolním Badíně, Senohrabech, Trpíně, Kozím Vrbovku a Čabradsém Vrbovku, jakož i v Horní a Dolní Mladunici, Uňatíně, Medovaricích, Bzovíku, Selci, Horním a Dolním Jalšovíku konservativnosti obyvatelů nejen že zachoval se zbytek společného zádrugového žití, ale i pozůstatky všeho toho, co vykvetlo v ideálním životě starých Slovanů.

Na první pohled nápadnou jest i v zařízení domácím význačná vlastnost slovanská — ozdobování.

Není nástroje k polnímu hospodářství, aby nebyl na vhodných místech ornamentován, není kuchyňského dřevěného nářadí, aby nebylo na něm viděti pěkné, prostou kudlou řezané okrasy přímo- i křivočarné, ano není domácího nářadí vůbec, aby bedlivé oko nepostřehlo na něm snahu nesoucí se k ozdobování.

Ráz ozdob těchto obemknut jest šerem starobylostí a jeví se v něm obrisy ornamentu slovanského.

Ký div, že lid mající takový smysl pro lepost a úpravnost předmětů jím takorůžka každodenně upotřebovaných, liboval si též v úpravném kroji, jehož ozdobení a zhotovení věnoval chvíle, po každodenní domácí práci mu zbývající.

A tak povstal veliký ten poklad čipek a mrežek lidových, jenž sám o sobě — jen z Hontu — pečlivě sebrán, stačil by vyplniti dílo objemné.

Se zvláštní zálibou věnují se pletení čipek starušky; mladé dívky hledí si raději vyšívání, které berou s sebou na pastvu, kdež sedíce poblíž skotu se pasoucího, pracují. Oproti tomu šuhajové při pasení dobytka vyřezávají různé nástroje v domácnosti potřebné, k nimž patří i klepaně ku pletení čipek, vynikající nejen různými spanilými útvary, ale i nám již známým ornamentováním.

Nejvíce času věnuje se pletení v době zimní, kdy právě na prostých batozích povstávají kusy, jež v úžas uvádějí dokonalostí a spanilostí technického provedení; pocházejí obyčejně z rukou stařenek, které pletou déle než půl století a mají v pletení čipek neobyčejnou zručnost, jež nejeví se sice v rychlosti pohybu, za

tě však v dokonalém zpracování. Nežidka stařenka 80 let stará, sklíčená věkem i churavostí, lne tak pevně k nástrojům, jimiž od mládí pilná ruka její a bystrý rozum kouzlil nejkrásnější vzory krajkové, že nezná s nimi rozloučení, byť se jí za ně dobré zaplacení nabízelo, dokud únava života nezavře jí oči navždy. A jakž také mohla by se s nimi jen tak loučiti a snad dokonce hleděti na to, jak přecházejí v ruce cizí, v ruce člověka, jenž nevidí v nich než pěkné, ale přece mrtvé nástroje k práci, kdežto pro ni jest každá klepně družkou živoucí, jejíž duše tkví v upomínce na blahé doby mládí.

A přebírajíc klepaně, připomíná si vetchá starucha, kým a za jakých příležitostí byly pracovány; které zhotovili jí milí bratři, a opět jiné, jež zhotovil jí někdo ještě milejší.

A ve chvílích těch kouzelný sen mladosti opřádá ustaranou hlavu a scvrklé líce ženy, jejíž slunko života chýlí se již k nejkrásnějšímu západu.

Nástroje pletiarčky jsou: batoh (poduška), slaměnka, do níž se batoh vloží, klepně, nejčastěji k 50 kusům a skrovný počet špendlíků (gombačky).

Batoh, jehož objem měří až 65 cm., naplněn jest plevami mocně stlačenými a potažen povlakem z hrubého domácího plátna. Po stranách pod povlakem zastrčena jsou kruhovitá prkénka, poněkud menší než objem batohu, jež mají býti jaksi oporou poddajným částkám, z nichž batoh sestává, a zároveň zabráňují vy-
padávání plev. Středem, kol objemu batohu, našit jest soukenný pruh temné látky v šířce až 17 cm., sloužící za podklad čipek a mrežek, jež mají být na něm pracovány.

Slaměnka, jejíž hořejší objem přiměřen jest objemu batoha v ní těsně spočívajícího, pracována jest ze slámy a proutí podobně jako naše ošatky upotřebované při pečení chleba. Jest lepotvárná, nahoře skoro jednou tak objemná jako dole u dna, a bývá obyčejně 17 cm. vysoká.

Klepně neboli klepaně jsou útvarů primitivních bez obálek. Sestávají ze dvou částí; hořejší, na kterou se nití navíjejí, a druhé, jež spočívá při práci v ruce pletiarčky. Část, na kterou se nití navíjejí, bývá 1 až 2 cm. dlouhá a ukončena nahoře hlavičkou, pod níž upevněna jest nit jednoduchou smyčkou, aby nepovolovala. Vypouklý vrub dělí nit od druhé části klepaně, která bývá 7—10 cm. dlouhá, a nejen řezbou v známém národním ornamentu, ale i jednoduchým malováním vyzdobena.

V klepaních vidíme znázorněny tvary fujar (dlouhé trouby pastýřské), drobných buď okrouhlých neb hranolovitých sloupů, zvonice, útlých věží a j. Zajímavé zvláště jsou ony, jejichž ukončením jsou: pohyblivá svítilna i se svíčkou, neb pohyblivý košíček na spodku klepaně zavěšený, což obě bývá z jednoho kusu dřeva prostou kudlou vyřezáno. Lze však spatřiti i dvě pohyblivé svítilny neb dva košíčky na spodku jedné klepaně zavěšené, což jest opravdu překvapující. (Obr. 1., č. 4, 5, 6 a 7.)

Gombačky jsou mosazné a slouží k připichování čipky po stranách (krajích) v místech, kde outkové nití proědše posledním párem osnovy vracejí se zpět. K čipce, pletené 48 paličkami, stačí úplně 16 špendlíků, jež rozděleny jsou po každé straně po osmi.

Špendlíky tyto jsou pouze k zadržení čipky na batohu, a tím jest úkol jejich dosažen. Jednotlivá křížení nití nepřibodávají se, nýbrž uváděna jsou do pravé polohy přesným utahováním nití, jež výsledky svými připomíná na stloukání outkových nití při tkání.

Stálým utahováním nití stane se pletivo čipky tuhým, nepohyblivým a všelikému nešetnému zacházení vzdorujícím. Čipky a mrežky způsobem popsaným pracované jsou takřka nezničitelné. Nemají ovšem té vzdušnosti, která jest vynikající vlastností krajek západoevropských, ale účelu, kterémuž od věků slouží, vyhovují úplně. Vzory jejich jsou půvabné a vzhled sám připomíná prolamování. (List III.—X.)

Stálé utahování nití jest příčinou, že práce velmi pomalu přibývá. Vedle toho pletiarčky jsou zvyklé pracovati nitmi až 20 cm. z klepaní uvolněnými, a jak tím jest práce zdržována, posoudí jen ten, kdo sám paličkovatí umí. Ony samy jsou tak vřity v každou podrobnost souvisící s prací dle tradic lidových, že nepřijmou

a neřídí se dle rady, jež by jim poskytnuta býti mohla, nýbrž rozhodně ji odmítnou.

U nich ovšem není čas pánelem, jako u pracovnic žijících v moderním ovzduší, které tlakem obchodního proudu hnány, hledí zmocniti se všech výhod, jež znalost té které práce poskytuje, často na úkor práce samé; neboť spěchem a mechanickou rychlostí klesá a zaniká umění, a to, co by mohlo se státi dílem uměleckým, stane se prostým výrobkem vzhledu všedního. A proto v pletení klepaněmi ženiček hontských zřítí jest dokonalost uměleckou, spojenou s krásným vzhledem a praktičností, kterou nelze ani dosti oceniti.

Po charakteristické a význačné známce pletení bez špendlíků neméně důležitou se jeví známka druhá, totiž, že všechny vzory hotoví pletiarčka na prostém batohu, bez kresby, bez vypíchaného vzoru (podvínku) a vůbec bez všeliké pomoci, jakáž se od počátku znalosti pletení krajek v Itálii, Belgii, ve Francii a jinde nezbytně potřebovala.

Pletiarčka nosí své vzorky v paměti, a že paměť tato jest vycvičená a věrná, lze posouditi z velikého množství vzorů, které jednotlivé ženičky zhotoviti dovedou.¹⁾

Při práci jejich vyloučen jest všeliký mechanismus, který u krajkářek ze řemesla podmiňován jest podloženým vzorem. Pletiarčkám jest stále mysliti na vzor, který z paměti převádějí ve skutečnost, a počítati nejen páry klepaní, ale i křížení nití, z nichž technika pletení sestává.

Kromě vlastních vzorů, jež každá pletiarčka v paměti chová, vypůjčuje si a vyměňuje vzory s jinými. Bohatou pomůckou jsou jí také vzory čipek a mrežek ze starých výšivek rodinných, jež těší se často ctihodnému stáří. A povážme-li při tom, že čilý duch Slovenek nedovede zaháletí a na základě odvěkých tradic a vlastní zkušenosti stále nové vzory tvoří, tu dovedeme si již vytvořiti v myslí přibližný obraz toho množství vzorů, jež bylo a jest výhradním majetkem žen slovanských, a jež uvádí nás v úžas rozsáhlým názvoslovím. K tomu třeba dodat, že nejen každý vzor má své jméno, ale často pod jedním jménem zřítí lze i několik variací. (List III., čís. 1, 2, 7, 8, 9, 10 atd.)

Pojmenování vzorů jsou velice významná a vztahují se k předmětům, s nimiž jest stálý styk v domácnosti, jakož i k jednotlivostem z říše živočišné, rostlinné, ba i nerostné.

Tak „čipka zlatá“, čipka se „stříborným prostředkem“, obě pracované z lněného domácího materialu, jsou zajímavé nejen svým pojmenováním, nýbrž i podobou, která v jednotlivostech se zlatými krajkami, ruskými, pocházejícími z prvé polovice stol. XV., souhlasí dokonale.²⁾

Nám dostaly se hontské čipky a mrežky do rukou v r. 1890, a tu již na první pohled byly jsme přesvědčeny, že stojíme před zvláštním způsobem práce paličkované. Nápadné nám bylo, že jsme mimo po okrajích nepostřehly nikde dírek, jež povstanou v krajce při paličkování zapichováním špendlíků, na něž se křížení upevňují, a přece byla krajka pevně a stejnoměrně utahována, nit vedle nití tak těsně a nepohyblivě položena, tak jak to nikdy není možno docíliti při krajkách po způsobu západoevropském, majících množství špendlíků za oporu. Mrežky i čipky byly tuhé, nepoddajné a mohly býti v ruce mnuty, násilně po délce a šířce tahány, aniž by se některá nit pohnula. Již tenkrát byly jsme přesvědčeny o starožitnosti jejich jak ve zpracování, tak ve vzhledu, a tím spíše, ježto jsme při svých studiích krajek západoevropských ničeho podobného nenalezly. Nyní bylo naší touhou vlastním očima spatřiti, vlastníma rukama se dotknouti podušky, na které práce toho druhu byla začata.

Přání naše vyplnilo se až v květnu r. 1895, kdy na žádost naší dp. A. Kmeř z Prenčova zprostředkoval nám laskavě koupí batohu s příslušenstvím. Batoh, z něhož splývaly klepně od začaté práce, ač byl úplně nový, poskytoval pohled primitivní nehledané starožitnosti. Ne nadarmo psal dp. A. Kmeř zasílaje ho: „Neviem, neviem, či sa Vám bude páčiť.“ A on se nám líbil a zalíbil v té míře, že vydržely jsme a vydržíme dosud po delší

¹⁾ V muzeu Náprstkově v Praze jest vystaveno 97 vzorů zhotovených jedinou ženičkou ze Senohrab.

²⁾ Russkoje Kruževo, Sofia Davidova. Viz Album.

dobu, v myšlenky ponořeny pohlížeti naň, neboť vidíme v něm tlumočníka dob dávno zaslých a zároveň vzácný doklad bývalé vlastní kultury lidu slovenského.

Od tohoto okamžiku táhlo nás to vší mocí k návštěvě Slovenska, abychom spatřily ženičky pracující na batohu. Touha naše došla splnění o nejbližších prázdninách, kdy společně se sl. Reg. Bíbovou, spolupracovnicí tohoto díla, vydaly jsme se na cestu.

Cestující Slovenskem zastavily jsme se nejprve v Trpíně v Hontské stolici, kdež jsme se dozvěděly od Dory Kmeťové, 76 roků staré ženičky, že se pamatuje na doby, kdy u nich hotovily se také čipky páskové. A co takto jsme hovořily a na laskavé pozvání v přívětivé chýšce se usadily, dostavily se poněkud ženičky, přinášející s sebou starobyle vyšívané koutnice, s nichž vážně splývaly umělé, široké páskové čipky, provedené sice z hrubého domácího materiálu, však přece velice pěkné. Byly to vzory „na tulipánky“, „na krajice“ v různých variacích.

Ačkoliv jsme již z článku, dp. A. Kmetě „Výšivky a čipky v Hontě“¹⁾ věděly, že pátrání po prvých začátcích pletení čipek v Hontě, jež podnikl jmenovaný auctor, přivedlo jej k tomu vědomí, že pěstuje se tam od nepaměti lidské pletení čipek, a ač znám byl nám již náhled několika znaleců lidu slovenského, s nimiž jsme se o té věci smluvily, mezi nimiž jmenujeme zejména spisovatele a badatele slovenského P. Križka, jenž nás ujišťoval, že všeliká charakteristická zaměstnání lidová, jako vyšívaní, malba, pletení na krosenciách i klepcem na batohu a ještě mnohá jiná, vzala svůj původ v lidu samém, toužily jsme přece na vlastní uši slyšet od ženiček, co samy o tom soudí. Prohlížejíc předložené nám čipky a věnujíc jim zaslouženou pochvalu, prohodila jsem: „A kdo že vás takové pěkné čipky naučil?“ Bez otálení zněla odpověď: „Naše má a naše stará matka.“ „A kdo je tomu naučil?“ pokračovala jsem dále.

„Nu, zase její matka a stará matka,“ zněla další odpověď.

„Nu, ano,“ pravila jsem, „ale ráda bych věděla, kdo byl ten první, jenž vaše matky plést čipky naučil.“

„To bývalo u nás vždycky,“ odvětily ženičky.

Cítila jsem se se svým vyptáváním stále na jednom místě, a maně pohlédnouc na svoji společnici, slč. R. B., poznala jsem na jejím obličejí tutéž zvědavost, kterou jsem v sobě cítila. A proto po krátké pomlčce vytasila jsem se s novou otázkou, jež dle mého mínění mohla přivoditi kýžený obrat.

„Jak jest tomu dlouho, co se u vás čipky pletou? Od které doby?“

Slovenky hleděly mlčky na mne, jakoby postřehly mé myšlenky, a skoro se mi zdálo, že na mne hledí s nedůvěrou. Ale náhle, švitořivě ozvala se mi odpověď s několika stran najednou:

„Od prvoty sveta!“

Po této pádné odpovědi byla jsem se svými otázkami v koncích.

V majetku Dory Kmeťové nalézá se batoh přes 100 let starý, jehož úprava je totožná s novou, a vidno, že jako dříve tak i nyní působí jedna a táž tradice.

Zvláštní zmínky zasluhuje dědina Cerovo, kde se jeví starožitností slovenské u větší ještě zachovalosti než v ostatních dědinách hontských. Původní, z domácího plátna zhotovený kroj, ozdobený vyšívaním a spanilými čipkami, vyniká velice pěkně na štíhlých, ale statných postavách ženských. Některé tkané předměty, jako ručníky, ozdobeny jsou vytkávaným barevným ornamentem rostlinným, kterážto umělecká práce v tamním lidu dosud žije. Pásky ke kroji pletou na krosenciách z domácí vlny a pak je samy doma buď na modro neb červeno barví.

Ozdobné a často složité třapce k pasům samy si robí.

Čipky cerovské, které jsme seznaly na Národopisné výstavě, kam několik vzorů zasláno bylo, mají tutéž úpravu jako staré čipky hontské, jedním směrem pracované. Sestávají z pruhu (vločky = mrežky), v kterém proveden jest vlastní vzor. K němu se poutá

¹⁾ Viz „Tovaryšstvo“ I.

po dolní straně samostatný, drobně zúbkovaný okraj, čipečka úzká, kterou pletičky nazývají „krajik“. (List IX.—XIV.)

Chtějí-li pracovati jen mrežku, jež se všívá mezi dva kusy plátna, tož krajík nepletou.

Spracování čipek cerovských není tak nadělané jako v jiných čipkách hontských, přes to, že jsou rovněž hotoveny bez kresby, bez špendlíků, jen na základě utahování nití. Spatřiti lze v nich ornamentální tvary obdivuhodně zpracované.

Ve většině vzorů přidělen jest veliký úkol silným vláknům, jimiž se tvary různým způsobem obtahují a nové tvary tvoří. Způsob práce mnohobárové přechází často, jmenovitě v krajících, ve způsob práce krajkové. (List X., čís. 2, 3 a 4.) Spanilé tyto krajíky jsou týchž vzorů, které známy jsou nám z krajíků krajek některých starých šatek z Polabí a Turnovska, jakož i z přešpurské a nitranské stol. Jsou to krajky a čipky páskové zvláštních a velice pracných vzorů, jež v naší době se již nepracují.

Čipky cerovským podobné pletou Slovenky i v okolních dědinách, jež služí: Opava, Suchaň, Čalovce a Dačov Lom.

Rozdíl jeví se ve výrobě krajek moderních od starožitného způsobu, který jsem právě popisovala, vystihnout jest velmi dobře výrobky zhotovenými v blízké Hodruši, kde působením státní školy zavedena jest výroba krajek, které známy jsou pod jménem rudohorských.

Dp. A. Kmeť, posílaje prostřednictvím našim na výstavu Národopisnou do Prahy zařízení krajkářky z Hodruše, nenazývá podušku krajkářskou batohem, nýbrž jmenuje ji „kleplpolster“. Zároveň podotýká, že v Hodruši pletou čipky na nějakém „faulenzéri“ (podvinek s nakresleným vzorem), jenž lidem nazýván jest „prívky“.

Hodrušský „kleplpolster“ nezádá si v ničem s obvyklými v Rudohoří. Jsa skrovnějších rozměrů než „batoh“, potažen bývá často bavlněnou látkou v barvách dosti pestrých. Spočívá v sítku a ovinut jest podvinkem, na němž jest vzor „vypíchán“ a „nakreslen“. Klepně nejsou podobny paličkám rudohorským, kteréž bývají vždy s obálkami, nýbrž jsou hrubé práce, prostého tvaru, na dolním konci opatřeny velkými bambulemi. Podobny jsou paličkám krajkářek vamberských v Čechách. Ornamentované nejsou.

Pozoruhodno jest, jak zaváděním cizí práce vnáší se v lid i cizojazyčné názvy a zvyky.

V Hodruši již vědí Slovenky, že možno také neornamentovanými klepněmi čipky plést, kdežto v dědinách, kde původní pletení čipek se ještě provádí, toho vědomí nemají.

Před zahájením působení školy krajkářské v Hodruši hotovily ženičky tamní čipky a mrežky stejné jako v Trpíně a ostatních dědinách výše jmenovaných k vlastnímu kroji. Nyní pracují pro obchodníky.

Než se rozloučíme se stolicí hontskou, v ohledu starožitností tak velezajímavou, vzpomenouti sluší ještě Štefultova u Štávnice.

Štefultov má vedle slovenského obyvatelstva i německé, sestávající ponejvíce z přistěhovalých horníků.

Čipky, jež se v Štefultově pletou, jsou dvojí, a to: 1. ty, jež považujeme za duševní majetek lidu slovenského a jež se hotoví na prostém batohu bez kresby a špendlíků, a 2. známe v nové době v Hodruši čili rudohorské, k jichž hotovení musí míti pracovnice nakreslený vzor, aby prý ho nezapomněly.

Oboje hotoveny jsou k prodeji.

Slovenské ženičky roznášejí své výrobky po okolních dědinách na prodej. Z mrežek a čipek z bavlněné příze, dobře zpracovaných, sešívají čepce, které se zvláštní oblibě těší u ženiček v Prencově. Na jeden čepček vejde se alespoň 90 cm. mrežky a 55 cm. čipky až 7 cm. široké. Celý čepček stojí jen 1 K, kterážto cena není nikterak v poměru k pracnosti a trvanlivosti čepčku.

Mezi vzory v Hontě obvyklými spatřiti lze u pletarek slovenských též vzory „na stolíky“ a „kolieska“ s lístečky, které známy jsou z Nitranska a Mor. Slovácka. Jsou však provedené z nití a nikoli z nádherného materiálu, jako v krajích jmenovaných, čímž ztrácí velice na svém vzhledu.

II.

LIPTOVSKÁ STOLICE.

Upletím si čipky na vidiecky vrštek
Vern sa ja vydám do Maškov na vrštek
Upletím si čipky, čo jedny to dlhšie,
čo viac na mňa vravia, vodi sa mi lepšie.
Národní zpěvanka z Liptova.

Starožitný způsob pletení čipek a mrežek bez podloženého vzoru a bez špendlíků udržel se na naše časy též ve stolici liptovské, ne však v té hojnosti vzorů i pracovníků jako v Hontě. (List XV.—XVI.)

Uvážíme-li, že v dědinkách liptovských, obývaných lidem nejvyšší konservativním, odkládáno a zapomínáno jest umění lidové, divily bychom se tomu, kdybychom neměly před očima obraz novodobého života v různých krajích slovanských. Vlivem kultury cizí mizejí pomalu, ale jistě skrovné již zbytky kultury původní. Lid slovanský zvyká si nevážit odkazů svých předků. Vzorem jest mu intelligence národa, hovní návykům ciziny a měnící oděv svůj dle pokynů vševládne panovnice mody. A modě nehodí se dobře ruční pracně vyšívané anebo paličkované ozdoby. Jí stačí bezcenné tretky, neboť čím dnes se ověšuje s pýchou, to zítra odhazuje s opovržením. A lidstvo, to moudré lidstvo, jež vyniká nad jiné tvory rozumem a svobodnou vůlí, samovolně po otrocku zapřáhlo se k povozu bohyně, jež živena jest nektarem marnivosti a hlouposti.

V posledních 60 letech zapomenuta byla mnohá technika lidová vůbec. Nebylo, kdo by ji ocenil, kdo by lid povzbudil a kdo by mu řekl, že „pěstující vše pěkné a dobré, co jim předkové odkázali a hledíce přechovati vzácné to dědictví potomkům, plní nejlépe čtvrté přikázání boží.“

Liptovu scházal strážný duch bdící nad odkazy předků, scházal mu druhý Kmeť, jenž v Hontě již po 35 roků plní svědomitě své poslání.

Nedivme se tedy, že lid zapomíná, ale spíše divme se tomu, že ještě úplně nezapomněl.

Pokud jsme vypátrali mohly, pracovány byly čipky až do nedávna v Lúčkách, a dosud hotoví je pro vlastní potřebu ženičky v Horní, Dolní a Střední Sliači, v Ludrové, Konské a možno že i jinde.

Zařízení pletiarčky liptovské jest neméně starožitného vzhledu, jako ženiček hontských.

Vankuš¹⁾ (poduška) jest úpravou svou totožný s batohem hontským; nespočívá však v slaměnce, nýbrž v „opáloče“, dřevěném to sítku přiměřeného objemu.

Klepce čili klepčoky (paličky) jsou zhotoveny ze dřeva javorového nebo bukového, pěkně útvárně vyřezávané, ano často i ornamentované, a ježto přecházejí v rodinách s matek na dcery a s těchto opět na jejich dcery, bývají starobou zčernalé, kterážto barvitost není nikterak na ujmu pěknému jich vzhledu. Ztratí-li se průběhem doby některá z klepcí, nebo přijde-li k zkažení, udělá domácí mužský jinou. (Obr. 1., čís. 1, 8, 9, 10 a 2, 3.)

Špendlíky, zadržující práci začatou na vankuši, jsou mosazné.

Čipky jedním směrem pracovány jsou až 120 klepčoky a užíváno jich v naší době nejvíce k čepcům. Zřídka kdy hotoví se k ostatním součástem krojovým, ačkoliv na starých oplečkách a jiných předmětech často se s užšími čipkami a mrežkami téhož rázu setkáváme. Úprava čipek jest tatáž jako v Hontě. Po jedné straně ornamentovaného pruhu, jenž dobře by se hodil za vložku, táhne se vyzoubkovaný okraj, jenž oddělen jest od jmenovaného pruhu užší, samostatnou mrežkou.

Čipky k čepcům pletou se až 14 cm. široké a nejsou rovné, nýbrž mají podobu křivky, pozvolně v kruh se zatáčející. Jmenovaného tvaru docílí pletiarčka tím způsobem, že hlavní část krajky (pruh široký asi 9 cm.) těsně po kraji vankuše umístí a rovně plete, krajík však přehýbá a upevňuje při pletení na postranní část vankuše, kterýmžto přehnutím z válcové plochy na postranní zkrátí se na 50 cm. asi o 10 cm. délka krajíku.

¹⁾ Vánkos = vankoš, maďarský význam pro jakýkoliv polštář nebo podušku.

Čipky k čepci přišité pokrývají přední část temene mrežkou a krajík tvoří nad čelem a kolem skrání jakousi svislou stříšku, zakrýváje část obličeje. Konce čipky splývají až na prsa. Dle P. B. Sochaně nazývají čepce druhu tohoto „kleptákmi“, splývající konce „klepcami“, a čipky výlučně k čepcům hotovené „kefyšmi“.¹⁾

Vzory čipek jsou starodávné, podobné, ba i totožné s hontskými, připomínající svým názvoslovím předměty denního styku Liptovčanek; zabíhají však i k předmětům abstraktním, pletouce ku př. čipku „na čerta s rožkami“ a j. (List XV., čís. 9.)

Pletiarčky pracují z nejhrubších domácích aneb i bavlněných nití. Dílo vypadá hrubé, mocně nadělané. Některé vzory jsou několikerónásobně složenou bavlnou propletané. V pletení shledáváme se nejen s půdami a výplněmi obvyklými v čipkách a mrežkách hontských, ale i novými, složitými, upravenými na základě těchže tradic jako hontské. Zvláštní svéráznost dodávají čipkám liptovským vzory, v nichž středem jest veliká okrouhlá díra. Někdy sestává celý vzor ze samých asi 1/2—1 cm. od sebe vzdálených děr „plátěnkem“ opletených.

Že umění žen liptovských bylo na vyšším stupni, než jest tomu dnešního dne, dokazují mnohé krajky čipek, jež přecházejí technikou svojí ve způsob práce páskové a vykazují umělé spojování. (List XV., čís. 6a, 7a, 8a, 9a, list XVI., čís. 1a, 2a.)

Vedle toho připomenouti sluší dvou čepců z Liptova (majetek „Živeny“ v Turč. sv. Martině), vystavené o Národopisné výstavě československé v Praze r. 1895 v odděl. krajkářském, na nichž jeví se krajky páskové, ovšem hrubé, z červených a bílých vláken pracované, připomínající vzory svými na motivy páskových krajek lanžhotských, s hojnými výplněmi „na krivú pannu“.

Na starých výšivkách, jež zbožné ženičky neuváživše jich již, darovaly katolickému chrámu ve Střední Sliači, našly jsme v různých variacích z domácího silného materialu provedené vzory „na krajíce“, „tulipánky“, kterýmž jsme se již v zapadlých dědinkách hontských obdivovaly.

Mistrovským kusem, jež podařilo se nám odříti při kněžské albě v sakristii řečeného kostela, jest čipka pásková, starobou již vetchá, ale vynikající spanilým květinovým, široce rozvětveným ornamentem. Do služby církve dostala se jako vroubení z ubrusu, který byl kostelu věnován. (List LIII., č. 1.) Později použito jí bylo k vroubení alby.

V místě, kde čipka po šířce byla sešita, našly jsme důmyslně řešený roh, připomínající na původní určení čipky.

O skutečném původu čipky rukou pletiarčky liptovské svědčí svérázně její provedení technické. Jsou především jmenované okrouhlé díry, povstale protínáním se dvou vlnic navzájem, jež tvoří přechod v pásce plátěné, opět v pásku plátěnou přejdou. Jmenované díry jsou skutečnou zvláštností Liptova, jak se o tom zmiňuje již v r. 1887 též P. B. Sochaň.²⁾

Kromě této techniky jest ještě i jiná, kterou jsme výhradně v čipkách liptovských spatřily. Jest to ornament na Moravě i na Slovensku dobře známý, „na krivú pannu“, ale v původním primitivním provedení, jež seznały jsme na oněch dvou čepcích o výstavě Národopisné v Praze z majetku Živeny. Rovná plátěná páska přecházela tam v jmenovaný ornament celou svou šířkou, čímž povstaly zákrutky dosti nemotorné. Překládaný pásek po straně (mřížka) pracován nebyl, jako se to jeví na novějších čipkách a krajkách slovenských, moravských a českých.

Tato technika zastoupena jest rovněž tak primitivně ve výběžcích čipek.

Jmenované dva doklady jsou tak mocné, že nepřipouštějí žádné pochybnosti.

Kdyby čipka výše jmenovaná byla pracována dámou vzdělanou, nebyly by v ní tak přesně vystiženy všechny změny a nepravidelnosti, jen slovanským krajkám vlastní, a kromě toho uvedené speciální způsoby liptovského pletení, jichž provedení závisí jen na přesné znalosti tradic k starodávnému pletení čipek se poutajících. Jediné to, co by snad k pozastavení vedlo jest, že krajka pracována byla s rohem, neboť známo, že krajky našeho lidu u výšivek jsou vždy rovné kusy pletiva bez všelikého vybočení

¹⁾ Národné Noviny 1887 č. 97 „Výstavka sloven. výšivek“.

²⁾ Národné Noviny 1887 č. 97 „Výstavka sloven. výšivek“.

z pravidla. To však nemůže být důvodem pro tvrzení, že by pletárka roh upracovat nedovedla. Kdo dovedl celou čipku tak pěkně zhotoviti, tomu nezpůsobilo obtíží ani děláni rohu. To potvrdí každý, kdož se vyzná v paličkování krajek páskových. A co se kresby týče?

O Národopisné výstavě kreslila a malovala Anna Kubalová z Krakova s velkou lehkostí a takřka bez rozmyslu ornamenty rázu slovenského. A dle vyprávění Jana Fainora, advokáta ze Senice, hotovily a snad dosud někde hotoví pletárky v stolici nitranské a přešpurské překrásné čipky, ke kterýmž si kresby samy připravovaly a jež prodávaly až za 20 zl. metr.

Zvyk, upracovat si čipky pro vlastní potřebu, jest tak vžit v ženičky liptovské, že za hanbu považují, kdyby si je měla u jiné objednat nebo dokonce koupiti. Jen v případě nejvyšší nouze, je-li žena v domácnosti velmi zaměstnána aneb nemožna, požádá některou ze svých přítelkyň, ke které má největší důvěru, aby jí čipku udělala, ovšem pod zárukou mlčenlivosti. Za zhotovenou čipku odmění se jí obyčejně potraviny, nikdy penězi.

Ve zmíněné Střední Sliachi dědí se dosud umění pletiarek z pokolení na pokolení, a není ženy a dívky, která by nedovedla čipky plést. Pracují ponejvíce v zimě; v létě jen, když není co dělat.

Za deštivého počasí v létě vytáhnou dívky již 12leté vankuše a pletou za dozoru matek, které jim chyby v práci opravují. V zimě scházejí se nejen na „přástky“, ale i na „pletárky“. Zajímavé jest, že nescházejí se dohromady pletárky různého stavu a stáří, nýbrž ženy zvlášť, dívky zvlášť a malá děvčata také zvlášť. Všecky, jež účastňují se „pletárek“, složí se na celou zimu na světlo. Každá z nich dá asi 20 haléřů. Na pletárkách pletou čipky jen nejmladší a středního věku (asi 30 roků staré). Starší ženy raději předou, proto že nemusí na to mysliti.

Velezajímavá jest tradice, jež udržovala se v této dědině a jež se poutá těsně k umění pletení čipek, svědčící o něžném smyslu, jež dávné předkyně chovaly pro ušlechtilou tuto práci.

Zbožný tamní lid světlí dosud svatvečer přede dnem svátečním, a právě zde vychází na jevo ocenění, jež pro pletení chová, považuje je za práci vzácnou a nad jiné povznesenou. Ve chvíli, kdy končí se den a počíná svatvečer, nechávají ženy i dívky přádlu, „aby nezapředly Panně Marii vlásy“. Které však ještě pracovatí chtějí, chápou se vankuše se začatou čipkou, neboť chovají vědomí, že pletením čipek nebude Matka Boží uražena.

Mimoděk tanou nám na myslí doby pohanské, kdy předkové naši domnívali se, některými zaměstnáními poctivati různá božstva. Zdaž nezdá se býti tradice liptovská přenesena v kult Marianský z doby pohanské?

Důvodu, jenž by mínění toto potíral, nemáme.

III.

ZVOLEŇSKÁ STOLICE.

Takuo sa mi dievča páči,
čo má zúbky¹⁾ na zubáci,
a oplecko vyšívané,
to je dievča malované.
Národní zpěvanka ze Selce (Zvoleň)

S Liptovem hraničí těsně Zvoleňsko, jež dávno již změnilo původní způsob pletení lidového v jiný, poměrům obchodním odpovídající. Zvoleňské čipky přicházejí do obchodu pod jménem „starohorské“, přibírajíce pojmenování od místa, kde jest nejvíce obchodů s čipkami. Výroba řádná převládá v části Zvoleňska od Báňské Bystřice přes Staré Hory, směrem k severu, kde zaměstnávají se čipkářství osoby ojedinelé. Čipky ze starých výšivek liší se podstatně od čipek a mrežek nových, nejen důkladným zpracováním technickým, připomínajícím staré čipky hontské a liptovské, ale i krásným ornamentováním rázu slovenského. (List XXII. až XXVII.)

Zvláštní zmínky zasluhují čipky podkonické s půvabnými vzory páskovými, v nichž převládá „zákrufák“ (spirála), jablíčka, různě

¹⁾ Čipky jmenují se na Zvoleňsku „zúbky“ neb „čipky“.

stylisované zvonky a j. (List XLVI., čís. 1.) Nové čipky páskové, hotovené hlavně v Starých Horách a ve Španie Dolině, vymykají se úplně z podoby čipek slovenských, nesouce obvyklý ráz krajek, hotovených pod vlivem státních škol rakousko-uherských.

Lze tedy říci, že v naší době viděti jest na Zvoleňsku tři druhy čipek co do technického zpracování i do vzhledu.

V prvých jeví se ještě starodávné důkladné zpracování, v druhých, pracovaných výhradně pro obchod, jeví se ještě stopy zašlých dob v technice, avšak s použitím slovenského ornamentu; třetí pak jsou cizí jak ve způsobu práce, tak ve vzorech.

Do popisu našeho zařaditi možno jen první a druhé.¹⁾

Ve Starých Horách viděly jsme ještě pracovatí starušku u vankuše v sítku spočívajícího, který byl dle úpravy jako liptovský. Na něm začaté byly čipky velkozubé, jen po stranách přibodané několika málo špendlíky, pak jako v Hontě a Liptově, ale již ne tak zpracované, nýbrž řídké a málo úhledné. Leč vzhled práce připomínal přece jen živě ráz starých krajek slovenských.

Ve Španie Dolině setkaly jsme se však již s úpravou jinou, novější. Vedle vankuše naplněného „slamou“ a „skalou“ spočívajícího v sítku²⁾ a vedle klepní³⁾ bez obálek hrubě kapesním nožem zhotovených, bez ornamentování⁴⁾ (obr. 1., čís. 11 a 12) používá pletárka množství „ihliček“⁵⁾ buďto mosazných nebo se sklenými hlavičkami různé síly a tak zvaného „pryvíku“ (podvíněk sestávající ze žluté lepenky, polepený rumělkovým papírem), na němž má vypíchanou síť čtverečkovanou. Jednotlivá křížení nití v půdách řídkých upevňují špendlíky do dírek sítě.

Na původní způsob pletení čipek připomíná okolnost, že všecky vzory provádí pletárka buď z hlavy nebo dle předloženého vzorku na jediném pryvíku bez kresby, a za druhé zvláštní libůstka pletiarek, kterou, jsouce vedeny, používají „ihliček“ jen kde nelze se tomu vyhnouti; dírky pak obyčejně pracují bez použití špendlíků, dbajíc jen, aby křížení nití přišlo vždy nad patřičnou díрку.⁶⁾

Tímto návykem pletiarek trpí velice vzhled mrežek a čipek, které mají ještě i tu vadu, že nití nebývají vždy správně vybírány k poměru vzdálenosti dírek v síti „pryvíku“ vypíchaných.

Co vlastně mrežky a čipky tyto činí hezkými, jest pěkný ornament, který i v řídkém pletivu svérázností svou přichází k platnosti.

Prováděny jsou z nití bílých, nebílených, červených i šafránem barvených a proplétány hojně bílou bavlnou a bledší žlutou. Též bývají v bílých čipkách celé tvary buď červené, modré neb žluté.

Čipek hotoví se mnohem méně než mrežek, které užívají Slovenky zvoleniské hojně jako vloček do čepců (kápek). Čipky jsou buďto s okrajem rovným, ukončeným drobkými zoubčky, neb tvoří končité zuby. První úzká čipečka, kterou učí matka útlou dceru svou pracovatí, jmenuje se hrachovinka a pletena jest asi 12 klepněmi.

Cena čipek i mrežek jest velice skrovná. Na ukázkou podáváme ceny jednotlivých vzorů, jak nám je čipkaři a čipkařky ve Španie Dolině do péra říkali, zároveň s názvoslovím.

List XXII.	1. očka a hady, 1 rýf = 70 cm	4 kr.
	2. hady a očka, 1 rýf	22 »
	3. hady s chvojkou, 1 rýf	22 »
	4. kvítky, 1 rýf	22 »
List XXIII.	1. balažovské, 1 rýf	12 »
	2. zuby stříborným vrškom, 1 rýf	22 »
	3. stříborný prostriedok, 1 rýf	24 »
	4. s dvouma očky dudiny, 1 rýf	30 »
	5. chvojke, 1 rýf	22 »
	6. opilý vršok, 1 rýf	22 »
	7. stříborný vršok, 1 rýf	22 »

¹⁾ O třetích, pod vlivem starých škol pracovaných, stala se zde zmínka jen k vůli úplnosti, aby se předešlo všem možným výtkám.

²⁾ Sítko jako v Liptově.

³⁾ Obyčejně vyslovují zkomolené „kneple“.

⁴⁾ Jako v Hodruši v stolici Hontské.

⁵⁾ Špendlíky.

⁶⁾ Totéž shledaly jsme při práci krajek v Sedlici u Blatné v Čechách.

- List XXV. 1. z balážova, 1 rýf 20 kr.
 2. kolieska v botke, 1 rýf 30 »
 3. na hnuty botke, 1 rýf 30 »
 4. strige a krídla, 1 rýf 22 »
- List XXIV. 1. rozmarinky, 1 rýf 22 »
 2. záby, 1 rýf. 30 »
 3. dukatike, 1 rýf 22 »
 4. svätosti, 1 rýf 25 »
- List XXVI. 1. srdéčka, 1 výf 30 »
 2. pávy, 1 rýf 30 »
 3. holubice, 1 rýf 24 »
 4. svätosti, 1 rýf 30 »
- List XL. 1. svätosti, 1 rýf 20 »
 2. na konie, 1 rýf 24 »
 3. malí jastraby, 1 rýf 24 »
 4. jablka a ptáčky, 1 rýf 30 »

Svědectví o rozsáhlém obchodě s čipkami, jež vedli a vedou zvolenští čipkaři, vydává B. Němcová, jež, jak známo, delší dobu na Slovensku strávila a život tamního, zvláště zvolenšského lidu, sledovala.¹⁾

Také tak zvaní „šafraníci“ vedle jiného zboží roznášeli čipky široko daleko do cizích zemí, a když obchod se zbožím, od něhož měli pojmenování, pomínil, přilnuli tím více k obchodu čipkařskému.

Kromě čipkařů kupčících výhradně s cizinou jsou i jiní, hlavně pohlaví ženského, jež čipky po Slovensku roznášejí a zejména v oněch krajinách, kde pletení čipek již vymizelo, zboží své odbývají.

Pletením čipek na prodej obírají se hlavně ženy havířů, ale i jiné chudé ženy.

I na Zvoleňsku patřilo pletení čipek vedle obstarávání hospodářství, vaření, šití a vyšívání, k pracím domácím, jež bez vlivu cizího z matek na dcery přecházely.²⁾

Zajímavý pohled do začátku stol. XIX. poskytuje výpis z farní knihy Černoštronecké, jež v plném znění doleji podáváme, a jež, pojednávaje o způsobu obchodním na Zvoleňsku, dává nám zároveň na srozuměnou, jakého asi druhu čipky prodávaly tehdy pletičky z Banie zvané Špania Dolina.³⁾

Vedle jiných čipek mluví se zde o „krajících“ na pět palců širokých. Název „krajíce“ jest obvyklý na Slovensku pro jednotlivé výběžky širších páskových krajků, v nichž vidí lid tamní tvar krajice chleba.

Někdy jest pojmenování dosti trefné, někde však zdá se nám krajíc vycházeti z podoby.

¹⁾ „Chyše pod horami“ od B. Němcové.

²⁾ „Obrazy ze života slovenského“; domácí život od též.

³⁾ Odpis ze zápisní knihy „Historia domus parochie Nigrohronensis“ z roku 1818. (Fara černoštronská, nyní balogská, v stolici zvolenšské.)

Dialogus III.

- Anča: Suza! počkaj, že ma — puojdeme vedno.
 Suza: Chitro — jaj! vedže sa vlečeš ako slimák z Droždiami.
 Anča: Jaj! Veď já tak nevládam ako ti; veď nie slepá aku tijařch nesjem
 Suza: A čuože telkuo brema tijařeriš?
 Anča: Nuž kurčata nesjem do Brezna predať, aj kuru staru, aj husara
 A tiže počno jideš?
 Suza: Jidēm matři zubke kupiť na kapku stakima ghlima zaušnicjama;
 aj sebe na šatu.
 Anča. La! len dreleg prišla do nás pleřarka z Banije; „či (vraj) kupitě
 zubke“? A mi sme povedali: nekupime, nemame Turake. — „Veď
 ja (vraj) aj za habi dam.“
 La, Suza! mohla si si vibrať, akie bi ti len bola vřaka. A abi
 sukou bola veru mala peknie.
 Suza: Ej! bodajže fa! bodaj! keď hu parom nepřiněsla do nás! Ach niřto
 preto preci bi len pre šatu bola musela jiť.
 Anča: A čak si na tu naberieš, ako Mara Koncořovie za včerom na sobáři
 mala?
 Suza: A či bola ruča? ani som sa nepřizrela dobre.
 Anča: Ej nach som sukou rúča! Ach tak krosně bola prořtriedku driekom
 řakovima květinama prořpletana; aj krajce (čipky) takie na pät pal-
 com řirokie!
 Suza: A mně sa najkrajřie páči stakima tačatij povitlačena, takima piřtijokij,
 ako na Gričpoli, či vjeř, ako Dora Makuřovic mala, keď sa dávala

Dle udání šíře pěti palců soudíme, že myšleny zde byly jedny z oněch spanilých čipek páskových, jež spatřujeme již jen na starých výšivkách a jichž půvabný ornament rostlinný připomíná motivky národního vyšívání.

Užívání čipek vztahovalo se i zde ke kroji lidovému, který jmenovitě při některých příležitostech byl jimi hojně vyzdoben.¹⁾

Srovnáme-li doby zašlé s nynějšími, kdy vidíme, jak v některých místech Zvoleňska kroj mizí a zaměňován jest za ledabylý oděv, jenž ani lepostí, ani užitkem a vytrvalostí nemůže se rovnati dřívějšímu, jímá člověka bezděčný stesk.

Dřívější ženy, pamatující i na poslední lůžko své, uschovávaly nejlepší výšivky, krásnými čipkami zdobené, aby jednou obaleny byly jimi v rakvi; ale nynější již nemají té lásky ku věcem, jež jsou a byly duševním vlastnictvím, naopak zájem jejich kloní se k předmětům cizím.

Když navštívily jsme v r. 1895 Španiu Dolinu, tázaly jsme se po nejlepší pletičce čipek. Průvodkyně naše uvedla nás k dívce, kteráž nedávno vychodila stát. školu krajkářskou v Báni. Tatáž se sebevědomím ukazovala nám vzorky, jimž ve škole se naučila v očekávání, že uznání naší strany jí nemine. Ale my při pohledu na vzorky moderní nejevily jsme žádného vzrušení, nýbrž spíše smutek, neboť jsme poznaly z chování a slov dívky, že domácí způsob práce i vzory národní nemají v očích jejich ceny. Netajily jsme se se svými náhledy a přály jsme býti uvedeny jinam, kde práce lidová ušetřena byla dosud vlivem školským. A tak chodily jsme od chyšky k chyšce, od jedné pletičky a čipkarky (prodavačky čipek) k druhé a pohlížejíce na výrobky lidové, ač již úpadek prozrazující, těšily jsme se zbylým stopám, připomínajícím nám svéráznost čipek slovenských.

A dobří ti lidé, vidouce s jakým zájmem všímáme si každé podrobnosti k čipkám a čipkarství se vířící, neváhali zasvětit nás v tradici lidovou nevšední zajímavosti.

Není snad jediného obydlí pletičky v Báni, kde by mezi obrazy na stěně scházel obraz sv. Anny, neboť sv. Annu ctí jakožto patronku pletiček.

A právě proto, že zvolily sv. Annu, bábu Ježíšovu, za patronku svoji, věří pevně, že nezajde nikdy pletení čipek v Báni, neboť i sv. Anna vyznala se v pletení čipek, a prvé, které upletla, byly pro sv. Jana Křtitele ke kořilce.

Mezi starými lidmi panuje nezvratné přesvědčení, že pletení paličkami jest prastará práce, od nepaměti známá Slovanům.

IV.

NITRANSKÁ STOLICE.

Nádherou a skvostností čipek pletených z drahého materiálu jakož i hojnou rozmanitostí vzorů páskových vyniká Nitranisko nad popsané již obvody čipkarské. (List XVII.—XX.)

Kopřivové neboli žihlavové nitě, šušel, také jinak šerželín (tuhé hedvábí), měkké hedvábí různých barev, „cicor“, stříbro i zlato spojené technickou úpravou v ladnou čipku neb mrežku, tvoří pěkný a harmonický celek s vyšíváním, k němuž jest připojeno. Byly ženičky nitranské mistryněmi nejen v sestavování různého materiálu a rozmanitých barev v seskupení oku lahodícím, ale u nich bylo vyvinuto i vědomí, k jakému materiálu která technika se nejlépe hodí. Znalost ta nejví se nahodile, nýbrž má v sobě jakousi určitost, i nelze jinak souditi, než že i zde rozhodovala základní pravidla tradic, jež nepřipouštěla odchylku, a jež vznikla ze zkušeností nabytých.

K vyšívání na šatkách druží se čipky stejných barev, působíce na znalce dojmem, jež činiti může jen krása na zákonech uměleckého souladu založená.

U koutnic převládají čipky buďto bílé nebo z materiálu, z něhož plátno koutnice utkáno bylo; zde se jeví spíše snaha za užiteč-

¹⁾ V Timkově „Slovenské svatbě“ (vyšlo v B. Bystřici 1868), v popisu obleku, jaký má nevěsta míti, zasluhuje zde zmínky rubáš, jenž má býti „z bílého plátna, někdy bohatě čipkami vrubovaný“.

ným, neboť čipky, z materiálu skvostnějšího, trpěly by praním velice. Jinak bylo se šatkami, které zřídka kdy praly.

Vedle pletiarek, pletoucích čipky jen pro domácí potřebu, byly a jsou dosud na Nitransku čipkarky, pletoucí pro výdělek.¹⁾

Ale i v Nitransku pokleslo již umění pletiarek. Mnohý způsob práce vymizel z paměti ženiček, a jen zbytky některých technik na čipkách a mrežkách, dosud aneb do nedávna pracovaných, dokazují, že i ty skvostné exempláře páskové, vyzdobené známým nám svérázným květinovým ornamentem, sdělány byly na základě týchž tradic rukama slovenských žen, o jejichž dovednosti pamětníci dosud svědectví vydávají.

Čipky tyto hotoveny byly v osadách po pravé straně Váhu, v té části Nitranska, kteráž přiléhá k Moravě. Od moravského Hodonína přes nitranskou stol. až k Trnavě (prešpurská stol.), širokým pruhem dědin a osad slovenských, kvetlo krásné a vzácné umění pletiarek, pracujících nejen pro vlastní potřebu, ale i pro obchod. Čipky široké, v ceně až 20 zl. za rýf, ke kterým ženičky vzory, samy si kreslily, hotoveny a roznašeny byly široko daleko, těšice se dobrému odbytu. Však až dosud v Horniakách slovenských, kolem Mijavy, Čáčova, Potvorice, Senice, Brezové, Hlbokého a jinde pletou široké čipky páskové ke koutnicím z hrubých, konopných i lněných nití, jimž k lepému zevnějšku schází jen lepší materiál a zpracování.²⁾

V mnohých dědinách nitranských vymizelo již pletení čipek nadobro, a když se blížilo úplnému zaniknutí, uchopily se ho ruce obchodnické, a židovky, aby z něho na sklonku vytěžily ještě, co vytěžit se dalo, hotovily jen čipky, jež byly hledané a drazé placené.³⁾

Před 30 lety zemřela v Lubini poslední čipkarka (židovka), kteráž naučivši se pletení čipek od sedláček, obchodovala jimi. Od té doby nehotovil tam již nikdo čipky, a ženičky přestávaly nositi ručně pletené výrobky.

V Horních Bzencách, as tři čtvrti hodiny od Lubině vzdálených, v letech 1860—80 robila čipky ke koncům šatek rovněž židovka, která se pletení čipek pro výdělek od ženiček naučila.

Poslední čipkarka ve Bzencách jmenovala se Kateřina Fritzová roz. Šuranová a pocházela ze Starej Turej, v jejíž okolí před 50 lety nosily „škrobky“ s pletenými čipkami.

Před více než 100 lety hotovila v Lubini nějaká Sabršová, pocházející ze známého rodu bratří Štúrů, k šatkám čipky zihlavové, s květinovými motivy, jedním směrem pracované (list XX., č. 1.), jichž zpracování, ač v mnohem větších rozměrech provedeno, připomíná na technické provedení květinových krajek českých, vroubících holubinky, zlaté a stříbrné čepece.

V okolí Piešťan v Očkově a Šipkovém dosud pletou čipky dívky sotva škole odrostlé. Rovněž ve Vrbové a Krakovanech pletou ženičky nejen k vlastnímu kroji, ale mnohé z nich pouze pro výdělek.

Zařízení pletiariky nitranské sestává z podušky menších rozměrů, naplněné zemí a skalou nebo prosívaným pískem; nazývají ji „baba“. „Baba“ spočívá v slaměném košíčku; paličkám zde říkají „babátka“; krajka udržuje se mosaznými ihličkami.

Zvláštností Nitranska jest pruh temného, hladkého papíru, jenž ovinut jsa kolem baby, slouží za měřítko šířky čipky, jež má býti pracována. Pletiarika totiž, pracující bez kresby vzoru a bez připichování jednotlivých hodů špendlíky, tak jako při starožitném pletení v Hontě a Liptově, potřebuje nějaké opory při práci, neboť způsob práce její postrádá onoho mocného stahování, jež dodává zvláštní charakteristiky čipkám a mrežkám hontským a liptovským. Pracování toho druhu čipek v Nitransku jest řídké, a proto důmyslné jest použití pruhu, po jehož stranách upevňovány jsou čipky, a mrežky špendlíky, zabodnutými šikmo pod pruh. Tak hotoví všecky čipky, ať jsou jedním neb více směry pracovány.

¹⁾ Pletiariky pletou čipky pro sebe a domácí potřebu; čipkarky výhradně na prodej.

²⁾ V odd. kraj. Národ. Výst. v Praze 1895 vystaveny byly nové páskové čipky (vzory) jisté čipkarky z Hlbokého (majetek Živeny). Též 24 vzorů Bety Kuničkové z Potvoric, z nichž 4 byly páskové.

³⁾ Již před mnoha lety objížděli různí agenti Slovensko, kdež v dědinách nechávali vybubnovat provolání, kdo by měl výšivky neb čipky anebo jiné starožitnosti, že všechno skoupí. Hromady vzácných věcí bylo cizákům tehdy přineseno, kteří si vybrali nejkrásnější předměty, jež za velice levný peníz skoupili, aby je však draho v zemích cizích prodávali.

Ornament čipek a mrežek sestává z drobných motivů, v nichž poznáváme staré známé z Hontu, jakož i jiných, jež však nejsou než variací motivů původních. Kolieska, krokvičky, srdéčka, jablíčka, ocielky, plošičky, zvoníky v přemnohých variacích vybavují před duševním zrakem opět zašlou dobu slávy původního ornamentu slovanského. Čipky a mrežky tyto hotoveny byly jak ze starých šatek, zástěr a obojků nitranských zjevno, hlavně z kopřivových nití, které ženičky do Moravy nakupovati chodily, a proplétány bílou bavlnou. Později používáno tuhého tenkého hedvábí (šušele) a k proplétání silných nití hedvábných, měkkých, ale i bavlněných.

V materiálu konopném a lněném proplétaly bavlnou; z hrubých i tenkých nití hotoveny byly jen mrežky a čipky ke koutnicím a také někdy k zástěrám.

Starší výrobky nesou ještě stopy mocnějšího nadělení; novější a současné jsou značně řidší.

Co do sestavení barev jsou nejobyčejnější nahnědlá s bílou, bílá nebo smetanová s černou, žlutá (šafránová) s bílou, dvě šafránové různých odstínů, bílá se „světlou“ bledě modrou, žlut konopných nití s bílou a j. Při obojkách naléztí lze však v čipkách složení harmonicky zvláště působivé z několika barev, jako nahnědlá nebo smetanová se žlutou temnější, se zelenou, resedovou, malinovou a červení a j.

Čipky a mrežky v našich dnech pletené jsou jen chudičkými sestrami nádherných krajek u starých výšivek, neboť zhotovené ze špatného materiálu postrádají leposti starým čipkám vlastní. Ženičky pletou je z tuhých bílých a barevných nití na kartkách navinutých, jež ve sklepích (v obchodech) kupují.

Čipky páskové, pokud vzor není složitý, hotoví pletiariky rovněž bez kresby. Podoba vzoru, jaký právě provéstí chce, závisí na bedlivém počítání stejně vzdálených upevnění špendlíky po stranách, jakož i na dobrém rozdělování jednotlivých částí vzoru, který pletiarika vypracovává hodlá. (List XXXVIII., XXXIX., čís. 1, 2, 3, 4, 5 a j.)

Smysl pro souměrnost jest u Slovenek velice vyvinut, a spíše prohrěší se proti technice než proti utvárnosti. Ovšem nyní, kdy moderní vlivy zasahují již i mezi Slováky, poklesává nejen starý, vrozený smysl pro lepost a úpravnost, ale i tradicionálně udržovaná dokonalost technická. Želetí jest toho tím více, že v celém světě není snad již jiného národa, u něhož by smysl pro umění a krásno s ním spojené byl tak mocně vyvinut, jako tomu bylo a jest u našich bratří a sester slovenských, a jenž značí se i ve výkonech podřízených, jichž by moderně vzdělaný člověk si ani nepovšiml.

Dnem dřevěného džbánu, jímž vytéká voda, svlažující při úklidu podlahu chrámovou a utlučenou půdu, nahrazující slovenským chýškám naši dřevěnou podlahu, vytvořuje Slovenka páskový ornament, jehož jednotlivé motivy, na papír přenesené, používány býti mohou — bez všelikých příprav dalších — jako vzory krajkové.

Jsou to známé spanilé motivy a variace motivů se „správ“, to jest čipek pestrých od šatek a j., podávající nám na tomto místě nezvratný důkaz o původnosti ornamentu lidového, neboť často v naší době se stává, že ony kroupené ozdoby tvoří Slovenka, jež staré čipky týchž vzorů by upléstí již nedovedla.

Úžas vzbuzuje, že Slovenka jinak kropiti podlahu neb zemi neumí, než vytvořováním ornamentů, jichž věčná škoda, neboť uschnou a zmizí bez použití. Vrhá to pěkné světlo na národní, vlivy nepokaženou povahu slovenskou, která, nevědouc ničeho o moderní bezmyšlenkovitosti, stává se podkladem při každém, sebe nepatrnějším konání, krásné a obdivuhodné tvořivosti.¹⁾

Krajky páskové, jejichž ornament jeví se zvláště význačně ve tvarech kroupených, shledaly jsme u starých šatek, „škrobek“, v Lubini, v Hor. Bzencách a okolí, v novém pak, ne již ladném provedení a ze prostého materiálu v Hlbokém a okolí, o kterýchžto posledních se zmínka již stala.

Ze starých jsou dvoje, buďto v barvách vyšívání „správu“ zdobícího nebo jen z kopřivových nití neb šušele. První sestávají hlavně z pásek plátěných, šušelových, jichž středem vine se silné, pestré hed-

¹⁾ Národné Nov. 1890 č. 142. přináší článek „Slovenské výšivky a čipky“ od A. K., v němž se poukazuje na ozdobné polévání chrámové podlahy v Hontě dívkami 12—14letými, které vyniká velikou souměrností a napodobuje ornament nejen výšivkový, ale i čipky.

vábí, nebo pozůstávají po celé šířce z měkkého hedvábí, jehož středem táhne se přechod technický buď z plošiček neb reťázek anebo drobounké vlnice, aneb svérázný pletenec oboustranný, jež shledaly jsme pouze v satrých čípkách slovenských, moravských a ruských.

Technický způsob jmenovaného pletence zasluhuje zvláštního povšimnutí.

Jest to tentýž způsob práce, jenž známý nám jest ze starožitného, svérázného pletení rukavic valašských na Moravě. Pletenec spočívá na obou stranách plátěné pásky a sestává ze 4 vláken; outkové nití, probíhající nitmi osnovy, s pletencovými vlákny se neproplétají, pouze se jimi prostrkují.

Někde viděti jest jen poloviční, oboustranný pletenec ze 2 nití, kterýžto činí rovněž pěkný dojem. A opět jinde spatřujeme pletenec nedokonalý, sestávající ze dvou polovičních pletenců k jedné straně překládaných. Technika pletencová má tak zvláštní vzhled, že považována bývá často za vyšivací způsob.

Druhé čipky mají zvláštní půvab ve svém zbarvení jasněji nebo temněji smetanovém. Hlavní motivy, z nichž jednotlivé „krajice“ sestávají, jsou totožny s motivy v čípkách předešlých, ale plátěná páska přechází často ve vzorkovanou. V drobounkých motivkách poznáváme opět staré známé ze starožitných čipek hontských, liptovských a slovenských vůbec.

Páskové čipky nitranské, staré i novější sestávají nejčastěji z jediné pásky, jež vlněním vytváří ornament; vyskytne-li se páska druhá, jest úkol její vždy podřízený. Připojena bývá k čipce rovně na hořejším kraji, kdež v zpracování plátěném i vzorkovaném přispívá k určitéjšímu a vzhlednějšímu upravení kraje. Jinde doplňuje ozdobně dolní okraje čipky různými způsoby, přecházejíc v drobounkou čipečku buďto rovně, neb kolem krajíců obcházejíc.

Tím způsobem upraveny jsou i mrežky, jenže při těch takořka zpravidla ukončením po obou stranách jsou pásky pomocné. Staré pletárky, nechtíce při práci míti zavěšena babátka (paličky) na dvou páskách současně, pomáhaly si tím způsobem, že nejdřív upravovaly hlavní ornamentální část čipky v délce dvou neb tří krajíců, jež hodila se právě k jednomu konci šatky, pak zahruly pásku k hořejšímu okraji čipky, a když k němu dodělaly, opět zahruly a pletly hořejší pásku ukončovací, načež druhou stranu čipky po šířce rovněž tak upravily jako prvou. Chtějíc ukončiti, ustříhly babátka a ovinuly všecky nití pásky kol prstů, utvořily provléknutím vláken smyčkou veliký suk (uzel), jež do nejbližšího otvoru čipky zastrčily, aby nebyl na první pohled nápadným.

Od 30 let těší se oblibě ženiček v okolí Piešťan nový druh čipek, před tím na Slovensku nepěstovaných. Základ k nim poskytl velkozubé vládkové krajky z Vamberska v Čechách. (List XX., č. 4—9.)

Česka, od Vamberska na Nitransko přestěhovalá, chtějíc využívat svého umění, přizpůsobila je vkusu a požadavkům slovenským a tak povstal nový druh spanilých čipek a mrežek, jež používány jsou ženičkami hlavně k ozdobným vyšiváním čepcům a rukávcům. Nyní hotoví v okolí Piešťan čipky ty několik čípkarek slovenských, jež se jim od zmíněné Češky přiučily, a několik Češek v posledních letech na Nitransko přistěhovalých. Pletou je na „papírku“ (podvinku), kosočtvercově vypíchaném, a místo vláčky (škrobená bavlna), z níž hotoveny jsou krajky vamberské, používají tenkého šušele. Silnou nit, krajkou probíhající, zastupují barevná, nejčastěji žlutá vlákna, z nichž provedeny jsou i různé drobné motivky, mezi nimiž „plošičky“. Stříbrných a zlatých nití bývá hojně používáno. Celek čipek těchto, jež Slovenky jmenují „české“, jest velice něžný a půvabný, a dobře se hodí k vyšívání z okolí Piešťan.

Srovnáme-li všecky technické způsoby čipek a mrežek nitranských, jak starých, tak nových, vidíme před sebou bohatství vkusu i umělecké dovednosti. Ale, jak již podotknuto, i zde působí zhoubný vliv mody na úkor pravého umění. Nežádka spatřiti lze spanilou výšivku, vroubenou krajkou strojní, hrubý to poklesek proti souzvuku krásna, jehož znalostí bývalé Slovenky nitranské tak vynikaly.

Časy se mění a lidé s nimi.

S vroucím zájmem vzpomínáme steskupných slov staříčké Slovenky v Krakovanech, jež pronesla k nám, zavítavším na své pouti po Slovensku i do jejího obydlí:

„Ach, bývalo to u nás vše jiné, vše lepší. Všecko jsme si samy urobily, za nic krejcaru nevydaly. Ale ti mladí mají nyní svůj rozum a nechťi nás staré poslouchat. Ale není to dobře!“

Souhlasíme s ní!

V.

TRENČÍNSKÁ A PREŠPURSKÁ STOLICE.

Podotknuto bylo již, že národní umění ženských rukou v mnohých krajích Slovenska kleslo dávno v zapomenutí. Pozorovati jest to hlavně tam, kde přistěhovalci žijí u větším počtu než v krajích jiných.

Dokladem jsou nám zde Šariš, Spiš a Dolniaky uherské, kde na lidových součástkách krojových, pokud se ještě udržely, neshledáme se nikde s čípkou pletenou na základě tradic lidových.¹⁾ Některé kraje alespoň starými výšivkami, jež nepostrádají čipek, dokazují, že před lety známo bylo i u nich původní lidové umění.

Tak turčanská stol., jež přemnoho na svém národním životě ztratila vlivy přinášenými rodáky z ciziny, za obchodem jdoucími, nezanechala nám ničeho.

Ale již Trenčínsko dochovalo nám v dědictví po pramatkách spanilé čipky páskové z kopřivových nití, z měkkého hedvábí, zlata a stříbra i ze šušele při svých „škrobkách“ z Bošácké doliny. Tytéž jsou jedněch motivů a téže úpravy s těmi, jež popsány jsou jako čipky na „správách“ lubinských a bzeneckých. Což divu, vždyť oba kraje sousedí tak těsně spolu, a Bošácká dolina, která jest v každém ohledu jakousi pokladnicí starožitností slovenských, leží na samých hranicích Nitranska.

Jak krásné a umělecké vyšívání nám poskytuje Žilina svými koutními plachtami, jichž vyšivací technika známa jest pod jménem „žilinské šitie“. A což máme říci o čípkách žilinských, kteréž jsou k těmto výšivkám připojeny!

Jmenované čipky jsou široké a krásné, jednak rázu páskových čipek slovenských, s ornamentem rostlinným, jednak z drobných motivů, obklopených kol kolem výplněmi na „krivu pannu“ se skládajícími. (List LVI., LVII.)

A toto vše, jak vyšívání, tak pletení, podle vypravování pamětníků hotoveno bylo v Žilině.

Ostatní čipky a mrežky trenčínské jsou lehčího druhu práce, připomínající na zvolenské, v Španie Dolině pro obchod pracované.

V dobré paměti chová se ještě na Trenčínku pletení v rámu. V dědinkách, kde dosud kroj lidový panuje, na př. v Čičmanech, pletou si pěkně vlněné pásy, obyčejně v barvě červené. Rovněž i čepečky v rámu pletené těší se dosud oblibě starušek.

Stolice prešpurská podává nám ve svých pozůstatostech velice mnoho cenného a zajímavého. (List I., II., XXI., č. 4.)

Jest to bohatý kraj, jehož lid rád se zdobí. Na výšivkách prešpurských zastoupeny jsou snad všecky druhy krajk slovenských od prvotního pletení s třepením a primitivních čipek, často vyšíváním zdobených, až k přespanilým páskovým čípkám se široce rozvětveným ornamentem rostlinným, jež uměleckou svojí úpravou a opracováním nestojí nikterak za krajkami italskými a belgickými.

Na Prešpursku však dosud čipky a mrežky se pletou (kolem Trnové, Seredy a j.) dle starých sice vzorků, ale mnohem lehčí a řidší a ne právě z pěkného materiálu.

Zlaté a stříbrné čipky nenajdou se nikde v té hojnosti jako v stolici prešpurské. Ale při poznání předmětů zdejších třeba jest jednatí s opatrností, neboť vedle skvostů národní práce lidové

¹⁾ P. B. Sochaň ve svém článku: Výstavka slovenských výšivok v Nar. Nov, 1887 zmiňuje se o Šariši a Spiši následovně: „Chudoba, civilisacia, styk s Nemcami vyhubily u Slováka všetek cit za nežnú ozdobu“. Pak o lidovém umění v Dolniakách píše: „Je to dôkaz, že lid náš medzi Maďarmi osídlený nielen zanedbáva a úplne utráca svoji umelecké tradície, ale sa ani ničomu dobrému nepriučí.“

spatřiti lze i čipky, které nesou patrné známky původu cizího, neslovanského.

Tytéž nedodávají slovenským výšivkám leposti, neboť svojí úpravou a vzory naprosto se k nim nehodí.

Od posledních 50 let bují na Prešpursku přepych a závodění v strojení se a ozdobování, které dříve nebyvalo. Lidu jest lhostejno, zdaž jednotlivosti, z nichž kraj sestává, jsou původní nebo moderní, jen když zdánlivě jeden druhého předstihne. Nám pak záleží velice jen na původní práci slovenské.

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

ČÁST IV.

M O R A V A.

Morava jest středem, kde se v pletení stýkají dva směry. Prvý sleduje starobylé pletení národní, druhý dává přednost krajům západoevropským. Prvý lze postřehnouti na Slovači a táhne se k východu, k hranicím uherskoslovenským, druhý jest rozšířen v krajích západních a severních, na Hané, pak kolem Brna k Znojmu a okolí.

Největší rázovitost jest zřítí v krajích slováckých. Ač i tu nalézáme ve výrobcích lidových sklon k způsobům valencienským, brusselským a nizozemským, přece postřehneme nemalý vliv starožitého pletení národního. Na Moravě hotovily se krajky ve všech existujících způsobech, a mnohý kraj vyznačuje se hlavně jistým druhem pletení, jež stalo se pro něj typickým. Tak na Hané a v částech, přiléhajících k Čechám, přidržovaly se směru západoevropského; pletly tu jemné krajky k čepčkům, zlatým čepcům. (List XXXVI.) V části přiléhající k uh. Slovensku a Rakousům hotovily přeskvostné krajky páskové, jež vynikají barvitostí a jsou charakteristické řetízky nebo polořetízky. (List XXXIX.—XLI.) Na Slovači pak zůstaly pletiarčky nejvíce věrně domácím krajům lidovým, jež nezaměnily za výrobky cizozemské. (List XIX.—XX.) Na Valašsku vedle krajků pletených se zálibou hotovily krajky šité ke svým bělostným čepčkům. A na všech těchto různých druzích vidíme rázovitost, která je typickým znakem všech výrobků slovenských krajkářek. Tento společný rys nesetřely ani způsoby práce cizozemské.

Hledíme-li na výrobu krajků na Moravě, zřítí též postup a týž účel jako v Čechách. Průmyslová výroba, tedy práce, spočívala v rukou žen a dívek, jež k vůli živobytí věnovaly se pletení krajků. Průmyslově, ve smyslu čistě obchodním, kde národní momenty žádných mezí nekladly, pracovalo se jen v městech, kde bohatí měšťané a šlechta sídlili a kde byla hojnost koupěchtivých. Ano i v klášteřích v hojně míře hotovily se krajky k účelům bohoslužebným a vyučovací. Že mnohé učitelky z Čech a snad i z cizozemská hlavní města moravská, Brno a Olomouc, navštěvovaly k vůli vyučení dívek způsobům západoevropským, nelze pochybovati. Že styky s Čechy mnoho přispěly k rozšíření krajků cizozemských, jest uvěřitelné, a potvrzují to samy krajky, které tak nápadnou podobnost ve způsobu práce i v sestrojení vzorů jeví, že se musíme tázati v duchu, odkud vliv přicházel? Zdáli české krajkářky jakožto první umělkyně západoevropského způsobu daly směr krajům moravským, nebo naopak. Totéž se jeví i ve vyšívání.

O lidové průmyslové výrobě nemáme žádných vědomostí. Ale s určitostí možno říci, že existovala v témž smyslu jako lidová výroba v Čechách. Za starých časů dávno minulých znala každá dívka, každá žena plést krajky. Patřilo to k národnímu požadavku. Ještě před 80 lety upředla si dívka přízi, plátno utkala, oděv ušila; sama si ho pak vyšila a vlastnoručně upletenou krajkou olemovala.¹⁾

O starobylosti pletení svědčí lidová poesie. V pohádce „O třech holubicích“ čteme: „...seděly tři princezky za stolem a pletly zla-

¹⁾ Vl. Havelková „Vyšívání“. Otisk z Čas. mus. spol. v Olomouci; také v brožurce vydané nákladem šk. Vesniných potvrzuje se totéž. Viz „O nároji moravském“.

tem.“¹⁾ Pohádka ta zajisté pochází z dob, kdy se na Moravě pletly nádherné a skvostné tkanice, jež hotoveny bývaly ze zlatých a stříbrných vláken. Podle toho, že v citované pohádce se praví, že seděly za stolem a pletly, poznáváme, že v oněch dobách neměly pletiarčky stojánku, na němž by spočívala poduška, ale že podušku s prací měly na stole, právě tak, jako na Slovensku. Poznáváme dále, že práci tu jmenovaly „pletení“ a že byla rozšířena a zdomácnělá. O práci neznámé neb ojedinelé nečinili by zmínky v pohádkách, toť zřejmé.

Výrobky krajkové znají pod různými jmény. Nazývají je: kance, tkaničky, cípky, krajka, mřížka a ficle.

Krajky pracovaly z nití domácí výroby, později si je kupovaly v obchodech.

I.

SLOVAČ.

Nejstarobylější krajky možno naléztí na Slovači. Jsou to krajky, jež připomínají starobylé čipky hontské a nitranské, ale jsou tu i výrobky, jež nesou vliv západoevropský. Nalézáme v krajkách řetízky a polořetízky, jež krásně zdobí i ruské páskové krajky. Ve všech druzích viděti jest však svéráznost a lidovou umělost v největší míře.

Ještě před 60 lety hotovily se ve Velké a ve Vrbce žihlavové a šušelové krajky (surové hedvábí). Podobaly se nitranským. V okolí Uh. Hradiště a Kunovic pracovaly se skvostné krajky žihlavové, propletené barevným hedvábím. Ze zlatých a stříbrných vláken již ve XIV. stol. hotovily se zde tkanice a pletenice k ozdobě hlavy. Dále k Lanžhotu nacházíme nádherné páskové krajky, buď nitěné nebo šušelové, hojně barevnými nitmi, hedvábím obyčejně propletené a také zlatem a stříbrem zdobené.

Kromě toho zastoupeny jsou na Slovači krajky valencienské, jež ponejvíce byly hotoveny žihlavovými a šušelovými nitmi, málo však lněnými. V nich jsou drobné i větší motivy v půdě hráškové, které nikterak nepřipomínají vliv kresby západoevropské. Jsou to čistě lidové vzory, vzaté z oblíbených předmětů kol se nacházejících nebo souvisících s životem lidu. Také spatřujeme v těchto výrobcích pokus tvorby figurální. Oblíbenými tvary v těchto krajkách druhu valencienského jsou: biskupská neb královská mitra, od níž vlají dva konce stuh, hanák v báních, kolotající slunce, kovář, husa zobrazená na vodě, tulipány nebo zvonky, had, drungle a j.

Čipka na drungle jest rázovitá a obyčejně černým hedvábím propletená krajka; název pochází od starodávného hudebního nástroje slovenského. Hotovila se šušelovými nebo žihlavovými nitmi, buď jako čipka nebo jako mřížka. Ornamentem podobá se velmi krajce „na hada“. (Listy XVIII., XIX.)

Mnohé motivy těchto krajků neznamenají takřka ničeho; jsou velmi jednoduché a prostinké, zdálo by se, že to pletly ruce malých dívek, které přidržovány bývaly k prvotním pracím toho druhu, aby nabyly techniky.

Vedle krajků, jejichž motivky ohraničeny jsou žebříčkem, nacházíme i motivky obtahované barevnými nitěnými neb hedvábnými vlákny. Jsou to pěkné lidové výrobky. Proplétání obtahovačkou děje se buď současně paličkami při pletení krajky, anebo již na zhotovené provádí se jehlou. (List XVIII., č. 15, XXIX., č. 1.)

Obšívání motivků v krajkách není u slovenských krajkářek věcí neznámou. Jest to starodávný a oblíbený způsob, prováděný hned na nejprvnějších výrobcích pletených, jejichž způsob práce, lépe však řečeno, jejichž kresba, vzor, shoduje se s kresbami, jež jsou v hojně míře kreslím naznačeny nebo nakresleny na krajích v písemných památkách staročeských nebo na malbách v starých kaplích.

Pletenými těmito čipkami a mřížkami zdobily ženy moravské límce, obojky, krejzle, úvodnice, boudnice, šatky, zástěry a rukávce.

Kromě právě popisovaných čipek a mřížek vyznaly se Slovačky i ve způsobu páskových krajků. Jsou to pěkné a nádherné „ficle“, kteréž rozmanitostí ornamentu, harmonickým uspořádáním barevných vláken, dokonalým provedením budou trvalou a skvostnou

¹⁾ B. Kulda: „Mor. náro. pohádky a pověsti“.

ozdobou našich národopisných sbírek. Vyskytují se na hranicích Uh. Slovenska, v okolí Břeclavy a Lanžhotu, kdež také chorvatské dědiny jsou.

Krajky tyto jsou hotoveny způsobem páskovým. Neboť páska, jež jest zde podstatnou částí čipky, svým neustálým vlněním vytváří ornament někdy složitý, někdy jednoduchý, podle libosti a zručnosti pletiariky.

Páskové čipky možno na Slovači rozvrhnouti v tři druhy.

1. Páska pracována jest plátěným hodem a materiálem vzácným, jako: šušelem a žihlavou. Středem pásky táhnou se 4 hedvábná vlákna, rovnoběžně proplétaná. Hedvábí bývá měkké, v barvě buď jednotné s ostatním materiálem neb rozmanité. Při tomto druhu práce nacházíme častěji v ohbí vln páskových lístky, hotovené buď hedvábním, zlatem neb stříbrem. Lístky tyto činí krajkou nádhernější a skvostnou.

2. Na pásce zříme řetízek nebo polořetízek. Prostá plátěná páska zdála se asi příliš jednoduchá, proto k zvýšení dojmu na místě rovnoběžných nití hedvábných začaly pletiariky v pásce splétati řetízek neb také polořetízek. Krásné tyto čipky pokládány jsou vážnými znalci v oboru národopisném za nejkrásnější a nejnádhernější předměty práce pletené žen československých.¹⁾

Řetízek, kterémuž se obdivujeme, jest spleten při práci současně s páskou. Často bývá považován za práci hotovenou jehlou. (Listy XL., XLI., XLII.)

3. Druh čipek spojuje nejen oba první způsoby v ladný a technicky dokonale promyšlený celek, ale také často zříme, ana plátěná páska se přerušuje a počíná tvořit přerokozné vzorečky, jako: koliesko s dírkou, pavučka, sekáčovu cestu a j.

Čipky těchto způsobů byly ozdobou hlavně šatek lanžhotských. Avšak možno spatřiti první způsob práce i na Kyjovsku. Barva krajek převládala tu červeno-modro-bílá a pak černo-bílá. Největšího rozšíření nabyl motiv, jenž se stylisací podobá motýlu. Páska v této čipce se přerušuje a mění v půdu malých šestiúhelníků řetízkových. Tyto šestiúhelníčky se opět v jistém místě přemění v plátěnou pásku, která dále v lehkých vlnách tvoří okraj jednoho zubu. Krajkou tu spatřili jsme při boudnicích a zástěrách různě barevnou, pak při koutnicích českých z okolí Jindřichova Hradce v barvě bílé a při koutnicích uherskoslovenských z okolí Prešpurka barevnou. Někde bývá motiv tento proplétán toliko jedním vláknem červené bavlnky, a to v hořejších křídlech; v dolejších pak zpravidla bývá páska bez barevného proplétání. Jinde bývá zase celý motýlek barevným vláknem hedvábným nebo bavlněným okrášlen. Jmenovitě u čipek uherskoslovenských tato čipka bývá různobarevným hedvábním provedena. V ohbí vln a v mezerách tu a tam se vyskytující nalézají se lístky v sestavení hvězdicovém, hotoveny jsouce vláknem, kterýmž jest páska propletena. (List LIX., č. 1.)

Neméně rozšířena a velice oblíbena jest krajka způsobu přechodního. (List XXVIII., č. 14.) Zajímavá jest tím, že tvoří technický přechod s krajkou mnoha paličkami pracovaných do krajek páskových. Čipka tato se pracuje sice mnoha paličkami, avšak jedna část paliček sleduje již pásku. V řečené čipce vyskytuje se vždycky polořetízek, rýsujiící směr pásky. Polořetízek jest barvy bílé, kdežto celá krajka bývá obyčejně černá a hedvábnými vlákny pletená. Na Uh. Slovensku tato čipka bývá různobarevná.

Čipkám v okolí Kunovic, Uh. Hradiště, Kyjeva a Dubňan říkají „kanice“ nebo „tkanice“, kterýžto název, jak výše podotknuto, nese stopy ozdob XIV. a XV. věku, kdy tkanice bývaly drahocennou a skvostnou okrasou rouch a krásnou ozdobou dívčí hlavy.

Páskové čipky lidové, jež mistrným a technicky správným provedením dostoupily zde umělecké výše, vynikly také svojí malebností, kteráž nevybočila z mezí ušlechtilé harmonie.

Čipkami a mřížkami svými zdobily Slovačky konce šatek, rukávce mužské i ženské, zástěry, úvodnice, boudnice a obojky. Krajky při obojkách lanžhotských jsou druhu flanderského. Ale máme za to, že tento druh čipek se tady nepěstoval, ale koupil byl sem přenesen z Vamberka. Vamberk, jak víme, měl již v starších dobách veliké obchodní styky s Moravou, Slezskem a Uhrami. Tyl v pletení na poduše nebyl znám ani na Slovači, ani v Uh. Slovensku. Rovněž nehotovily se tu západoevropské krajky, které byly oblíbeny

¹⁾ Klvaňa: „Český Lid“ V. r., 288. str.

u nás v Čechách, ve Slezsku a té části Moravy, která přiléhá k hranicím Čech.

Na Slovači vliv západoevropského umění krajkářského se velice oslabil. Nepronikl v té míře jako v Čechách a v západní části Moravy, protože byl vždy v područí starožitného lidového způsobu pletení.

II.

VALAŠSKO.

Vedle Slovače i Valašsko slyne spanilými a rázovitými výrobky pletenými. Skvostné úvodnice valašské zdobily se neméně skvostnými krajkami a mrežkami, jako boudnice slovačské. Krajky byly pleteny způsobem páskovým neb valencienským z materiálu lněného, kopřivového neb šušelového. Byly vždycky bílé, jednobarevné.

Motivy krajkové nesou ráz národního slohu lidového, a páskový ornament vyznačuje se motivy většími, mohutnějšími a rozložitějšími než jinde. Z pěkných a charakteristicky stylisovaných vzorů vyzírá hluboká vážnost, jakoby v nich stělesněna byla povaha lidu slovačského, jehož život i ideje spočívaly na tradicích rodových. Nejvíce oblíbeny byly motivy: růže, hrozny, květy, větévky a vlny, jež vpleteny byly do řídkých půd, čímž ještě více vynikly. Kde pletarka nepoužila řídké půdy, tam páska plátěná proměnila se v drobné vzorečky, jež v šířce pásky byly zhotoveny. Vzorkování pásky jest krásné, provedení dokonalé a důmyslné. (List L.) Při starých valašských boudnicích vidíváme obyčejně mrežku pracovanou způsobem valencienským, ovšem pletenou dle tradic slovanských pletarek. I tyto mnohopárové výrobky jsou sličné a dokonalé.

Ve starodávných dobách, kdy skvostné vlny bývaly ozdobou hlavy nevěsty, hotovily se tu také krajky zlaté a stříbrné, jež i na Valašsku nazývány byly „tkanice“; vlnek jmenován zde byl „kánka“, jak již podotknuto ve stati o původu, stáří a kolébce techniky pletení.

V nynější době pletení na Valašsku zaniklo úplně. Potřebné krajky kupují se od Slovaček.

Kromě krajek pletených na poduše oblily si tu zjednala také krajka šitá, jež jako lidová práce na Valašsku značně se rozšířila. Krajky valašské, jež zdobí čepečky, jsou velice pracné, a hotoveny jsou na jemném mulu způsobem „na vyřezávání“ čili „prolamování“. Šitá práce tato rozpadává se v několik způsobů. Jsou tu: stehy krajkové, vyšívání vypouklé, jež podkládají mulem; dále tu vidíme kroužkování a prolamování.

Čepeček, který Valašky nosí, stojí 2 K, krajka k němu K 2'60. Krajka bývá buď o pěti cípech větších neb o sedmi menších, ale vždy v délce hořejšího dílku čepečku, ke kterémž délce po každé straně přidá se z postranních dílků čepečku tolik, aby to dohromady dělalo dvě třetiny. Krajky pracují se v rámcích pevných a vzory kreslí a vymýšlejí si krajkářky samy. Před 8 lety hotovila krajky valašské stařenka 80letá se svojí dcerou v Rožnově, a považovány byly Valaškami za velice dovedné, že i na tylu dobře vyšívati umějí. Krajkou šitou zaměstnávají se v době přítomné již jen ženy v dědině Zubří. Bohužel, i tato lidová práce mizí, protože mladší pokolení strojí se po způsobu moderním a národní kraj odkládá.

III.

HANÁCKO.

Záliba v pletení krajek byla takřka srostlá s naším lidem, jenž zdědil tuto práci po svých předcích. Lid věrně zachovával tradice, jež doprovázely technický vývoj pletení, a nespouštěl je se zřetele, byť i podlehnul časem vlivu cizího způsobu práce. Hanačky do svých krajek přijaly mnoho cizích způsobů, rovnajíce se v práci s krajkáčkami českými, nicméně udržely svým výrobkům svérázný rys, jenž jest a bude vždy charakteristickým znakem krajek československých.

Haná může se vykazati různými druhy krajkovými, neboť dovolila vstup rozmanitým technickým způsobům. Nejkrásnější a pokud možno nejemnější krajky dávaly Hanačky úvodnicím, ježto byly nejen rouchem slavnostním, ale i obřadním. Časem pak stávala se úvodnice i rouchem bohoslužebným.

Hanačky velice rády ozdobovaly úvodnice krajkami „zákrutkovými“, kteréž také v Čechách valného rozšíření a záliby doznaly. (List LVI.) Zákrutkové čipky pracované z jemných lněných nití v barvě bílé a v slohu národním jsou takřka stvořeny pro roucha obřadní. Motivy buď jednoduché neb složité plátěným hodem pletené jsou obklopeny malinkými zákrutky, jež tvoří půdu krajky. Na Moravě pracovaly se tyto krajky ke kroji lidovému a byly v šířce 8—12 cm. V Čechách upotřebovaly se hlavně pro roucha kostelní, a proto byly hotoveny u větší šířce, 40—50 cm. V Čechách krajky zákrutkové byly daleko rozmanitější a působivější, na Moravě jednodušší. (List LVIII.)

Na Hané shledáváme se dále s krajkami pracovanými na síti. (Obr. 5.) Přisívají se nejvíce k obojkům a jsou motivů velice jednoduchých. Jsou barveny sseďlinou kávovou na hnědo, aneb šafránem na žluto. Takto barveným krajkám říkájí ryzí mřezky.¹⁾

Také způsob práce krajeke brabantských a valencienských možno tu naléztí. Ženy moravské těmito jemnými a vzácnými krajkami lemovaly holubičky a zlaté čepce.²⁾

Ornament v krajkách těchto jest spanilý, stylisace jeho podobná české; půda bývá hrášková neb hrachovinka. Uzouká kraječka, která vždycky jest při těchto krajkách připletena, jest téhož způsobu a tak pracována jako u českých krajeke. Má skoro rovný kraj, neboť skládá se z droboučných zubčků.

Mřížkami zdobily si Hanačky rukávce, krejzle, zástěry, šatky, čepce, úvodnice a boudnice.

Nyní se tu již neplete. Krajky kupují se v městech, kam je Slovačky nosí na prodej.

Pozorujeme-li krajky moravské, seznáme, že charakter jejich nese patrné stopy starodávného slovanského umění, jež oproti krajkám západoevropským vlastním směrem se vyvíjelo.

Shledáme dále, že při všech pletených výrobcích, ať pocházejí od kteréhokoli rodu neb větve slovanské, nalézáme nejen podstatný a společný rys slovanské práce, ale i ještě onen zvláštní, osobitý ráz krajeke, jenž jest význačnou vlastností a charakteristickou známkou toho kterého kraje neb země. Tato zvláštnost jest nejen zajímavá, ale i důležitá pro historii krajky slovanské, neboť podává nám jasný obraz typu našich krajeke, způsobu jich provedení; nad to pak i svérázný a samostatný vývin techniky pletení. Slovanské krajky zajisté liší se od starých krajeke švédských i od oněch, které nacházíme ve vzorové knize Flosheverově, o níž jest řeč ve stati „O původu, stáří a kolébce techniky pletení“. Ačkoli jsou jednoho typu s našimi, pokud se týká vzorové úpravy, přece postrádají oněch prvotních pokusů, jimiž slyne Slovensko, zejména Hont a Prešpursko, vykazující svým provedením jistou pokročilost v technice pletení a typ krajeke XVI. věku, nikoliv však typ krajeke X. neb XI. století.

Krajky moravské poskytují nám ještě jinou zajímavost, totiž tu, že možno na nich postřehnouti rozličné účinky vlivu způsobu západoevropského, který byl patrnější, mocnější v oněch částech Moravy, které hraničily s Čechy, kdežto čím dále k východu, tím menší účinky jeho se jevíly, tak že vliv západoevropského způsobu byl největší na západě moravském, na Hané, na Valašsku prostřední, na Slovači však nejmenší. Charakteristické jest, že krajky, hotovené v Čechách, na hranicích moravských, nesou opět stopy vlivu moravského. Důmyslnost a veliká sběhllost pletarek moravských jeví se v tom, že krajky směru západoevropského pletly bez kresby a z paměti, podrobuje způsob ten svému vlastnímu, rázovitému provedení.

Čipky a mřížky hotovily se na celé Moravě k lidovému kroji, a možno říci, že v starodávnu nebylo dívky ani ženy, která by nevyznala se v pletení na podušce, a přece není pamětníka ani zprávy, již by poskytli možnost odhaliti nám původce práce té na Moravě. V mnohých zemích známe osobu a původce techniky pletení, ale u Slovanů nikoliv. I to není bez zajímavosti.

¹⁾ Viz brožuru vydanou šk. Vesninou v Brně: „O nár. kraj. mor.“

²⁾ Viz dílo: Nár. výst. českosl.: „Kroje moravské“ od J. Klvani.

ČÁST V.

SLEZSKO.

Lidové krajky slezské mají týž ráz, kterým se slovanské krajky významávají. Hotovily se tu v různém způsobu pro potřebu národního kroje. Krajky květinové, jako valencienské, brusselské a flanderské (list XLIII., čís. 9) pracovaly se hlavně k holubinkám, zlatým a stříbrným čepcům, rukávcům; páskové: ke koutnicím, ubrusům a j. předmětům. Mnoho se pletlo k účelům bohoslužebným. Krajky květinové vynikaly spanilou kresbou v ornamentu a dokonalým spracováním, jak bylo zvyklostí u slovanských krajkářek. Jednotlivé motivy bývaly obyčejně silnějším vláknem obtahovány, čímž nabývaly krajky milé rozmanitosti a jisté plastičnosti. Ornament býval podobně, jako v mnohých lidových krajkách českých a moravských, obrácen dolů a vynikal spanile v hráškové půdě. (List XXXVI.)

Páskové krajky vlastního rázu hotovily Slezanky velice rády v řídké půdě, anebo je různými výplněmi ozdobovaly, čímž krajky nabývaly rozmanitosti, jež cenu a hodnotu i dokonale provedení v lidových tradicích se nesoucí zvyšovala.

K šněrovačkám, zlatým a stříbrným čepcům, jež obyčejně sestávaly z krajeke, hotovily Slezanky výrobky z kovových vláken.

Ve Slezsku hotovily se krajky, jež tu nazývaly „tkanice“, buď z domácích nití, neb kupovaly nití v obchodech, a to hlavně ku pletení jemných krajeke.

Zánikem kroje i lidové pletení vzalo za své. Není bez zajímavosti, že k čepčkům, které se ještě před lety mnoho nosily, objednávaly si Slezanky krajky až z Vamberka. Styky mezi Slezankami a Vamborskými byly dle všeho čilé a přátelské, což do svědčuje pojmenování vláčkové krajky „slezská“, jež, jak patrně, největšího odbytu ve Slezsku měla. (List XXXVI., čís. 3.)

Vamborské krajkářky svého času pracovaly pro Slezanky i krajky kopřivové, které v posledních letech přeměnily se ve výrobky hotovené ze surového hedvábí.

Již léta ve Slezsku se neplete. Lid zapomněl práci, o níž se Kat. Parassole vyslovila v předmluvě své knihy krajkářské, věnované Anně Rakouské, že „krajká je vynálezem bohyně a hodna rukou královských“. Škoda té umělosti našeho lidu, škoda jeho dovednosti! Školy nejsou s to nahraditi ani sebe lepší methodou učení, jehož methoda spočívala v tradicích rodových, kdy dítě od maličkosti přidržováno bylo k práci, jež se stala požadavkem a majetkem národa.

Již několik let věnují se Slezanky háčkování krajeke. V práci té dobyly si velké zběhllosti a umělosti. Jejich háčkované výrobky mohou se směle rovnati irské krajece.

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

ČÁST VI.

ČECHY.

Způsob západoevropského pletení rozšířen byl v takové míře v Čechách, že krajky toho druhu staly se lidovou ozdobou krojovou. Krajkářky české významovaly se ve všech způsobech pletení; znaly výborně způsob valencienský, brusselský (list XXXV. a XXXVI.), flanderský, nizozemský i italský; pokoušely se se z darem i o krajky druhu alençonského. (List LI., LII., LIV. a j.) Technická zručnost byla obdivuhodná. Vzory, které v jiných zemích dostávaly krajkářky již nakreslené a pro pletení připravené, v Čechách kreslily si krajkářky samy a dle svého upravovaly. Krajky hotovily se všady; není místočka, kde by se ženy neb dívky nebyly nevyznaly v umění tomto. Ještě před 90 lety pletly se krajky u veliké míře k ozdobě lidového kroje; ovšem nebyly to vzácné výrobky minulých století; mnoho čas změnil, rozdíl byl zřetelný nejen v kresbě, ale i v práci. Leč, vyznati musíme, že lidové kraj-

kářky české, dokud se nosil národní kroj, ihned všeobecnému proudu nepodlehly, protože idea tradiční byla příliš vžitá a zakořeněná v našem lidu a ta chránila krajkou lidovou před všeobecným úpadkem. Až když kroj se odkládal, kdy nebylo již tak mocného činitele, který přímo diktoval, který vyžadoval k své úplnosti krajkové výzdoby, když tradice lidové v samém národě se uvolňovaly, pak i krajka pozbývala významu a pletení krajek se nikdo z mladší generace nevěnoval. Dokud se nosil kroj, byla potřeba krajek velká. Sociální poměry během doby se často změnily, a mnohá práce podlehla vlivu těchto poměrů. Tak i pletení na podušce časem svým vybavilo se z kruhu domácí práce národní a přetvořilo se v průmyslovou výrobu, nikoliv však ve smyslu západoevropském, kde krajka byla dítětem mody a požadavkem doby, nýbrž pletení se tu přetvořilo v průmyslovou výrobu ve smyslu národním, na základě tradic lidových, jež pletení čítaly za práci starobyloou a národní. Rovněž nelze přehlédnouti, že na západě evropském vedle krajky pletené čili paličkované přední místo zaujímal také krajka šitá, která byla právě tak oblíbena a rozšířena jako krajka pletená. V Čechách o krajece šité není sledu. Vyznaly se naše pramatky v šité práci, máme patrné důkazy na plenách a šatkách tylových a j., leč samostatnou krajkou šitou nikdy nehotovily.

Hlavní střediska průmyslové výroby nám známá v Čechách byla: ve Strážově, v Sedlici, v Vamberku a v Dobrovici. Hotovily se tu krajky z jemných nití, z kopřivových, zlatých a stříbrných vláken, ano i ze žíní, do nichž propletvána byla sláma. Kupovaly je stavěčky čepců a vyšíváčky šněrovaček, plachet a zástěr. Krajky pracovaly se do zásoby a také na objednávku; hotovily se ponejvíce v zimě, kdy nebylo polní práce. I muži a hoši při nedostatku jiné práce zaměstnávali se pletením. Zlaté a stříbrné krajky pracovaly se k zlatým a stříbrným čepcům, ku šněrovačkám a bohoslužebným rouchům. Oblíbeny tu byly krajky „nestlkornové“, z kopřivových vláken hotovené.

Pramenů, jež by nám odhalily původce zavedení techniky pletení v Čechách, anebo zavedení způsobu západoevropského umění, nikde nenalzáme. Historických dokladů o možném přenesení techniky pletení z jiných zemí nemáme. Lidová tradice, ten živý pramen ukájející touhu naší po osvětlení minulých událostí, nepodává žádného světla. Nevíme ani, jakým způsobem krajka západoevropská do Čech přišla a kdo ji tu rozšiřoval mezi lidem. O všech zemích západoevropských víme, že různí činitelé krajkou podporovali, učitelky odjinud, kde krajkářství zkvétalo, povolávali, a že panovníci, vlády, šlechta všemožně o rozkvět krajkářství se přičiňovali, kdežto o krajkářství českém není nikde zmínky. A přece umělecká tvorba našich lidových krajkářek jest obdivuhodná, jejich důmysl při sestavování vzorů valencienských, brusselských, nizozemských, flanderských, které květinovým ornamentem neb ladným seskupením rozmanitých motivů budí v pozorovateli úžas nad jemným a něžným provedením, vyvolává překvapení v nás, a tážeme se, jak bylo možno upracovaným a těžkým rukám venkovských žen a dívek tak jemné výrobky krajkové hotoviti? Kde vzal náš lid té velké dovednosti, již jest třeba k pletení západoevropských krajek? Otázku tu možno zodpověděti poukázáním na starobylou techniku pletení u Slovanů.

Máme-li důvody, že tkanice a pletenice nebyly neznámou prací českým krajkářkám, že již ve XIV. stol. vyznaly se v pletení na podušce, že již znaly plésti zlatem a stříbrem, máme i onu otázku zodpověděnu. Zručnosti a výškolenosti naše ženy a dívky nabyly pletením tkanic a pletenic, které se hotovily u nás již před XIV. stol., jak dokazujeme ve stati „O původu, stáří a kolébce techniky pletení“; náležitě technické vyspělosti domohly se cvikem, který záležel v tom, že lidové krajkářky pracovaly z paměti, bez kresby, bez špendlíků, jen na základě nauky, kterou dcery čerpaly od svých matek; tedy na základě tradic národních. Za takových podmínek nabyly naše krajkářky veliké zručnosti, a není pak divu, že záhy pochopily nový způsob pletení, jenž způsobil tolik ruchu na západě evropském.

Jaké oblíbenosti a rozšířenosti nalezly krajkové výrobky v Čechách, dokazují sněmovní nálezy vydané r. 1564, v nichž se zakazovalo

mimo jiné „hojné užívání krajek ke košilím“ a předpisovaly ozdoby těla a látky na oděv jak šlechtě a měšťanstvu, tak i sedlákům. Krajky ty nemožno čítati veskrze k cizím výrobkům, neboť dle jisté staré knihy, chované v archivu sedlickém, v níž popisuje se bývalý prácheňský kraj, hotovily se krajky v Sedlici a okolí v XVI. stol.¹⁾ Jestliže v té době již se pracovalo u větším měřítku, jaksi průmyslově, pak zajisté výrobky sedlické měly také odbyti.

Jelikož nikde nenalzáme zmínky o tom, jakým způsobem západoevropské umění k nám se dostalo, lze důvodně za to míti, že náš lid jen vlastní pomocí a vlastní silou vnikl do způsobu krajek těchto. Kdyby tomu tak nebylo, uchovaly by tradice jméno učitelky, zajistily by původkyni nebo původci rozšíření krajkářství vděčnou paměť a jména jich nesla by se od úst k ústům, od pokolení do pokolení. Jediný případ jest nám toho dokladem. S jakou úctou a hrdoostí vyslovovaly staré krajkářky nynějšího věku jméno Magdaleny Grambové, kteráž naučila vamborské robotnice krajkám flanderským a belgickým! Ačkoliv dáma ta svojí bezohlednou přisností bázeň a hrůzu vzbuzovala u krajkářek-robotnic, přece jméno její bude vždy úzce spjato s rozvojem krajkářství vamborského, a vděčnou paměť uchová si ve Vamberku a okolí.

Tak by tomu bylo i jinde, a lid náš nedal by si ujíti příležitosti pochlubit se osobou, zvláště byla-li by cizozemkou, která by ho naučila plésti krajky.

Dalším důvodem, podporujícím naše mínění, že lid náš sám dospěl k umělecké výši v oboru západoevropského pletení, jest zamkllost v ohledu pletení krajek, která jest v kulturní historii českého národa tím nápadnější, čím více v cizích zemích o krajece se mluví a průmyslově se podporuje. Byloť pletení krajek vydatným zdrojem blahobytu, a vládám mnoho na tom záleželo, aby pramen ten stále se obživoval, nikdy nevysychal; proto ta péče o umělecký vzhled krajkou, proto ta snaha získati učitelky-krajkářky, jež vynikaly uměleckým vkusem a odbornou znalostí v pletení a ve všech způsobech práce; proto závodění jedné země s druhou o přiznání prvé ceny svým výrobkům a o zajištění dobrého odbytu a světového jména krajkovým pracím.

Nalzáme tuto snahu v Čechách? Nemáme o tom, jak již praveno, zpráv ani písemných, ani ústního podání. Prvá zmínka o podporování umění krajkářského pochází z dob Marie Terezie. Císařovna tato povolala do Prahy několik učitelek z Nizozemí, aby tu pokleslé krajkářství povznesly a novými vzory domácí výrobu obohataly. R. 1766 vypsala několik cen pro nejlepší práce. Škola, založená Marií Terezií, dobře zkvétala, ale v době josefínské poklesla a pak zanikla. Ze zprávy té nabýváme prvé známosti o krajece, jež byla v Praze samou císařovnou podporována. Při tom zmínka: „aby pokleslé krajkářství povznesly“, dostatečně ilustruje rozšířenost práce krajkové v Praze, v dobách dřívějších. V „Děj. kroje“ dočítáme se mnoho o krajkách, jako o ozdobách okruží, fěrtochů, facalitů (kapesníků), ze XVI. věku²⁾ o tkanicích, jako o okrase čela a vlasů, které v XV. stol. a zvláště v XII. stol. pražské židovky pletávaly.³⁾

Z toho je patrné, jaké přízni těšily se krajkové výrobky v Čechách v XV. a následujících stoletích, a kdo využíval této záliby národa. Z toho lze dále vyvoditi zajímavou a důležitou skutečnost, že výrobky hotovené v městech byly druhu západoevropského, pracované ponejvíce pod přímým vlivem cizozemského umění, jež tu rozšiřovaly cizozemky a snad i židovky; jak všim právem lze tvrditi, nalezl způsob ten útulku i v klášteřích, kde se pěstovaly u veliké míře ruční práce.

Že lid v Čechách znal plésti krajky, tak zvané tkanice a pletenice, jest dostatečně odůvodněno v předešlých statích, a proto můžeme směle vysloviti mínění v ten smysl, že národ, jenž neměl v dobách dávno minulých styků s Prahou a jinými většími městy, neznaje železnic, prostřednictvím měst, obchodu, klášterů nabytí známosti o krajkách západoevropských, v jichž způsob vnikl buď na základě znalosti pletení tkanic a pletenic samostatně, nebo přímým vedením řeholnic.

¹⁾ Za zprávu tu vděčíme panu Josefu Bláhovi, správci školy v Starém Smolovci.

²⁾ Winter: „Dějiny kroje“ str. 504 a 507.

³⁾ Týž; str. 101.

Jiné cesty nelze najít, povážíme-li, že v Čechách znaly plést krajky i v malých městečkách a ve vesnicích všechny ženy i dívky, že lidová krajka patrně se liší svým rázovitým, někdy primitivním vzhledem ornamentu od krajek téhož druhu, jež pracovány byly pod přímým vlivem cizozemské učitelky; že krajka lidová hotovena byla pouze k národním účelům a nikoliv jako ve městech k účelům obchodním; že lid sám vymýšlel si vzory a sám si je kreslil, kdežto v městech, kde pracováno bylo pro šlechtu a měšťanstvo, měly krajkářky své zvláštní kreslíře a své předpracovnice, které, jak bude vylíčeno, vždy upravovaly první vzor na každém novém podvinku; a konečně, že neuchovaly se ani zápisy, ani ústní podání o zakládání škol krajkářských pro lid, jenž by na základě vědomostí ve školách získaných svojí známostí v pracování cizozemských způsobů stal se vydatným činitelem v zájmu světoznámé průmyslové výroby české.

Nebylo-li škol krajkářských v českých dědinách, nebylo-li zvláštního střediska pro lid k nabytí umělosti pletení, odkud se pletení krajek naučil? Vždyť to nebyli jednotlivci, již uměli krajky plést, ale byl to celý národ, jenž se vyznal v umění krajkářském. Byl to národ sám sobě ponechaný v ohledu pletení, jenž vtiskl pečeť neporušené svéráznosti svým výrobkům a stal se zakladatelem vlastní rázovité krajky. A to nepoukazuje na neschopnost a neumělost národa.

Jaké přízvi těšily se cizozemské výrobky u české šlechty, vysvítá z knihy vzorů krajkových límců, oblíbených v XVII. století. Kniha ta, která podivným řízením objevila se r. 1876 v soukromém majetku, patřila Petru Voku z Rožemberka.¹⁾

Z toho jest patrné, jak malého bylo porozumění pro lidové krajkářství v Čechách, jak naše šlechta podporovala cizí umění, cizí průmysl, ale své vlasti, kde mohla úspěšně pracovat k povznesení lidové krajky a k blahobytu země přispěti, a tím zjednatí světového jména kraje české, stala se otčímem.

Jak smutné jsou to vzpomínky!

Velikou zajímavost a pozornost budí zpráva v „Děj. kroje“, líčící způsoby práce v hotovení šlojířů a roušek prohlídacích.²⁾ Právě se tu, že v Čechách v XV. stol. pracovaly se hojně prohlídací roušky a šlojíře, jež robívala děvčata buď na „stávku“, na němž jemné a krásné roušky dělala, tak že našly odbyt v cizině, anebo že je „tkávala“ na brdě.

Jak patrné, zde se předvádí dvojí způsob práce. Jeden ukazuje na tkání, při čemž se výslovně praví, že se tkávala na „brdě“, což jest připomínati zbytečno, neboť brdo jest podstatnou částí tkalcovského stavu a nemůže stav bez něho existovati; značí všechny lišty a podnožky, jichž k utkání jisté látky jest třeba. A pro tkání roušek bylo tehda zvláštní brdo.³⁾ Druhý způsob práce poukazuje na „stávek“, na němž se robívaly jemné roušky, budící dle všeho obdiv, když našly odbyt i v cizině, pro kterou patrně původně nebyly pracovány.

Neznalý věci mohl by si mysliti, že „stávek“ tento jest miniaturní podoba stavu tkalcovského, a tedy že se pracovalo stejným způsobem. Tomu však tak není. Kdyby oba způsoby práce hotovily se na stavu tkalcovském, nebylo by třeba vysvětlení o „brdě“, protože při tkání brdo samo sebou se rozumí; ale zde jest patrna snaha pisatele upozorniti na „stávek“ jako na zvláštní přístroj lišící se podstatně od stavu, tedy i od techniky tkací, když při líčení práce na „stávku“ používá slova „robívala“, kdežto při vysvětlení práce tkací vynechává slovo „stav“, ale hned praví „tkávala na brdě“.

Punčochářský stávek to nebyl; ten byl vynalezen Angličanem Leem teprve v r. 1587.

Jelikož žádný jiný tkalcovský „stávek“ bez brda neexistoval, toliko „stávek krajkářský“ v Čechách se používal při hotovení krajek pletených na podušce, jest jisto, že stávek, na němž v XV. stol. děvčata robívala, byl stávek krajkářský.

¹⁾ Gantz new Modebuch von Wilhelm Hofmann MDCVII. Byla nově vydána c. k. rak. museem, dle originálu patřícího Petru Voku z Rožemberka, jenž knihu tu i s knihovnou odkázal škole v Soběslavi; avšak po 30leté válce propadla knihovna konfiskaci, z níž r. 1866 objevila se pouze tato kniha kreseb.

²⁾ Winter; str. 105.

³⁾ Týž; 377.

Zajímavé, že i technická úprava krajek sleduje některé výrazy obyčejné u tkání. Tak obtahovače, silnému vláknu, říkají krajkářky podle tkalcovského rčení silnější niti v tkanivu se vyskytující „cuk“.

Při zmínce o stávku a o cuku přichází nám na mysl zpráva Ibrahima Ibn Jakuba, jenž v X. stol. kulturní poměry české z vlastního názoru seznal a o tom pak se zmiňuje; mezi jiným svědčí, že Praha byla střediskem, kam se slovanští kupci z Polska, Ruska, Byzance a z jihovýchodních krajin scházeli, a že v zemi Bovimě vyráběli tenké, řídké, jako síť tkané šátečky, které se k ničemu nehodily, a přece pevnou cenu peněz měly.

Jest otázkou, jestli ony šátečky skutečně na „brdě“ hotoveny byly? Vždyť na obyčejném stavu tkalcovském bez mechanického přístroje nelze síť a obzvláště z jemných vláken utkati. Šátečky ony mohly také býti hotoveny na podušce, neboť pletení, a to hlavně v dobách vzniku, svojí technikou nezapírá původ svůj, ale přímo poukazuje na tkání, jehož podstata v krajkovém provedení nikdy nevymizela. Samo pojmenování prvotních výrobků krajkových „tkanice“ jest toho důkazem neomylným. Připustíme-li možnost, že šátečky, o nichž se Ibrahim zmiňuje, byly hotoveny na podušce, můžeme vzor jejich hledati v nejprimitivnějších ukázkách práce na obr. 1., které technicky se shodují s tkacím pruhem, na témž listě ku srovnání práce se nacházejícím.

Nemůžeme o šátečkách těchto hovořiti jako o práci nám známé, aniž snad chceme tvrditi, že zhotoveny byly na podušce, ale popis, jaký učinil cizinec na základě vlastního pozorování svérázných výrobků českých, upoutal naši pozornost. Tím spíše pak nás zpráva Ibrahima upoutala, čím více jsme vnikaly v techniku práce pro Slované tak důležité a nedoceněné, a čím více jsme nabývaly světla vzhledem k původu a stáří pletení. Víme, že se odchylieme svými názory o „původu, stáří a kolébce techniky pletení“ od názorů všeobecně rozšířených, ale podstatně ani věcně neodůvodněných; ale zdali jsme mohly jinak činiti?

Srovnáme, kolik světla poskytlo nám západoevropské krajkářství v ohledu začátkovém, vzhledem k původu techniky. Někteří vidí původ pletení v prolamování, někteří v síťování a opět jiní v drhání. Jaký to chaos v nazírání na technickou podstatu práce! Zdaž tyto výsledky studia techniky pletení nepokrytě nám nepraví, jak nedostatečná a nezpůsobilá jest západoevropská krajka v ohledu objasnění původu svého? A nyní srovnáme s ní slovanské pletarství. Jaký to rozdíl v historickém podání práce a v dějinném vývinu a pokroku pletení; a nejen to, ale pozorujme, jak veliký a neocenitelný význam v sobě chová i pojmenování práce samé a výrobků lidových; jak důležitým jest starodávný slovanský výraz slova „pletení“, jež dokonale opisuje způsob práce, jak i výrobky pletením zhotovené, jako: tkanice, pletenice, úplně se srovnávají s technickým svým provedením, a slova: mrážka, krajka, kruževy co nejdokonaleji vystihují účel, za jakým hotoveny byly. Majíce toto na paměti, nemůžeme jinak, než pohlížeti na slovanské pletení jako na práci původní a na práci starožitnou.

I.

VAMBERK.

O rozšíření a zmožnění západoevropského umění ve Vamberku velkých zásluh si získala pí. Magdalena Grambová, Belgičanka, rodem z Meldeka. Její choť Kašpar Gramb, jenž byl nejvyšším nad 15 prapory císařského vojska, stal se majitelem panství Vamberka, jež v r. 1627 koupil. Paní hraběnka, jak ji lid jmenoval, vyučila několik dívek umění krajkářskému, které pak pro ni pracovat musily. Nemáme pochybnosti, že dívky i ženy vamberské uměly plést na podušce mnohem dříve, nežli paní hraběnka stala se majitelkou panství. Důvodem nám jest ona všeobecná zvyklost Slovanů ozdobovati a lemovati svůj kraj, jakož i důkazy stvrzující, že slovanské ženy ve XIV. století hotovily nádherné tkanice a pletenice; též i kresby a malby v staročeských památkách se nacházející jsou nemalým důvodem našeho tvrzení. Proto

můžeme za jisté pokládati, že pobídkou paní hraběnce vyučiti některé dívky, jež byly panstvu robotou podrobeny, byla právě jejich umělost v pletení. Nemůžeme si jinak vysvětliti krok paní Magdaleny Grambové, jež učinila tím, že si předsevzala sama dívky ony vyučiti práci nanejvýš umělé a obtížné, vyžadující hebkých a lehkých rukou, od těžké práce nezhrublý. Povážíme-li dále, že krajky belgické jsou pracované na kresleném podvinku nitmi jako pavučina jemnými, jimiž jest krajkářkám zhotoviti nejen hustou síťovinu, dosti pracnou, ale i různé motivy obsahující květy, větévky, listy a j., žádající přesnost a vyškolenost v technice, musíme odmítnouti všecka mínění jako neodůvodněná, která přičítají paní hraběnce zásluhu o zavedení „techniky“ pletení ve Vamberku vůbec. Jak dalece byly pletařky obeznámeny s krajkami západoevropskými, před grambovskou dobou, není nám známo, ale můžeme za jisté pokládati, že se vyznaly v lehčích druzích práce, která vítězně postupovala na západě evropském a jež i k nám do Čech zavítala v XVI. stol., na počátku to svého bytí, ano i část Moravy a celé Slezsko si podrobila. Všeobecná dychtivost ozdobovati svůj oděv jemnými krajkami a nabýti znalosti v technice tak umělé byla také nemalou příčinou, že i naše ženy a dívky hleděly poznati způsoby západoevropského pletení. Leč, nemajíce učitelky, která by je zasvětila v ony způsoby, a žijíce v dobách nanejvýš smutných, kdy nikdo nebyl jist ani životem, ani majetkem, musily ponejvíce samy vniknouti v cizozemské druhy práce, které pak ovšem postrádaly přesnosti a správné dokonalosti. Proto paní hraběnka sama dohlížela ku pokroku a pílí pracovnic a často přicházvala do podhradí, kde přísně káravala dělnice, jestli se odchýlili od jejího navedení. Kruté jednání paní Grambové vyneslo jí u lidu pojmenování „zlá Majdalena“.¹⁾ Příklad tento, že robotnice povinnou robotu oddělávaly pletením krajek pro panstvo, není u nás ojedinelý. Zajímavý jest proto, že dokazuje, jak umělé a dovedné byly naše lidové krajkářky, když vrchnost krajky z jejich rukou pocházející nosila, a pak osvětluje poměr panstva ke krajkářkám lidovým a k českému krajkářství.

Za nynější doby mnoho dívek opustilo krajkářskou podušku a uchýlilo se za výtěžkem do továren. Ještě před 20 lety bylo ve Vamberku na 900 podušek. V okolí pak: v Pekle, Zákopance, Hradisku, Lupenicích, Merklovicích, Rovni, Jahodově, Záměli, na Porubě, v Polomi, Potštýně, Sopotnici, České Rybné, Něm. Rybné, Bohousově, Záchlumí, Liticích, ve Slatině, v Dubí, Příkazech, Doudlebích, Dlouhé Vsi, ve Vrbici, v Tutlekách, ve Vylmanově, Kostelci n. Orlicí, Jelení a Borohrádku 5000 lidu poskytovala krajkářská práce obživu při celodenní práci, po celý rok.²⁾

V r. 1889 zřízena byla ve Vamberku česká odborná škola krajkářská péčí obecního zastupitelstva. Škola dostává státní podporu, ale musí vždy každých 6 let znova o ni žádati. Ve škole pěstuje se směr výhradně na státních školách krajkářských pěstovaný a lidový způsob se tu pomíjí.³⁾

Specialitou Vamberka jest „vláčková krajka“, pojmenovaná od nití „vláčka“ zvaných. (List XXX.—XXXIV.) Jest to silně škrobená nit bavlněná, činící svojí tuhostí, sněhovou bělostí a pavučinnou jemností skvostný dojem.

Před více než 80 lety pletly zdejší krajkářky jemné krajky druhu valenciens a brusseles k holubinkám a zlatým čepcům. Půda těchto vzácných krajek sestávala obyčejně z hrašky neb hrachovinky, v níž se různé květy, lističky, vlnice a větévky rozmanitě proplétaly, nebo na dvě strany s jednoho místa, jako: ze srdéčka, z květináče stejnoměrně rozkládaly. V některých krajkách byly motivy obtahované silnou nití zvanou „šňůra“ po způsobu belgickém, v jiných neobtahované, pouze řadou dírek, „žebříčkem“ omezené po způsobu valencienském. Jiný druh krajek, zvaný flanderský, který po krajkách valencienských a brusselských v Čechách stal se oblíbeným, našel i tady své mistryně. Půda těchto krásných, avšak oproti dřívějším valencienským a bruselským mnohem lehčích krajek sestává z proutky (tylu), v níž rozmanité jednoduché motivky plátěné, obtahované i neobtahované, spolu s vraňátky a

¹⁾ „Posel z Podhoří“, feuilleton: Jaké byly přátelské styky vamberských s jich ochran. vrchností ke konci XVII. stol.

²⁾ „Vzpomínka na národ. výstavku okresu rychnovského.“

³⁾ Nyní jest postátněna.

jinými výplněmi řídkými tvořivají podstatnou část těchto výrobků. Krajky flanderské jsou znakem úpadku krajky paličkové a nemohou se ani ornamentem, ani spracováním rovnati výrobkům dřívějším.

Krajky tu a v okolí pracované nesou na sobě ráz jakési vyškolenosti, vytříbenosti, ačkoli nepostrádají dojmu lidovosti a svéráznosti. Přičítáme to oné bezprostřední působivosti krajky západoevropské, jež krajkářkám byla prostřednictvím paní Grambové v celé své původnosti podávána, a poněkud i obchodu, jež se rozšířil v pozdějších časech i za hranice vlasti, na Moravu, do Slezska a do Uher.¹⁾

Zvláštností našeho lidu jest, že tuze rád samostatně tvoří a podle svého upravuje. Mnohé vzory byly krajkářkami vymyšleny, některé pak jen v jisté obci hotoveny jako zvláštnost té dědiny. A tak, byť i krajky na Vambersku pletené jevíly v kresbě jakýsi ráz západoevropské umělosti, přece v nich spočívá rázovitost tvorby slovanských krajkářek.

Krajky se tu prodávaly na lokte, který měřil 59 cm. nové míry. Za loket platívali obchodníci 50—70 kr., což se vyměřuje podle šířky krajky a jemnosti vzoru. Za den zhotovily krajkářky $\frac{3}{4}$ lokte, z vláčky čís. 140, pracující od rána od 5 hod. do 10 hod. večer. Čím dál, tím více se plete na podvinku, řídkěji vypíchaném. Strojová výroba a změna kroje velice ublížily domácí výrobě krajkové.

Když se pracovaly jemné krajky před 90 lety, stál loket 5 zl. Hotoveny byly z bavlněných nití čís. 140. Krajky tyto byly nádherné a uměle pracované, rovnajíce se cizozemským co do techniky a lišice se toliko silnějším materiálem a ornamentem lidovým.

Podušku, na níž hotovily své jemné výrobky, vycpávaly sennem. Jest válcovitého tvaru, rozměrů velkých a potažena kanafasem nebo kartounem. Povlak nazývají „cejška“. Za podložku k podušce mají malý škopíček, jež bývá okrouhlý a dřevěný. Paličky jsou soustruhované a bez obálek. Jsou to pouhá věténka na hořejší části malou hlavičkou a dole velkou kuličkou, někdy vejčitou paličkou opatřená. Jsou ze dřeva švestkového neb olšového. Špendlíků používají mosazných.

Podvinek nazývají „papírek“ a jest vypíchan v síti kosočtvorcové. Za dob starých hotovily si krajkářky papírky samy, slepíce totiž na sebe několik pruhů papíru, kterýž na povrchu natřely obyčejnou žlutou barvou. Pak vypíchaly dírky podle starého papírku, přetřely je kličem k vůli trvanlivosti, a podvinek měly hotový. Na krajky valencienské a brusselské měly podvinky kreslené, což si samy dělaly, na krajky flanderské toliko vypíchaný papírek, na němž z paměti pletly. Na jednom takovém papírku bylo jim možno sta a sta různých vzorů krajkových zhotoviti, jelikož se zde na kresbu vzoru nevázaly, nýbrž dírky tu byly hlavním činitelem. Práci s podušek nikdy nesnímaly a paliček nestříhaly. Každou krajkou zhotovily o několik dírek delší, nežli jak míra žádala, určitou délku pak odstříhly, a na podušce zbyla část krajky, zhotovená přes míru. A nyní téměř paličkami začaly plésti buď nový vzor nebo starý, jak kdy. Touto zvyklostí ušetřily si zbytečné práce stříhání a navazování paliček pro každou novou krajkou, k níž mnohdy potřebovaly 90—100 paliček. Paličky navíjely na zvláštním vijáčku nebo v ruce, anebo na přeslici. Krajkářky vamberské i okolní záhy přidržovaly své děti k pletení vláček na podušce. Způsob jich vyučování byl tak zajímavý, prostinký a důmyslný, že bylo radost je sledovati. I hoši učili se plésti krajky, jež v zimě, kdy není práce polní, hotovili. Z výtěžku toho pořizovány jim byly šaty. Muži rovněž pletli krajky, a to ponejvíce též v zimě. Práci krajkovou staré krajkářky milovaly tuze a domnívaly se, že nad ni není. Velmi litovaly, že škola pro jejich vláčku nemá porozumění.

Pěkná byla podívaná na krajkářky za doby letní; leckde bylo viděti stařenku, žínku neb dívku u podušky, ana pletla krajky vláčkové, sedíc před škopíčkem buď se skříženými nohama neb na lavici obkročmo, tu jednotlivě, tam v skupinách.

V zimě pak, když zahrady pokryty byly sněhem a severák kvílel v lomenicích dřevěných, čistých chaloupek, sedávaly ve světnicích pracující; k večeru sešly se na přástkách v jedné chyši

¹⁾ Do pruského Slezska pracovaly krajky kopřivové, které nyní zaměnily šušelem.

při svítu petrolejové lampy (druhdy louče), ověšené čtyřmi vodou naplněnými skleněnými koulemi, veselé, při zpěvu a hovoru dále harašily paličkami, pletouce své jemné a krásné vláčky.

V posledním čase o zvelebení průmyslu krajkářského zde a v okolí velikých zásluh si vydobyl okresní hejtman žamberský, p. K. Vojáček. Za jeho přispění zřízeny byly v Žamberku kursy krajkářské, kde se krajkářky učily jiným způsobům práce a vedeny byly k tomu, jak by samostatně různé rohy řešily a potřebné krajkové předměty hotovily. Mnohým nadaným krajkářkám poskytl stipendia za účelem zdokonalení se v pletení v kursu krajkářském ve Vídni, kde měly si osvojit směr vídeňské školy a jej pak doma šířit a krajkám potřebného odbytu zjednávat. Za jeho řízení zavedeno jest pletení ve školách v těch obcích, kde krajka je domovem. Snaha jeho jest ušlechtilá a obdivuhodná a zasluhuje všestranné podpory, hlavně dámské, aby jeho poctivá a obětavá práce nesla tomuto kraji stonásobný užitek.

II.

STRÁŽOV U KLATOV.

Jako v horách Orlických, tak i v Pošumaví uchoval se na naše doby nepatrný zbytek spanilého umění ženského — jemná krajka. Jako zákmitem zapadajícího slunka ozářila nám doby dávno minulé, kdy spanilostí, nádherou a uměním podmanila si všechny vrstvy našeho národa a celou západní Evropu. (List XXIX.—XXX.)

Doba její slávy minula. Ale v historii ženského umění řaditi se bude vždycky mezi nejprvnější a v kulturní historii našeho národa zaujme místo nejpřednější a nejčestnější.

Za dob slávy krajky, za časů, kdy rázovitým svým krojem lid náš se odíval, lidová krajka ve Strážově a v okolí utěšeně kvetla. Všade, kamkoli se oko obrátilo, spatřilo stávky, při nichž dívky, ženy i stařenky sedávaly a pilně robily krajkové své výrobky, buď k vlastní potřebě, buď pro Chodky, nebo pro švadleny a stavěčky čepců v Přešticích, nebo pro jiné lidové obchodníky. Jmenovitě v zimě, kdy nebylo práce polní, tu nebylo domu, kde by se krajka nedělala.

Nyní!? Když národní kraj přestal se nositi, kdy krajky nebylo třeba, i práce pomalu se skládala a přicházela novým pokolením v zapomenutí. Staré krajkářky, které byly zvyklé jinému životu a nedovedly se vpraviti v novodobý směr, u stávků hleděly vykouzliti si zašlé, dobré časy. Pracovaly i nadále, ale nena-ležse porozumění pro starodávné krajky, a chtějíce výrobky své zpeněžit, byly nuceny plésti na řidším podvinku, z nití silnějších, tak že krajky ty vzaly na se zcela jiný ráz, což krajce západoevropské jest na újmu, neboť vyžaduje pro svůj způsob práce nutně tenounký materiál. Následkem nepřehledného vzhledu krajky prodávaly krajkářky své výrobky daleko pod cenu.

Krajky strážovské byly pěkně a dokonale pracované, ba možno říci, že mnohem dokonaleji nežli vamberské. Způsob práce byl jeden a týž s těmito, toliko v motivech a v jich seskupení jsou patrně rozdíly. Na krajkách strážovských lze spatřiti čistě lidový ornament, jenž charakterem svým připomíná čipky cerovské, který se do nynější doby nehodí pro svůj starodávný ráz, kdežto u vamberských, jak bylo poukázáno, naléztí lze motivy, jež svojí kresbou úplně se hodí k moderním předmětům a požadavkům. (Obr. 5.)

Ve Strážově vláčky neznaly. Své krajky hotovily z nití nejjemnějšího druhu a kupovaly je pod jménem krajkářské niti.

Motivy obtahovaly bílou bavinkou a nazývaly ji „cuk“ jako při tkání. Podvinky jmenovaly „mustr“ a hotovily si je krajkářky samy známým způsobem vamberským. Později si kupovaly papír na mustry v Nýrsku a chválily jej pro jeho pevnost a trvanlivost. Podvinky si vypichovaly v rozměru kosočtvercovém dírkami starého mustru a vypichaný obarvily zelenou truhlářskou barvou. V novější době nechávaly si mustry dělati u jistého zedníka, a to několik podvinků najednou v různých rozměrech. Každý mustr, nežli začaly plésti, v polovici přestřihly, a když na jedné pólce dodě-

laly, přisadily druhou polovici k první. Toto přisazování jest velice praktické.

Podušku nazývaly polštářek a vyplňovaly ho drtinami. Jest tvaru válcovitého, podlouhlejší než ve Vamberku, a býval vsazen do stávku. Pod polštářkem na stávku umístěna byla truhlíčka na palečky, nůžky, špendlíky, niti a mustříček. Paličky zde užívané pozůstávají z vřetenka a obálky. Niti se navíjely na dolejší polovičku vřetenka. Navijáčku zde nepoužívaly a paličky navíjely rychlým otáčením vřetenka na noze tak, jako obuvníci soukají dratev. V oblíbě byly mosazné špendlíky.

Krajky pracovaly se z paměti a všechny měly svá zvláštní pojmenování. Vzory byly staré dědičné; některé krajkářky vymýšlely nové tvary motivů a navzájem si je vyměňovaly. Zajímavá jsou některá pojmenování práce a částí krajky, ku př. hořejší kraj jmenují „krajinka“, zoubkovaný „cípátka“. Chybí-li na krajce a musí kus krajky vypárat, praví, že ji musí „rozbourat“.

V zimě pracovalo několik krajkářek pohromadě při lampě ověšené skleněnými, vodou naplněnými koulemi. Práci měly vždycky začatou a paličky při dokončení krajky neustřihávaly. Udělaly raděj delší kus krajky, která po ustřihnutí potřebné délky zbyla i s paličkami na stávku.

Kresby pro krajky flanderské nepotřebovaly; měly jen vypíchanou síť. Pro krajky jiného druhu měly jiné mustříčky, a to kreslené.

Krajky strážovské bylo lze naléztí všade v Čechách. Mnoho se jich prodávalo do „bulu“ (Chodska) a do Blatska. V Klatovech býval na krajky zvláštní trh a prodávaly se pod jménem „lotové“. Na Přešticu bývala stará výroba uzličkových čepců. K těmto holubinkám hotovily strážovské krajkářky i okolní své západoevropské krajky. Čepceček i s krajkou stál 15 zl. a byly v takové vážnosti, že se dávaly darem nevěstám od jejich kmoter. Loket strážovských krajek v délce 78 cm. nové míry prodával se za tereziánský dvacetník stříbrný, aneb za 50 kr. šajnu.

Krajky strážovské měly svůj vlastní ráz. Rovný anebo drobně zoubkovaný kraj jest jejich charakteristikou.

O lásce krajkářek k pletení a o jejich obdivuhodné důmyslnosti svědčí tento příběh.

Jdouce se slečnou M. A. Smolkovou za studiem krajky do Pošumaví, zastavily jsme se ve Strážově, kde, jak nám bylo pověděno, stávalo středisko krajkářské lidové výroby zdejší krajiny. Sotvaže jsme přišly do Strážova a trochu si odpočinuly, šly jsme na obchůzku po krajkářkách, abychom zvěděly od nich zprávy týkající se krajkářství a techniky pletení. Našly jsme málo, tuze málo krajkářek. A které zbyly, všechny byly staré — svědkyně lepších časů. Měly jsme v úmyslu zakoupiti stávek i s paličkami, a proto dotazovaly jsme se starých žen, nechtěly-li by nám stávek prodati. K našemu překvapení žádná z nich nechtěla, vymlouvaly se, že budou na něm ještě pracovati. Na dotazy známých, zdali by přece některá krajkářka mohla ho postrádati, bylo nám řečeno, že jistá Vácovská snad by se dala pohnouti, rozloučit se s ním. Šly jsme s kuráží. Vstoupivše do čisté světničky, v jejímž rohu stál tkalcovský stav, přednesly jsme svoji žádost v naději, že nám bude s radostí vyhověno. Leč jak jsme byly zklamány! Stařenka nechtěla ani slyšet o prodeji stávku, ač již na něm několik roků nepracovala; na půdě pěkně ukryt stál i s paličkami se začatou prací, stále jako připraven k opětovnému používání. Šly jsme na ni diplomaticky a počaly rozprávěti o krajkách a o jejich kráse. To účinkovalo. Z nepřístupné ženy stala se rázem novorná krajkářka a vykládala nám o minulých časech, kdy v každém domě i ve vřkolí dělaly ženy, dívky i děti na stávku skvostné krajky, kdy závodily krajkářky mezi sebou, aby jedna druhou předčila novým vzorem a krásnějším vypracováním. I pravila:

„Vymýšlely jsme si vzory samy. Mezi sebou jsme si je buď půjčovaly neb ukazovaly. Kde jaký vzor jsme shlédly, již jsme hleděly jej dostati do svých rukou, abychom podle něho podobný na svém stávku upravily. Jednou jsem viděla tylový šáteček, na němž byl: vyšíti ptáčekové a kvítka. Sotva jsem jej spatřila, již ho prohlížím se všech stran a hned ve mně vzniklo přání, takový na stávku si udělati. I běžím domů a rovnou cestou k stávku, sednu k němu a počnu, jak mi v paměti vzor na tylovém šátečku utkvěl, ptáčky a kvítka plésti, a nedala jsem si pokoje dříve, dokud jsem

ho správně neudělala!“ — Radošť zářila v očích stařenky a znovu prožívala sladké chvíle tichého štěstí. Po chvíli vzdychla a pravila:

„Tehda byly jiné časy! Sešlo se nás několik děvčat a pracovaly jsme společně a při tom jsme si povídaly, zpívaly a smály a práce nám rostla jako z vody. Krajky jsme si chránily bílým, čistým šatem a ony byly jako padlý sníh. A jak nám slušely! Jak padly k našemu kroji!“

Prisvědčily jsme stařence a znovu ji žádaly o přenechání stávku. Byla již obměkčena. Přinesla stávek z půdy se 60 paličkami. Podávajíc nám ho pravila: „Budou-li se opět naše krajky nositi, opatřím si jiný stávek, mustříček i paličky!“ a dodala přítomným dívkám: „To se podíváte, jak stará Vácovská umí dělat krajky. Nikdo se mně nevyrovná z těch nových, protože já jsem se tomu naučila od starých matiček, které tomu dobře rozuměly!“

Kdy a kým zavedena byla ve Strážově a v okolí práce na stávku, neví nikdo. Není žádných zpráv. Ale jistě můžeme pokládati, že i zde v XV. stol. robívala děvčata na stávku jemné a prohlídací roušky, jež našly odbytu i v cizině.

Domněnka, tak často pronášená, že v XVI. stol. rozšířilo se pletení krajek ze saského Rudohoří, kde působením Barbory Uttmanové svůj vznik vzalo, do krajin českých, jest naprosto mylná. Věrohodnost podobných zpráv a mínění potírá se sama sebou; zápisy jednající o kulturní práci žen a dívek z XV. stol. nejlépe vyvracejí podobné domněnky.

Před 9 lety založila Národní Jednota Pošumavská školu ve Strážově za účelem obrození a obživení starého průmyslu krajkářského. Učitelkou se stala odchovanka zesnulé slečny M. A. Smolkové, zasloužilé pracovnice v oboru krajkářském a spolupracovnice tohoto díla. Škola ta zřízena byla na popud její. Roku 1905 přešla, prozatímně, do státní správy za účelem soustředění všech krajkářských škol v Rakousku pod jednu správu.

III.

DOMAŽLICE.

Za starých časů zaměstnávaly se v Domažlicích a okolí dívky i ženy pletením krajek ku potřebě národního kroje. Hotovily se tu tytéž krajky jako v jiných krajích českých. Pletly zde jemné květinové krajky (valencienské, brusselské, flanderské) k čepcům zvaným „koláče“ a k rukávcům; páskové ke koutnicím, ubrusům a j. Kromě těchto výrobků, jež způsoby cizozemskými vynikaly, pracovaly se na Domažlicku ještě nejstarší druhy krajkové, jejichž hodnota záleží v starožitnosti. Jsou to krajky s třepením, první druh práce pletení na podušce vůbec. Krajkou tou nejraději zdobily koutnice, k nimž se také nejlépe hodila. Shoda to velice zajímavá, neboť i na Slovensku i na Moravě krajkami těmi rády koutnice lemovaly.

Když časem pletení na Chodsku zaniklo, kupovaly si Chodky krajky ve Strážově nebo v Janovicích, anebo od lidových prodavačů vůbec.

Za nynější doby počínají některé dívky opět hotoviti krajky na podušce. K vyučení této práci obrátily se do blízké německé osady Ronsperku, odkud se znalostí techniky přinesly si i německé výrazy. A tak na místě starodávného všeobecného názvu českého „baba“ mají tu „klimprsock“ a místo paliček „kliple“.

Nemůže býti jasnějšího a pádnějšího důkazu o původnosti a starobylosti pletení u Slovanů nad tento zajímavý fakt. A důkaz tento je tím důležitější, čím více se strany německé se hledí prokázati, že Němcům máme děkovati za znalost pletení. To, co od Němců k nám přišlo, to věrně si národ český uchoval i s pojmenováním. Tak ku př. ve Strážově, Sedlici a okolí podvinku říkají „mustř“, kdežto všem jiným předmětům souvisejícím s pletením dávají úplně slovanská pojmenování, jež se tak dokonale srovnávají s technikou práce.

Podvinky jsou vymoženost XV. a XVI. věku. A naše staré pletačky jich neznaly, proto že své výrobky hotovily dlé způsobu tkacího. Neznaly ani špendlíků, jelikož v tom čase, kdy pletení vzniklo, nebylo ještě žádných. Proto k připevnění práce použí-

valy Slovanky trnů, což mělo za následek, že i nyní na Slovensku, kam západoevropská kultura neměla přístupu dlouhý čas, pracují své krajky na holé podušce, bez kresby, bez podvinku a bez toho množství špendlíků, jimiž krajka západoevropská vyniká. Toť skvělý důkaz původnosti a starobylosti pletení u Slovanů.

IV.

SEDLICE U BLATNÉ.

První zmínka o zdejších krajkářství nachází se, jak již řečeno, v starém spise pojednávajícím o kraji prácheňském, do jehož obvodu Sedlice přináležela. Podle tohoto spisu souditi možno, že výroba krajek v Sedlici datuje se již z XV. neb XIV. století. Jiných zpráv nestává ani písemných, ani ústních. Rovněž není tu známa osoba, která by si zasloužila čestného názvu dobroditelky, jejíž zásluha by spočívala v tom, že v Sedlici zavedla techniku pletení krajek a tak přispěla k blahobytu města toho.

Jakého druhu se tu krajky hotovily, nevíme. Většina starých krajek přišla mnohými požáry k zničení, jiné zvětšily a rozpadly se tak, že kromě několika málo (list XXVIII., XXXV., čís. 8.) nezůstalo ničeho. Pozůstalé výrobky nejsou z XV. ani XVI. stol., ale poskytují nám dostatečný přehled o směru pletení v minulých dobách. Máme-li na paměti dobu XVI. věku, kdy sněmovní nálezy omezovaly nošení krajek, můžeme s jistotou počítati, že sedlické krajky mnoho přispívaly k nádhernosti oděvu jak panského a měšťanského, tak obzvlášť selského; neboť lid nejdéle zůstal věren kroji původnímu, slovanskému. U pánů to bylo ovšem jinak. Ti záhy přilnuli k cizímu kroji a tudíž i cizozemské krajky objednávali ku své potřebě. Všemocná móda a vliv ciziny byl patrný. Jestliže lid příkladem pánů učinil ústupek v ohledu národního kroje, učinil ho jistě nejprve tam, kde mnoho nemusil slevovati ze svých obyčejů a ze svých zvyklostí. A to, podle našeho mínění, bylo nejspíše při krajkce. Trváme-li na tom, že lid slovanský znal pletení již v X.—XI. stol., jak nám ukazují kresby nejstarších památek písemných, pak možno souditi, že v XVI. stol., v době rozpuku umění krajkářského v západní Evropě, i u nás krajkářky podlehly všeobecnému proudu a ku svému národnímu kroji počaly plésti krajky po způsobu cizinském.

Že i v Sedlici pletly krajky ku potřebě lidového kroje, jest jisto a nepochybné; ale to ovšem nevyklučuje také možnost odbytu krajek do ciziny. Jestliže v XV. stol. robívala naše děvčata na stávku jemné a krásné prohlídací roušky, že našly odbytu v cizině, můžeme za to míti, že i sedlické výrobky hotovené na stávku mezi těmi krásnými rouškami se našly, jelikož v Sedlici hotovily krajky na stávku právě tak jako ve Strážově, jako v Dobrovici a jinde. Stávek a baba jsou historickými předměty, historickými dokumenty pletení v Čechách.

Sedlice byla střediskem průmyslové výroby lidové. K ní přiléhaly okolní obce, k těmto pak jiné, tak že umění pletení rozprostíralo se po celých Čechách. Tak vidíme, jak se prostírá od Domažlic ke Strážovu, Janovicům, Horažďovicům a Sedlici, pak dále k Mirovicům, Písku, Mladé Vožici, Prčicím a Táboru, odtud k Liticům, Vamberku, Nymburku a Dobrovici na sever.

Sedlice zásobovala pěknými krajkami různé kraje Čech, ano i královskou Prahu.

Krajkářky sedlické hotovily přeskvostné krajky západoevropského druhu k holubinkám, čepcům zlatým i stříbrným, ku košílkám a jiným předmětům. Nespokojily se nitmi, pokoušely se plésti i žíněmi, do nichž propletaly slámu. Byly velmi dovedné krajkářky, které uměly se zlatem a stříbrem zacházeti. Před 120 lety jistá Anna Talianová pletla jemné krajky květinové, které nosila na prodej do Prahy, k „Modré hvězdě“, kde tou dobou dlela její provdaná sestra. Mnohé známé paní její sestry, když se dozvěděly o příchodu Talianové, přicházely a kupovaly pro svoji potřebu krajky, platíce za 1 loket 6 cm. široké krajky 3 zl. šajnu. Tatáž krajkářka uměla prý i zlaté krajky.

Rovněž jistá Marková hotovila před 100 lety zlaté a stříbrné krajky k čepcům. Čepec od ní pracovaný zachoval se v majetku (r. 1894) Hostičkové, trafikantky v Sedlici. Z těchto ukázek lze dobře posouditi dovednost krajkářek sedlických, jimž se vyrovnaly ostatně všechny lidové pletarky, neboť tytéž práce, tytéž způsoby uměly a hotovily.

Podvinky zhotovovaly si krajkářky samy. Později, když výroba kraje se zmnohonásobila, kreslila, upravovala a píchala vzory zručná krajkářka, u níž si je ostatní pletařky dle jména objednávaly. Kresba vzorů mnohopárových vyžaduje velké umělosti a také času, proto nechtějce se ostatní krajkářky zdržovati kresbou, raději kupovaly hotové podvinky. Vzory krajkové v Sedlici vykazují čistě lidový ornament a vytříbený vkus. Niti pro své výrobky kupovaly v Praze. Byl to materiál jemný, bavlněný a dosti pevný. Z kopy pásem zhotovilo se kraje v ceně 10 zlatých. Nyní se udělá z kopy kraje toliko za 4 K. Ovšem krajkářky sedlické pracují teď vzory rudohorského způsobu.

Některé motivy obtahovaly silnou nití, již jmenovaly „špalíček“. Loket krajky (60 cm. nové míry) prodával se za 5 zl. šajnú a zhotovily jej za 4 dny, pracující od časného rána až do tmy. Zručnější krajkářky upletly loket téže krajky za 3 dny.

Když ještě před 100 lety vyšivaly zdejší ženy pleny, hotovily k nim krajkářky krajky proutkové (flanderské). Za loket těchto kraje platil se tvrdý dolar. Jemné květinové krajky pracovaly toliko za dne; na večer připravily si pletarky peřinku s krajkou ze silnějších nití, kteréž pletly k ubrusům, fěrtochům, plenám a j. předmětům. (List XXVIII.)

Krajkářskou podušku jmenují tu „peřinka“. Plní ji pískem smíchaným s drtinami. Pvlak na ni berou z domácí různobarevné látky. Peřinku staví do truhlíčku bez dna nebo do lepenkové krabice. Dříve za starých dob měly k peřinkám stávky. Nynější stávky jsou malé stolky o dvou nohách. Paličky hotoví soustružník s obálkami, buď ze dřeva švestkového nebo bezového. Mustry připravovaly se tímž způsobem jako v ostatních již popisovaných osadách. Vzorům krajkovým výtečně rozuměly a od každé krajkářky kreslířky podvinky nechtěly. Pro každý vzor měly svá zvláštní pojmenování; byly to vzory dědičné.

Již po několik desetiletí pracují zdejší krajkářky vzory způsobu rudohorského. Často si některá krajkářka nový vzor vymyslí. Mnohé vzory jsou specialitou Sedlice. Zlovyk vypíchatí podvinek hotovou krajkou se tu jen k neprospěchu práce samé ustálil. Podvinek takový jest nepravdělný a práce na něm hotovená nevhledná.

V oblibě jsou špendlíky se skleněnými pestrobarevnými a velikými hlavičkami. Takové špendlíky jsou nejvýš nepraktické, neboť zakrývají práci a pro páskovou krajkou se vůbec nehodí.

V r. 1888 bylo v Sedlici na 400 krajkářek. Počet jich vzrůstal. Krajkářství rozšířeno jest i na sousední obce a dotýká se Mirovic.

Obchod s krajkami měli v rukou obchodníci. Denně si vydělaly krajkářky 40 kr., dovedné více. Stávalo se, že na místo peněz dostávaly pletařky různé zboží nebo potřeby k pletení na podušce. Materiál ovšem nebýval vždy nejpěknější a následkem toho i práce bývala chatrná. Sebe jednodušší kraječka, má-li správný podvinek a pořádné nitě, jest pěkná, ba možno říci krásná, neboť technika pletení jest jedna z nejlepších a nejsličnějších prací ženských. —

Pozorujeme-li krajkářství sedlické, seznáme, že nejméně podléhalo vlivům přicházejícím z převratů, jichž národ český v čtne míře zakusil. I když kraj národní byl odložen, krajkou tu vítězně probíjela boj o svoji existenci a přetrvala bouře, změny a převraty všelikého druhu. S krajem ovšem zmizela i lidová krajkou, ale na místo její nastoupila jiná, druhu lehčího, nesouc si hned ve vínku znak úpadku. —

Před několika málo lety zařídila tu krajkářskou školu paní Vlasta Stránecká, majitelka panství Čekanice u Blatné. Plna dobré vůle snažila se povznést krajkářství sedlické a věnovala tomu nejen lásku, ale i část svého jmění. Bohužel, nebylo porozumění se strany našich rodin, našich dam, a tak šlechtěné ideje slavné paní přicházely na zmar. Nyní přijde škola pod správu státních škol krajkářských a bude pěstovati moderní krajky. Snad nyní, kdy se bude nalézati v rukou cizích, bude jí věnována větší pozornost od našich žen a dívek.

V.

DOBROVICE U ML. BOLESLAVI; LITOMYŠLSKO.

Mezi místa, kde se pracovaly spanilé krajky způsobu západoevropského, jest zařaditi i Dobrovici. Krajky dobrovické byly hledané a ochotně kupované lidovými obchodníky, kteří až z Tauců (z Chodska) sem přicházeli a za niti vyměňovali.¹⁾ (List XXXV.)

Dle zpráv starých žen pletly tu krajky ženy i děti, a při nedostatku jiné práce i muži.²⁾ Krajky se hotovily po způsobu valencienském, brabantském a flanderském. Ale i krajky druhů jiných a z hrubších nití pletly se tu u veliké míře. Krajky prvního druhu pracovaly se pro holubinky, zlaté a stříbrné čepce, k rukávcům, kdežto výrobky jednodušších vzorů a ze silnějších vláken pracovaly se ku koutrám (koutnicím), plenám, fěrtochům a ubrusům. Délka kraje určených k čepcům a holubinkám byla vždy odměřená a prodávala se za 1 zl. šajnú.³⁾ Zručná krajkářka urobila ji za 1 den.⁴⁾ Pracovalo se od časného rána do pozdního večera.

Podušku tu nazývaly „baba“; stojánku, na němž baba spočívala, říkávaly „stávek“.⁵⁾ Babu vycpávaly senem a objem její činil 1 loket (60 cm. naší míry). Paličky byly s obálkami; podvinek, nazvaný „papírek“, připravovaly si podobně jako ve Vamberku. Špendlíky používaly mosazných.

Vzory krajkové vymýšlely si samy a mezi sebou vyměňovaly. Každému vzoru daly určité pojmenování a někdy dost podivné a pro nás záhadné. Krajky dobrovické byly jemné a krásné, zpracování dokonalého, což dokazují rozsáhlé obchodní styky (s Chodskem a s Pošumavím). Výrobky krajkové pletly se v ideích lidových, s kterými se setkáváme všade, kde Slovan své sídlo má, a hotovily se výhradně pro lidový kraj, jak u Slovanů obyčejem. Hojně byly kupovány nejen citovanými obchodníky, ale i švadlenami a stavěčkami čepců.

Výroba lidová utěšeně kvetla pod záštitou rodových tradic, — tak velice charakteristických v technice pletení, — až odložením národního kroje i pletení vzalo za své, jež se tu ještě do let padesátých min. století udrželo.

Krajky se pracovaly také v okolí Nymburka, v Netřebicích, Drahelicích a j.⁶⁾

Na Litomyšlsku pracovaly se krásné lidové krajky k národnímu kroji. Krajky ty vynikají bohatostí motivů, umělým zpracováním a jemným materiálem. Pokud známe, pletly se tu krajky nejvíce páskové (list LIII., čís. 2.), lidovým názvem „houseskové“ pojmenované, s pudicí zákrutkovou.⁷⁾ Zdobily jimi šatky, ale i k jiným předmětům byly dávány. Zajímavé jest, že krajky na Litomyšlsku pletené nesou ráz kraje moravských.

Kromě páskových neboli houseskových kraje hotovily se tu krajky mnohopárové z hrubších nití a vzorů jednodušších; mnohé výrobky nazývaly „zázvorkové“, podle motivů, jež připomínaly zdomácnělé tu pečivo, zvané „zázvorky“. Pletlo se i tu na základě lidových tradic.

VI.

CHLUMEC NAD CIDLINOU, PRČICE, HORAŽDOVICE A OKOLÍ.

Příběh o vamborském krajkářství zmínily jsme se, že případ, pojednávající o krajkách, které povinnou robotu oddělávaly pletením kraje pro milostivou vrchnost, není u nás osamocený. Řadíme nyní k němu druhý a jsme jisti, kdybychom s pátráním o českém krajkářství započaly dříve, že bychom podobných příkladů

¹⁾ „Český Lid“. Roč. IV. str. 409. Hoblová B.: O švadlenách, krajkářkách a stavěčkách čepců v Ml. Boleslavi.

²⁾ Táž.

³⁾ Táž.

⁴⁾ Táž.

⁵⁾ Táž.

⁶⁾ Táž.

⁷⁾ Viz list LXXXVI. čís. 3.

nalezly více. Musíme tedy spokojiti se s tím málem; ale i za to jsme povděčny, neboť jsme osvětlením poměru mezi panstvem a lidovými pletáčkami nabyly dosti světla, abychom posoudily, jaké styky panovaly mezi milostivou vrchností a českým krajkářstvím, a jaké podpoře se těšila lidová krajka u panstva.

Úsudek náš musí vyzníti v neprospěch pánů, kteří v zájmu našeho krajkářství ničeho nepodnikli, ačkoliv lidová krajka, která zdobila národní kroj český a byla výrazem národního umění, je muž lid holdoval a je za své považoval, i pánům za okrasu oděvu sloužila. Zajímavé pak při tom jest, že panstvo lidovou krajku robotou obtížilo a tak si zajistilo stálý důchod spanilých výrobků žen-robotnic, o jejichž umělosti není se třeba rozepisovati.

Takovou robotou postižen byl manský statek v Chlumci n. Cidlinou, náležející na začátku minulého století pantátovi z Bezprsků, jenž pocházel z rodu vladycckého. — Na tomto statku sloužila jistá Rozárka, jež byla dovednou a rozhlášenou krajkářkou. Ta měla uloženo, aby každého roku jistý počet loktů krajek, zvaných „vloček“, pro paní hraběnkou zhotovila. Za to byla pantátovi z Bezprsků celá roboty odpuštěna. Když pak syn majitele tohoto manského statku, touže po Praze, statek prodal, chtěl nový majetník statku podržeti si také Rozárku, aby hotovením krajek pro milostivou vrchnost prominutí roboty mu zajistila. Rozárka však přilnuvši celým srdcem k rodině z Bezprsků, nechtěla ji opustiti a odstěhovala se se svými pány do Prahy.

Zde vedle prací, jež jí byly rodinou přikázány, pilně na své podušce pletla a začátky pletení záhy dceruškám svého chlebo-dárce vštěpovala. K práci této přilnula obzvláště Kačenka, která se od Rozárky učila novým a novým kraječkám, s takovou chutí a pílí, že brzy dosáhla stupně umělosti. Pracovala pilná děvčiska ze záliby a nikoliv z nutnosti. Leč neblahý rok 1811, kdy patentem snížena cena peněz na pětinu, způsobil i v rodině z Bezprsků velké převraty; přišli o celé jmění. Následkem toho bylo jim se ohlížeti po zaměstnání. V té době přistěhovala se do Prahy Belgičanka madame Ramier, hodlavši tu zavésti výrobu krajek belgických, zvaných všeobecně „niederlandské krajky“. Tehdejší francouzská doba empirická vyžadovala velkého množství výrobků krajkových. Zdobily se jimi nejen oděvy dámské, ale i mužské, a proto se předpokládalo, že zaniklé krajkářství, jež císařovna Marie Terezie v Praze v život uvedla, nyní se počne opět zvelebovati.

Madame Ramier přivezla si s sebou také znamenitého kreslíře, jenž vzory pro krajky kreslil a upravoval. Usadivši se tu, počala se ohlížeti po dívkách, jež vyznaly se v umění krajkářském, a svoji nabídku dala ohlásiti v kostele po odpoledním cvičení, jak to bylo zvykem v tehdejší době. Přihlásiti se měly „panny ze ctíhodných rodin pražských“. Mezi těmi, kdož se o práci u madame Ramier hlásily, byla také Kačenka z Bezprsků, která krajkami na ukázkou přinesenými vzbudila velký obdiv. Rychle se vpravila do práce a vynikla takovou měrou, že se stala první krajkářkou u madame Ramier, jejíž povinností bylo každý nový vzor vyzkoušeti, dírkami opatřiti a tak připraviti, aby druhé krajkářky mohly podle něho bezpečně pracovati. Tato povinnost spočívala dříve na madame Ramier, která nemohla tuto zodpovědnou práci každé pletáče svěřiti.¹⁾

Na zajímavý tento případ jest nám pohlížeti se dvou stran; a to s historické a kulturní. Historická stránka jeví se nám v ohledu postižení práce robotou, kulturní v ohledu umělosti našeho lidu. Obě pak jest důležité k poznání poměru a úspěchu národa českého na poli krajkářském. A k ocenění umělecké výše českého lidového pletářství slouží nám právě tento vzácný dokument rodinné historie za světlý bod, objasňující kulturní vyspělost našeho lidu v ohledu pletení. Věnujeme-li jen skrovnou vzpomínku Rozárce, prosté to dívce z lidu, jejíž celé jmění a bohatství spočívalo v dovednosti jejích rukou a v bystrosti mysli, jejíž dědictvím byla rodová tradice a národní idee, pochopíme dosah umělosti lidových krajkářek, podobných Rozárce, a dovedeme oceniti jejich důmysl a obdivuhodnou zručnost.

Překvapující tato událost jasně nám před oči staví, jak zběhlé byly naše pramatky v pletení, jak svými něžnými a spanilými vý-

¹⁾ Za laskavé sdělení této nadmíru důležité zprávy děkujeme vřele velect. slečně Gabriele Pfeifrové, učitelce na ústavu ku vzdělání učitelek v Praze.

robky podiv vzbudily, že nejen panstvo rádo si jimi krášlilo skvostná roucha svá, ale i čestně obstály pod zkušebným a přísným zrakem madame Ramier, vynikající zmatelkyně umění krajkářského.

Při tom pak nezapomínejme, že to byla prostá žena z lidu, která slečnu z vladycckého rodu zasvětila v spanilé umění našich pramatek.

Dle soukromých zpráv ještě na začátku minulého století pletly se krajky v Prčicích a okolí. (List XXXV., čís. 5.) Byly to druhy cizozemské: valencienské, brusselské, flanderské a zlaté krajky. Krajky hotovily se k holubinkám, zlatým a stříbrným čepcům, šněrovačkám, zástěrkám a šátkům. (List LX.) Paličky měly zdejší krajkářky s obálkami (obraz 2., čís. 9.) a soustruhované. Poduška byla vyplněna senem, jsouc na dřevěném stojánku připevněna a opatřena dvěma šrouby.

Rovněž kolem Horažďovic se pilně pletlo k účelům národním. Moje zesnulá teta naučila se této práci od jisté stařenky, která dokonale uměla vládnouti paličkami. Žel Bohu, že poduška s paličkami a krajkami přišla neznámo kam, a tím se zamezilo posouditi hodnotu a směr práce.

Starý způsob zanikl současně se starými krajkářkami. Nové proudy se objevují, a na všech stranách jeví se ruch po obnovení výroby krajkářské. Kéž jest pobídkou k znovuoživení pletení vážná snaha zabezpečiti krajce trvání stálého. Litovati sluší, že lidové pletení zaniklo, a krajka národní u mladší generace, u potomků to tichých, skromných, ale slavných a úctyhodných pracovníků pozbyla ceny. Naše krajky byly sice u srovnání s krajkami západoevropskými jako prostinké luční květy oproti nádherným květům, vypěstěným na výsluní přízně uvedených činitelů, leč v ohledu dokonalosti spracování a ve vystižení technické a ornamentální rázovitosti nestály za krajkářkami vyučenými odbornými učitelkami.

☆☆☆☆☆☆

ČÁST VII.

VÝVOJ TECHNICKÝ A ORNAMENTÁLNÍ.

Velké množství čipek a mrežek moravských a uhersko-slovenských v přesné původnosti, které se nám dochovaly na naši dobu, poskytuje nám možnost sestaviti přehled, jak tato práce se u nás vyvíjela v ohledu technickém i ornamentálním. Jisto jest, že krajky ve spisu tomto zastoupené dospěly k bodu dokonalosti až po dlouhém broušení a opravování. Znalci naskýtá se tu pohled na různá období, o nichž písemných dokladů nestává, leda ten, že náš lid od prahistorických dob tkal plátno. A právě, že byl tak dokonalý ve tkání, nebylo mu za těžko osvojit si i dokonale techniku pletení. Příbuznost tkání s pletením a vzhled starodávných výrobků krajkových jsou nejlepším dokladem spojitosti jejich.

Abychom mohli znázorniti vývoj pletení, seřadili jsme krajky tak, jak přirozeným způsobem musily se vyvíjati, a to nejen v technickém, ale i ornamentálním směru. Že nám to bylo umožněno nyní, v době od vzniku krajky tak vzdáleném, děkovati máme jen slovanským krajkám a konservativnímu duchu slovanskému.

Obraz 3. Vidíme tu 4 krajky. 3 jsou s třepením a 1 tkaná na stávkou. Jest tu k vůli přirovnání v ohledu technickém, kterýž poukazuje na velikou příbuznost, pokud se týče spracování s krajkami, s třepením. Technické provedení těchto krajek jest primitivní, začátkové, poskytující zajímavý pohled na počátky pletení, kdy se outkové nitě prostrkávaly vláknami osnovovými, a dosud neproplétávaly. Práce tato zaujímala střed mezi tkáním a pletením, ale výhod obou technik postrádala. Protože pouhým prostrkáním páru outkového a nekřížením jeho nití práce neměla pevného základu, osnovové nitě mohly sem tam se posunovati; i pomáhaly si pletáčky tím, že v pravidelných skupinách outkové páry k sobě

jehlou připoutaly. Docílily tím pevnějšího výrobku a lepšího vzhledu. Některé z těchto krajek pletáky hotovily ve dvou barvách, obyčejně v červené a bílé. Třepení u krajek jest známka starobylosti a původnosti.

Obraz 4. Při těchto výrobcích zříme oproti prvnějším jistý pokrok v spracování. Leč pečeť prvopočátku jest na nich znáti provedením i vzhledem. Vidíme tu již plátýnko, znak pokroku, jehož středem táhne se mřížka, nikoli však nepřekládaná a pouze prostrkovaná, ale skutečně proplétaná a skřížená. Krajky tyto hotoveny jsou vždy barevnými vlákny, jelikož jsou podstatou těchto začátkových výrobků. Na kraje č. 2. jest na hořejší části vyšita sekáčová cesta, na kraje č. 3. v dolejší části vyšity křížky. Pak tu zříme, jakož i na ostatních krajkách, nový druh křížení, zvané „sítka“ nebo „přehazování“. Provedení sestává z překládání jednotlivých nití přes sebe a vyměňování jich s outkovými tak, že se neustále outková nit s osnovou nití jednoduše křížuje. Krajky nemají zvláštních cípů, nýbrž barevnými nitmi oddělované čtverečky a obdélníčky znázorňují „stůl“ a „stolčky“.

List I. Na krajkách těchto možno sledovati dokonale poznenáhly vývin práce. Kdežto na obr. 2. str. viděli jsme ještě primitivnost technickou i ornamentální, která se tu reprezentovala buď vyšitými jednoduchými tvary nebo barevnými nitmi, můžeme již na těchto krajkách zříti dokonalejší jich propracování a snahu nesoucí se k určitějšímu vyjádření vzhledem k cípatému okraji. Motivky, znázorňující cípy, jsou ovšem podobny jednoduchým črtám začátečnicka, leč prozrazují veliký důvtip v technickém provedení; nemění bystrost však projevuje se v těchto začátkových výrobcích tam, kde cípy jsou toliko barevnými vlákny imitovány. (Obr. 2. str.) Těmito barevnými nitmi dán byl podnět k pozdějším cípům a zubům. Když pak barevná nit již nestačila a nevyhovovala uměleckému vkusu pletáčině, pomýšlela na jiný způsob práce, který by tvořil nerovné okraje a samostatné cípy vytvářel, oddělované od ostatní části krajkové. Tento postup vidíme na tomto listu. Část krajinková jest tatáž jako při předešlých krajkách, ale krajík, totiž část dolejší, hotoven jest již způsobem jiným; má zuby omezované dírkami. Technické provedení jich jest stejné, jako u krajek předešlých. Hotoveny jsou „plátnem“ (neb „sítkem“) po celé šířce v stejnoměrných, pravidelných řadách, toliko v části tvořící zuby lze sledovati jedno nebo dvojí přerušování a vrácení párku, čímž povstalo sešívené krajíku čili zubu. (Čís. 1, 2, 3.) V kraje č. 3 spatřujeme v krajince „sítka“, v němž barevná nit tvoří „sekáčovou cestu“ a hned vedle opět jinou; první jest pletená a druhá jest vyšitá jako u krajků na obr. 2. čís. 2. Na dvou posledních krajkách zase vidíme dokonalejší propracování cípů nežli na předešlých čípkách a zároveň poznáváme z tohoto postupu i jistý základ k polopavoučkům.

Pokud se týká „sekáčovy cesty“, již zříme na čípkách tu vyšitou, onde vpletenou, jest nám poukázati na zvláštnost našeho lidu, jak velice rád oblíbeného ornamentu používal na všech možných předmětech, kam se dal vhodně umístiti, ať na krajkách, nebo na vyšívkách, anebo na popelnicích neb na rozmanitých nástrojích.

List II. Cípy u těchto krajek jsou zase o stupeň dokonalejší; vykazují jistou vyškolenost a patrný vývin, který směřuje k vybavení se začátkových pokusů z neustálených tvarů zubů a cípů. Ačkoliv dosud jest v nich zříti patrná souvislost cípů s plátěnou hořejší částí, s níž tvoří jednotný celek, přece jest pozorovati zejména na krajkách čís. 1, 2, 3, 4, 6 samostatnější vývin cípů, jež ornamentálně vybočují z mezí prvopočátečních pokusů a činí dojem nezávislosti na prvé části krajkové. Krajka dle lidových tradic sestává z dvou částí; jedna tvoří vložku neb mrežku (hořejší část), druhá tvoří cípatý okraj, zvaný „krajík“, „cípky“ neb „čipky“ a „zoubky“. Ruské krajkářky hořejší části říkají „prošívka“, druhé části „kraj“.

Tato obvyklost zjevná jest při všech lidových krajkách; i my se dle ní řídíme. Krajka čís. 1. má krajík, jenž jest základem různým technickým tvarům, a jenž svým technickým provedením i zlatým krajkám vzorem byl.

Krajky čís. 2, 3, a 4 jsou zajímavé barevným vyšíváním. Vidíme tu „polokruhy“, jež rýsují zuby, „točinky“, „sekáče“, „kolíska“ a „hady“. Šité ornamenty na čípkách jsou zárukou starobylosti

techniky pletení a poukazují na počátky práce, kdy pletáky ještě neznaly výhody pletení, jímž lze množství technických změn a způsobů provést. Takovéto ozdoby spatřujeme na starých malbách a kresbách, jak jsme v předešlých statích poznamenaly. Krajka čís. 5. jest práce rusínské ženy; jest to druh začátkových krajek právě popisovaných, a co zvláštního při ní, že způsobem práce více se podobá výrobkům na obr. 1. se nalézajícím a výrobkům zlatým nebo stříbrným. Cípy jsou tvaru špičatějšího, jako jest zvykem u ruských krajkářek, ale jsou mnohem obtížnějšího provedení nežli naše. Poslední krajka nese jiný ráz, který se jeví na cípech. Tyto jsou provedeny v podobě páskové (připomínající vzor „na osminky“ stražovské), ale jsou dosti obtížné.

Listem tímto ukončily jsme řadu prvotních a začátkových výrobků krajkových, zvaných „tkanice“, „tkaničky“ a „pletence“, jejichž technika sledovala tkání ve všech směrech a později napodobila i techniku pletení v „rámu“ čili „na krosienkách“.¹⁾

List III. Přistupujeme k druhému způsobu pletení, jež ve vývoji krajků dospělo k netušenému rozvoji a na stupeň veliké dokonalosti technické i ornamentální. Zahajujeme řadu tuž čípkami a mrežkami hontskými, jež v dědinkách kraje bzoovského na uherském Slovensku pracovány byly dle lidových tradic. Ohromné jest to bohatství skvostných vzorů a různých variací, nesoucí pečeť svéráznosti slovanské a tvořivosti našich žen. Jest to s nimi jako s písní národní. Toužný cit zrodí se v duši dívčině, a hle, již plyne se rtů píseň, jejíž melodie i slova přenáší vánek s chotaru na chotar, přes hory a doly, až je známa celému kraji. Bohatství nevyčerpatelné!

Všecky tyto i jiné čipky, ač jsou mnohé z tenčích nití pracované, hotoveny jsou s úmyslem, aby práce věky přetrvala. Málokde se naskytá „sítka“, kteréž se jednoduše překládá, skoro vždycky jsou krajky pleteny dvojitým křížením, totiž „plátýnkem“. Řetízek nebo pletenec tu přichází k úplné platnosti, tvoře cípky (čís. 1, 2, 3, 4, 7, 8, 10, 16, 17), nebo uprostřed krajek různým položením dodává čípočce zvláštní ráz, dle něhož pak i krajka bývá pojmenována. (Čís. 5, 6, 7, 8, 9 a j.) Kraječka č. 1 pracována jest ve směru prvotních výrobků (podobně jako krajka rusínská), druhé, čís. 2, 3, 8 pak vykazují plátěnou „cestičku“ (plátěný proužek), jak jsme viděli u „tkanic“. Prvnější výrobky tohoto stupně byly opět jednoduché; postupem a zkušenostmi nabytými zkouškami a prací zdokonalovala se ornamentální část, a současně vynalézána byla nová a nová křížení a proplétání, která ve spojitosti s uměleckým vkusem pletáček, důmyslně byla sestavována v rozmanité skupiny, jimiž se docílilo množství vzorů. Tak spatřujeme na čís. 5, 6, 14 malé, drobné cípky, jež povstaly ze řetízku nebo z pletenic. Jsou to plátěné „krivinky“. Z čípoček, kde se řetízky křížují, čís. 5, 6, změnou paliček povstala „mačia dlabka“; čís. 7, 8, 9, 11, 12, 13, 15. Krajky 13, 14, 15 jsou dalším důsledkem přirozeného vývinu pletení, jehož základem jest tkání, neboť nalézají se tu oválky, zvané „lístky“ a „ploštičky“, jež jsou hotoveny pouhým proplétáním paličky, podobně při tkání. Kraje č. 16, zvané „riedčička“ a čís. 14, zvané „hrozienkava“, vzorem byla „mačia dlabka“, a přeměnou vnitřních párů „riedčičky“ na plátýnko povstala „makovička“. (Čís. 17, 18.) Čípočka, čís. 18, jest zajímavá svými cípky, které se utvořily z plátěné „krivinky“ přeložením krajinkového páru. Dále spatřujeme mrežku čís. 20. a širokou krajkou čís. 19, jejíž střed zaujímá „moudrý koliesko“. Utvořilo se z „makovičky“. Krajík pak sestává z „polopavoučků“. Vnitřek krajků zdobí dírkky, zvané „hraška“. Skládá se z malých čtverečků a ze čtyř křížků po stranách. „Hrozienny“ byly jistě výtečným vzorem ku provedení „hrašky“, již se nápadně podobají vyšívání „hrachůvky“. Poslední kraječka zajímá nás svými „polopavoučků“, jež se pěkně proplétají s mřížkou, tvořící „sekáče“.

List IV. Na první čípcce vidíme „hrabílko“, jež vzniklo „z polopavoučků“; z „hrabílka“ utvořilo se „ohrabílko“. (Čís. 2—6, 10 až 13 a 15.) Vidíme tu různé druhy krajek, zvané „na ohrabílka“, a v nich možno sledovati velikou tvořivost, kterou se vyznamenávaly naše ženy. Žádná čípočka není stejná, každá vyznačuje se vlast-

¹⁾ O této národní práci odborně pojednala M. A. Smolková ve spisu, kterýž byl II. cenou poctěn, na základě konkurenčních cen, vypsáných Nár. Sp. Česk. M. v Praze.

ním charakterem. Jak velké byly umělkyně, ty prosté ženy oproti mnohým nynějším, kterým každá práce jest obtížnou a zbytečnou!

Další nový tvar zříme na krajce čís. 7, 8, 9. První jest „hrozičková“, již známá, druhé dvě „rázdičková“. „Rázdička“ utvořila se prodloužením „makovičky“. K lepšímu posouzení, jak naše pletařky řešily čipky na základě mrežek, služiž za vzor mrežka čís. 10 a čipka čís. 11. Ostatní 3 krajky nazývají se „vocielkasté“. „Vocielka“ hotoví se z „kolieska“ a to na základě jeho prodloužení, následkem toho vejčitý tvar „kolieska“ promění se v nepravidelný šestiúhelník.

List V. „Hrozička“ obklopena pletencem nazývá se „pavučinka“; čís. 1. Další krajky běrou na sebe jiný ráz, podobajíce se krajkám páskovým. Nebyly sice ještě tvořeny s úmyslem vynaléztí nový druh práce páskové, nýbrž prováděny byly následkem stálého vývoje techniky, která každý nový tvar podrobila rozmanitým změnám, čímž povstávaly nové a nové druhy práce. Na těchto krajkách podrobeny jsou „krivinky“ vývojovému pokroku. První čipka měla „pletencové zoubky“, druhé „plátěné krivinky“, čís. 23, jiné „krivinky s mřížkou“ čís. 4—9. A tak pohnáhu zdokonaľovaly pletařky „svoje krivinky“, kteréž počítaly na „gombačky“ (špendlíky; ale za starodávna, kdy nebylo špendlíků, používalo se trnů. Obr. čís. 2), kolik taková krivinka obnášela „oušek“. Krivinky důmyslně připojovaly k různým motivkům, čís. 7—10. Později se nespokojily s jednou (čís. 16—17), ale proplétaly dvě „velké kriviny“ nebo „krivé plátence“, čís. 14; obzvlášť velkým „krivinám“ říkaly „krivá koleša“, čís. 15. Krajky následující, čís. 18—22, jsou pracovány způsobem zcela jiným, ačkoliv hlavní motiv, „krivina“, přichází k plné platnosti. I z toho lze poznati bystrý rozum a tvořivého ducha, který dovede každou maličkost dobře využítovati. Dokud krajky hotovily se jako „tkanice“ a „pletence“, dotud nepoužívalo se řídkých půdic, tak aby zakrývaly, kromě hlavních motivů, celou plochu krajky. Teprve vývojem pletení nabyta řídká půdice svého významu, a krajky toho druhu pletly se pak na základě svérázného postupu. Pro tuto práci používaly naše pletařky svých starodávných, původních motivů, které mistrně obklopily řídkými půdicemi. Krajka čís. 18 může nám býti vzorem prvotních těchto mnohopárových výrobků. Druhá i třetí rovněž poukazuje svojí jednoduchostí na prvopočátky, které se jeví v geometricky provedených tvarech. Čipky čís. 21 a 22 poukazují na jistý pokrok v provedení.

List VI. V těchto čípkách lze sledovati stálý postup k pásce. Vidíme tu „vlnovku“, čís. 1, 2; „velkou krivinu“, čís. 3, s „krivými kolešy“, čís. 4, 5, s „krivým plátencem“, čís. 6—9. V posledních čtyřech krajkách opět spatřujeme změny v technickém provedení. Krajky čís. 10 a 11 sestávají z „chodníčků“ navzájem propletených, třetí ze srdéček, v nichž se pěkně vyjímá „hraška“ jako výplň; čtvrtá pak s „ohrablíky“ činí mrežku tu velmi zajímavou, jelikož se v ní střídají řídká půdice s výplněmi a hustým „ohrablem“.

List VII. 3 krajky jsou tu hotoveny na síti. Krajka čís. 11 jest stará a pochází z Liptova, kde se pracuje úplně bez kresby a bez špendlíků. Všecky čipky a mrežky slovanské jsou k poznání, neboť předně nejsou v nich zřítí stopy po špendlíkách a pak nejsou stejně široké. Tím, že se pletou na pouhé babě, bez kresby a bez podvinku z paměti, zapichují se toliko po okrajích, často vybočí ruka pletařčina z rovné čáry a někde zapíchne šířeji, někde úžeji. Jelikož pak staré pletařky nepoužívají uvnitř špendlíků, musí plést čipky hodně husté, aby se jednotlivá křížení nerozplétala; na krajkách západoevropských upevňuje se křížení špendlíky.

Motivy na mréžce čís. 1 jsou úplně shodné se vzory strážovskými, kde se nazývají „přeska“ a „velké okno“. Jest ku podivu, jak strážovské krajky svými vzory a spracováním mají se slovenskými jeden ráz, ačkoliv technické provedení jest zde jiné, nežli ve Strážově. (Viz obraz čís. 5.) Na Slovensku se pracují bez podvinku, bez špendlíků, podle rodových tradic, ve Strážově také bez kresby, ale na kosočtvercově vypíchaném podvinku podle západoevropského způsobu. Zajímavá shoda tato dá se vysvětliti jen tím, že pletařky české a slovenské byly odchovankami stejného ducha, jenž tradicemi rodovými pronikal národní život Slovanek, a který nevymizel ani tehdy, když naše české krajkářky přiklonily se ke způsobům cizozemským. Mréžka čís. 2 připomíná rovněž naše lidové vzory krajkové, jak české, tak i moravské. Krajky čís. 3—5 jsou způsoby

„tkanice“, ale velmi charakteristického provedení ozdobného. Od čís. 6 až do konce nacházíme krajky a vložky, zvané „lištočkové“ nebo „ploštičkové“.

List VIII. I zde vidíme lístky v rozmanitém seskupení, buď vespolek nebo ve spojení s různými motivky, jako s „moudrým kolískem“, čís. 2, 4, 5; s „cestičkou“, čís. 3, s „makovičkami“, čís. 6, s „rázdičkami“, čís. 7 a 8, s „chodníčkem“ čís. 9. Ne bez zajímavosti jsou čipčky čís. 10—17.

Krajky čís. 11, 12, 13 jsou primitivní a jednoduché vzory, připomínající začátkové práce. Pocházejí z čičmanských a přešpurských šatek; jsou také hotoveny z hrubých domácích nití. Další krajky čís. 14 a 16 vyznačují se oproti prvnějším pokrokem a význačnějším motivem. Jsou to rázovité krajky slovanské a jmenují se „uškasté“ anebo „uchaté“; provedením patří do třetí skupiny. Krajka čís. 17 jest na „tulipánky“ a zakončena jest „hádkem“, charakteristickým to motivem slovanských čipek a mrežek.

List IX.—XIV. Na listech těchto zříme překrásné lidové výrobky cerovských ženiček. Hotovily je ke kroji národnímu právě tak jako předešlé čipky a mrežky, bez podvinku, bez špendlíků, na pouhé podušce z paměti, dle tradic národních.

Krajka čís. 1. jest tím zajímavá, že nám poskytuje možnost srovnati ji se starší čipkou, pletenou na starých Horách ve Zvoleňské stolici (list X., č. 1), kde čipkarství od nepaměti se provozovalo. Mluví-li se na Slovensku o čipkarství, míní se tím vždy obchod krajkami. A na Zvoleňsku bylo čipkarstvo čili obchod krajkami u velikém rozkvětu, neboť se odtud vyvážely čipky a mrežky do Španělska, ano i do Turecka a j. Lid na Slovensku před lety nekupoval krajky pro sebe nikdy; co potřeboval, to si udělal. Co pak nad potřebu svoji hotovil, to prodával čipkářům, kteří tyto pletené výrobky, zároveň se šafránem, kmínem a j. předměty rozváželi do cizích zemí.

Zajímavost citované čipky nejeví se v práci, která jest jedna a táž, ale v ornamentu.

Jest třeba také poukázati na zvláštnost pletařek, o které jsme se již v dřívějších statích zmínily, a která zde tak nápadně vyniká. Jest to rázovité spojování mrežky čili vložky s krajíkem. Na všech starých čípkách lidových nalezneme půvabné ohraničení mrežky cestičkou nebo chodníčkem, k nimž pak se poutá kraječka jako samostatný sice motiv pletený, ale ve spojení a současně s vložkou. Vizme list XII., čís. 2. Jak skvostný to ornament a půvabné spracování krajíku! Možno-li žádati většího důmyslu, vytríbenějšího vkusu a lepší harmonie na prostých ženách slovanských, nežli jaká se jeví v těchto ukázkách lidového umění pletařského? Vizme, jak v mrežce „ploštičkovéj“ (list X., čís. 1) upletly sourodou čipčku, a ke krajce čís. 4, kde hlavní ornament tvoří vzor „nahady“ nebo „pijavicej“, zhotovily podobný krajík „skrčenou krivinku“, neb „rázdičkovou“. Srovnámevme všecky tu vyložené čipky, vždycky nalezneme soulad.

Na krajce čís. 3, na listu X., čís. 4, na listu XIV. nacházíme čipčky „okrouhle dierke“, již spatřujeme také u krajk českých a moravských. Pracována jest páskovým způsobem a byla velmi oblíbena u našich starých pletařek.

Na listech X. a XIV., čís. 2, 4; pak čís. 1, 2, 3, vidíme nový druh kraječek, které se vymykají způsobu mnohopárovému a pracovány jsou způsobem páskovým; v tomto druhu práce jednotlivé řady bývají k sobě uměle spojovány špendlíky nebo háčkem. Tyto krajky jsou oblíbeny jak na Slovensku tak i v Rusku a jsou rozšířeny v četných variacích. Jmenovány bývají obyčejně „na krajce“, kterémužto názvu přidávají se ještě různá zvláštní jména, dle kterýchž se jednotlivé čipky od sebe rozeznávají. Tak krajík (list X., čís. 2) nazývá se „s rozmarinkou“, čís. 4 „heplované úško“. Na listu XIV., čís. 1 „okrouhlé úško“. Na Rusi podobné krajky nazývají „baraní rožky“. Bezpochyby se jim tyto krajky jeví jako růžek beraní.

Na listu XI., čís. 2 a 3 nacházíme krajíky zvané „zlaté čipčky“. Jméno to pochází z dob, kdy hotovily se zlaté krajky na vínky. Technika jich srovnává se s výrobky zlatými, kterých se v dobách starých hojně používalo v Čechách, ve Slezsku, na Moravě, na Slovensku i na Rusi nejen ku potřebě národního kroje, ale i k ozdobě chrámové.

Pozoruhodné jsou krajky na listě XIV., 3 a 4. Prvá se jmenuje „prstíčkovéj“, na základě motivu, znázorňujícího tři prsty, druhá „při panej tulipán“. Panej toleta svědčí o velikém stáří motivu, neboť obrysy její ukazují hodně starou modu. Motívek ten jest pleten hlavou dolů.

Čipky cerovské podobají se, jak jsme se již ve stati „Strážov“ zmínili, krajkám strážovským jak vzhledem k ornamentu, tak i k jeho stylisaci, a což hlavního, i v ohledu starobylosti. Totéž lze říci i o krajkách blatských. Viz obr. čís. 5. Společný charakter těchto od sebe rozdílných druhů krajkových dá se vysvětliti jednotným názíráním na pletení, které mělo veliký význam v ohledu národním a které, ačkoli v Čechách, částečně na Moravě a ve Slezsku odklonilo se od původního starého směru a přidrželo se způsobů západoevropských, přece v dobách, kdy následkem všeobecného proudu kraj poněmhu se odklátil a pletení pozbývalo svého významu, osiřelé lidové pletařky, nemajíce již vzpruhy, kteráž tkvěla „v národním požadavku“, bezděčně sledovaly starodávný způsob práce ve svých výrobcích. Ornament těchto krajků nebyl způsobilý pro výrobky západoevropské, vyžadující kromě jemné, pavučinné nití také příslušnou kresbu, sestávající z ladné a umělecko stylisovaných květů, úponek, listů, větviček a z jiných půvabně kreslených motivů, uprostřed jedné nebo více půdic. Následkem této nesrovnalosti znárodněla krajka západoevropská odchylovala se podstatně od svého způsobu a jevila úpadek v ohledu estetickém i technickém. Krajka vamberská podobného úpadku se nedožila, protože do nedávna hotovena byla k lidovému kroji moravskému a slezskému, poněmhu k čepečkům.

List XV., XVI. Způsob práce umístěných tu krajků liptovských jest též jako čipek cerovských. Hotoveny jsou z hrubých domácích nití do kruhu. K docílení podobného tvaru křivého používá se kulovatá poduška, na níž se pletou čipky i po straně její. Čipkovitý okraj připichuje se těsně vedle sebe, tak, že jednotlivé čipky přiléhají jeden k druhému. Následkem toho zoubkovaný krajík se přiměřeně stáhne, kdežto rovná krajinka podrží sice tvar krajky pletené na válcové podušce, ale připichuje se rovnoběžně s krajíčkem. Pleteny jsou bez kresby a bez špendlíků k čepcům. Zvláštností jich jsou velké, okrouhlé díry. Krajky cípaté nazývají „vrstoky“, podle nebetyčných hor, jež tu jako strážcové obklopují chudíčky a opuštěný kraj našich slovenských bratří a sester.

Listy XVII.—XXI. Domovinou těchto skvostných a nádherných výrobků slovanských jest Nitransko a moravské Slovácko. K pletení jich braly si ženičky nejkrásnější materiál, surové hedvábí, žihlavové předivo, stříbro, zlato a různobarevné hedvábí. Ornamentem připomínají tkanice a pletence hontské. Vidíme tu na listu XVII. „prostý koliesko“, čís. 6, pak ve spojení s jinými motivky, čís. 3, 5, 7. Z motivku „sprostý koliesko“ vyvinulo se „moudrý koliesko“, čís. 10, 11, 19, 20 a j. Pak jinou úpravou kolieska, odstraněním díry a vpletením „mušek“ povstalo „jablíčko“. (List XII., čís. 13, 14 a j.) Čís. 1, 7 a 11, list XVIII., čís. 8, list XIX., ukazují zdařilý přechod z tkanic do krajků druhu valencienských. Spatřujeme tu 3 druhy koliesek. Křížení jich jest zajímavé ve směru technickém, přidržující se tradicionelní práce rodové, a ve směru ornamentálním jeví sklon ke krajkám západoevropským. Vliv západu na krajkě té nepostřehujeme, neboť jest čistě lidová to práce žen slovanských. Čipka „na srdéčka“, list XVIII., čís. 15, jest z oněch našich krajků lidových, které vynikají důmyslným sestavením a provedením motivu. Na listech těchto možno sledovati dokonale vývin kolieska v mnohých variacích. Další krajky, list XVIII., čís. 9—15, list XIX., čís. 1—12, list XX., čís. 1—3, jsou dílem Moravy a její zvláštností. I zde v těchto výrobcích druhu valencienského nalézáme zajímavý motiv „koliesko“, ovšem způsobu práce upravené. Zároveň spatřujeme tu starodávný obyčej našich ženiček, který jest tak starý, jako krajka sama, jehlou obšívaný motivky. Toť jest nejlepší důkaz o starobylosti pletení u Slovanů, jehož podstata jeví se v tradicionelním rozšiřování pletení od vzniku krajky, kdy jednoduché tkanice barevnou nití proplétány anebo jehlou motivky tvořeny byly.

List XX., čís. 4—9 jsou výrobky z uherského Slovenska. Původ krajků těchto jest hledati ve vláčkách. Do Krakovan v Uhrách (ve stol. nitranské) přistěhovala se Češka od Vamberka, jež vyznala se v krajkách vamberských dokonale. Poznávši, že i na Slo-

vensku pletou čipky a mřížky k národnímu kroji svému, počala na svém „papírku“ (podvinku vypíchaném) hotoviti krajky; aby se hodily ke kroji lidovému, napodobila poněkud krajky zdejší tím způsobem, že použila šušle (surového hedvábí) a různobarevného hedvábí obyčejného k pletení svých krajků. Rovněž použila jednoduchých motivů vláčkových, vraňátek, ohejbeč, mušek, jež pěkně sesadila a z nich vytvořila úplně nový druh krajků, dosud neznámých, zvaných na Nitransku „české čipky“. Na místě proutky (tylu) pletou se obyčejně díry, a bývají proplétány zlatem a stříbrem. Celek činí krásný a nádherný dojem, a nikdo by neřekl, že tyto výrobky pocházejí z jemných českých „vláček“. Ke kroji slovenskému hodí se výborně. Tuto máme příklad nejlepší, jak naše pletařky bez pomoci cizí vpravovaly se do způsobu někdy neobvyklého, jak samy vymýšlely nové způsoby práce a vždy ze všech okolností dovedly si samy vypomoci. A to není ojedinělý případ! Takových jest více.

List XXI. Technický vývoj těchto krajků jest tentýž, jako při krajkách na předcházejících listech XVII.—XX. Základem jejich jest síť. První stupeň tohoto druhu našly jsme v krajkách cerovských. Charakter jejich spočíval hlavně na přímočarém ornamentu. (List XIX., čís. 4., list XXI., čís. 1, 2.) Později vývojem práce začaly se tvary motivků zaokrouhlovati. Nejdříve zkušebnímu ohni podrobily pletařky „koliesko“, jak již poznamenáno, list XIX., čís. 1, 3, 6, 7 a j., potom „kvačku“ (značí kvočnu, vlastně jen směr roztažených křídel), čís. 9, „hady“, čís. 5 a j. Dále skládaly vzory z „větviček“, list XX., č. 2, z lístků a květů, list XXI., čís. 3 a 4, z keříčků, list XX., č. 1, ano i jiné hodící se předměty braly pro krajkové vzory svoje. Na př. „biskupskou mitru“, list XX., čís. 3, „hušičku“ a „hanáčku“, list XIX., čís. 11, 12, „na drungle“ čís. 10. Jsou to motivy jednoduché oproti krajkám valencienským a brusselským, leč nám jsou tím vzácnější, že jsou to vzory lidové a původní. Na každé krajkě, na každé vložce spatřujeme stopy umělosti a důmyslu našich prostinkých žen, a každá čipka nám hlásá kulturní vyspělost a neobyčejnou tvořivost našich pramatek. Proto ve všech krajkových výrobcích vidíme znak lidové tradice, která se neodchyluje v žádných způsobech práce, v žádném způsobu krajkovém, ale vždy lidovou krajkou slovanských žen charakterisuje. Krajky, hotovené na základě sítě, hotoveny byly nejčastěji z kopřivových vláken, ze surového hedvábí čili ze šušle a také z hedvábí, málokdy z nití; nejvíce na uherském Slovensku. Na Moravě, hlavně na morav. Slovači, dosáhly žihlavové krajky, čili missikornové, také sýkorové zvané, velikého stupně umělosti. Leč uherské Slovensko nebylo pozadu!

Ještě před 90 lety tento druh krajků hotovil se ve Vrbcě a ve Velké na Moravě. Byly velice hledané. V Čechách žihlavové krajky rovněž se pletly a byly po jistou dobu velmi oblíbené. Také blatské krajky pracovány byly ve způsobu podobném; hotoveny byly hlavně z nití.

Listy XXII.—XXVII. Máme před sebou lidovou práci zvolenských pletařek. Vzory jsou podobny cerovským, ale technického jich provedení nedosahují, neboť pracující od staletí pro obchod, zvláště v posledních časech, kdy strojová výroba zasadila ruční práci velikou ránu — a chtějíce svým výrobkům v nynějších zlých dobách odbyt zajistiti, jsou nuceny vyhledávati takových prostředků, které by práci krajkovou ulehčily a usnadnily, aby snáze své výrobky mohly prodati. Za tím účelem hotoví krajky na vypíchaném podvinku, čímž si v práci ulehčí. Jest to způsob mnohem snadnější, nežli plésti krajky bez podvinku a bez špendlíků.

Proto, aby mohly soutěžit s krajkami strojovými a rudohorskými, přijaly způsob, jímž by docílily větší rychlosti. To se mohlo státi jen na základě vypíchaného podvinku, který jim tam přinesly rudohorské učitelky, jež uherskou vládou byly dosazeny do Španie Doliny (zvoleňská stol.) za účelem „povznešení“ krajky. Starodávný způsob práce nemůže soutěžit se západoevropským. Vyžaduje mnoho času a přemýšlení. Západoevropský naopak, kde jest vzor krajkový nakreslen, není nic jiného, nežli pouhý mechanismus, kterému jest třeba pouze hbitosti.

List XXVIII. Stará vložka sedlická. Takového druhu krajky pracovaly krajkářky obyčejně u večer, kdy nebylo potřebí mnoho světla. Za dne hotovily jemné krajky brusselské, valencienské a flanderské. Výrobky podobné, jako jest tato vložka, pletly na pod-

vinku pouze vypíchaném, bez kresby a z paměti. Také vidíme, že tu a tam je pracováno bez špendlíků, jako to činí pletařky zvolenská, jež teprve před 50 lety navykaly se plést krajky na vypíchaném podvínku bez kresby.

List XXIX.—XXXVI. Zde vidíme celou řadu jemných, lidových, starých i novějších krajků flanderských. Jsou to pozůstatky pavučinných výrobků valencienských, brusselských a brabantických a nesou znak úpadku. V 18. stol., kdy krajka pozbývala svého významu, počala se rozšiřovat tato flanderská krajka a v 19. stol. opanovala pole hlavně k vůli lehčí technice. U nás v Čechách také našla své mistry mezi lidovými pletařkami. Tyto si ji oblíbily v takové míře, že způsob ten přijaly výhradně k hotovení ozdob krajkových. Na listech vidíme flanderské lidové krajky z různých dob. U starších krajků (listy XXXV.—XXXVI.) lze spatřit větší umělost a krásnější ornament. Jsou to výrobky sedlické, blatské, strážovské, přické a snad i dobrovické. Také vidíme vzácnou krajkou druhu alençonského z Rychnova n. Kněžnou, list XXXV., čís. 11. Těmto podobné krajky pracovaly se pro lidový kraj; znenáhla i v tomto způsobu práce úpadkové počal se jevit nevkus a reakce, a krajka flanderská hotovila se již jako prodejné zboží bez všelikého uměleckého snažení a citu (list XXXV., čís. 1—4). Zvláště krajky strážovské, po nich sedlické, některé novější vamberské nemohou starodávným výrobkům se rovnati ani co do umělosti, a mnohé ani co do jemnosti. Krajky litické a vamberské (listy XXX.—XXIV.) podržely do nedávna zvláštní umělecký ráz, než starým výrobkům přece nemohou se rovnati. Vzory oproti dřívějšímu jsou jednoduché, nevyžadující zvláštní umělosti, poněvadž na řídké vypíchaném podvínku pracované, bez rozmanitosti půdic, které flanderskou krajkou dělaly tak působivou. Byla-li krajka hotovena ze silnějších nití, jako jsou strážovské (listy XXIX.—XXX.), pak pozbyla i poslední krásy, která jakž takž krajce flanderské dodávala ještě trochu leposti.

Krajky flanderské jsou posledním skvostem ve vývinu mnohopárových krajků západoevropských. Nemohou se ani kresbou, ani spracováním rovnati krajkám brusselským a valencienským, které nad ně vynikaly umělostí nevyvážitelnou. Leč i tento způsob práce, byl-li proveden dle základních ideí původců, byl působivý, skvostný a nádherný. Pro svoje jednoduché provedení stal se oblíbeným záhy ve světě krajkářském. Podstata jeho jest tyl (lidový název český „proutka“). Spisovatelé odvozují tyl od města Tulle ve Francii, kde v 17. a 18. stol. druh paličkováné quipiry hotoven byl. Pojmenování „tyl“ rozšířilo se hlavně v Němcích pro „bobbinet“ (paličkováná síť); byl hotoven paličkami na podušce.

Kromě tylu, v němž různé plátěné, vranátkové a sítkové motivy se nalézají, spatřujeme na krajkách flanderských rozmanité výplně, jako: vranátka, mušky, obyčejné neb otevřené dírkky. Někdy silná nit, která motivy v krajkách obtahuje, tvoří samostatně rozmanité květy. Tento způsob byl hlavně oblíben v alençonských krajkách. (List XXXV., čís. 11.) Pracovány byly z nejemnějších nití. Ve Vamberku těmto krajkám říkají „vláčkové“.

List XXXVI., čís. 5—9. Vrchol umělosti a krásy nalézáme na výrobcích brusselských a valencienských. Naše lidové krajky nemohou se oslnivým a pavučinným těm krajkám rovnati pro úžasnou jemnost nití a pro nádhernou kresbu vzoru. Západoevropské krajkářky byly nuceny, aby pavučinná nit se jim netrhala, pracovatí vzácné výrobky tyto ve sklepních světnicích, kam slunce nesvítilo. Za den upracovaly tuze málo: díky jednoho palce při šířce krajky 6—7 cm. Byla to vzácnost, byla-li krajka označena, že je hotovena jednou rukou. V 30 letech obyčejně krajkářky osleply. Kresby krajkové upravovali dovední umělci. Za takových okolností nemůže naše česká krajka srovnávat se se západoevropskými. Předně naše lidové pletařky nepoužívaly sotva viditelných nití, a za druhé neměly zvláštního kreslíře. Naše krajky hotovily dívky a ženy v době, kdy nebylo polní práce. Není pochybnost, že tu a tam, při větší spotřebě, a v mnohých místech, kde výroba krajků průmyslově se provozovala, byly zajisté pletařky, které se jen této práci věnovaly; nicméně, když bylo třeba, vypomáhaly v domácnosti i v hospodářství. Naše krajkářky vyznaly se ve všech způsobech práce; pletly své jemné výrobky k holubinkám, stříbrným a zlatým čepcům, a nikdy neosleply. Měly již zvláštní míru pro ten který předmět, již nikdy nepřekročily. Ještě před 80 lety mnohé

naše babičky u svých „bab“ a „stávků“ sedíce, hotovily spanilé výrobky, jež cenou, umělostí a skvostností převyšovaly daleko krajky flanderské.

I při těchto krajkách spatřujeme jakýsi úpadek ve vzorech a v provedení. Mnoho záleží ovšem také na umělosti a dovednosti krajkářek samých. Leč musíme doznati, že úpadku nejvíce přispěla moda, která bezohledně ruší a ničí, co dříve střežila, a nové ozdoby, jiný kraj a jiné práce diktuje a přízní svojí obměšlí.

Krajky brusselské a valencienské liší se od flanderských předně půdou hráškovou, hrachovinkou nebo brusselskou. Jsou to půdice složitější tyly. Motivy: různé květiny, větévky, věncoví, lístky, všelijaké ozdoby; zvířata, ano i osoby, stromy, vodotrysky a jiné přerozmanité předměty jsou plátěné, v umělé kresbě sestavené, již nádhery dodávají různé výplně, jako: pavoučkové, makovičkové, řetízkové a sítkové. U našich výrobků zoubkovaný kraj tvořily obyčejně drobné pavoučky; kde bylo třeba, i dvě a tři krajky k sobě přišly, jelikož naše lidové pletařky nikdy širší krajky nad 8 cm. nepletly. Charakter krajků brusselských jest: půda brusselská a obtahované motivy silnější nití; valencienských: půda hrášková, valencienská (řetízková) neb hrachovinka. Motivy jsou neobtahované, mřížkou pouze omezené.

U nás možno tento způsob práce na 3 druhy rozdělit.

První, kde patrný jest začátkový vývin a jeví se obyčejnou půdicí dírkovou s jednoduchými motivy. Domovem byl v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. (Cerovo, Zvoleň.)

Druhý, jenž tvoří skupinu, značí se podvojnými půdicemi, složitým ornamentem a různými výplněmi. Způsobem tím pracovalo se v době slávy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Třetí druh vyznačuje se půdou proutkovou (tyl), jednoduchými i složitějšími motivy, obtahovanými silnými vlákny a pak charakteristickou výplní vranátkovou (fond de mariage). Domovem jest v Čechách, částečně na Moravě a ve Slezsku.

Listy XXXVII., XXXVIII. Krajky zde umístěné náležejí do třetí, hlavní periody ve vývoji pletení. Čipky na prvním listě, čís. 1—6, jsou pokračováním způsobu mnohopárového, ale technickým provedením cípů přizpůsobují se páskovým krajkám. Jsou to tedy výrobky přechodní, které u našeho lidu velmi oblíbeny byly. Nazývají se „uchaté“. Krajka čís. 3 jest z Dašic od Pardubic a jest přizpůsobena tak páskové práci, že by nikdo v ní nehledal mnohopárový výrobek. Totéž zříme u vložeček čís. 4, 5. Krajka čís. 6 jest pásková, a dvě poslední také. Na nich spatřujeme zajímavý postup práce. Jistou změnou technickou na přechodních krajkách docílily pletařky, že své „uchaté“ krajky pracovaly jako pásku, Leč pro první dobu, neznavše výhody háčku, kterým možno protější pásku zachycovati, nepřipojovaly pásky k sobě, ale nechávaly mezi nimi velké díry, čís. 7. Pak je k sobě přišivaly, čís. 8. Až posléze špendlíkem, později háčkem, jednotlivé pásky k sobě připojovaly. Na listě XXXVIII. spatřujeme dokonalý vývoj těchto prvotních krajků páskových, kteréž na základě pásky pozměnily tvar, tak že vznikl nový druh, jenž byl nazván „na krajíce“. Na těchto dvou podobných, ale technicky tak rozdílných krajkách, vidíme nejdokonalejší přirozený vývoj pletení. „Uškasté“ čili „uchaté“ čipky pracují se množstvím paliček bez háčku; „na krajíce“ málo paličkami, ale pomocí háčku. Směr cípů pak jest zde i tam jednotejný. Krajek „na krajíce“ máme mnoho a v různých variacích. V nich vytvořil se nový typ krajků, které postupem vývoje dosáhly velkého stupně krásy.

Listy XXXIX.—XLII. Na prvním listě můžeme sledovati vývoj páskových krajků. Nejprvnější vidíme čipku „uchatou“, z níž se vyvinula krajka „na krajíce“; oblouk cípu „na krajíce“ se zjednodušil a vznikla uzounká páska, čís. 2, která však dosud sleduje krajkou „na krajíce“ svojí kresbou. Již krajka čís. 3 vymyká se způsobu tomu a tvoří samostatnou „vlnovku“, kde se pásky těsně k sobě poutají. Vlnice pak stává se typem krajků, jichž zuby provedeny jsou vlnovkami. Další krajky jsou téhož typu, čís. 4, 5; čís. 6, 7 jsou krajky typu „na krajíce“, a ovšem ozdobnější a složitější. Krajky těchto druhů hotoveny jsou tak, že ke každé smyčce, která povstala zaklesnutím za špendlík, musí se přiháčkovati druhá, protější páska. Do rysu dáváno hedvábí, zlato a vlna; páska pracuje se buď jednoduše plátěná i s barevnými nitmi, nebo hedvábí tvoří řetízek a polořetízek.

Listy XLII., XLIII. Na listě prvním krajka čís. 2, pak krajka na následujícím listě ukazují opět nový způsob práce, který se značí dírami. Tyto díry povstávají tím, že jednotlivé pásy nebývají ke každé smyčce pravidelně přiháčkované; následkem toho jest i ornament pružnější a kresba složitější a bohatší na motivy. Hotoveny bývají obyčejně nitmi, buď barevným řetízkiem anebo bez něho. Hodí se k větším předmětům.

Listy XLIV., XLV. Charakter krajek těchto značí se přerušováním plátěné pásy, rozmanitými drobnými vzorečky, jako: dírkami, list XLIV., čís. 1, trateninkou, č. 2, hádky, č. 3, 4, hrachovinkou, list XLV., č. 1 a j. Tyto ozdobné pásy činí krajkou velice půvabnou. Pracovány obyčejně nitmi, ale také šušelem. V pásce bývá někdy řetízek, polořetízek, anebo jen 4 vlákna hedv., plátěnými proplétaná.

Listy XLVI.—LIV. Veliké množství krajek těchto sestává z plátěných motivků a ze řídké půdy. Krajky tyto jsou velice působivé a pracují se motivy samy pro sebe a půdice pak naposled.

Kresba ornamentu bývá umělá a znázorňuje různé předměty: květy, orla, list XLV., čís. 2, 3; zvonky, větévky s plody a květy, listy XLVI. XLVII.; stříkačku se zvonkem a s hrozny, list XLVIII.; žábu dělající kruhy, list XLIX., čís. 1.; stromy s listy, list L.; věncoví, listy LI., LII. a LIII., čís. 1, pochází z Liptovska, ze Střed. Sliache z kněžské alby, srdéčka, čís. 2. a j. Jsou tu práce českých, moravských, uherskoslovenských a polských krajkářek. Každá vložka zakončena jest zajímavou čipčkou. Krajík sestává z „řetízkových čipček“, z „krivinek“, „kolísek“, ze „zákrutků“, z „polopavoučků“ a z „okrouhle dierke“. V Čechách jmenovaly krajky páskové „housenkové“ a hotoveny byly hojně k výšivkám polabským. Hotovily se k šatkám, ke koutnicím a ubrusům ze silnějších nití domácích. Motivky bývají buď v celosti pleteny, anebo v jistých místech ustříhávány.

Krajky tohoto druhu jsou v kombinaci ladné, v stylisaci překrásné a v provedení nádherné. Motivky brány jsou z nejbližšího okolí lidu. Vlnění pásy jest technicky dokonalé. Tímto druhem krajek možno dosáti překrásných výrobků, zvláště když je provedeme v rozmanitých půdicích.

List LV. Technické provedení této skupiny páskových výrobků značí se v ustříháváných tvarech motivů, z nichž se krajka skládá. Jednotlivé motivy nebývají k sobě pravidelně spojovány, čímž umožněno jest lepší a ladnější rozvinutí kresby. V tomto druhu lze nejkrásnější a nejemnější ornamenty vytvořiti.

Listy LVI.—LIX. Zákrutkové krajky, kde zákrutky tvoří půdici, jsou závěrečným kamenem ve vývinu krajky páskové v ornamentice i technice. Zákrutky pletou se osmi paličkami a tvoří úzké plátěné proužky, které se přes sebe překládají. Liptovanky pletou své zákrutky až 18 paličkami; tedy se všemi, kterými tvoří pásku. Každý zákrutek má po jedné straně mřížku; na druhé procházejí páry jednoduchým křížením, čímž se vnitřní strana zákrutku stáhne a okrouhlou díрку utvoří. Zákrutky se pracují sem tam, až vyplní určený prostor pro půdici, a pak hned z nich počíná páska, která tvoří skupení všelikého druhu. Po ukončení motivu vystříhnou se nepotřebné páry a ponechá se jich tolik, kolik je třeba na zákrutek.

Krajky zákrutkové hotovily se nejvíce pro kostelní roucha. (List LVIII.) Na Moravě též k lidovému kroji. (List LV.) Veliké dokonalosti a krásy dosáhly tyto krajky zákrutkové na Slovensku ve stoličce trenčínské, kde se pracovaly k žilinskému vyšívání. V Hontu pracovaly tímto způsobem zákrutkovým jediné krajky, zvané „na okrouhle dierke“; v Liptově pouze užily jich jako technického křížení v motivech krajkových, s nimiž tvořilo součást ornamentovou. V Čechách krajky zákrutkové přivedeny byly k nemalé dokonalosti; jsouce hotoveny k ozdobě rouch bohoslužebných, byly způsobeny svými motivy k místu posvátnému, zobrazující některé bohoslužebné předměty. Pracovaly se v jednotlivých oddílech, z kterýchž se pak krajka skládala. Příčina byla zajisté ta, že krajka kostelní, jsouc široká a v kresbě ponejvíce obsáhlá, vyžadovala velké „baby“ čili „podušky“; a jelikož i míra její byla delší, než byly naše krajkářky zvyklé, rozdělovaly si práci na jednotlivé díly; každý obsahoval jeden motiv. Když pak všechny díly byly upleteny, přišivaly se k sobě. Na listě LVII., čís. 1, spatřujeme krajkou typu dalmatského. Svým krajíkem shoduje se s našimi krajkami. Svého

druhu jedinou zříme krajkou na listě LIX. Spatřily jsme ji na Slovensku, a pochází z Almaše od koutnice. Způsob práce se jeví v rozdělované pásce, která na dva samostatné rysy se rozdvouje. Každý jednotlivý rys vytvořuje vlastní motiv a pak v určitém místě se oba spojují v jedinou pásku.

List LX. Zde máme zlaté a stříbrné krajky, jednoduché i složitě. Mnohé z nich zdobily roucha kněžská, šněrovačky, zlaté čepce a vínky. Hotovily se ke kroji, jehož nádhery velmi zvyšovaly. Zlaté krajky čís. 3, 5 a 11 jsou provedeny způsobem jako prvotní krajka s třepením. Krajka čís. 9 jest vzácná kresbou ornamentu a podobá se krajkce ruské. Vyniká krásně stylisovaným zvonkem a půvabným jabličkem. Krajky zlaté pracují se z různého kovového materiálu, z nití zlatem soukaných, ze šňůr, z pleskatých plíšků, z kroužků a různých cetků. Různost materiálu dodává výrobkům těm půvabu. Práce jest lehčího druhu. Obyčejné dírky, plátno, sítko, propletání a prostrkávání. Proto kresbou vzoru nevynikají, ačkoliv mnohé jsou skvostné. Vyžadují velké zručnosti v pletení.

Obraz 6. Skupina krajek tuto zobrazených poskytuje zajímavý přehled krajek chorvatských, polských, ruských a slovenských. Krajka čís. 1 jest pracována rukama žen chorvatských dle typu „na krajice“, v níž se rys přerušuje a v šířce pásy řetízkovou výplň tvoří. Ornament se úplně shoduje s našimi krajkami téhož druhu. Krajky čís. 2 a 7 jsou krajky přechodní. Prvá jest polská, druhá slovenská. Čís. 3 a 5 jsou „ohrabielkasté“; prvá jest ruská, pracovaná připichováním „trny“, druhá jest slovenská. Další krajky, čís. 8 a 9, shodují se charakterem práce; čís. 8 zdobila dívku slovenskou, čís. 9 dívku polskou. Čís. 10 (slovenská) a čís. 11 (polská) mají zajímavý motivek, zvaný „mačia dlabka“. Krajky čís. 4 (slovenská), čís. 6 (ruská) dokazují nám svoji příbuznost čipkami „uchatými“, přechodními. Konečně čipky čís. 12 (slovenská) a čís. 13 (polská) jeví nápadnou podobnost v technickém i v ornamentálním provedení. Jsou to čipky „na krajice“.

Vidíme tu ve všech uvedených krajkách nejen příbuznost, ale i starobylost, hlavně v ruské krajkce „na ohrabilko“. Pracována jest s třepením; toto jest ovšem kratičké, nicméně za třepení se musí považovati. Originál této krajky jest v krajkářském díle S. Davidové, a pochází z Lubochně v Rusku. Kromě této, kterou jsme dle originálu pracovaly bez podvinku a připichováním trny, obr. čís. 2, jsou v témž díle jiné krajky téhož druhu, a také starým slovenským podobné.

Obraz 5. Na krajkách těchto lze pozorovati příbuznost technickou i ornamentální. Tři prvě krajky slovenské, čtyry strážovské prozrazují dokonale, že jejich pletařky vedeny byly jedním duchem a touž ideou. Poslední výrobky pak ukazují na úpadek práce, když není vedena v tradicích lidových. Těmto podobají se krajky z blatských plen. (List XXXV., čís. 2 a 4.)

Ukončivše popis jednotlivých krajek a skupin, přikročíme k objasnění vývinu páskové práce. Vznik páskového pletení možno datovati s vynalezením pletení vůbec. Máme-li na zřeteli tkanice, které nebyly nic jiného nežli pásy plátěným křížením provedené, našli jsme důkaz nepřipouštějící jiných domyslů, Nepochybným znamením o včasném upotřebení páskového druhu krajky jsou čipky a mrežky hontské, v nichž lze spatřovati různé náběhy do techniky páskové. Poukazujeme jen na list VI. Technicky nejpodobnější byly čipky „uškasté“, které považujeme za základ k páskové práci a k jejímu samostatnému vývinu. Krajka pásková, neb jak na Liptomyšlsku říkali, krajka „housenková“ svým technickým provedením klonila se spíše ke „tkanicím“, prýmům, pasamentům, nežli ke krajkce, již si představujeme jako vzdušnou a jemnou síťovinu. Proto nelze se diviti, že způsob páskového pletení současně s krajkami mnohopárovými i na západě evropském držel stejný krok ve vývoji technickém a ornamentálním a dosáhl tu netušeného rozvoje. Nermalou zásluhu o rozvoj a o umělecký vývin krajek mnohopárových a páskových přičísti sluší krajkce šité, která od XIII. století byla panující ozdobou krojů dámských i mužských, ozdobou církevních rouch, a jež v benátské krajkce, zvané „punto a rilievo“ anebo „point de Venise“ dosáhla obdivuhodné umělosti. Za takových okolností, kdy krajka pletená na podušce měla předchůdkyni v ohledu uměleckém již pokročilou, není divu, že západoevropské pletení v obou směrech: v technickém i ornamentálním, záhy k rozvoji individuální samobytnosti pokročilo, a oba druhy

čili způsoby práce, mnohopárové i páskové, ve své technické vlastnosti využitkovány byly.

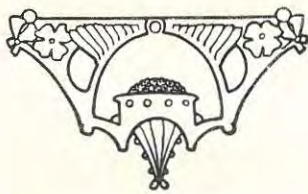
Takovým způsobem, jako krajka mnohopárová, tak i pásková poznamená se vyvíjela v době svého prvotního vývoje. Majíc základ v provedení „uškatých“ čipek, jež jsou výrobky přechodními v nejkrásnějším slova smyslu, nastoupila vlastní směr, jenž vystihnout byl pouze páskou plátěnou, provedenou oproti dřívějším krajkám málo paličkami. Z toho povstaly čipky „na krajice“ (List XXXVII., XXXVIII.), jež jsou ornamentálně s uškastými spřízněny. Vývoj z kraje „na krajice“ možno postřehnouti na listě XXXIX. Tu vidíme jednoduché cípy provedené páskou rovnou, tvořící oblouky, jež při některých čipkách tak těsně k sobě přiléhají, že nemožno rozeznati jednotlivé pásky. Barevná nit jest tu jediným průvodčím, ukazujícím nám vinutí pásky. Dále krajky toho druhu stávaly se ozdobnější; leckde plátěná páska se přerušila, změnil se v dírky neb v sítko, sledujíc stálý okrouhlý směr „na krajice“, vytvoříc tak vlastní typ krajky. Z těchto čipek povstal jiný typ kraje, tak řečené „housenkové“, který se vyznačuje podobně jako „na krajice“ jednotlivými zuby, ale odlišuje se od těchto vlnovkami, jež každý jednotlivý zub provázejí. Nejdříve v tomto druhu pracovaly se jednoduché vlnovky, pak složitější, zvané „na bulí“, z toho různým položením vln povstával ještě více složitější ornament, vyznačující se napřed třemi vlnovkami tvořícími zub (list XXXIX. čís. 4), jehož pletáčky nazvaly „na huší šlapu“; pak rozličným ladným seskupením a vinutím pásky utvořily se nové vzory, bohatší na motivy mající podoby rozličné: tu hvězdu, tam zvonek, zde jablko, tam hrušku, ořechové jádro a j. (Listy XL. a XLII.) Každý jednotlivý typ krajkový těchto prvotních druhů pokračoval ve svém vývoji dle svojí podstaty buď ornamentálně neb technicky. Následkem toho pásková práce v neustálém postupu vývojovém docílila různých typů krajkových, z nichž každý dostoupil uměleckého stupně své třídy. Z kraje „housenkových“ vyvinula se krajka, jejíž zvláštností jest, že se vymanila s přísných forem začátkových, kde pravidlo, pásku ke každé smyčce přiháčkovati, výrobky páskové velice omezovalo. Tím se docílilo rozmanitosti vzorů, bohatosti motivů, jichž kresba nabyla větší působivosti vyskytujícími se dírami, utvořenými mezi jednotlivými vlnami. (List XLIII.) V těchto krajkách se smyčky jen na určitých místech k sobě připojovaly. Z kraje „na krajice“, kde vývinem technickým jednotlivé pásky prováděly se způsobem ozdobnějším a pracnějším, povstaly časem výrobky připomínající svým vzhledem krajky mnohopárové, hotovené na základě síti. Rázovitost jich jeví se v přerušené plátěné pásce, měnící se v síťovinu. (List XLIV. a XLV.) Síť ta opět v některých místech se zaměňuje v plátno. Další průběh práce zříme

v krajkách, kde jednotlivá páska tvoří ladný ornament květinový, jablkový, neb značí orla, žábu, ptáky, zvířata, ano i postavy osob a j. (List XLV., XLVI. a LIV.) Zde již vidíme, že jednotná, ano i dvojitá (list LXXVII.) kreslicí páska celou krajkou neprobíhá, nýbrž že se ustříhává v určitých částech ornamentu, a z něho pak že se půda tvoří, která jest důležitou součástí v tomto typu krajkovém. Postupem vývoje počala se páska přetvořovati v samostatné motivky, které se jednotlivé ustříhávaly (list LV.), a pak se i tyto motivky řídkou půdicí obplétaly. Tento druh páskové práce jest vrcholem umění, podobně jako mezi mnohopárovými jsou nejškostnější: valencienské a brusselské. Nejnádhernější a nejvzácnější byly brusselské.

Naše lidové pletáčky tento způsob nepěstovaly, ač se dobře vyznaly v krajkách páskových všech druhů; dokladem toho jsou krajky v tomto díle seřazené.

Přehlédneme-li a uvážíme-li všechny okolnosti a podmínky, jež jsme na základě studií lidového slovanského pletářství i na základě studií západoevropského krajkářství v díle tomto ohledně vzniku pletení objasnili a na základě odborného vzdělání technický a ornamentální vývoj pletení vysvětlili, poznáme

1. že v českoslovanském pletářství a v názvosloví nalézáme nejkrásnější osvětlení vzhledem k původu, stáří a kolébky krajky v samostatných lidových výrobcích, ;
2. že na Slovensku a v Rusku do nynějších dob prvotní a původní způsob pletení v úplné neporušenosti se udržel,
3. že slovanské výrobky obsahují dokonalý postup a vývoj techniky pletení na podušce, od nejprimitivnějších prvotin práce, až k umělecké dokonalosti v obou hlavních způsobech práce,
4. že v čipkách a mrežkách slovanských, moravských i ruských, jichž provedení není závislé na špendlíkách, zastoupeny jsou všechny technické způsoby obvyklé v zemích západoevropských,
5. že naše lidové pletáčky samy si vzory vymýšlely, nezávisíce kresbou vzoru na cizí pomoci,
6. že pracovaly v plném vědomí toho, co motiv představuje, řídíce se tradicemi rodovými,
7. že ráz lidových kraje jeví příbuznost s krajkami jiných slovanských pletarek,
8. že ve všech zemích slovanských, kde pletení bylo známo, vzniklo charakteristické názvosloví krajkářské, svědčící o nezávislosti slovanského pletářství na cizích učitelkách, a
9. že lidové pletáčky krajky své hotovily pouze k národnímu kroji, jehož byly důležitou součástíkou.

SEZNAM OBRAZU.

Obraz 1.

- Čís. 1., 8., 9., 10., „klepce“ ze Sliache. Liptov.
 „ 2., 3., „klepce“ z Lúček. Liptov.
 „ 4., 5., 6., 7., „klepně“ z Dol. Badína. Hont.
 „ 11., 12., „klepně“ ze Španie Doliny. Zvoleň.
 „ 13., 14., „babátka“ z Krakovan. Nitra.

Obraz 2.

- Čís. 1., 3., „paličky“ ze Sedlice u Blatné, Čechy.
 „ 2., „palička“ od Dobrovice, Čechy.
 „ 4., „kiple“ z Postřekova u Domažlic.
 „ 5., „trny“, které byly v užívání, než vynalezeny byly špendlíky.
 „ 6., „palička“ z Prčic.
 „ 7., 9., „paličky“ ze Strážova u Klatov.
 „ 10., „palička“ z Litic u Žamberka.

Obraz 3.

- Čís. 1., 2., 4. Nejjednodušší a nejprvnější krajky, pletené na babče. Hotoveny jsou ze silných domácích nití bez podvinku, a některé jsou propl. barevnými vlákny. Zdobily koutnice v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i v Uher. Slovensku, pak šatky čičmanských ženiček.
 „ 3. Ozdobný pruh tkaniva, pracovaného na stávkou.

Obraz 4.

Prvopočátky krajky.

List I., II.

Prvotní krajky, hotovené bez podvinku a bez špendlíků z hrubých dom. nití proplétané neb prošívání barevnými vlákny. Zdobily čičmanské a přešpurské šatky.
 Krajka čís. 5. listu II. práce rusínské ženy.

List III.

- Čís. 1. Čipka „Kočičím zobom“.
 „ 2. „ „ „ „
 „ 3. „ „ „ pištokom“.
 „ 4. „ „ „ zobom“.
 „ 5. „ „s križikom“.
 „ 6. „ „s križkom“.
 „ 7. „ „bzovská“.
 „ 8. „ „hrozienskavá“.
 „ 9. „ „ „
 „ 10. „ „strieborným prostriedkom.“
 „ 11. „ „mačia dlabka.“
 „ 12. „ „dvojriečičkavá“.

- Čís. 13. Čipka riečičkavá.
 „ 14. „ „maleriečičkavá“.
 „ 15. „ „dvojlistočkavá“.
 „ 16. „ „bzovská“.
 „ 17. „ „ „
 „ 18. „ „ „s úškama“.
 „ 19. „ „moudré kolisko“.
 „ 20. „ „ „
 „ 21. „ „sekáčova cesta“.

Hotoveny na základě odvětvých tradic rodových, bez podvinku a bez kresby v Hontě (Uher. Slov.).

List IV.

- Čís. 1. Čipka „hrabílko“.
 „ 2., 3. Mrežky „ohrabielkasté“.
 „ 4. Mrežka „čtyročka“.
 „ 5., 6. Mrežky „makovičky“.
 „ 7. Mrežky „krivým rovášom“.
 „ 8. „ „ „
 „ 9. Čipka „rázdičková“.
 „ 10., 11. Čipka a mrežka „kolieskom“.
 „ 12. Mrežka „kolieskom“.
 „ 13. „ „vocielková“.
 „ 14. Čipka „ „
 „ 15. Mrežka „ „

List V.

- Čís. 1. Mrežka „pavučinkavá“.
 „ 2. Čipka „ohrabielkastá“.
 „ 3., 4. Čipky „na ztratenú paniu“.
 „ 5., 6. „ „bzovské“.
 „ 7. Čipka „Uljanine“.
 „ 8. „ „ „
 „ 9., 10. Čipky „Uljanine“.
 „ 11., 12., 13., 14., 15. Čipky a mrežka „strieborným prostriedkom“.
 „ 16. Čipka „velká krivina“.
 „ 17. „ „krivým plátencom“.
 „ 18. Mrežky „ohrabielkasté“.
 „ 19. Čipka „kvačka“.
 „ 20., 21. Mrežky „čtvorhranom“, „krivými kolesy“.

List VI.

- Čís. 1., 2. „krivinka“.
 „ 3. „rovášom“.
 „ 4. „bzovská krivým plátencom“.
 „ 5. „rázdičková“.
 „ 6. „krivým plátencom“.
 „ 7., 8., 9. „krivými kolesy“.
 „ 10. „križkom“.
 „ 11. „z badínského čepce“.
 „ 12. „kupenským rakom“.
 „ 13. „ohrabielkastá“.

List VII.

- Čís. 1. „mišenou furmou“.
 „ 2. „čtyri gombačke“.
 „ 3. „Dobisov prostriedok“.
 „ 4., 5. „tkanice“.
 „ 6., 7. „ploštičková“.
 „ 8. „ploštičková krivým rovášom“.
 „ 9., 10. z badínského čepce.
 „ 11. „na opáločky“ z Liptova.

List VIII.

- Čís. 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9. „ploštičkové“.
 „ 10., 11., 12., 13. „tkanice“.
 „ 14., 16. „uškastá“, „uchatá“.
 „ 15. „na ztratenou paniu“.
 „ 17. „na tulipánky“.
 Na listech V.—X. prastaré vzory lidové, hotovené dle lidových tradic v Hontě bez podvinku a bez kresby z paměti.

List IX.

- Čís. 1. „riedke ohrablo“;
 „ „mačia dlabka“.
 „ 2. „rybaci chvost“;
 „ „malem uškom“.
 „ 3. „kupenským rakom“;
 „ „piukou“.
 „ 4. „motičková“;
 „ „piukou“.
 „ 5. „smiešnou furmou“;
 „ „skrčená krivinka“.
 „ 6. „tri krivinske ploščice“;
 „ tiež taký.

List X.

- Čís. 1. „ploštičková“;
 „ tiež taký.
 „ 2. „Motelikom“;
 „ „s rozmarinkou“.
 „ 3. „S bolvanom“;
 „ „okruhle dierke“.
 „ 4. „S oltarikom“;
 „ „heptované úško“.
 „ 5. „Stancom“;
 „ „Juhajská čipka“.
 „ 6. „Pávin chvost“;
 „ „koliesko“.

List XI.

- Čís. 1. „Hroznovej“;
 „ „jedna ostrožka“.

- Čís. 2. „Vela kvetou“;
„zlatá čipka“.
„ 3. „Kupeckou rúžou“;
„zlatá čipka“.
„ 4. „Váhavej“;
„krivinka“.

List XII.

- Čís. 1. „Dlhým perom“;
„riedko koliesko“.
„ 2. „S chvojkou“;
„ploščicavej“.
„ 3. „S veľkým jastrabom“;
„biela čipka“.
„ 4. „Na oprek piero“;
„pilkou“.

List XIII.

- Čís. 1. „S malou rúžičkou“;
„Juhajská čipka“.
„ 2. „S huntom“;
„mačia dlabka“.
„ 3. „S trigou“;
„s dierkou“.
„ 4. „So zajacom“;
„s križikom“.
„ 5. „S kočíkom“;
„s dierkou“.
„ 6. „S kvetom“;
„na gombačke“.

List XIV.

- Čís. 1. „Vysoko piero“;
„okruhle úško“.
„ 2. „Husto ohráblo“;
„heptované úško“.
„ 3. „Prstíčkavej“;
„heptované úško“.
„ 4. „Pri panej tulipan“;
„päť dierok“.

Na list. IX.—XIV. jsou čipky a mrežky cerovské (stol. Hontská). Hotoveny jsou podobně jako předešlé čipky hontské bez podvinku a bez kresby z paměti dle lidových tradic. Tyto i ostatní krajky dlužno dělit na vložku a na krajík. Proto jsou také jmenované dvakrát.

List XV.

- Čís. 1. a 3 rožky „na rybku“.
„ 2. a 2 „na báboš“.
„ 3. a 2 „na psie ucho“.
„ 4. a 2 „na karyku“.
„ 5. a 2 „na rapavy“.
„ 6. a 2 „s dierkou na šest párou“.
„ 7. a 2 „na ostrožku“.
„ 8. a 3 „na osm párou so šesti dierkami“.
„ 9. a 2 „na čerta s rožkami“.
Čís. 1. Mrežka „na srdce“.
„ 2. „na srdečka“.
„ 3. „na životky neb na uherské kabatky“.
„ 4. „na opáločky neb na okuliare“.
„ 5. „na kosičky, t. j. na šatky“.

List XVI.

- Čís. 1. b 1 rožek „dierkové“.
„ 2. b 3 rožky „hladké“.
„ 3. b 5 rožků „päť zubkov na 12 parou“.
„ 4. b 3 rožky „na hrašky“.
„ 5. b 6 rožků „na babky“.
„ 6. b 9 „na zuby staré baby“.
Čís. 1. Mrežka „na řefaz alebo cofkalo“.
„ 2. „na koniec plátna“.
„ 3. „na kukuricu“.
„ 4. „na podkovu“.
„ 5. „na kosičky shadzované“.

Staré vzory, pleteny bez podvinku a bez kresby z paměti dle lidových tradic, z hrubých dom. nití; některé proplétané bílou bavlnou. Pocházejí ze Střední Sliache (stol. Liptovská).

Listy XVII., XVIII., XIX.

Čipky a mrežky od šatek a zástěr, z rukávců a obojků ze stol. Nitrianské a z Morav. Slovače. Hotoveny z nití, kopřivy neb ze šušelu (surové hedbávi), proplétané, také prošívání různobarevnými hedb. i nit. vlákny. Pleteny na pásku bez kresby a bez direk dle lidových tradic. Vzory jsou „kolieska“, „na hady“, „na drungle“, „na hanáčka“, „na husičku“, „na mitru“, „na květy“ a j.

List XX.

Čipky a mrežky od starých výšivek z Uh. Slov. a z Mor. Slovače, šušelové, hedbávné a nitěné. Od čís. 4.—9. jsou „české“ čipky z Nitrianska. Hotoveny jsou bez podvinku a bez kresby dle lidových tradic a proplétány stříbrnými a různobarevnými vlákny.

List XXI.

Čipky bílé nitěné a hedbávné, pracované v síti, v nichž motivy jsou obtahované sil. vláknem, V čís. 4. silná nit tvoří ornament. Jsou to staré vzory lidové, hotovené bez podvinku a bez kresby, z paměti dle rodových tradic.

List XXII.

- Čís. 1. „hady s očky“.
„ 2. „ „ „
„ 3. „ s chvojkou“.
„ 4. „kvitky“.

List XXIII.

- Čís. 1. „očka balažovské“.
„ 2. „zuby stříborným vrškom“.
„ 3. „stříborný prostriedok“.
„ 4. „s dvouma očky dudiny“.
„ 5. „chvojka“.
„ 6. „opilý vršok“.
„ 7. „stříborný vršok“.

List XXIV.

- Čís. 1. „na rozmarýn“.
„ 2. „na žáby“.
„ 3. „dukatike“.
„ 4. „na svätosti“.

List XXV.

- Čís. 1. „z balážova“.
„ 2. „kolieska v botke“.
„ 3. „na hunty“.
„ 4. „strige a krídla“.

List XXVI.

- Čís. 1. „na srdéčka“.
„ 2. „na pávy“.
„ 3. „na holubice“.
„ 4. „na svätosti“.

List XXVII.

- Čís. 1. „na svätosti“.
„ 2. „na konie“.
„ 3. „malé jastraby“.
„ 4. „jablka a ptáčky“.
Od čís. XXII.—XXVII. jsou čipky a mrežky ze Starých Hor a ze Španieľ Doliny (stol. Zvoleňská). Hotoveny jsou dle starých lidových tradic na vypíchaném podvinku, ale bez kresby, z paměti. Jsou buď bílé neb barevné a proplétané.

List XXVIII.

Stará vložka nit. ze Sedlice u Blatné. Pletená na podvinku bez kresby.

List XXIX.

- Čís. 1. „malé okna a troniky“;
cipátka: „vraňátka“.
„ 2. „na hvězdičky“;
„na osminky“.
„ 3. „věncový“; „lupenový“;
„jedno vraňátko“.
„ 4. „sirkový kvítek“;
„vraňátko se srdéčkem“.
„ 5. „pepříková okna s pilkou“;
„malý okenka“.
„ 6. „čtyřokna s pilkou“;
„malý okenka“.
„ 7. „přeska“;
„plátenko s dírkou“.
„ 8. „velký kolo s okýnkem“;
„troniky“.
„ 9. „okno s plátýnkem“;
„plátenko“.

Staré vzory lidové, pletené po způsobu flanderském na vypíchaném podvinku, bez kresby, z paměti, dle lidových tradic ve Strážově a v okolí.

List XXX.

- Čís. 1. Strážovské: „velký kolo s okýnkem“;
„malý okenko“.
„ 2. „velký kolo s kvítkem“;
„na osminky“.
„ 3. „kolo pepříkové“;
„tři vraňátka“.
Krajky litické a vamberské.

- Čís. 4. „malé zoubky“.
„ 5. „šatečkový“.
„ 6. „jetýlkový“.
„ 7. „vočkový“.
„ 8. „věnečkový“.
„ 9. „květový“.

List XXXI.

- Čís. 1. „sejtky děfátkové“.
„ 2. „púl zlatky drobné“.
„ 3. „sandálaše čertíčkové“.
„ 4. „fajnováče velký zub“.
„ 5. „ „ „
„ 6. „slejštíčkový“.
„ 7. „křížový“.
„ 8. „kosičkový“.

List XXXII.

- Čís. 1. „kraplový“.
„ 2. „velký růže“.
„ 3. „malý růže“.
„ 4. „struhadýlkový“.
„ 5. „růže“.
„ 6. „sadský“.
„ 7. „vädličkový“.
„ 8. „fajnováče drobné“.

List XXXIII.

- Čís. 1. „drápáčkový“.
„ 2. „kytičkový“.
„ 3. „rozmarinkový“.
„ 4. „srdéčkový“.
„ 5. „hodinkový“.
„ 6. „žabový“.
„ 7. „kraplíčkový“.
„ 8. „hráškový“.
„ 9. „poupákový“.

List XXXIV.

- Čís. 1. „řetízkový“.
„ 2. „rožnový“.
„ 3. „širší pomatené“.
„ 4. „pometylkový“.
„ 5. „borovičkový“.
„ 6. „zvonkový“.
„ 7. „děřátkový“.
„ 8. „obloukový“.
„ 9. „kalichový“.

Krajky od listu XXX.—XXXIV. z Litic a z Vamberka. Hotoveny jsou z jemných, zvaných vláčkových nití na vypíchaném podvínku bez kresby, z paměti, dle lidových tradic po způsobu flanderském.

Listy XXXV. a XXXVI.

Krajky staré české a slezské, hotovené z jemných nití po způsobu flanderském, valencienském, brusselském a alenčenském. Na podvínku buď toliko vypíchaném neb kresleném.

Listy XXXVII. a XXXVIII.

Krajky staré moravské a slovenské. Jsou to přechodní čipky, hotovené z hrub. i jemnějších domácích nití, buď bílé neb barevné, dle lidových tradic, bez kresby a bez podvínku, z paměti.

Listy XXXIX.—XLII.

Staré krajky páskové, moravské a slovenské, hotovené z jemných i hrubších domácích nití,

jednobarevné neb vícebarevné, k sobě u každého špendlíku přiháčkované, buď řetízkem neb jen čtyřmi hedb. vlákny plátěně pletené. Prvnější pracované na pouhém papírku bez kresby, další s kresbou.

List XLIII.

Předcházející krajka a tato jsou hotoveny z dom. nití; poslední jest zel. řetízkem zdobena způsobem, který nevyžaduje ke každému špendlíku přiháčkování. Jest to práce slovenská, pletená na kresleném podvínku.

Listy XLIV. a XLV.

Krajky páskové, bílé, proplétané i neproplétané. Způsob práce označuje pásku přerušovanou, t. j. plátěná páska se změní buď v hádka neb v řídkou půdici, anebo jest ozdobena rozmanitým technickým křížením. Hotoveny na Moravě, ale ponějvíce na Uh. Slovensku, kde dostupily veliké spanilosti. Jsou pleteny z dom. nití na kresleném podvínku.

Listy XLVI.—LIV.

Staré krajky páskové moravské, slovenské a české. Vyznačují se řídkou půdici, buď řetízkovou, hrachovinkovou neb dirkovou; také s dvěma půdicemi. Nejprve se zhotoví ornament a pak teprve půdice se připlétává. Někdy jsou pásy ozdobeny rozmanitými kříženými, jež dodávají krajce spanilosti; jsou vždycky bílé a z nití jemnějších pracované.

List LV.

Vzácná krajka pásková, slovenská, sestávající z ustřihovaných motivů. Podobný druh zhotovuje se z bílých nití, jemných i nejjemnějších.

Listy LVI.—LIX.

Páskové krajky zákrutkové. Hotovily se v Čechách, ale také na Moravě, ve Slezsku a kol Žiliny na Uher. Slovensku. Též i v Dalmacii byly domovem. Druh tento se vyznačuje půdici zákrutkovou, která se po způsobu pásky plete a přes sebe překládá. K vzácným výrobkům patří ona, kde rys pásky se rozdvouje. Pochází z Almaše, Uh. Slov. (List LIX.) Pracovaly se nejvíce k bohoslužebným rouchům v barvě vždycky bílé z jemných nití.

List LX.

Zlaté a stříbrné krajky od kostelních rouch, šněrovaček a čepců.

Obraz 5.

3 pravé krajky z Cerova, 4 ze Strážova, 2 z Hané od obojků.

Obraz 6.

Skupina krajk charvatských, ruských, polských a uhersko-slovenských.

NÁZVOSLOVÍ ČIPIEK, MREŽEK A KRAJEK.

Adamovo rebro
 andelíky
 badínská
 balažovská
 baraní rožky
 bez mena
 biela čipka
 bludná cesta
 bolvanom
 bzovská
 borovičková
 boudičky
 boudy
 citróny
 cofkalo
 česká čipka
 čtvorhranom
 čtyrgrošový
 čtyročka, čtyri gombačke
 desať lístočkov okolo kolieska
 dierkasté
 dlhým kolieskom
 dlhým pierom
 Dobísov prostriedok
 do nosa dvě dierky
 dva krížiky s lístočkom
 dve hviezdičky
 dve kriviny
 dve krivinky
 dvoje hviezdičky
 dvoje kolieska
 dvoje krapňavé
 dvoje kriviny s lístočkom
 dvojlístočkové
 dvoje ohrabiľko
 dvojriečičkávané
 dvoje rovášové
 dvoje vrbové
 dudiny
 dukatike
 dzírované
 dajčbémské
 devítigrošičkové
 děťátkové
 dlouhá kraple
 dlouhý zub
 doubravské
 drapáčkový
 drápový
 drobný kypír
 dvougrošový
 dvoukolový
 dvoumaočky

dvouočká
 fajnováče
 fajnováče drobné
 fajnováče veľký zub
 falešné sedmičky
 flíčkové
 Gumom
 hadím chvostíkom
 hadžov, chodžov
 heptované úško
 heklované
 holubice
 hladký
 hrachúvky
 hrozienska
 hrozinkasté
 hroznom
 hviezdička s čipkami
 hviezdička s dvoma krivinkami
 hanáček
 hunty
 husenička
 husička
 husenky
 husenice
 husté
 husto ohrablo
 hady
 hady s očky
 hadovej
 harfovej
 hlasovej
 hodinkovej
 housenkovej
 hráškovej
 hvězdy
 hvězdovej
 hruštičkovéj
 chvojka
 chvojky
 chvojkom
 chvostíkasté
 iskričkávané
 jablka
 jalšovské
 jeden krížik s lístočkom
 jeden štlpík
 jedna ostrožka
 jedným párom zmetávané
 juhajská čipka
 jetýlkovej
 kačičím piškotom
 kačičím zobom

klúče
 kočikasté
 kolesá
 kolieskasté, koliesko moudré
 kolieska v botke
 kolieska na tri uhly
 končitými úškami
 konie
 koruny
 kovář
 kozičky
 krapňavé (krapľový)
 krapničky
 kripindové
 krivé kosičky
 krivé plátence
 krivina
 krivinaté
 krivina hadová
 krivinka na dve páry
 krivinka na tri páry
 krivými koleny
 krivými kolesy
 krivým chodníkom
 krivými koleny do vedna
 krivým plátencom
 krivým rovášom
 krížkom
 krížikom
 kvačkavá
 kviety
 kvietka
 kupenským rakom
 kupenskou rúžou
 kalichovej
 katrovej
 kolovej
 kolo
 kolo s dirkami
 kolo s hviezdičkou
 kolo s okýnkem
 kolo s malým okýnkem
 kolo s otvorenými dirkami
 kolo se srdcem
 kolo s pepříky
 kolo s pilkou
 kolo plátěný
 kolo s veľkým oknem
 kolo vranátkový
 korunkovej
 kosičkovej
 kostičky
 krokvičky

lístočková
 litavská
 lístkovéj
 lupenovej
 mačia dlabka
 makovičky
 malé jastraby
 malá krivina
 malé koliesko
 malá riečička
 malém uškom
 miešané kochle, furmy
 miešanýma lístočkama
 mitra
 motelikom
 motičkávané
 motýlikasté
 myším chvostíkom
 muchy
 malý okna
 malý okénko
 malé vádrličky
 malé zoubky
 malý zub
 mouškovéj
 na babky
 na baboš
 na behanice
 na brokyňovu kústku
 na cifrovanú hrachovinu
 na čerta s rožkami
 na čtyry gombačke
 na dvanáct párov
 na dvě kolečka
 na dvojčičky
 na drungle
 na ficle
 na frajmočené zuby
 na hrachovinku
 na hrašky
 na husí šlapy
 na karyku
 na kolečka
 na koniec plátna
 na kosičky
 na košičky z hadzované
 na krajíce
 na kukuricu
 na myšie uši
 na okuliáre
 na opáločky
 na opek piero
 na osminky

na osm párov
na osm párov so šesti dirkami
na ostrožku
na pálení obloček
na ploštice
na podkovu
na polévary
na psie ucho
na rapavy
na riečičku
na riečičku hustší
na rybku
na řefaz
na sekáčky
na srdcia
na srdéčka
na stolíky
na šatky
na šest gombiček úško
na šest párov
na uhorský kabaťky
na volové oči
na ztratenú paniu
na žaby
na živótky
na zubečky staré baby
na boudy
na boudičky
na boudičky s vraňátky
na dámu
na hvězdičky
na kafíčko
na kvítek
na osmičky
na růže
na troníky
na struhadýlka a pepřky
na žito
na zvonečky
obrtkačke
ocielkasté
o deviatich dierkách
o dvanásti dierkách
o hrabiellkasté
ohrebílek, hrabílko.
o jedné dierke
okolo koliesek ploštičky
okruhle dierke
okruhle úško
okruhlým stípkom
orieškom
opilý vršok, opáločky
o piatich dierkách
ostrihomská furma
ostrožkovým krajítkom
o šestnácti dierkách
obloukový
očka
okna
okýnko
okna s pilkou
okýnko se srdcem
okýnko kolem s otevřeným dirka-
ma
okýnko po jedné straně s pilkou
okýnko s platýnkem
pania
panáček
pávin chvost
pávy
pavúčík
pavúčíkasté
pät dierok, päť zubov
päť krížikov
piavicový
piukov
ploštičkasté
ploštičková krivý rovášom

podolská
poviedňou
preberané kol'ieska
preberané kol'ieska s lístočkom
preberana krivina
překrúčené koliesko
prekrucané z páru zmetávané
prelamovanou duhou
prstíčkové
prstenčekom
pri panej tulipán
prostá krivina
prostý koliesko
pařátkovej
pavoučkovej
pavoučkovej
pecičkovej
pepřiková okýnka
pepřikový kolo
pětiočka
placák
plátěný kolo s hvězdičkou
plátěný kolo s pilkou
podkovy
podkovičky
pomatené
pometýlkový
poupátkový
prstíčkový
přetřávaný hady
půlzlátky
půlzlátky drobný
račkasté
raky
raždičkové
refazou
refiažka
riedký háj
riečičkové
riečička lístočková
riečička s plátencom
riedko koliesko
ribajzlíková
rozdvojené
růžavá
růžované
rybáci chvost
rybkastá
rakový
rozmarýnový
rozmarýnkový
rožnový
růže
řetízkový
s dierkou na šest párov
s dvojou vel'kou krivinou
sedem koliesek
sekáčky, sekáčová cesta
s hadítkom
s huntom
s chodkavá so spojeným krížikom
s chvostítkom
s jedným kolesem
s kochlítkom
s kočítkom
s končítým úškom
skrčená krivina
s krížikom
s kvetou
slimákové rožky
slezské
shrčičkasté
s makovičkou
s malým jastrabom
s malou růžičkou
smiešnou furmou
s oltárikom

s opravdovým
so zajácom
so zúbkov
s piestítkom kriváčík
spojené koliesko
spojeným krížikom
s pravým plátencom
s riečičkou
s rovášom
s rozmarinkou
srdéčka
s růžičkami
s tancom
starodávne uškasté
starohorské
starosvetské
stolítkom
strharská furma
strapatá růža
stratená pania
strieborným prostriedkom
strieborný vršok
strige a kridla
strigou
svätosti
s veľkým jastrabom
sadský
sandaláše
sandaláše čertíčkové
sedmičky
sejtky děťátkové
schodovej
sítkovéj
smřtovej
srdečkovej
stromčekovej
struhadýlka
struhadýlka s pilkou a kolem
stebílkovej
svarbovej
širckie vršok a kvítky
širokie miešanima ploštičkama
štrtvarská
štvaračkom
štyri kolieska
štyri kolieska na hnízdo
šálky
šátečkovej
širší pamatené
šněrovačí
štráfovej
šlejštičkovej
tačičie hniezdo
tačičí pištok
tačičím zobom
taličky
toliare
tratené lístočky
trateným párom ploštičky
tri kolieska s lístočkom
tri križiky, tri krivinke ploščice
tri križiky s lístočkom
troje kolieskasté
trpínské
Truchnýho Ďurka klobúčik
tulipánky
tabličkovej
týlkovej
třiočka
tříkolovej
tříkrejčárky, troníky
uchaté
uchaté překrúčené
uchaté s dvoma páry plátence
uchaté s ohrabiellkou
uchaté v ohrabiellku dierka
uchaté s riečičkou

Ulienine
uňatínské
uškasté
váhovej
vel'a formová
vel'ká krivina
vel'a kvetou
vocielkasté
volí oči
vlky
vrbovské
vysoko piero
vädličkovej
vädričky
vädrlátka
válečkovej
velký okno
velký kolo
velký kolo se srdcem
velký kolo s pepřky
velký okno s malými
velký okno s pilkou
velký vädričky
velký růže
věncovej
věnečkovej
vočkovej
vraňátka se srdcem
vraňátkový kolo
za rúčky sa vedú
z balážova
z krstovej košielky
zlatá čipka
zmetávané
zoboňom
zúbkasté
zuby
zuby se strieborným vrškom
železnica
zámečkovej
zázvorkovej
zvonečkovej
žaby
žabovej
železnice

Pojmenování krajčářských přístrojů.

a) slovenské a moravské.

Baba
babátka
batoh
gombačky
ihličky
klepce
klepčky
klepně
klepaně
kosiečok
opáločka
pryvík
slaměnka
sítka
vankuš

b) české.

Baba
kliplak
kiple
kolovrat
mustřiček
paličky

papírek
peřinka
podvinek
poduška
polštář
stávek
stojánek
škatule
škopíček
špendlíky
vijáček

Názvosloví jednotlivých křížení.

a) slovenské.

aisec
cícor
cípky
fúrníčky

hrachovinka
hraška
krajík
makovička
moudrý koliesko
očka
opáločka
pamok
partička
pláténko
ploštica
prútok
riedčička
sprostý koliesko
traťeninka
ucha
vlčí oči
zúbky

b) české.

cípátka
cuk
dirky

hádek
hrášková půda
kosička
krajinka
kraplička
muchy
muška
na celý pár (plátno)
na půl páru (sítko)
očka
otevřené dirky
plátýnko
pavouk
pepříky
přehazování
přehazované sítko
proutka (tyl)
rantka
rybí očka (à la vierge)
slučka
špalíček (silná nit proplétající)
špičky
šňůra

tkanky
uzavřené dirky
váleček (lístek)
vočka (tyl)
vraňátka (à la vierge)
vraní oči
záhybka

Pojmenování práce krajkářské.

Dělat krajky (Čechy)
klepcovat (Slovensko)
klepňovat (Slovensko a Morava)
klíplovat (Morava, novější)
paličkovat (Čechy, novější)
plést (Slovensko)
přendavat krajku
rozbourat (párat)
strhnout s podušky

